

Львівський державний університет внутрішніх справ

**Матеріали
круглого столу**

КРИМІНАЛЬНА ЮСТИЦІЯ: УКРАЇНСЬКИЙ ШЛЯХ.

22 травня 2026 року

Львів

УДК 343

*Рекомендовано до друку та поширення на електронних ресурсах ЛьвДУВС
Вченою радою навчально-наукового інституту права та правоохоронної
діяльності Львівського державного університету внутрішніх справ
(протокол від 10 червня 2026 року №11)*

Кримінальна юстиція: український шлях: матеріали круглого столу (22 травня 2026 року) / Н.Р. Лащук, І.Р.Серкевич Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2026. 395 с.

У збірнику вміщено тези доповідей учасників круглого столу «**Кримінальна юстиція: український шлях**», який відбувся 22 травня 2026 року у Львівському державному університеті внутрішніх справ.

Опубліковано в авторській редакції. Відповідальність за дотримання академічної доброчесності, достовірність фактів, статистичних даних, точність викладеного матеріалу покладається на авторів.

The textbook contains abstracts of thesis of the participants of the round table «**Criminal justice: the path of Ukraine**», which was held on May 22, 2026 at the Lviv State University of Internal Affairs.

Published in the author's editorial office. Responsibility for the authenticity of the academic integrity, facts, statistical data, and the accuracy of the presented material lies with the authors.

УДК 343

© Автори, Львівський державний університет
внутрішніх справ, 2026

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ	9
Балобанова Д.О.	9
<i>КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КОНТРАБАНДУ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ.....</i>	<i>9</i>
Брич Л.П.	14
<i>ПРИМУШУВАННЯ ДО ВАКЦИНАЦІЇ ВІД COVID-19 ПІД ПРИЗМОЮ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА.....</i>	<i>14</i>
Броневицька О.М.	24
<i>РЕЄСТР КОРУПЦІОНЕРІВ В СВІТЛІ РІШЕНЬ ЄСПЛ (НА ОСНОВІ РІШЕННЯ «СИТНИК ПРОТИ УКРАЇНИ»).....</i>	<i>24</i>
Вишневська І.А.	29
<i>ЗАХОДИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ ЩОДО ЮРИДИЧНИХ ОСІБ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНСЬКІ ПЕРСПЕКТИВИ.....</i>	<i>29</i>
Гриньків О.О.	37
<i>КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ: МІЖ ГУМАННІСТЮ ТА СПРАВЕДЛИВІСТЮ ПОКАРАННЯ.....</i>	<i>37</i>
Гусак А.Л.	43
<i>КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПОРУШЕННЯ РЕЖИМУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ У СФЕРІ ОБОРОННОГО ВИРОБНИЦТВА</i>	<i>43</i>
Денисов С.Ф., Коваленко Н.О.	48
<i>ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ СУСПІЛЬНОЇ МОРАЛЬНОСТІ.....</i>	<i>48</i>
Долинська М. С.	52
<i>ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРИТЯГНЕННЯ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ - ПОСАДОВИХ ОСІБ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРИ ПОСВІДЧЕННІ ЗАПОВІТІВ</i>	<i>52</i>
Зарадюк З. В.	59
<i>КРИМІНОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ.....</i>	<i>59</i>
Зінчук В.С.	63
<i>ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПРАЦІВНИКА ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ ЯК СУБ'ЄКТА СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 365 КК УКРАЇНИ</i>	<i>63</i>
Карчевський М. В.	67
<i>ПРАГМАТИЧНЕ ВИКОРИСТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ.....</i>	<i>67</i>
Клочко І.О.	73

<i>ЄВРОПЕЙСЬКІ ПІДХОДИ ДО КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ТА ЇХ РЕАЛІЗАЦІЯ В УКРАЇНІ</i>	<i>73</i>
Максимович Р.Л.	80
<i>ПРО СПОСОБИ ЗЛОВЖИВАННЯ ВЛАДОЮ АБО СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ</i>	<i>80</i>
Мельниченко В.С.	85
<i>КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ</i>	<i>85</i>
Мисливий В. А.	88
<i>ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ МЕТОД У КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО СПРЯМУВАННЯ:</i>	<i>88</i>
<i>ЗА МЕЖАМИ ЗІСТАВЛЕННЯ ЗАКОНОДАВЧИХ НОРМ</i>	<i>88</i>
Михайліченко Т. О.	94
<i>КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ОБІГУ МЕДИЧНИХ ВИРОБІВ В УКРАЇНІ В СВІТЛІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ.....</i>	<i>94</i>
Парасюк М.В.	100
<i>ПОРУШЕННЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ: КК УКРАЇНИ VS ПРОЄКТ КК УКРАЇНИ ЩОДО ФОРМУЛЮВАННЯ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ</i>	<i>100</i>
Радченко А. М.	105
<i>ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА ПОШИРЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....</i>	<i>105</i>
Саско О. І.	109
<i>ВТЯГНЕННЯ У ВЧИНЕННЯ ТЕРОРИСТИЧНОГО АКТУ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ.....</i>	<i>109</i>
Старко О.Л.	114
<i>ДО ПИТАННЯ ПРО ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗАРАЖЕННЯ ІНФЕКЦІЙНИМИ ХВОРОБАМИ.....</i>	<i>114</i>
Тищенко А.Д.	119
<i>ОЗНАКИ, ЩО КВАЛІФІКУЮТЬ ДОМАГАННЯ ДИТИНИ ДЛЯ СЕКСУАЛЬНИХ ЦІЛЕЙ</i>	<i>119</i>
Трофименко Р.В.	126
<i>ІНСТРУМЕНТИ СТРАТКОМУ В КРИМІНАЛЬНІЙ ПОЛІТИЦІ</i>	<i>126</i>
Туляков В. О.	138
<i>КРИМІНОЛОГІЯ ВОЄННОГО ЧАСУ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ ВИМІР АНТИКРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ.....</i>	<i>138</i>
Хавронюк М.І.	145
<i>НОВІТНЯ ДИРЕКТИВА ЄС ПРО БОРТЬБУ З КОРУПЦІЄЮ: ВИСНОВКИ ДЛЯ УКРАЇНИ.....</i>	<i>145</i>
Ясінь І.М.	156

<i>ПРАКТИКА УКЛАДЕННЯ УГОД ПРО ВИЗНАННЯ ВИНУВАТОСТІ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО КОРУПЦІЙНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ</i>	<i>156</i>
КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ: ТЕЗИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	161
Блінкевич Н.	161
<i>КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ТА КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІЗОВАНИХ ГРУП І ЗЛОЧИННИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У СФЕРІ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ НАРКОТИКІВ</i>	<i>161</i>
Блюс В.Ю.	166
<i>МАТЕРІАЛІЗАЦІЯ СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНИХ НАСЛІДКІВ У КОРУПЦІЙНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕННЯХ В КОНТЕКСТІ ПРАКТИКИ ВЕРХОВНОГО СУДУ</i>	<i>166</i>
Вдов А.В.	171
<i>ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ ВЕКТОР РОЗВИТКУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ</i>	<i>171</i>
Гуз Д. О.	176
<i>ОКРЕМІ ПИТАННЯ НАСИЛЬНИЦЬКОГО ЗНИКНЕННЯ: МІЖНАРОДНИЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ</i>	<i>176</i>
Клепар Н.М.	181
<i>ОСОБЛИВОСТІ ВІДНОВНОГО ПРАВОСУДДЯ ЗА УЧАСТЮ НЕПОВНОЛІТНІХ, ЯКІ Є ПІДОЗРЮВАНИМИ, ОБВИНУВАЧЕНИМИ У ВЧИНЕННІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ</i>	<i>181</i>
Мисьо А.	186
<i>КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ В УКРАЇНІ ТА ПРАКТИКА ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ</i>	<i>186</i>
Овдійчук Д.Е.	191
<i>ДЕРЖАВНА ЗРАДА КРІЗЬ ПРИЗМУ КРИМІНОЛОГІЇ: ПРИЧИНИ, МОТИВАЦІЯ ТА СИСТЕМНІ ЧИННИИ, ЩО СПРИЯЮТЬ ВЧИНЕННЮ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ</i>	<i>191</i>
Оліярник В.І.	196
<i>«ПРОБЛЕМАТИКА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ УХИЛЕННЯ ВІД МОБІЛІЗАЦІЇ (СТ. 336 КК УКРАЇНИ) ЗА НАЯВНОСТІ У СУБ'ЄКТА РЕЛІГІЙНИХ ПЕРЕКОНАНЬ»</i>	<i>196</i>
Солом'янюк Б.	201
<i>ХУЛІГАНСТВО: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА</i>	<i>201</i>
Стеценко А.В.	207
<i>ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ВЧИНЕНИХ ОРГАНІЗОВАНИМИ ГРУПАМИ</i>	<i>207</i>
Федів А.М.	211
<i>СПЕЦІАЛЬНА КОНФІСКАЦІЯ ЯК ЗАХІД КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ ТА ЇЇ РОЗМЕЖУВАННЯ ІЗ КОНФІСКАЦІЄЮ ЯК ВИДОМ ПОКАРАННЯ</i>	<i>211</i>

Шевчук С.І.	218
<i>КОЛАБОРАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ЧИННИКИ ПОШИРЕННЯ</i>	218
Юрко Р.	221
<i>РЕЦИДИВНА ЗЛОЧИННІСТЬ В УКРАЇНІ: ШЛЯХИ ПРОТИДІЇ ТА ЇЇ ДЕТЕРМІНАНТИ</i>	221
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНІ ВИКЛИКИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ	227
Балинська О.М., Горпинюк О.П.	227
<i>СЕМІОТИЧНА КРИЗА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ (У КОНТЕКСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЮРИДИЧНОЇ ДОКТРИНИ)</i>	227
Бахмат І. В.	233
<i>РОЗУМНЕ ПРИСТОСУВАННЯ ДЛЯ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ</i>	233
Вульчин М. В.	239
<i>ТИПОВІ ПІДСТАВИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ</i>	239
Гловюк І.В.	244
<i>ПРИВАТНЕ ОБВИНУВАЧЕННЯ: ПИТАННЯ КОНСТИТУЦІЙНОСТІ</i>	244
Гусак А. П., Гусак Т. П.	253
<i>ОСОБЛИВОСТІ ФІКСАЦІЇ СЛІДІВ ВИБУХУ ПІД ЧАС ДОКУМЕНТУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ</i>	253
Дільна З.Ф.	259
<i>ВІДМОВА АДВОКАТА ВІД ЗДІЙСНЕННЯ ЗАХИСТУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ТА ЕТИЧНИЙ АСПЕКТИ</i>	259
Капліна О. В.	263
<i>МНОЖИННІСТЬ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ МОДЕЛЕЙ ФІКСАЦІЇ РЕЧОВИХ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ПРОБЛЕМИ НОРМАТИВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ</i>	263
Ковиршин В.В.	269
<i>ОСОБЛИВОСТІ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ АДВОКАТУ</i>	269
Крикунов О. В.	272
<i>ЗАКОННІСТЬ ТА ОБГРУНТОВАНІСТЬ ОБШУКУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ</i>	272
Лісщина Ю.О.	277
<i>КОНВЕНЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРОФЕСІЇ АДВОКАТА ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ</i>	277
Мовчан А.В.	282
<i>ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ</i>	282
Музичук К. С.	288

<i>СУДДЯ ЯК ГАРАНТ ПРАВ ЛЮДИНИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....</i>	<i>288</i>
Навроцька В. В.	292
<i>БАЛАНС ПРАВ ПОТЕРПІЛОГО ТА ОБВИНУВАЧЕНОГО В КОНТЕКСТІ П.7 Ч.1 СТ.284 КПК УКРАЇНИ</i>	<i>292</i>
Нерсисян А.С.	298
<i>ДОЦІЛЬНІСТЬ СТВОРЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ АДВОКАТУРИ В УКРАЇНІ.....</i>	<i>298</i>
Портний А.А.	303
<i>ВИЗНАЧЕННЯ ПОТЕРПІЛОГО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ЩОДО НЕЦІЛЬОВОГО ВИКОРИСТАННЯ ТАРИФНИХ КОШТІВ ПІДПРИЄМСТВАМИ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ У СФЕРІ ЕНЕРГЕТИКИ ТА КОМУНАЛЬНИХ ПОСЛУГ</i>	<i>303</i>
Ріпа Ф. В.	309
<i>РЕПОСТ (ПОШИРЕННЯ) ЧУЖОГО ДОПISУ В СОЦІАЛЬНІЙ МЕРЕЖІ ЯК СПОСІБ ВЧИНЕННЯ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ</i>	<i>309</i>
Романцова С.В.	314
<i>ЖІНКИ У ПРОСТОРІ ВІЙНИ І ПРАВОСУДДЯ: РЕЗОЛЮЦІЯ РБ ООН 1325 ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ.....</i>	<i>314</i>
Серкевич І. Р.	320
<i>КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КІБЕРЗЛОЧИНЦЯ КРІЗЬ ПРИЗМУ ШАХРАЙСТВА З ВИКОРИСТАННЯМ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ</i>	<i>320</i>
Торбас О.О.	326
<i>ОЦІНКА РИЗИКУ НЕЗАКОННОГО ВПЛИВУ НА СВІДКА ТА ПОТЕРПІЛОГО ПІД ЧАС ОБРАННЯ ДО ОСОБИ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ</i>	<i>326</i>
Устрицька Н.І.	330
<i>ПРИНЦИП ГІДНОСТІ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНА ЗАСАДА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЗА УЧАСТІ ДИТИНИ</i>	<i>330</i>
СУЧАСНІ ВИКЛИКИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ: ТЕЗИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	334
Ворохта Д.	334
<i>ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ</i>	<i>334</i>
Гривнак Д.В.	338
<i>РОЛЬ СЛІДЧОГО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ДОКАЗУВАННІ: КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ УЧАСТІ.....</i>	<i>338</i>
Дачишин А.	342
<i>КОДЕКС ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ ТА ПОВЕДІНКИ ПРОКУРОРІВ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ЗНАЧЕННЯ.....</i>	<i>342</i>
Іваськів В. В.	347
<i>ЗМАГАЛЬНІСТЬ ТА РІВНІСТЬ СТОРІН ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНІ СКЛАДОВІ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД: АНАЛІЗ СТАНДАРТІВ ЄСПЛ</i>	<i>347</i>
Качур Д. В.	352

<i>ПРОБЛЕМИ РОЗМЕЖУВАННЯ ГЛАСНИХ ТА НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ: ПРАВОВІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ</i>	352
Кіктенко О. А.	358
<i>ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ</i>	358
Мамедова Е.Г.	362
<i>ОЗНАКИ ПРОВОКАЦІЇ ЗЛОЧИНУ В КОНТЕКСТІ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ</i>	362
Перейма С. І.	367
<i>ВИРОК ЯК АКТ ПРАВОСУДДЯ</i>	367
Піскун В. В.	372
<i>ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧИХ З ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ</i>	372
Солом'янюк Б.О.	376
<i>ДОМАШНІЙ АРЕШТ: ЕФЕКТИВНІСТЬ ТА ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ</i>	376
Станкович М. І.	380
<i>ПРОВАДЖЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ</i>	380
Федунів В. Л.	385
<i>ПРАВОВІ ЗАХОДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ</i>	385
Форманчук А.С.	390
<i>ПРОВОКАЦІЯ ЗЛОЧИНУ ЯК ПІДСТАВА ВИЗНАННЯ ДОКАЗІВ НЕДОПУСТИМИМИ: ВИКЛИКИ ТА СУДОВА ПРАКТИКА</i>	390

РОЗДІЛ 1. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ

Балобанова Д.О.,

професор кафедри кримінально-правових дисциплін

доктор юридичних наук, професор

(Одеський державний університет

внутрішніх справ)

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КОНТРАБАНДУ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Зовнішньоекономічна діяльність держави є однією з найважливіших її зовнішніх функцій. Її вдосконалення пов'язане і з внутрішньою функцією держави – нарощуванням її економіки. Це зумовлює значення протидії правопорушенням в сфері зовнішньої економіки та наповнення державного бюджету та інших фондів. Одним з таких правопорушень визнається контрабанда. Директива ЄС 2017/1371 про боротьбу кримінально-правовими засобами з шахрайством, спрямованим проти фінансових інтересів Союзу, визначає митні правопорушення, які завдають шкоди бюджету Союзу, у підпункту (с) пункту 2 статті 3 Директиви. Існувала вимога для всіх країн-членів ЄС до липня 2019 р. встановити кримінальну відповідальність за митні правопорушення, які завдають шкоди бюджету Союзу: 1) якщо сума заподіяних збитків перевищує 10 тис. євро; 2) у разі, якщо сума заподіяних збитків перевищує 100 тис. євро, мінімальне покарання повинно становити не менше 4-х років позбавлення волі [1].

Суспільна небезпека контрабанди визначається тим, що вона заподіює збитків економічним інтересам держави, оскільки до бюджету не поступають мита і збори, а також може бути заподіяна шкода громадській безпеці, якщо предметом контрабанди є зброя, боєприпаси, наркотики та інші загальнонебезпечні предмети, вилучені з обігу. У вітчизняній правовій системі це правопорушення носить міжотраслевий характер у плані дефініцій, виду

відповідальності за його вчинення та місця в системі законодавства. До визначення контрабанди звертається митний та кримінальний закони.

Кримінально-правова політика як складова динаміки кримінального права має демонструвати наступність у національному кримінальному праві й узгодженість як з нормами національного права, так і з вимогами міжнародних стандартів та міжнародних договорів України. В той же час неможна не помітити сплески та спади в нормативному регулюванні кримінальної відповідальності за контрабанду у вітчизняному законодавстві.

З моменту прийняття та набрання чинності Кримінальним кодексом України в 2001 р. була передбачена кримінальна відповідальність за контрабанду (ст. 201 КК України), як товарну (будь-які товари, вартість яких перевищувала 1000 неоподаткованих мінімумів доходів громадян), так й контрабанду певних спеціальних предметів (зброя, боєприпаси, вибухові речовини, історичні та культурні цінності, тощо).

У 2011 р. розпочалися процеси декриміналізації/криміналізації відповідних дій, та певні рухи з однієї крайності в іншу. Так, ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» від 15.11.2011 р. була декриміналізована товарна контрабанда [2]. Такий стан речей зберігався до 2023 р., коли ЗУ «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо криміналізації контрабанди товарів» від 09.12.2023 р. товарна контрабанда була знову криміналізована (хоча й в іншій статті, ст. 201-3 КК України) [3]. Але слід зазначити, що мінімальна межа для відповідальності була підвищена, навіть не враховуючи збільшення розміру неоподаткованого мінімуму доходів громадян, й становить тепер від 5000 неоподаткованих мінімумів доходів громадян.

Крім кримінальної відповідальності за товарну контрабанду, законодавець вирішив виділити окремі предмети контрабанди та на цій підставі створити спеціальні норми. Але цей процес не є послідовним, тому що виникає питання, чому певні предмети «заслужують» на самотійні статті, а інші – ні.

Так, традиційно зберіглася норма про кримінальну відповідальність за контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів (ст. 305 КК України), хоча з'явився новий предмет – фальсифіковані лікарські засоби (ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання фальсифікації лікарських засобів» від 08.09.2011 р.) [4].

Стаття 201 КК України, містячи невідповідність між назвою («Контрабанда культурних цінностей та зброї») та переліком предметів контрабанди, зазначає в якості останніх – культурні цінності, отруйні, сильнодіючі, вибухові речовини, радіоактивні матеріали, зброя або боєприпаси (крім гладкоствольної мисливської зброї або бойових припасів до неї), частини вогнепальної нарізної зброї, а також спеціальні технічні засоби негласного отримання інформації.

Нарешті, такі «специфічні» предмети під криміналізаційним приводом отримали самотійні статті:

- ст. 201-1 – лісоматеріали та цінні породи дерев [5];
- ст. 201-4 – підакцизні товари (крім електричної енергії) [3].

Отже, на теперішній час кримінальна відповідальність за контрабанду «розпорошена» в декількох статтях КК України, які, крім того, що створюють штучну конкуренцію між собою, так ще й «розкидані» між різними розділами Особливої частини КК України (розділи VII «Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності» та XIII «Кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення») та всередині цих розділів:

- ст. 201 КК України «Контрабанда культурних цінностей та зброї»;
- ст. 201-1 КК України «Контрабанда лісоматеріалів та цінних порід дерев»;
- ст. 201-3 КК України «Контрабанда товарів»;
- ст. 201-4 КК України «Контрабанда підакцизних товарів»;
- ст. 305 КК України «Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів».

Проект Кримінального кодексу, розроблений Робочою групою з питань розвитку кримінального права, передбачає відповідальність за контрабанду, як переміщення товарів у вагомому розмірі через митний кордон України: 1) без передбаченого законом декларування, 2) поза митним контролем, 3) з приховуванням від митного контролю (ст. 6.3.16), логічно відносячи її до злочинів проти фінансів. Спеціальних норм про контрабанду Проект КК України не передбачає, що неможна не підтримати [6].

Список використаних джерел:

1. Directive (EU) 2017/1371 of the European Parliament and of the Council of 5 July 2017 on the fight against fraud to the Union's financial interests by means of criminal law. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2017/1371/oj> (дата звернення: 20.05.2026 р.).

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності: закон України від 15.11.2011 р. № 4025-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4025-17#Text> (дата звернення: 20.05.2026 р.).

3. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо криміналізації контрабанди товарів: закон України від 09.12.2023 р. № 3513-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3513-20#n23> (дата звернення: 20.05.2026 р.).

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання фальсифікації лікарських засобів: закон України від 08.09.2011 р. № 3718-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3718-17> (дата звернення: 20.05.2026 р.).

5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження українських лісів та запобігання незаконному вивезенню необроблених лісоматеріалів: закон України від 06.09.2018 р. № 2531-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2531-19#Text> (дата звернення: 20.05.2026 р.).

6. Проєкт Кримінального кодексу України станом на 01.05.2026 р. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2026/05/02/00000-kontrolnyj-proyekt-kk-01-05-2026.pdf> (дата звернення: 20.05.2026 р.).

Брич Л.П.,
професор кафедри кримінально-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права
та правоохоронної діяльності
доктор юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ПРИМУШУВАННЯ ДО ВАКЦИНАЦІЇ ВІД COVID-19 ПІД ПРИЗМОЮ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА¹

Наказами Міністерства охорони здоров'я України (далі в тексті – МОЗ України) [1; 2] в Україні було запроваджено обов'язкову вакцинацію від гострої респіраторної хвороби COVID-19 певних категорій працівників, які працюють у галузях, що мають стратегічне значення, як умову їхнього допуску до роботи, а постановою Кабінету Міністрів України (далі в тексті – Кабмін) [3; 4] – пов'язаний з цим обов'язок роботодавця відсторонювати від роботи осіб, які таку вакцинацію не пройшли.

Виконання роботодавцями цієї вимоги, тобто примушування працівників до вакцинації проти COVID-19 шляхом економічного тиску, потягло численну кількість цивільних позовів від працівників, які оскаржували незаконне відсторонення їх від роботи. Суди першої інстанції зайняли діаметрально протилежні позиції. Одні відмовляли у задоволенні позовних вимог позивачів [5]. Ті ж рішення судів першої інстанції, якими були задоволені позовні вимоги працівників [6; 7], суди вищих інстанцій скасовували [7; 8; 9], надаючи цілком

¹ Дослідження підготовлене в межах виконання грантового проєкту від Європейського Союзу програми Еразмус+, напряду Жан Моне «Європейські правові цінності: досвід для України у сфері кримінального провадження». Грантова Угода № 101126810 — ELVEUCP, реєстраційна картка проєкту (програми) № 5386.

Проте висловлені погляди та думки належать лише автору і не обов'язково відображають погляди Європейського Союзу чи Європейського виконавчого агентства з питань освіти та культури (ЕАСЕА). Ні Європейський Союз, ні Європейське виконавче агентство з питань освіти та культури (ЕАСЕА) не можуть нести за них відповідальність.

протилежну оцінку тим самим фактичним обставинам і положенням законодавства, висновуючи що, за загальним правилом, «відмова або ухилення від обов'язкових профілактичних щеплень проти COVID-19 є підставою для відсторонення від роботи працівників, які підлягають обов'язковим профілактичним щепленням відповідно до Наказу МОЗ України від 04 жовтня 2021 р. № 2153» [9].

Джерелом наведеної правової позиції стала Постанова Великої Палати Верховного Суду (далі в тексті - ВП ВС) від 14 грудня 2022 р. [10], де ВП ВС визнала, що обов'язкова вакцинація проти Covid-19 є втручанням у право особи на повагу до приватного життя, гарантоване ч. 1 ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (далі в тексті – Конвенція) [10, п. 8.1.] і, що це правообмеження, як і відсторонення від роботи тих категорій невакцинованих працівників, для яких була передбачена обов'язковість вакцинації, відповідало конвенційним критеріям правомірного втручання держави у право на повагу до приватного життя [10, п. 8]. Цей підхід став усталеною правовою позицією суду касаційної інстанції [7, п. 19.1].

Будь-яке законне обмеження відносних прав людини, гарантованих Конвенцією, зокрема й втручання держави у право на повагу до приватного життя та конкретний прояв такого втручання – примусова вакцинація проти Covid-19 та обумовлене її відсутністю відсторонення від роботи певних категорій працівників, повинно відповідати таким загальним вимогам, які становлять, так званий трискладовий тест: 1) здійснюватись відповідно до закону; 2) відповідно до законом передбаченої мети; 3) бути необхідним у демократичному суспільстві для досягнення своєї легітимної мети. Ці вимоги щодо допустимого втручання держави у право на повагу до приватного життя закріплені у ч. 2 ст. 8 Конвенції і конкретизовані у практиці Європейського суду з прав людини (далі в тексті – ЄСПЛ), який застосовує їх, перевіряючи відповідність втручання держави трискладовому тесту на законність. Керуючись цими критеріями ЄСПЛ визнав законною обов'язкову вакцинацію дітей від перелічених у відповідному законі Чеської Республіки хвороб у справі

«Вавржичка та інші проти Чеської Республіки» від 8 квітня 2021 р. [11]. Але це не є автоматичним свідченням законності здійснюваної в Україні обов'язкової вакцинації від Covid-19 певних категорій працівників. У нас різне законодавство. Не визнав ЄСПЛ порушення ст. 8 Конвенції у справі «Соломахін проти України» від 15 березня 2011 р. [12], де йшлося про обов'язкову вакцинацію дитини від дифтерії. На відміну від Covid-19 обов'язковість щеплення від дифтерії прямо передбачена у ч. 1 ст. 12 Закону України від 06 квітня 2000 року № 1645-III «Про захист населення від інфекційних хвороб» (далі - Закон № 1645-III) [13, ч. 1 ст. 12]. Тобто, фактичні і юридичні обставини, які розглядалися у наведених рішеннях ЄСПЛ, не є тотожними з примушуванням в Україні до вакцинації від Covid-19.

Обмеження державою відносних прав людини є законним, якщо воно узгоджується з кожною з наведених вимог трискладового тесту, першим з яких є його відповідність закону. ЄСПЛ у своїй практиці, встановивши не відповідність втручання держави будь-якому з елементів вимоги «відповідно до закону», констатує порушення гарантії, передбаченої Конвенцією, і дотримання державою інших вимог трискладового тесту вже не розглядає.

Обмеження державою, зокрема права на повагу до приватного життя, буде вважатись таким, що здійснене відповідно до закону, якщо: 1) воно передбачене законом, що, на думку ЄСПЛ «вимагає від оскаржуваного заходу ... підґрунтя в національному законодавстві ...» [14, п. 141]; 2) воно здійснене відповідно до процедури, встановленої законом: «Суд підкреслює, що вислів «згідно із законом» у п. 2 ст. 8 Конвенції по суті відсилає до національного законодавства і закріплює обов'язок дотримувати його матеріальних і процесуальних норм» [15, п. 49]; 3) сам закон відповідає принципіві верховенства права. Це, так звані, вимоги до «якості» закону: доступність, передбачуваність [16, п. 58], чіткість визначення повноважень державних органів [17, п. 43; 18, п. 60-62], тобто закон «повинен надавати конкретні процесуальні гарантії для належного захисту особи від свавільного втручання державних органів» [16, п. 58]. Національне законодавство, яке не передбачає достатніх гарантій проти свавілля

уповноважених службових осіб, не відповідає цим вимогам [16, п. 47; 18, п. 62]. «У питаннях, які стосуються основоположних прав, надання правової дискреції органам виконавчої влади у вигляді необмежених повноважень» ЄСПЛ вважає несумісним з принципом верховенства права [18, п. 60; 19, п. 61]. «Законодавство має достатньо чітко визначати межі такої дискреції, наданої компетентним органам влади та порядок її реалізації. Існування конкретних процесуальних гарантій є у цьому контексті необхідним» [18, п. 60]. Розглянемо дотримання цих вимог стосовно примушування до вакцинації від Covid-19 в Україні.

1. Питання щодо здійснення обов'язкової вакцинації проти Covid-19 на підставі закону. Саме тим, що обов'язковість вакцинації певних категорій працівників та пов'язане з відмовою або ухиленням від неї відсторонення працівників від роботи були встановлені не законом, а підзаконними актами, що «суперечить вимогам статті 92 Конституції України та статті 12 Закону № 1645-III», суди першої інстанції мотивували задоволення позовних вимог працівників, відсторонених від роботи, [10, п. 2.5.].

Попри положення п. 1 ч.1 ст. 92 Конституції України, згідно з яким: «1) права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод; основні обов'язки громадянина визначаються виключно законами України», положення ч.1 ст. 12 Закону № 1645-III, де в переліку обов'язкових містяться лише профілактичні щеплення проти дифтерії, кашлюка, кору, поліомієліту, правця, туберкульозу, ВП ВС визнала обов'язковість вакцинації проти Covid-19, яка була встановлена підзаконним актом, такою, що передбачена законом, пославшись при цьому на ст. 12 Закону № 1645-III, на ст. 92 Конституції України, ст. 46 Кодексу законів про працю, низку інших законів та підзаконних актів, та виснувала, що МОЗ діяло в межах своєї компетенції, і що, відсторонення від роботи (виконання робіт) певних категорій працівників, які відмовляються або ухиляються від проведення обов'язкових профілактичних щеплень проти COVID-19, було передбачене законом [10, п.11.35]. Якби перелік обов'язкових щеплень у ч.1 ст.12 Закону був доповнений щепленням від Covid-19, це могло зняти багато питань щодо його передбаченості законом. Це би означало, що

держава гарантує безпечність вакцин і відшкодування шкоди у разі заподіяння ними шкоди здоров'ю людей. Залишається лише здогадуватись, чому Верховна Рада України цього не зробила.

2. Відповідність закону принципів верховенства права: вимоги до якості закону. ВП ВС констатувала відповідність законодавства, на підставі якого працівників, які відмовлялися чи ухилялися від «обовязкових профілактичних щеплень проти Covid-19, відсторонювали від роботи, вимогам до якості закону [10, п.11.35]. Якщо ж навіть професійні юристи – судді судів перших інстанцій, судді апеляційних судів та судді касаційного суду по різному зрозуміли і витлумачили зміст одних і тих самих положень закону, що було продемонстровано вище, то про яку чіткість, зрозумілість і передбачуваність аналізованого законодавства констатує ВП ВС. «Колегія суддів Касаційного цивільного суду, передаючи справу на розгляд ВП ВС, вказала на те, що національне законодавство з питань відсторонення від роботи у зв'язку з ухиленням від профілактичних щеплень та запроваджене підзаконними актами регулювання відсторонення від роботи працівників, які відмовляються або ухиляються від проведення обов'язкових профілактичних щеплень проти COVID-19, є нечітким та суперечливим» [10, п. 7.2].

Передбачене у ч. 2 ст. 12 Закону № 1645-III делегування центральному органу виконавчої влади права встановлювати «перелік професій, виробництв та організацій, працівники яких підлягають обов'язковим профілактичним щепленням проти інших відповідних інфекційних хвороб», крім того, що не дає підстав для висновку, що відповідний вид щеплення встановлений саме актом рівня закону, і водночас не відповідає вимозі про передбачуваність певного правообмеження. Адже не відомо, які профілактичні щеплення, не відомо яких професій.

Делегуючи наведене право центральному органу виконавчої влади, ст. 12 не містила гарантій від сваволі органу виконавчої влади. Приклади такої сваволі ми мали можливість спостерігати. У пункті 7.3 Резолюції Парламентської асамблеї Ради Європи № 2361 (2021) від 27 січня 2021 року «Вакцини проти COVID-19:

етичні, правові та практичні міркування» Асамблея закликала держави-члени Ради Європи і Європейський Союз інформувати громадян про те, що вакцинація не є обов'язковою, і ніхто не здійснює політичного, соціального чи іншого тиску для того, щоб провести щеплення тим, хто сам цього не бажає; переконатись, що ніхто не зазнає дискримінації за те, що він не був вакцинований через можливі ризики для здоров'я або не бажає вакцинуватися [20].

В Україні ж за рішеннями органів виконавчої влади людей примушували вакцинуватися, вимагаючи попередньо підписати відмову від претензій у разі виникнення негативних наслідків для здоров'я, обладнавши пункти вакцинації у непризначених для цього місцях, що сприяло скупченню великої кількості людей, й відповідно, підвищувало ризики зараження, в умовах, які не відповідали відомим закономірностям імунізації від інфекційних хвороб, висувалася вимога вакцинуватися особам, які вже перехворіли на Covid-19. Дослідники зазначають, що щеплення від Covid-19 не було внесено до календаря щеплень [21, с. 20], не відомою була кількість доз, необхідних і достатніх для імунізації. Відповідність критеріям безпеки та ефективності існуючих на момент примусової вакцинації вакцин проти Covid-19 не була підтверджена [22]. До карантинних обмежень були включені заборони відвідувати парки, що як наголошували в медіапросторі багато лікарів, не сприяє, а навпаки шкодить загальному імунітету людини.

Наведені прояви сваволі, запобіжників яким не передбачав закон, на який посилалася ВП ВС, обґрунтовуючи законність примушення до вакцинації від Covid-19 певних категорій працівників, також доводять, що правообмеження здійснювалось не відповідно до процедури, встановленої законом, оскільки такої не було, а також не для встановленої законом мети.

Обов'язкова вакцинація проти Covid-19 була зупинена у зв'язку з введенням в Україні воєнного стану до його завершення [23]. Цей факт спростовує аргументи про наявність легітимної мети та необхідність у демократичному суспільстві запровадження обов'язкової вакцинації і пов'язаних з цим санкцій до

невакцинованих осіб. Адже воєнний стан не може бути тим фактором, який ліквідує епідемію.

Таким чином, запроваджена підзаконними нормативними актами обов'язковість вакцинації проти Covid-19 певних категорій працівників і пов'язане з цим відсторонення від роботи невакцинованих працівників суперечили кожній з вимог трискладового тесту на законність втручання держави у право особи на повагу до приватного життя. Очевидно, що зовсім не принципом верховенства права керувалася ВП ВС, постановляючи аналізовані судові рішення [7; 10].

Законна поведінка не може становити зміст будь-якого суспільно небезпечного діяння, передбаченого статтями Особливої частини КК. Незаконне ж діяння підлягає кримінально-правовій оцінці. Описане вище свавілля органів виконавчої влади могло б бути кваліфіковане за ст. 364 КК України в редакції, в якій вона діяла до вступу в силу Закону України від 21 лютого 2014 р., яким ст. 364 КК України і ст. 365 КК України були змінені АД НОС для Політв'язня №1 [24]. Зараз же в Особливій частині КК України немає відповідної статті. Це ще один аргумент на користь пропозиції про необхідність змін вказаних статей Особливої частини КК України, а також ст. 182 КК України «Порушення недоторканності приватного життя», зміст якої станом на сьогодні є вужчим, ніж її назва.

Ситуація з примушуванням до вакцинації від Covid-19 показала головну небезпеку, яка полягає в тому, як легко можна здолати в Україні верховенство права шляхом економічного тиску.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження Дорожньої карти з впровадження вакцини від гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, і проведення масової вакцинації у відповідь на пандемію COVID-19 в Україні у 2021 - 2022 роках: наказ МОЗ України від 24.12.2020 № 3018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v3018282-20#Text>

2. Про затвердження Переліку професій, виробництв та організацій, працівники яких підлягають обов'язковим профілактичним щепленням: Наказ МОЗ України від 04.10.2021 № 2153. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1306-21/ed20211203#Text>

3. Про встановлення карантину та запровадження обмежувальних протиепідемічних заходів з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2: постанова Кабінету Міністрів України від 09 грудня 2020 р. № 1236. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vstanovlennya-karantinu-ta-zaprovadzhennya-obmezhuvalnih-protiepidemichnih-zahodiv-1236-091220?fbclid=IwAR2KG182RfhwJx0dkTvgnHRtuC6e85hwmQ-7hBqcpYPOdYTGFBgY_QKv0CI

4. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2020 р. № 1236: постанова Кабінету Міністрів України від 20 жовтня 2021 р. № 1096. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1096-2021-%D0%BF#Text>

5. Постанова КЦС ВС від 19 квітня 2023 р. Справа № 295/14880/21. Провадження № 61-7344св22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110427946>

6. Рішення Шевченківського районного суду міста Києва від 14 травня 2025 р. Справа № 761/18691/23. Провадження № 2/761/2492/2025. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127418375>

7. Постанова ВП ВС від 27 березня 2024 р. Справа № 191/4364/21. Провадження № 14-172цс23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/118297143?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTAAAR3S1CzLxdB3uixg8WioXYr7vkG6E2dqs5cOYAyPmvwT42g3UwJjtdGwDs_aem_AYYiudDIYkb2vzpSYADfy1QTW1lI77y_HkS33Tia_dL1wOKzuP6yIDO1VkJGkwrFguwnoBAF1AknxI-xQ6M4vpX_

8. Постанова Київського апеляційного суду від 17 липня 2025 р. Справа № 761/18691/23. Провадження № 61-10568св25. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/128981208>

9. Постанова КЦС ВС від 17 грудня 2025 р. Справа № 761/18691/23.
Провадження № 61-10568св25. URL:
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/132789353>

10. Постанова ВП ВС від 14 грудня 2022 р. Справа № 130/3548/21.
Провадження № 14-82цс22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109075195>

11. CASE OF VAVŘIČKA AND OTHERS v. THE CZECH REPUBLIC
(Applications nos. 47621/13 and 5 others) [GC] 8 April 2021. URL:
[https://hudoc.echr.coe.int/#{%22fulltext%22:\[%22%22CASE%20OF%20VAV%20%98I%C4%8CKA%20AND%20OTHERS%20v.%20THE%20CZECH%20REPUB%20LIC%22%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-209039%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/#{%22fulltext%22:[%22%22CASE%20OF%20VAV%20%98I%C4%8CKA%20AND%20OTHERS%20v.%20THE%20CZECH%20REPUB%20LIC%22%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-209039%22]})

12. Рішення ЄСПЛ у справі «Соломахін проти України» від 15 березня
2011 р. (заява № 24429/03). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/SOO00428>

13. «Про захист населення від інфекційних хвороб»: Закон України від 06
квітня 2000 р. № 1645-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1645-14#Text>

14. Рішення ЄСПЛ у справі «Кадура та Смалій проти України» (CASE OF
KADURA AND SMALIY v. UKRAINE) від 21 січня 2021 р. (заяви № 42753/14 та
№ 43860/14). URL:
<https://minjust.gov.ua/files/general/2023/03/30/20230330154130-71.pdf>

15. Рішення ЄСПЛ у справі «Пантелеєнко проти України» (CASE OF
PANTELEYENKO v. UKRAINE) від 29 червня 2006 року (заява 11901/02). URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_274#Text

16. Рішення ЄСПЛ у справі «Резнік проти України» (CASE OF REZNIK v.
UKRAINE) від 23 січня 2025 р. (заява № 31175/14). URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_006-25#Text

17. Рішення ЄСПЛ у справі «Кривіцька та Кривіцький проти України»
(CASE OF KRYVITSKA AND KRYVITSKYI v. UKRAINE) від 2 грудня 2010 р.
(заява № 30856/03). URL:
<https://minjust.gov.ua/files/general/2023/05/12/20230512094650-11.pdf>

18. Рішення ЄСПЛ у справі «Зосимов проти України» (Zosymov v. Ukraine) від 07 липня 2016 р. (заява № 4322/06). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c94#Text

19. Рішення ЄСПЛ у справі «Неділенько та інші проти України» (CASE OF NEDILENKO AND OTHERS v. UKRAINE) від 18 січня 2018 р. (заява № 43104/04). URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2023/06/15/20230615111706-57.pdf>

20. Covid-19 vaccines: ethical, legal and practical considerations. Resolution 2361 (2021). Parliamentary Assembly. URL: <https://pace.coe.int/en/files/29004/html>

21. Француз-Яковець Т.А. Правові аспекти проведення вакцинації в Україні: між правами особи та інтересами суспільства. Legal Bulletin. 2022. № 4. С. 18-25. DOI: 10.31732/ 2708-339X-2022-04-17-25

22. Вакцинація від Covid-19: правове обґрунтування відмови від вакцинації і захист від дискримінації. Практика ЄСПЛ: український аспект. 26 липня 2021 р. <https://www.echr.com.ua/vakcinaciya-vid-covid-19-pravove-ob%d2%91runtuvannya-vidmovi-i-zaxist-vid-podalsho%d1%97-diskriminaci%d1%97/>

23. Про зупинення дії наказу Міністерства охорони здоров'я України від 04 жовтня 2021 року № 2153: наказ МОЗ від 25 лютого 2022 року № 380. URL: <https://moz.gov.ua/uk/decrees/nakaz-moz-ukraini-vid-25022022--380-pro-zupinennja-dii-nakazu-ministerstva-ohoroni-zdorov%E2%80%99ja-ukraini-vid-04-zhovtnja-2021-roku--2153>

24. Брич Л. Як задля Юлії Тимошенко Верховна Рада пробачила зловживання «Беркуту». Українська правда. 27 лютого 2014 р. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2014/02/27/7016426/>

Броневицька О.М.,
доцентка кафедри кримінально-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права
та правоохоронної діяльності
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

РЕЄСТР КОРУПЦІОНЕРІВ В СВІТЛІ РІШЕНЬ ЄСПЛ (НА ОСНОВІ РІШЕННЯ «СИТНИК ПРОТИ УКРАЇНИ»)

Механізми запобігання корупції виконують ключову роль у забезпеченні верховенства права, довіри до публічних інституцій та економічного розвитку. Вони спрямовані не лише на виявлення та покарання корупційних діянь, а й на превенцію, мінімізацію системних ризиків і відновлення публічного ресурсу довіри до влади. Ефективна антикорупційна система забезпечує: підвищення прозорості процедур прийняття рішень; зниження можливостей до зловживань шляхом належного поєднання превентивних, репресивних і відновних інструментів; створення умов для конкурентного та передбачуваного економічного середовища, публічної служби; захист прав громадян та юридичних осіб від свавілля посадовців. З практичного погляду механізми запобігання корупції повинні діяти комплексно: законодавчі норми, інституційні процедури, відкритість інформації, контроль та механізми відновлення – усе це має взаємодіяти для досягнення сталих результатів.

Відповідно до ст.11 Закону України «Про запобігання корупції» на НАЗК покладені повноваження забезпечення ведення Єдиного порталу повідомлень викривачів, Єдиного державного реєстру декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення (далі - Реєстр корупціонерів). Порядок ведення Реєстру корупціонерів деталізовано у відповідному положенні, затверджені рішенням

Національного агентства з питань запобігання корупції від 09.02.2018 № 166. У ньому, зокрема зазначено, що Реєстр – це електронна база даних, яка містить відомості про осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення, та про юридичних осіб, до яких застосовано заходи кримінально-правового характеру у зв'язку з вчиненням корупційного правопорушення. Він ведеться з метою: 1) забезпечення єдиного обліку осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення, та юридичних осіб, до яких застосовано заходи кримінально-правового характеру у зв'язку із вчиненням корупційного правопорушення; 2) забезпечення в установленому порядку проведення спеціальної перевірки відомостей стосовно осіб, які претендують на зайняття посад, які передбачають зайняття відповідального або особливо відповідального становища, та посад з підвищеним корупційним ризиком; 3) аналізу відомостей про осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення, з метою визначення сфер державної політики та посад, пов'язаних із виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, з найбільш корупційними ризиками, а також формування та реалізації державної антикорупційної політики; 4) аналізу відомостей про юридичних осіб, до яких застосовано заходи кримінально-правового характеру у зв'язку із вчиненням корупційного правопорушення.

Формується та ведеться такий Реєстр шляхом внесення відомостей про осіб, яких притягнуто до кримінальної, адміністративної, дисциплінарної або цивільно-правової відповідальності за вчинення корупційних або пов'язаних із корупцією правопорушень, а також про юридичних осіб, до яких застосовано заходи кримінально-правового характеру у зв'язку із вчиненням корупційного правопорушення, а також додаткові (нефінансові) заходи кримінально-правового характеру.

Однією з головних проблем функціонування Реєстру корупціонерів був безстроковий характер перебування відомостей про осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення. Соціальну гостроту проблеми підсилило рішення Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) від 24

квітня 2025 року у справі «Ситник проти України» (заява № 16497/20). Згодом, як передбачалося, її вирішення знайшло своє відображення в Законі України від 17.06.2025 № 4496-IX, яким встановили строки зберігання даних у Реєстрі.

Проблема безстрокового перебування відомостей у Реєстрі призводила до надмірної соціальної стигматизації, яка не відповідає принципу пропорційності та не передбачає механізмів реабілітації (визначення строків зберігання, процедур видалення). Така ситуація підривала принципи відновлення прав, закріплені в інших галузях права (погашення судимості, визнання особи такою, що не піддавалася адміністративним чи дисциплінарним стягненням тощо). До рішення ЄСПЛ у справі «Ситник проти України» внесення до Реєстру осіб, які вчинили корупційне або пов'язане з корупцією правопорушення, було позитивним перебуванням особи в такому реєстрі. При цьому для включення в цей Реєстр не має значення, що саме вчинила особа – незаконно збагатилася (ст. 368-2 КК України) або несвоєчасно подала декларацію (ст. 172-6 КУпАП). Закон має передбачати можливість виправлення особи та надавати їй шанс на усвідомлення своїх дій та помилок.

У своєму резонансному рішенні від 24 квітня 2025 р. у справі «Ситник проти України» ЄСПЛ дослідив принципи роботи Реєстру корупціонерів та висловив правову позицію щодо можливих недоліків у його роботі. Це рішення ЄСПЛ стало ще однією підставою для внесення змін в чинне антикорупційне законодавство.

На розгляд ВРУ було подано 2 проекти законів про внесення змін до законодавства, які однаково обґрунтовували доцільність внесення змін, вказуючи на те, що встановлення чітко визначених строків збереження відомостей у Реєстрі коурпціонерів є природним кроком у напрямі вдосконалення антикорупційного законодавства. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Ситник проти України», де ЄСПЛ вказав на порушення права на повагу до приватного життя (стаття 8 Конвенції), наголошуючи, що безстрокове зберігання даних у Реєстрі не відповідає вимозі пропорційності щодо досягнення законної мети. Саме такі гарантії закладали закони про

внесення змін: визначають строки зберігання відомостей у Реєстрі залежно від характеру відповідальності – для дисциплінарних і адміністративних правопорушень встановлюються відповідні терміни, а для кримінальних правопорушень дані зберігаються до погашення або зняття судимості. Таким чином, змінами до Закону реалізували вимогу ЄСПЛ щодо недопущення довічного або непропорційного стигматизування осіб, які вже відбули покарання.

Перше, що привертає увагу в нововведеннях, — це відсутність визначеного строку зберігання в Реєстрі відомостей про притягнення особи до дисциплінарної відповідальності. Станом на сьогодні строками обмежені лише випадки внесення відомостей про вчинення корупційного діяння, за яке особа притягувалася до цивільно-правової, адміністративної чи кримінальної відповідальності. Про дисциплінарну чомусь забули.

Водночас цікавим видався запропонований НАЗК вихід із цієї ситуації: «...вилучення з Реєстру порушників відомостей про осіб, які притягнуті до дисциплінарної відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією, Законом № 4496 не передбачено». Разом з тим НАЗК вважає за можливе вилучати такі відомості з Реєстру після спливу одного року з дня накладення дисциплінарного стягнення, спираючись на положення ч. 1 ст. 151 Кодексу законів про працю України. З метою унормування порядку вилучення таких даних з Реєстру порушників НАЗК найближчим часом будуть затверджені зміни до Положення про нього». Знову виникає питання: якщо НАЗК вважає за можливе вилучати такі відомості з Реєстру за відсутності законодавчо встановлених строків, то навіщо їх було встановлювати для інших видів відповідальності, якщо цей орган може сам це питання вирішити, тим паче, що єдина підстава для видалення даних із Реєстру, яка існувала до цього (активна участь у захисті країни під час повномасштабного вторгнення росії в Україну), була розроблена та схвалена в Положенні про реєстр НАЗК самотійно? Я не ставлю під сумнів важливість, доцільність та доречність цих дій агентства.

Просто в черговий раз ми стикаємось із роботою парламенту в «турборежимі», що негативно впливає на якість законодавства.

Ще одне питання, що виникає у зв'язку з нововведеннями: з якого моменту рахувати цей рік? Не заглиблюючись у правовий аналіз строків давності всіх видів юридичної відповідальності, розглянемо дисциплінарну й адміністративну. Відповідно до вищезгаданої ч. 1 ст. 151 Кодексу законів про працю України, «якщо протягом року з дня накладення дисциплінарного стягнення працівника не буде піддано новому дисциплінарному стягненню, то він вважається таким, що не мав дисциплінарного стягнення». У ст. 39 КУпАП із цього приводу зазначено таке: «...якщо особа, піддана адміністративному стягненню, протягом року з дня закінчення виконання стягнення не вчинила нового адміністративного правопорушення, то ця особа вважається такою, що не була піддана адміністративному стягненню». Зрозуміло, що такі моменти в Законі про запобігання корупції потребують деталізації.

Є ще одна проблема, яка стосується порядку та строків видалення даних із Реєстру. Положення про нього та Закон (ст. 59) чітко визначають, що відомості про осіб, яких притягнуто до відповідальності за вчинення корупційних або пов'язаних із корупцією правопорушень, вносяться до Реєстру корупціонерів протягом трьох робочих днів з дня надходження до НАЗК з Державної судової адміністрації України електронної копії рішення суду, яке набрало законної сили, або від кадрової служби завіреної в установленому порядку паперової копії наказу про накладення дисциплінарного стягнення. З іншого боку, в який строк слід вилучати відомості про притягнення до кримінальної відповідальності фізичної особи за вчинення корупційних або пов'язаних із корупцією правопорушень, коли вона звернулася до НАЗК з довідкою про погашення або зняття судимості? Питання залишається неврегульованим.

Таким чином, Реєстр корупціонерів має бути невід'ємною складовою антикорупційної інфраструктури, але його ефективність залежить від правової збалансованості, процедурної надійності. Тільки за таких умов Реєстр зможе виконувати свою превентивну, інформаційну й аналітичну функції.

Вишневська І.А.,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права
та правоохоронної діяльності
доктор філософії в галузі права
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ЗАХОДИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ ЩОДО ЮРИДИЧНИХ ОСІБ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНСЬКІ ПЕРСПЕКТИВИ

1. Запровадження заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб залишається одним із найбільш дискусійних інститутів сучасного кримінального права. Предметом дискусій є насамперед правової природи таких заходів, можливості визнання юридичної особи суб'єктом кримінального правопорушення, а також проблем визначення вини юридичної особи.

Прихильники цього інституту вважають його необхідним інструментом ефективної протидії корупції, відмиванню коштів, тероризму та організованій злочинності. Так, О.Ф. Пасека зазначив, що в окремих випадках шкода, спричинена діяльністю юридичної особи, може бути значно більшою за шкоду, заподіяну фізичною особою, а застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру є важливим кроком у протидії протиправній діяльності найбільш капіталомістких суб'єктів [1, С. 65-67]. Також З.А. Загинець-Заболотенко підкреслює, що запровадження заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб стало наслідком виконання Україною міжнародних зобов'язань, а відповідний інститут розглядається як самостійний нормативно-правовий механізм квазікримінальної відповідальності юридичних осіб [2, С. 50-51]. Протилежну позицію висловлює Л.П. Брич, вказуючи на те, що

кримінальна відповідальність юридичних осіб суперечить принципам особистої вини та персональної відповідальності суб'єкта злочину.

2. Водночас попри тривалі наукові дискусії та багаторічний опір запровадженню цього інституту в національному кримінальному праві, саме євроінтеграційний курс України став вирішальним чинником його імплементації. Запровадження цього інституту було зумовлене необхідністю виконання рекомендацій Групи держав проти корупції (GRECO), Спеціального комітету експертів Ради Європи з питань оцінки заходів боротьби з відмиванням коштів (MONEYVAL) та окремих міжнародних договорів, а також Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України. Саме тому цей інститут можна вважати одним із перших проявів адаптації кримінального законодавства України до європейських стандартів.

Питання квазікримінальної відповідальності міститься у таких актах *acquis* ЄС як: Рамкові рішення Ради ЄС (до Лісабонського договору); Директива (ЄС) 2017/1371 (PIF Directive) про боротьбу із шахрайством, що шкодить фінансовим інтересам ЄС; Директива 2018/1673 про боротьбу з відмиванням коштів кримінально-правовими засобами; Директива 2008/99/ЄС про захист довкілля кримінальним правом; Директива 2011/36/EU щодо запобігання торгівлі людьми та інших акти щодо порушення санкцій ЄС.

У відповідних актах *acquis* ЄС передбачено, що кожна держава-член, а також держава-кандидат на вступ до ЄС, повинна забезпечити можливість притягнення юридичних осіб до юридичної, зокрема кримінальної, відповідальності. Водночас акти *acquis* ЄС не визначають конкретної моделі імплементації цього інституту, залишаючи державам свободу вибору способу його нормативного закріплення — шляхом прийняття окремого законодавчого акта або внесення відповідних положень до чинного законодавства.

Аналіз законодавства держав-членів ЄС та держав-кандидатів свідчить, що переважна більшість із них закріплює норми щодо застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб безпосередньо у кримінальних кодексах (20 держав-членів та 6 держав-кандидатів). Натомість

окремі держави обрали модель регулювання цього інституту в спеціальних законах (7 держав-членів та 2 держави-кандидати) [4, с. 251–252].

Таким чином, обраний Україною підхід до закріплення заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб у Кримінальному кодексі України загалом відповідає переважаючій європейській практиці

3. Наступне, що потребує аналізу - перелік заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб. *Acquis* ЄС не містить єдиного та універсального переліку заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, який був би однаково закріплений в усіх актах права Європейського Союзу. Водночас аналіз відповідних актів *acquis* ЄС свідчить про наявність певного кола заходів, які найчастіше рекомендуються державам-членам для застосування щодо юридичних осіб.

До таких заходів належать штрафи, конфіскація доходів та знарядь кримінального правопорушення, позбавлення права на публічні пільги чи фінансування, тимчасова або постійна заборона здійснювати комерційну діяльність, судовий нагляд за діяльністю юридичної особи, закриття юридичних осіб, використаних для вчинення кримінального правопорушення, відкликання ліцензій та дозволів, а також ліквідація юридичної особи.

Водночас акти *acquis* ЄС, як правило, не вимагають закріплення в національному законодавстві конкретного та вичерпного переліку санкцій за окремі кримінальні правопорушення. Натомість вони зобов'язують держави передбачити ефективні, пропорційні та стримувальні заходи впливу щодо юридичних осіб. У деяких випадках акти ЄС прямо визначають окремі види таких заходів або встановлюють мінімальні вимоги до них, однак загалом залишають державам-членам значну свободу щодо їх юридичної природи, форми та способу імплементації.

Таким чином, підхід *acquis* ЄС у цій сфері спрямований насамперед на забезпечення ефективності та стримувального характеру заходів щодо юридичних осіб, а не на жорстку уніфікацію їх переліку. З огляду на це перелік заходів кримінально-правового характеру, передбачених ст. 96-6 КК України,

загалом відповідає вимогам та підходам, закріпленим у праві Європейського Союзу.

4. Важливе значення для оцінки відповідності положень Розділу XIV-1 КК України вимогам *acquis* ЄС має аналіз тих сфер злочинності, щодо яких право Європейського Союзу передбачає можливість застосування заходів до юридичних осіб.

Відповідно до абз. 2 § 1 ст. 83 Договору про функціонування Європейського Союзу (ДФЄС), держави-члени здійснюють зближення кримінального законодавства у таких сферах злочинності, як тероризм, торгівля людьми, сексуальна експлуатація дітей, незаконний обіг наркотиків, незаконний обіг зброї, відмивання доходів, корупція, підробка засобів платежу, комп'ютерна злочинність та організована злочинність. Саме в межах цих сфер *acquis* ЄС містить вимоги щодо відповідальності юридичних осіб. Тому оцінка відповідності положень ст. 96-3 КК України вимогам права ЄС доцільна саме через призму зазначених сфер злочинності.

Сфера <i>acquis</i> ЄС (ст. 83 ДФЄС)	Основний акт <i>acquis</i> ЄС	Вимога щодо відповідальності юридичних осіб	Стан імплементації у ст. 96-3 КК України	Коментар щодо відповідності
Тероризм	Directive (EU) 2017/541	Так	Враховано	У ст. 96-3 охоплено ст. 258–258-6 КК України.
Торгівля людьми	Directive 2011/36/EU; Directive (EU) 2024/1712	Так	Не враховано	Ст. 149 КК України відсутня у переліку ст. 96-3 КК.
Сексуальна експлуатація дітей	Directive 2011/93/EU	Так	Частково враховано	Включено ст. 152–156-1, 301-1–303 КК, але лише щодо діянь стосовно малолітніх і неповнолітніх.

Незаконний обіг наркотиків	Framework Decision 2004/757/JHA	Так	Частково враховано	Фактично охоплено лише ст. 306 КК України, тоді як більшість наркозлочинів не включені.
Незаконний обіг зброї	Directive 2021/555; Protocol against illicit firearms trafficking	Так	Частково враховано	Є лише ст. 262 КК України; повний спектр злочинів щодо незаконного обігу зброї не охоплено.
Відмивання доходів	Directive (EU) 2018/1673	Так	Враховано	Ст. 209 КК прямо включена до ст. 96-3 КК.
Корупція	Convention on the fight against corruption involving officials of the EU; Directive (EU) 2017/1371	Так	Враховано	Охоплено ст. 368-3, 368-4, 369, 369-2 КК України.
Підrobка засобів платежу	Directive (EU) 2019/713	Так	Не враховано	Статті про підrobку платіжних інструментів відсутні у переліку ст. 96-3 КК.
Комп'ютерна злочинність	Directive 2013/40/EU	Так	Не враховано	Статті 361–363-1 КК України не включені до ст. 96-3 КК.
Організована злочинність	Framework Decision 2008/841/JHA	Так	Частково враховано	Включено ст. 255 КК України, але не весь комплекс злочинів, пов'язаних з діяльністю організованих злочинних груп.

5. Проведений аналіз актів *acquis* ЄС та кримінального законодавства України дає підстави стверджувати, що український законодавець загалом імплементував базові вимоги Європейського Союзу щодо застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб. Зокрема, вимоги *acquis* ЄС враховані як у частині нормативного закріплення цього інституту в

Кримінальному кодексі України, так і щодо основних видів заходів, які можуть застосовуватися до юридичних осіб.

Водночас аналіз положень ст. 96-3 КК України свідчить про неповну імплементацію *acquis* ЄС у частині переліку кримінальних правопорушень, за вчинення яких до юридичних осіб можуть застосовуватися відповідні заходи. Найвищий рівень відповідності спостерігається у сферах тероризму, корупції та відмивання доходів, тоді як у сферах торгівлі людьми, комп'ютерної злочинності, підробки засобів платежу, незаконного обігу зброї та наркотичних засобів вимоги *acquis* ЄС реалізовані лише частково або не реалізовані взагалі.

Отже, подальша гармонізація кримінального законодавства України з правом Європейського Союзу має бути спрямована насамперед на вдосконалення положень ст. 96-3 КК України шляхом розширення переліку кримінальних правопорушень, щодо яких можуть застосовуватися заходи кримінально-правового характеру до юридичних осіб. Такий підхід сприятиме більш повному виконанню вимог *acquis* ЄС та забезпеченню належного рівня правової адаптації України в межах євроінтеграційного процесу.

Список використаних джерел:

1. Гришук В.К., Пасека О.Ф. Кримінальна відповідальність юридичних осіб: міжнародний досвід та основні теоретичні підходи: наук.-практ. посіб. - Київ: Юрінком Інтер, 2017. 296 с.
2. Загине́й-Заболотенко З.А. Застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб як нормативно-правовий інститут. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2024. Серія ПРАВО. Випуск 83: частина 3. С. 49-54.
3. Брич Л.П. Проблема кримінальної відповідальності юридичних осіб за господарські злочини. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2001. Вип. 36. С. 497-501.
4. Pasieka O., Vyshnevskaya I. Compliance of criminal legislation of the EU and Ukraine in the field of combating human trafficking with the *acquis communautaire*. *Social & Legal Studies*. 2024. Vol. 7. № 4. С. 248-259.

5. Directive (EU) 2017/541 of the European Parliament and of the Council of 15 March 2017 on combating terrorism and replacing Council Framework Decision 2002/475/JHA and amending Council Decision 2005/671/JHA. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2017/541/oj>.

6. Directive 2011/36/EU of the European Parliament and of the Council of 5 April 2011 on preventing and combating trafficking in human beings and protecting its victims, and replacing Council Framework Decision 2002/629/JHA. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2011/36/oj/eng>

7. Directive (EU) 2024/1712 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 amending Directive 2011/36/EU on preventing and combating trafficking in human beings and protecting its victims. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32024L1712>

8. Directive 2011/93/EU of the European Parliament and of the Council of 13 December 2011 on combating the sexual abuse and sexual exploitation of children and child pornography, and replacing Council Framework Decision 2004/68/JHA. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2011/93/oj/eng>

9. Council Framework Decision 2004/757/JHA of 25 October 2004 laying down minimum provisions on the constituent elements of criminal acts and penalties in the field of illicit drug trafficking. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32004F0757>

10. Directive (EU) 2021/555 of the European Parliament and of the Council of 24 March 2021 on control of the acquisition and possession of weapons. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2021/555/oj/eng>

11. Protocol against the Illicit Manufacturing of and Trafficking in Firearms, Their Parts and Components and Ammunition, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime. URL: <https://www.unodc.org/unodc/en/firearms-protocol/the-firearms-protocol.html>

12. Directive (EU) 2018/1673 of the European Parliament and of the Council of 23 October 2018 on combating money laundering by criminal law. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32018L1673>

13. Convention on the fight against corruption involving officials of the European Communities or officials of Member States of the European Union of 26 May 1997. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:41997A0625\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:41997A0625(01))

14. Directive (EU) 2017/1371 of the European Parliament and of the Council of 5 July 2017 on the fight against fraud to the Union's financial interests by means of criminal law. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32017L1371>

15. Directive (EU) 2019/713 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2019 on combating fraud and counterfeiting of non-cash means of payment and replacing Council Framework Decision 2001/413/JHA. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32019L0713>

16. Directive 2013/40/EU of the European Parliament and of the Council of 12 August 2013 on attacks against information systems and replacing Council Framework Decision 2005/222/JHA. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32013L0040>

17. Council Framework Decision 2008/841/JHA of 24 October 2008 on the fight against organised crime. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32008F0841>

Гриньків О.О.,

професорка кафедри правових дисциплін
Навчально-наукового інституту роботи з персоналом,
доктор юридичних наук, полковник
(Національна академія Національної
гвардії України)

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ: МІЖ ГУМАННІСТІЮ ТА СПРАВЕДЛИВІСТЮ ПОКАРАННЯ

Актуальність дослідження кримінальних правопорушень, вчинених військовослужбовцями, в умовах сьогодення зумовлена зростанням кількості неправомірних діянь у сфері військової служби. Очевидно, що загострення зазначеної проблеми пояснюється збільшенням кількості кримінальних проваджень, пов'язаних із самовільним залишенням військової частини або місця служби, дезертирством, непокорю та недбалим ставленням до військової служби. Варто зауважити, що в умовах воєнного стану такі діяння становлять підвищену суспільну небезпеку, оскільки впливають не лише на рівень військової дисципліни, а й на обороноздатність держави. А тому в умовах збройної агресії проти України особливого значення набуває як забезпечення належного рівня військової дисципліни, так й впровадження ефективного механізму кримінально-правового реагування на правопорушення, пов'язані з проходженням військової служби.

На думку науковців, законодавство, що встановлює відповідальність за військові правопорушення, має низку проблемних питань. Зокрема, невирішеною є колізія між кримінальною та адміністративною відповідальністю військовослужбовців за окремі правопорушення, відсутність чіткого законодавчого визначення суб'єкта й об'єкта військових кримінальних правопорушень [1, с. 574], що відповідно призводить до неоднакового тлумачення норм права та в подальшому ускладнює правозастосовну практику.

Як ми вже зазначали вище, умови правового режиму воєнного стану зумовили загострення проблеми кримінальної відповідальності військовослужбовців, що відповідно спричинило посилення законодавцем кримінально-правових механізмів забезпечення військової дисципліни та надалі актуалізувало наукову дискусію з приводу дотримання принципу гуманності покарання і забезпечення балансу між інтересами держави та правами людини.

Підкреслимо, баланс між інтересами держави та правами людини полягає у необхідності забезпечення належного рівня військової дисципліни й обороноздатності держави при одночасному дотриманні конституційних гарантій для військовослужбовців, зокрема права на справедливе, пропорційне і гуманне покарання.

«Гуманізм» (від лат. *humanitas*) у дослівному перекладі – людяність, тобто цей термін насамперед передбачає визнання людини як особистості та індивіда, визнання її права на вільний розвиток, утвердження блага людини як основного критерію оцінювання суспільних відносин[2, с. 38].

На думку М.І. Хавронюка, принцип гуманізму є основоположним та має максимально повно реалізовуватися в кримінальному праві. До того ж, як зазначає науковець, головною метою реформування кримінального законодавства і є гуманізація, що охоплює два основні напрями:

- забезпечення належного захисту людини, її основоположних прав, а також осіб, які неправомірно притягуються до кримінальної відповідальності, зокрема в частині недопущення надмірної криміналізації;

- забезпечення виправлення винних осіб шляхом застосування ефективної системи покарань і кримінально-правових заходів, а також запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень [3, с. 4 – 11].

Доцільно наголосити, принцип гуманності у кримінальному праві передбачає, що покарання не повинно мати на меті завдання фізичних страждань чи приниження людської гідності (ч. 3 ст. 50 КК України), а має забезпечувати виправлення особи та попередження нових правопорушень (ч. 2, ст. 50 КК України) [4]. Як зауважують дослідники [5, с. 163 – 174], стосовно

військовослужбовців цей принцип повинен враховувати й специфічні умови несення служби, психоемоційне навантаження та вплив бойових дій тощо.

Поряд з цим постає питання, чи варто застосовувати гуманність до військовослужбовців, які вчинили кримінальне правопорушення?

Сучасна практика свідчить про зростання кількості кримінальних проваджень щодо самовільного залишення частини (далі – СЗЧ), дезертирства та недбалого ставлення до служби. Так, за інформацією Офісу Генерального прокурора (далі – ОГП) від початку повномасштабного вторгнення правоохоронці зареєстрували понад 310 тис. проваджень за фактом СЗЧ та дезертирства, більшість з них припадає на 10 місяців 2025 року. Так, у 2022-му зареєстровано лише 6,6 тис. проваджень щодо СЗЧ (ст. 407 ККУ) та 3,4 тис. – за дезертирство (ст. 408 ККУ), у 2023-му – 17,6 тис. (за дезертирство – 7,8 тис.), у 2024 році – 67,8 тис. (23,3 тис.), впродовж січня-жовтня 2025 року зареєстровано 162,5 тис. справ щодо СЗЧ, 9 тис. осіб повідомили про підозру, майже 7,7 тис. проваджень направили до суду [6].

Водночас наведені статистичні дані не відображають повного масштабу кримінальних правопорушень цієї категорії. У подальшому Офіс Генерального прокурора обмежив публічний доступ до статистичної інформації щодо кримінальних правопорушень, передбачених статтями 407, 408 та іншими нормами Розділу XIX Кримінального кодексу України [4], віднісши ці відомості до інформації з обмеженим доступом. Таке рішення обґрунтовано необхідністю забезпечення національної безпеки та недопущення використання зазначених даних на шкоду інтересам України в умовах воєнного стану [7].

Зауважимо, статистична інформація щодо обліку кримінальних проваджень та кількості засуджених осіб формується в межах діяльності правоохоронних органів і судової системи та залежить від встановлених процедур реєстрації кримінальних правопорушень, а також організаційно-правових умов функціонування системи кримінальної юстиції [5, с. 171].

Разом з тим, проблема вчинення військових кримінальних правопорушень існує та потребує належного реагування з боку держави. У зв'язку з цим певного

значення набуває не лише забезпечення невідворотності покарання, а й удосконалення механізмів запобігання таким правопорушенням.

Посилення кримінально-правових санкцій саме по собі не забезпечує належного рівня військової дисципліни, оскільки, як наголошують науковці, ефективно запобігання військовим кримінальним правопорушенням неможливе без усунення причин та умов їх вчинення [8, с. 21 – 24].

На думку О.І. Ющик [9, с. 257], індивідуалізація покарання є одним із основних принципів кримінального права та передбачає врахування особи винного, ступеня тяжкості кримінального правопорушення, а також обставин, що пом'якшують або обтяжують покарання, відповідно до положень ст.ст. 65 – 67 КК України.

Гуманізація покарання щодо військовослужбовців може проявлятися у ширшому застосуванні індивідуалізації покарання; врахуванні бойового досвіду та психічного стану особи; використанні альтернативних заходів, пов'язаних із продовженням служби; удосконаленні механізмів дисциплінарних батальйонів та програм ресоціалізації тощо.

Поряд з цим, вважаємо, що надмірна гуманізація в умовах сьогодення може негативно вплинути на військову дисципліну та обороноздатність держави. Тому кримінально-правова політика має базуватися на поєднанні невідворотності відповідальності та справедливого, пропорційного покарання.

Кримінальна відповідальність військовослужбовців є складним інститутом кримінального права, що функціонує в умовах підвищених вимог до військової дисципліни та забезпечення обороноздатності держави.

Проведений аналіз засвідчує, що між принципами гуманності та справедливості покарання не існує взаємовиключності. Справедливість забезпечує невідворотність та пропорційність кримінальної відповідальності, тоді як гуманність передбачає індивідуалізацію покарання з урахуванням умов військової служби, психоемоційного стану особи та конкретних обставин вчинення правопорушення.

Отже, ефективна кримінально-правова політика щодо військовослужбовців має ґрунтуватися на балансі між необхідністю підтримання належного рівня військової дисципліни та забезпеченням дотримання прав і свобод людини, що в сукупності сприятиме досягненню цілей справедливого правосуддя.

Список використаних джерел:

1. Коломієць Н.В., Бровко А.В. Кримінально-правова характеристика військових кримінальних правопорушень. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*, № 2. 2024. С. 574 – 578.

2. Щербак, С., Мамалига, В. Гуманізм у кримінальному праві України: історико-правові аспекти. *Консенсус*. 2022. № 3. С. 35 – 46. URL: <https://doi.org/10.31110/consensus/2022-03/035-046>

3. Хавронюк М.І. Цілі та напрями гуманізації кримінального законодавства України відповідно до європейських стандартів. *Вісник Центру суддівських студій*. 2006. Вип. 9. С. 4 – 11.

4. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

5. Карчевський М.В. Тенденції кримінально-правової протидії злочинам, які вчиняють військовослужбовці: аналіз даних офіційної кримінальної статистики. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. № 52, 2026. С. 163 – 174.

6. Кількість проваджень по СЗЧ та дезертирству різко зросла у 2025 році. URL: <https://censor.net/ua/n3584427>

7. Чи відома кількість відкритих справ про СЗЧ у 2026 році: що кажуть в Офісі Генпрокурора. URL: https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20260427-chy-vidomakilkist-vidkrytyh-sprav-pro-szch-u-2026-rotsi-shho-kazhut-v-ofisi-genprokurora/?utm_source=chatgpt.com

8. Голобородько Я. Напрями діяльності військової служби правопорядку у сфері попередження вчинення правопорушень військовослужбовцями та усунення умов їх вчинення. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління*

персоналом. Юридичні науки. № 3(63) С. 21 – 25.
URL: <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2022.3.4>

9. Ющик О.І. Індивідуалізація покарання крізь призму принципу пропорційності та стандартів захисту прав людини. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО.* 2026. Випуск 93: частина 4. С. 255 – 260. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2026/03/38-3.pdf>

Гусак А.Л.,

фахівець з організації інформаційної безпеки

ТОВ «ІРЗ Мотор»

кандидат педагогічних наук

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПОРУШЕННЯ РЕЖИМУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ У СФЕРІ ОБОРОННОГО ВИРОБНИЦТВА

В умовах воєнного стану та зростання кількості гібридних загроз стратегічні оборонні підприємства стають одними з основних об'єктів кібератак, інформаційного впливу та внутрішніх порушень режиму захисту інформації. Особливу небезпеку становлять порушення встановлених вимог інформаційної безпеки, які створюють ризики несанкціонованого доступу до критичної інформації, дестабілізації виробничих процесів та порушення функціонування інформаційно-комунікаційних систем підприємства [1, с. 74–76; 7; 8].

Стратегічні оборонні підприємства функціонують в умовах підвищених вимог до захисту службової та технологічної інформації з обмеженим доступом, що обумовлює необхідність запровадження спеціальних режимних обмежень щодо доступу, передачі та зберігання інформації [3, с. 112–118].

Суспільна небезпечність таких дій обумовлюється можливістю несанкціонованого втручання в інформаційно-комунікаційні системи, незаконного копіювання інформації та обходу засобів захисту. У зв'язку з цим особливого значення набуває ефективне кримінально-правове реагування на порушення встановленого режиму інформаційної безпеки, а також забезпечення належної фіксації та своєчасного виявлення таких правопорушень [4; 9, с. 57–63]. На практиці значна частина порушень встановленого режиму інформаційної безпеки залишається латентною або отримує неналежну кримінально-правову оцінку, що ускладнює ефективне реагування на такі правопорушення.

Проблема полягає у тому, що порушення внутрішніх режимних вимог інформаційної безпеки у сфері оборонного виробництва нерідко розглядаються виключно як дисциплінарні або організаційні порушення, хоча в умовах

воєнного стану такі дії можуть створювати реальні загрози інформаційній та оборонній безпеці держави.

Режим інформаційної безпеки на стратегічних підприємствах оборонної сфери становить сукупність установлених організаційних, технічних та правових вимог, спрямованих на забезпечення захисту інформації, обмеження несанкціонованого доступу до інформаційних ресурсів та підтримання безпечного функціонування інформаційно-комунікаційних систем підприємства [1, с. 75–78]. В умовах воєнного стану та активізації гібридних загроз дотримання такого режиму набуває особливого значення, оскільки порушення вимог інформаційної безпеки може створювати ризики для функціонування оборонного виробництва та завдавати шкоди національній безпеці держави [7; 8].

На нашу думку, режим інформаційної безпеки у сфері оборонного виробництва доцільно розглядати не лише як елемент внутрішньої організації діяльності підприємства, а і як самостійний об'єкт кримінально-правового захисту.

Його порушення характеризується підвищеним рівнем суспільної небезпечності, оскільки створює загрози стабільності функціонування оборонного виробництва, безпеці інформаційної інфраструктури та обороноздатності держави загалом [4].

У зв'язку з цим порушення встановленого режиму інформаційної безпеки доцільно розглядати не лише як порушення внутрішніх правил функціонування підприємства, а і як суспільно небезпечне діяння, що створює реальні загрози інформаційній та оборонній безпеці держави.

Порушення режиму інформаційної безпеки у сфері оборонного виробництва пов'язані з несанкціонованим доступом до інформаційних ресурсів, обходом засобів захисту та порушенням правил роботи з інформацією з обмеженим доступом. Такі дії створюють загрози витоку критичної інформації та дестабілізації оборонного виробництва [1, с. 77–81].

Однією з найбільш небезпечних форм порушення режиму інформаційної безпеки є несанкціонований доступ до інформаційно-комунікаційних систем та локальних виробничих мереж [4].

До таких порушень належать також незаконні дії зі службовою або технологічною інформацією, використання несанкціонованого програмного забезпечення та порушення правил роботи з інформацією з обмеженим доступом, що може створювати загрози інформаційній та оборонній безпеці держави [2, с. 52–57; 9, с. 91–96].

Особливу небезпеку становлять інсайдерські порушення, пов'язані з незаконними діями працівників оборонної сфери, які мають доступ до інформаційних ресурсів [3, с. 318–324].

Найбільшу суспільну небезпечність становлять комбіновані порушення, які поєднують технічне втручання та дії внутрішніх суб'єктів підприємства. У практичній діяльності саме такі порушення найбільше ускладнюють своєчасне виявлення правопорушення, встановлення кола причетних осіб та подальше доказування у кримінальному провадженні [6].

Кримінально-правова оцінка таких порушень здійснюється з урахуванням положень Кримінального кодексу України щодо несанкціонованого втручання в роботу інформаційно-комунікаційних систем, незаконних дій з інформацією та порушення правил її захисту [4]. У сучасних умовах такі діяння слід розглядати не лише як порушення внутрішніх режимних вимог, а і як посягання на інформаційну безпеку держави.

Окрему увагу слід приділити незаконним діям з інформацією з обмеженим доступом та службовій недбалості у сфері забезпечення інформаційної безпеки. У діяльності стратегічних оборонних підприємств такі порушення можуть створювати передумови для витоку технологічної або службової інформації, порушення виробничих процесів та заподіяння шкоди інтересам держави. Водночас складність кримінально-правової оцінки окремих порушень обумовлюється необхідністю встановлення причинного зв'язку між порушенням режиму інформаційної безпеки та негативними наслідками [5]. На практиці

однією з ключових проблем залишається відмежування кримінально караних порушень режиму інформаційної безпеки від дисциплінарних або службових порушень, що нерідко ускладнює своєчасне реагування на відповідні правопорушення.

Проблемним аспектом залишається доказування таких правопорушень, оскільки ключову роль у кримінальному провадженні відіграють цифрові сліди, журнали подій та інші електронні дані, що дозволяють встановлювати обставини несанкціонованого доступу та підтверджувати факти порушення режиму інформаційної безпеки [2, с. 63–67; 9, с. 97–103].

На нашу думку, ефективність кримінально-правового реагування на порушення режиму інформаційної безпеки значною мірою залежить від функціонування систем журналювання подій, контролю доступу та фіксації цифрових слідів. Відсутність належної системи моніторингу істотно ускладнює виявлення правопорушення та подальше доказування у кримінальному провадженні.

Установлено, що порушення режиму інформаційної безпеки у сфері оборонного виробництва в умовах воєнного стану характеризуються підвищеним рівнем суспільної небезпечності та можуть створювати загрози інформаційній й оборонній безпеці держави. Обґрунтовано доцільність розгляду режиму інформаційної безпеки як самостійного об'єкта кримінально-правового захисту у сфері забезпечення інформаційної безпеки держави. Найбільшу небезпеку становлять комбіновані та інсайдерські порушення, а ефективність кримінально-правового реагування безпосередньо залежить від функціонування систем контролю доступу, журналювання подій та належної фіксації цифрових слідів.

Список використаних джерел:

1. Довгань О. Д., Ткачук Т. Ю. Правове забезпечення інформаційної безпеки держави як підгалузь інформаційного права: теоретичний дискурс. Інформація і право. 2018. № 2(25). С. 73–85.

2. Інноваційні методи та цифрові технології в криміналістиці й судовій експертизі: монографія / за заг. ред. В. Ю. Шепітька. Харків: Право, 2024. 208 с.
3. Карчевський М. В. Кримінально-правова охорона інформаційної безпеки України: монографія. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2012. 528 с.
4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. Ст. 131.
5. Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах: Закон України від 05.07.1994 р. № 80/94-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 31. Ст. 286.
6. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 05.10.2017 р. № 2163-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 45. Ст. 403.
7. Стратегія інформаційної безпеки: затв. Указом Президента України від 28.12.2021 р. № 685/2021. Офіційний вісник України. 2022. № 4. Ст. 228.
8. Стратегія кібербезпеки України: Безпечний кіберпростір — запорука успішного розвитку країни: затв. Указом Президента України від 26.08.2021 р. № 447/2021. Офіційний вісник України. 2021. № 72. Ст. 4537.
9. Шепітько В. Ю., Білоус В. В. Використання цифрової інформації та електронних доказів у кримінальному провадженні. Харків: Право, 2022. 256 с.

Денисов С.Ф.,
професор кафедри кримінального права,
процесу та криміналістики
доктор юридичних наук, професор
*(Інститут економіки та права
Класичного приватного університету)*

Коваленко Н.О.,
адвокат
кандидат юридичних наук, доцент

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ СУСПІЛЬНОЇ МОРАЛЬНОСТІ

Після офіційного надання Україні статусу кандидата на вступ до Європейського Союзу 23 червня 2022 року, гармонізація кримінального права набула стратегічного значення, виступаючи як юридичним зобов'язанням, так і механізмом посилення стійкості держави до гібридних загроз, збройної агресії та викликів верховенству права [1, с. 130]. Активні процеси європейської інтеграції передбачають не лише адаптацію національного законодавства до європейських стандартів, а й переосмислення підходів до кримінально-правової охорони найважливіших суспільних цінностей.

Серед таких цінностей особливе місце посідають суспільна моральність та культурна спадщина, які забезпечують збереження духовних основ суспільства, його історичної пам'яті та національної ідентичності. Особливого значення ця проблема набуває після втрати 31 березня 2023 року чинності Законом України «Про захист суспільної моралі» від 20 листопада 2003 року № 1296-IV [2]. Протягом тривалого часу зазначений Закон фактично виконував роль базового нормативного акта, який визначав зміст суспільної моральності та окреслював основні напрями державної політики у відповідній сфері. Його скасування призвело до певної нормативної невизначеності щодо змісту суспільної моральності як об'єкта кримінально-правової охорони. У свою чергу, принцип

правової визначеності є одним із фундаментальних стандартів європейського права та практики правозастосування.

Моральність як об'єкт кримінально-правової охорони має комплексний характер, оскільки охоплює систему суспільних відносин, що формуються на основі історично сформованих духовних, культурних та етичних цінностей суспільства [3, с. 32].

Проект нового Кримінального кодексу, який розробляється Робочою групою з 2019 року, пропонує кримінальні правопорушення проти моральності та кримінальні правопорушення щодо культурної спадщини об'єднати в межах розділу 7.6 «Кримінальні правопорушення проти моральності та культурної спадщини» Книги 7 «Кримінальні правопорушення проти суспільства» [4]. У ньому передбачена відповідальність за доволі різноманітні кримінальні правопорушення: від вербування дитини для проституції до наруги над померлим і пропаганди жорстокого поводження з тваринами. Але усі їх об'єднує те, що вони посягають на моральні засади, які полягають у повазі до цінностей, на яких базується цивілізоване суспільство [5, с. 316]. Такий підхід потребує наукового осмислення з точки зору відповідності сучасним тенденціям розвитку кримінального права та європейським підходам до систематизації кримінально-правових норм.

Найбільш дискусійним аспектом сучасного реформування кримінального законодавства є саме об'єднання кримінальних правопорушень проти моральності та кримінальних правопорушень щодо культурної спадщини в межах одного структурного розділу проекту нового Кримінального кодексу України. У цьому контексті підкреслюється, що така систематизація має враховувати як спільність об'єкта кримінально-правової охорони, так і специфіку окремих видів посягань [6, с. 22 - 23].

Проте, незважаючи на певний взаємозв'язок між моральними та культурними цінностями, зазначені групи кримінальних правопорушень мають різні безпосередні об'єкти кримінально-правової охорони. Якщо кримінальні правопорушення проти моральності спрямовані на охорону моральних засад

суспільства, то правопорушення проти культурної спадщини передусім посягають на суспільні відносини у сфері збереження культурних цінностей та історичної пам'яті [7, с. 386]. Отже, їх об'єднання в одному структурному елементі кримінального закону видається не безспірним та потребує додаткового наукового обґрунтування.

Особливого значення набуває забезпечення балансу між захистом суспільної моральності та гарантіями основоположних прав і свобод людини, зокрема свободи вираження поглядів. Практика Європейського суду з прав людини свідчить про необхідність дотримання принципу пропорційності при встановленні кримінально-правових заборон, пов'язаних із захистом моральності.

Таким чином, євроінтеграційні процеси зумовлюють необхідність перегляду концептуальних засад кримінально-правової охорони моральності в Україні. Відсутність спеціального законодавчого визначення моральності після втрати чинності спеціальним законом, а також дискусійність запропонованої в проекті нового Кримінального кодексу систематизації кримінальних правопорушень проти моральності та культурної спадщини потребують подальшого наукового опрацювання. Удосконалення кримінального законодавства у цій сфері має здійснюватися з урахуванням принципів правової визначеності, пропорційності та поваги до прав людини, закріплених у праві Європейського Союзу та практиці Європейського суду з прав людини. Це сприятиме формуванню ефективного механізму кримінально-правової охорони моральних засад суспільства, сумісного з європейськими стандартами та потребами сучасного українського суспільства.

Список використаних джерел:

1. Soloviova A.M. Criminal law as an indicator of Ukraine's European integration: conceptual principles of harmonization. *Нове українське право*. 2025. Вип. 5. С. 130 – 134. URL: <https://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/874/803> (дата звернення: 26.05.2026).

2. Про захист суспільної моралі : Закон України від 20 листопада 2003 року № 1296-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1296-15#Text> (дата звернення: 28.05.2026).

3. Гуляков К. В. *Кримінально-правова характеристика незаконного проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення або пошкодження об'єктів культурної спадщини* : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2021. 255 с.

4. Текст проєкту нового Кримінального кодексу України. Контрольний текст проєкту станом на 01.05.2026 / Новий Кримінальний кодекс. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code> (дата звернення: 28.05.2026).

5. Проєкт нового Кримінального кодексу України: передумови розробки, концептуальні засади, основні положення : монографія. Андрушко П.П., Бакумов О.С., Баулін Ю.В., Бурдін В.М., Вишневська І.А., Горох О.П., Гуторова Н.О., Марчук Н.О., Навроцький В.О., Пономаренко Ю.А., Стрельцов Є.Л., Хавронюк М.І. // За заг. ред. Ю.В. Бауліна, М.І. Хавронюка. К.: Компанія ВАІТЕ, 2024. 494 с.

6. Качмар В. Я. *Кримінально-правова охорона культурних цінностей в Україні в умовах захисту світової культурної спадщини* : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2021. 198 с.

7. Навроцький В. О. *Кримінальне право України. Особлива частина: курс лекцій*. Київ : Т-во «Знання», КОО, 2000. 771 с.

Долинська М. С.,
професор кафедри цивільно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права
та правоохоронної діяльності
доктор юридичних наук, професор
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРИТЯГНЕННЯ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ - ПОСАДОВИХ ОСІБ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРИ ПОСВІДЧЕННІ ЗАПОВІТІВ

Правові засади місцевого самоврядування в Україні визначаються у Конституції України, законодавчих та нормативно-правових актах держави.

Міське самоврядування – це необхідний атрибут кожної демократичної держави сучасності. В свою чергу децентралізація дала змогу об'єднати сільські, селищні і міські ради та створити сильні територіальні громади, котрі розпоряджаються більшою кількістю ресурсів, а також наділені більшою здатністю до автономії [1, с. 397].

Первинним суб'єктом місцевого самоврядування, основним носієм його функцій і повноважень є територіальна громада села, селища, міста. Міське самоврядування – право територіальної громади – жителів села, селища міста – самостійно розв'язувати питання місцевого значення відповідно до Конституції та законів України [2, с. 5].

Органи місцевого самоврядування наділені широкими повноваженнями, в тому числі щодо вчинення нотаріальних дій. Аналізуючи норми статті 1 Закону України «Про нотаріат» [3] станом на 2026 рік вбачається, що законодавець серед органів квазінотаріату першість надає посадовим особам органів місцевого самоврядування сільських населених пунктів. Компетенція всіх нотаріальних та квазінотаріальних органів держави виокремлено в окремі статті Закону України

«Про нотаріат», зокрема нотаріальна компетенція органів місцевого самоврядування передбачена статтею 37 Закону.

З точки зору теми дослідження слід виокремити норми Закону України № 775-IX від 14 липня 2020 року «Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» щодо усунення законодавчих колізій та прогалин» [4]. Зокрема, вказаним актом суттєво звужено кількість посадових осіб органів місцевого самоврядування, уповноважених на вчинення нотаріальних дій, оскільки у частині п'ятій статті 1 слова «у населених пунктах, де немає нотаріусів» замінено словами «у сільських населених пунктах». У сільських радах, що представляють територіальні громади, які налічують до 500 жителів, за рішенням відповідної територіальної громади або сільської ради виконавчий орган ради може не створюватися. У цьому випадку функції виконавчого органу ради (крім розпорядження земельними та природними ресурсами) здійснює сільський голова одноособово [5, с. 84].

Загальновідомо, що на територіях української держави існують певні обмеження щодо вчинення окремих видів нотаріальних дій та місця їх вчинення, згідно із чинним законодавством, враховуючи військовий стан в Україні.

Зауважуємо, що на територіях, на яких введено воєнний стан, для забезпечення дії Конституції та законів України, забезпечення разом із військовим командуванням запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, оборони, цивільного захисту, громадської безпеки і порядку, захисту критичної інфраструктури, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян можуть утворюватися тимчасові державні органи - військові адміністрації. Військові адміністрації населених пунктів утворюються в межах територій територіальних громад, у яких сільські, селищні, міські ради та/або їхні виконавчі органи, та/або сільські, селищні, міські голови не здійснюють покладені на них Конституцією та законами України повноваження. Наголошуємо, що у зв'язку з утворенням військових адміністрацій населених пунктів повноваження органів місцевого самоврядування цих населених пунктів

припиняються з дня початку здійснення відповідною військовою адміністрацією своїх повноважень [6, с. 152].

Керуючись Законом України «Про правовий режим воєнного стану», посадові особи органів місцевого самоврядування не вчиняють нотаріальні дії, передбачені статтею 37 Закону України «Про нотаріат» [7, с.31-32].

Відповідно до статей 74 та 76 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» органи та посадові особи місцевого самоврядування несуть відповідальність за свою діяльність перед територіальною громадою, державою, юридичними і фізичними особами, а також у разі порушення такими особами Конституції або законів України органи та посадові особи місцевого самоврядування несуть відповідальність перед державою [8].

Мають рацію Петков С.В. та Добрянська Н.В., що кримінальна відповідальність за порушення законодавство про порядок вчинення нотаріальних дій, до якої можуть бути притягнуті посадові особи органів місцевого самоврядування, за своєю юридичною природою є заходом державного впливу на відповідних осіб [9, с. 265].

Кримінальним кодексом України передбачено декілька видів кримінальних правопорушень, суб'єктами вчинення яких можуть бути посадові особи органів місцевого самоврядування у зв'язку із порушенням ними встановленого порядку здійснення нотаріальної діяльності [10].

Посадові особи сільських населених пунктів, що вчиняють нотаріальні дії, у своїй діяльності відповідно до статті 7 Закону України «Про нотаріат», керуються Конституцією України, законами України, актами Президента України, Кабінету Міністрів України, Міністерства юстиції України та його територіальних органів, зокрема Порядком вчинення нотаріальних дій посадовими особами органів місцевого самоврядування, затвердженим Наказом Міністерства юстиції України № 3306/5 від 11 листопада 2011 року [11].

Відносно теми дослідження слід зауважити, що в сільських регіонах держави і надалі існує практика посвідчення заповітів в органах місцевого самоврядування.

Заповіт - це односторонній правочин, який повинен бути укладений у письмовій формі із зазначенням місця та часу його посвідчення, підписаний особисто заповідачем і посвідчений нотаріусом або іншими службовими особами, уповноваженими на це [12, с. 11].

Законодавець звертає увагу на те, що заповідачем може бути фізична особа з повною цивільною дієздатністю. Посадова особа органу місцевого самоврядування сільського населеного пункту не можуть посвідчити заповіт від наступних категорій фізичних осіб: повнолітніх осіб, що визнані в судовому порядку недієздатними; повнолітніх осіб, з обмеженою цивільною дієздатністю, згідно рішення суду внаслідок зловживання спиртними напоями, наркотичними засобами, токсичними речовинами, а також, якщо осіб, що страждають на психологічний розлад. Наголошуємо, що заповідач має бути дієздатним на момент складення заповіту [13, с. 10].

Петков С.В. Добрянська Н.В. вважають, що підставами притягнення посадової особи органу місцевого самоврядування під час вчинення нею нотаріальних дій до кримінальної відповідальності можуть бути: підроблення бланків заповітів, свідоцтва права на спадщину, свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя в разі смерті одного з подружжя, збут чи використання таких підроблених документів, а також печаток, штампів; використання своїх повноважень у відповідній сфері у власних інтересах, але у супереч інтересам отримувача нотаріальних послуг; прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди під час здійснення нотаріальних дій для себе чи третьої особи за вчинення дій або бездіяльність з використанням наданих їй повноважень в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає таку вигоду, або в інтересах третьої особи [9, с. 268].

Стверджуємо, що на відміну від державного чи приватного нотаріуса в Україні, посадові особи сільських населених пунктів викладають текст заповіту не на спеціальному нотаріальному бланку, а на звичайному папері А-4.

О. Чижиковим проведено суцільне дослідження вироків, що стосувалися порушення порядку здійснення нотаріальних дій посадовими особами органів

місцевого самоврядування, під час якого виявлено 31 кримінальне провадження у період з 2008 до 2021 року. Автор наголошує, що найчастіше з трьох основних видів покарань за ч. 1 ст. 364 Кримінального кодексу України посадовим особам органів місцевого самоврядування призначалося покарання у вигляді обмеження волі, що складає 66,7%. Суттєво відрізняється ситуація щодо призначення покарання у вигляді позбавлення волі в разі постановлення вироку за ч. 1 ст. 364 Кримінального кодексу України (складає 11 % від усіх випадків), тоді як у разі зловживання владою чи службовим становищем, що спричинило тяжкі наслідки, позбавлення волі призначалося кожній особі, визнаній винною за ч. 2 ст. 364 Кримінального кодексу України [14, с. 83].

Таким чином, одним із видів юридичної відповідальності посадових осіб органів місцевого самоврядування за порушення при вчиненні нотаріальних дій, зокрема заповітів, виступає кримінальна відповідальність. Вважаємо, що основними підставами для притягнення до відповідальності виступають: посвідчення заповіту від особи, яка не мала право на його посвідчення: обмеженої у дієздатності, зловживання службовим становищем, порушення таємниці вчинення заповіту, тощо.

Список використаних джерел:

1. Мороз В.О. Повноваження органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану в Україні: законодавче регулювання та проблеми реалізації. *Юридичний електронний журнал*. 2023. № 3. С. 397-398.

2. Долинська М.С. Довідник посадових осіб. К: Юстініан. 2007. 360 с.

3. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 р. № 3425-ХП. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3425-12>

4. Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» щодо усунення законодавчих колізій та прогалин: Закон України від 14.07.2020 р. № 775-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/775-20#Text>

5. Долинська М. С. Трансформація інститутів нотаріального процесу, як органів досудової юрисдикції в Україні в умовах воєнного стану. *Колективна монографія «Реформування процесуально-правових інститутів в умовах*

особливих правових режимів». “Izdevnieciba “Baltija Publishing” (м. Рига, Латвія). Reforming procedural law institutions under special legal regimes : Scientific monograph. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2026. 560 p. 74-94.

6. Долинська М.С. (2023). До питання вчинення нотаріальних дій посадовими особами органів місцевого самоврядування під час воєнних дій в Україні. *Правові засади організації та здійснення публічної влади: збірник тез VI Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 85-річчю від дня народження доктора юридичних наук, професора, академіка-засновника НАПрНУ, першого Голови Конституційного Суду України Леоніда Петровича Юзькова* (м. Хмельницький, 31 березня 2023 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова. С. 152.

7. Долинська М. С. Порядок посвідчення довіреностей та заповітів, прирівняних до нотаріально посвідчених : довідник. Львів : Растр-7, 2023. С. 31-32

8. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>.

Петков С.В. Добрянська Н.В. Підстави кримінальної відповідальності посадових осіб органів місцевого самоврядування у сфері здійснення нотаріальних дій. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки. Том 34 (73) № 1 2023. С. 265-269.

10 Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

11.Порядок вчинення нотаріальних дій посадовими особами органів місцевого самоврядування: затв. Наказом Міністерства юстиції України від 11.11.2011 р. № 3306/5. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1298-11>

12. Долинська Марія. Актуальні питання посвідчення заповітів в Україні. *Життя і право*. 2004. № 4. С. 11-16.

13. Долинська М. Спадкування в Україні. Довідник нотаріуса: науково-довідкове видання. К.: Істина. 2007 . 96 с.

14. Чижиков О.О. Особливості форм реалізації кримінальної відповідальності щодо посадових осіб органів місцевого самоврядування за порушення порядку здійснення нотаріальних дій. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2021. Том 32 (71) № 4 С. 82-87.

Зарадюк З. В.,

доцент кафедри кримінального правосуддя

та правоохоронної діяльності

кандидат юридичних наук, доцент

(Волинський національний університет

імені Лесі Українки)

КРИМІНОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Одним із ключових напрямів державної діяльності, спрямованих на зниження рівня корупції, зміцнення верховенства права та забезпечення виконання міжнародних зобов'язань України є кримінологічне забезпечення антикорупційної політики України в умовах євроінтеграції.

Кримінологічне забезпечення антикорупційної політики охоплює систему наукових знань, методів, заходів та механізмів, спрямованих на виявлення причин і умов корупційної злочинності, прогнозування її тенденцій, розроблення та впровадження ефективних засобів запобігання корупційним проявам. Основою такого забезпечення виступає кримінологічний аналіз стану, структури, динаміки та детермінант корупційної злочинності. Корупція набула ознак масштабної правової деформації, що проникає у всі ключові сфери діяльності органів публічної влади та адміністрування. Європейська нормативно-правова система у сфері протидії корупції ґрунтується на фундаментальних стандартах, серед яких: принцип верховенства права, законність, системність, наукова обґрунтованість, об'єктивність і практична спрямованість антикорупційних заходів, ефективна взаємодія органів публічної влади з громадянським суспільством, економічна доцільність та належна відповідальність держави за спричинену шкоду [1, с.471].

Варто погодитись з думкою Харко Д.М., який зазначає, що корупційна злочинність в Україні протягом «великої війни» не втратила своєї суспільної небезпеки. Навпаки, враховуючи важливість нормального функціонування

Збройних Сил України, оборонного комплексу нашої держави, а також інших підприємств, установ та організацій протидія корупційній злочинності, навпаки, стала одним із основних напрямків діяльності держави, орієнтованого на якнайшвидшу перемогу та належне повоєнне відновлення України [2, с.442].

Особливістю кримінологічного забезпечення в умовах воєнного стану є необхідність врахування нових корупціогенних факторів, пов'язаних із розподілом міжнародної допомоги, проведенням оборонних закупівель, відбудовою зруйнованої інфраструктури та здійсненням гуманітарних програм. Воєнні умови створюють додаткові ризики зловживань службовим становищем, що потребує посилення кримінологічного моніторингу та впровадження сучасних цифрових інструментів контролю.

Важливим напрямом кримінологічного забезпечення є проведення антикорупційної експертизи нормативно-правових актів, виявлення корупціогенних факторів у законодавстві та розроблення рекомендацій щодо їх усунення. Такий підхід відповідає європейській практиці превентивного впливу на корупційні ризики та сприяє формуванню якісного правового середовища. Антикорупційну експертизу доцільно визнати спеціальною правовою експертизою, під час якої нормативно-правові акти оцінюються з позицій можливого виникнення на їхній основі корупційних порушень, обумовлених недобросовісною поведінкою посадових осіб і інших суб'єктів. Антикорупційна експертиза має вузьке спеціальне завдання – оцінити можливість застосування норм акта у процесі діяльності органів публічної влади з погляду потенційних корупційних можливостей для несумлінних державних службовців та інших учасників. Для інституту незалежної суспільної антикорупційної експертизи характерна наступна проблема: низька активність незалежних експертів та неуважне ставлення до їх експертних висновків з боку органів-розробників правових актів [3, с.50]. Отже, антикорупційна експертиза є важливим превентивним інструментом кримінологічного забезпечення антикорупційної політики, що дозволяє виявляти та усувати корупціогенні фактори на стадії нормотворення. Проте її ефективність в Україні знижується через формальний

характер проведення, необов'язковість врахування окремих висновків, недостатню методологічну уніфікацію та відсутність належного моніторингу реалізації експертних рекомендацій. Це зумовлює необхідність удосконалення механізмів антикорупційної експертизи відповідно до європейських стандартів запобігання корупції.

Значну роль у забезпеченні антикорупційної політики відіграє кримінологічне прогнозування. Аналіз статистичних даних, соціологічних досліджень та результатів діяльності правоохоронних органів дозволяє визначати найбільш уразливі сфери суспільних відносин, прогнозувати тенденції розвитку корупційної злочинності та своєчасно коригувати державну антикорупційну політику. Для України характерною є ситуація, коли значна увага приділяється виконанню рекомендацій міжнародних партнерів, але недостатньо розвинені механізми довгострокового кримінологічного прогнозування наслідків таких реформ. Це призводить до того, що окремі антикорупційні заходи мають реактивний, а не випереджувальний характер. Незважаючи на важливу роль кримінологічного прогнозування у формуванні ефективної антикорупційної політики, його потенціал в Україні використовується не повною мірою. Основними проблемами залишаються висока латентність корупційної злочинності, відсутність єдиної системи кримінологічного моніторингу, недостатня інтеграція аналітичних даних, обмежене використання сучасних технологій прогнозування та слабе впровадження результатів наукових досліджень у практику державного управління. У контексті євроінтеграції особливої актуальності набуває створення системи ризик-орієнтованого кримінологічного прогнозування, здатної забезпечити своєчасне виявлення та нейтралізацію нових корупційних загроз.

Отже, варто зазначити, що кримінологічне забезпечення антикорупційної політики України є важливим інструментом реалізації євроінтеграційного курсу держави, оскільки сприяє виявленню причин корупції, прогнозуванню її тенденцій та розробленню ефективних заходів запобігання. Водночас його

ефективність стримується низкою недоліків, серед яких висока латентність корупційної злочинності, недостатній розвиток кримінологічного прогнозування, формальний характер антикорупційної експертизи та відсутність комплексного кримінологічного моніторингу. У зв'язку з цим потребують удосконалення механізми оцінки корупційних ризиків, впровадження сучасних аналітичних технологій, посилення взаємодії науки і практики, а також забезпечення обов'язкового врахування результатів кримінологічних досліджень під час формування державної антикорупційної політики. Реалізація цих заходів сприятиме підвищенню ефективності протидії корупції та наближенню України до європейських стандартів доброчесності й верховенства права.

Список використаних джерел:

1. Ключко А. М., Зеленський О. В. Європейські стандарти боротьби з корупцією: міжнародно-правові джерела та зобов'язання України. *Держава та регіони*. № 4 (86). Серія: Право. 2024. С. 470-477.
2. Харко Д.М. Стан, структура та динаміка безумовно корупційних кримінальних правопорушень, вчинених у співучасті. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 11/2024. С. 442-445.
3. Гришук А.Б. Принципи антикорупційної експертизи нормативно-правових актів. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. №74 ч.2. Серія Право. С. 48-54.

Зінчук В.С.,
аспірант кафедри
кримінального права і кримінології
(Львівський національний університет
імені Івана Франка)

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПРАЦІВНИКА ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ ЯК СУБ'ЄКТА СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 365 КК УКРАЇНИ

Однією із суб'єктивних ознак складу будь-якого кримінального правопорушення є суб'єкт, визначення якого конкретизує межі кримінально-правової заборони та встановлює коло осіб, на яких вона поширюється.

Однією з ключових проблем у застосуванні норми, передбаченої ст. 365 КК України, яка впливає на кримінально-правову кваліфікацію, є відсутність єдиного підходу щодо визначення суб'єкта складу передбаченого нею кримінального правопорушення.

Зауважимо, що термін «працівник правоохоронного органу», окрім ст. 365 КК України, згадується ще у низці статей, зокрема ч. 2 ст. 57 КК України, ст. 342 КК України, ст. 343 КК України, ст. 345 КК України, ст. 347 КК України тощо.

Попри це чинний КК України як раніше, так і зараз не містить роз'яснювальної норми щодо того, хто є працівником правоохоронного органу, що у свою чергу значно полегшило б правозастосування.

За допомогою Єдиного державного реєстру судових рішень виявлено, що суб'єктами кримінального правопорушення, передбаченого ст. 365 КК України, визнавалися як працівники класичних правоохоронних органів (поліцейські (найчисленніша група, близько 98% вироків), оперуповноважені, інспектори СІЗО (справи № 761/29693/25 та № 761/29695/25), так і органів, правоохоронний статус яких є дискусійним, зокрема директор ДП «Буцацьке лісове господарство» (справа № 595/469/19), майстер лісу (справа № 445/392/22).

Ухвалюючи вироки, суди посилалися на норми закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», у якому наведений невичерпний та орієнтовний перелік правоохоронних органів. Крім того не усі перераховані органи є дійсно правоохоронними за своєю суттю.

Верховний Суд, як найвищий суд у системі судоустрою України, який забезпечує сталість та єдність судової практики [1], ухвалюючи постанову від 30.08.2023 року у справі № 633/195/17 здійснив спробу вирішити існуючу виключну правову проблему, зазначивши: *«64. До правоохоронних органів слід відносити органи державної влади, визначені в законах України як правоохоронні чи такі, що здійснюють закріплену за ними на законодавчому рівні правоохоронну функцію.*

65. При вирішенні питання про те, чи є особа працівником правоохоронного органу, необхідно виходити із системного аналізу: положень Конституції України, КК України, КПК України, КУпАП, нормативно-правових актів, які регулюють правовий статус того чи іншого органу державної влади, з яким особа перебуває у трудових чи службових відносинах; повноважень працівника згідно з його посадовою інструкцією, які передбачають реалізацію правоохоронної функції, зокрема вжиття визначених законом превентивних заходів і заходів примусу, а також передбачених кримінальним процесуальним законодавством і законодавством про адміністративні правопорушення заходів; законодавства про пенсійне забезпечення відповідної категорії працівника» [2].

Викладені Великою Палатою Верховного Суду критерії щодо визначення правоохоронного органу головним чином базуються на тому, що орган державної влади і відповідно його працівник реалізують правоохоронну функцію, яка полягає у вжитті превентивних заходів і заходів примусу, передбачених чинним законодавством, перш за все кримінальним процесуальним і законодавством про адміністративні правопорушення.

На нашу думку, сформульовані ВП ВС критерії не забезпечують належної правової визначеності та не усувають існуючу проблему неоднакового правозастосування.

Перш за все, коли мова йде про можливість притягнення особи до юридичної відповідальності як одного із заходів державного примусу, повинні бути чіткі та недвозначні дефініції.

Запропонований підхід фактично призводить до надмірного розширення кола правоохоронних органів, оскільки органи, які уповноважені розглядати справи про адміністративні правопорушення (ст. 222 - 244-24 КУпАП), у такий спосіб здійснюють правоохоронну функцію. Водночас реалізація таких повноважень сама по собі не свідчить про наявність у такого органу статусу правоохоронного.

В. Я. Тацій вважає, що у результаті широкого тлумачення правоохоронної функції до правоохоронних органів включаються майже всі органи виконавчої влади, які тією чи іншою мірою займаються виконанням правоохоронних функцій, тобто так чи інакше правоохоронною діяльністю. Так, сьогодні налічується від 17 до 80-ти правоохоронних органів залежно від конкретного змісту, який вкладається в розуміння «правоохоронної функції» і заснованих на ній критеріїв класифікації [3, с. 4].

Подібною є і позиція І. Є. Марочкіна та Н. В. Сибільова, які вважають, що правоохоронна функція тією чи іншою мірою властива всім органам державної влади і є складовим елементом діяльності інших органів, організацій, установ та посадових осіб, що обумовлено конституційними вимогами дотримання законності, забезпечення охорони правопорядку, інтересів суспільства, прав і свобод громадян. Однак ця діяльність у більшості органів та організацій не є основною, вона вторинна, постає з основної, забезпечуючи реалізацію їх організаційно-управлінської функції у галузі економіки, фінансів, науки, освіти та інше [4, с. 148].

Правоохоронна функція держави визначає стратегічну спрямованість на забезпечення законності, охорону прав людини, тоді як правоохоронна

діяльність виступає інструментом її реалізації спеціально уповноваженими державними органами шляхом застосування заходів впливу.

У зв'язку із цим для цілей застосування ст. 365 КК України доцільно розмежовувати поняття «правоохоронні органи» та «органи із правоохоронними функціями». Правоохоронними слід визнавати лише ті, для яких правоохоронна діяльність є основним видом діяльності та безпосередньо пов'язана із реалізацією повноважень щодо застосування державного примусу.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 1402-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 13.05.2026).
2. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 30.08.2023 року у справі № 633/195/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113396900> (дата звернення: 13.05.2026).
3. Тацій В. Поняття та система правоохоронних органів: у контексті системних змін до Конституції України. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 4. С. 3-17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2012_4_3 (дата звернення: 13.05.2026).
4. Забезпечення прав людини правоохоронними органами / С.В. Петков та ін. ; за ред. С.В. Петкова. Київ : ТОВ «КНТ», 2022. 241 с.

Карчевський М. В.,
професор кафедри права
імені академіка УАН о. Івана Луцького
доктор юридичних наук, професор
(Університет Короля Данила);
головний науковий співробітник
наукової лабораторії проблем штучного інтелекту і права
(Інституту інформації, безпеки і права
Національної академії правових наук України)

ПРАГМАТИЧНЕ ВИКОРИСТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

Євроінтеграція України традиційно розглядається як рух від периферії до центру - адаптація стандартів, засвоєння досвіду, наближення до *acquis*. Проте є і зворотний вектор, про який говорять рідше: Україна сьогодні генерує унікальну емпірику щодо того, як кримінальне право функціонує в умовах, з якими жодна з нинішніх держав - членів ЄС не стикалася в такому масштабі. Йдеться про повномасштабну збройну агресію, масову мобілізацію, мільйони осіб в умовах дії воєнного стану, систему кримінальної юстиції, яка намагається відповідати на ці виклики.

Емпіричну основу дослідження складають відкриті дані Офісу Генерального прокурора України та Державної судової адміністрації України, оброблені за допомогою платформи CrimeDataLab [6]. Платформа агрегує офіційну статистику за 2013–2025 роки, що дозволяє фіксувати структурні зміни у системі кримінальної юстиції в динаміці [7, с. 81].

Ключовий факт: у 2024 році частка військових кримінальних правопорушень у структурі облікованих проваджень зросла до 19%, а у 2025 - досягла 36,2% [6]. Паралельно кількість засуджених осіб, які були військовослужбовцями, зросла до 7171, або 12,8% від загальної кількості засуджених.

Коли один сегмент набуває подібної ваги в загальній структурі кримінального обліку, це вже не часткова проблема - це трансформація всієї системи уявлень про пріоритети кримінальної юстиції та допустимі межі репресії. Ця трансформація є нашою специфічною реальністю, але її уроки релевантні для будь-якої держави.

Серед засуджених у 2025 році військовослужбовців найбільшу частку - 23,5% - становлять засуджені за наркозлочини. Однак вирішальний нюанс: з 2022 року 95% обвинувальних вироків за ці злочини стосуються зберігання без наміру збуту (ст. 309 КК). Тобто система реагує не на торгівлю наркотиками, не на наркозлочинні мережі, а на споживачів - нерідко людей із бойовою травмою та ознаками ПТСР.

Ця тенденція є проявом того, що ми називаємо «примітивізацією» - зміщення зусиль правоохоронних органів від складних, але небезпечних справ до «легких мішеней», які дозволяють підтримувати статистичну ефективність без вирішення реальних загроз [7, с. 88]. Серед умовної тисячі засуджених за наркозлочини у 2013 році 212 осіб займалися б розповсюдженням (ст. 307 КК), тоді як у 2025 - лише 100.

Просторовий розподіл підтверджує: найвищі показники засуджених військовослужбовців за ст. 309 КК у 2025 році зафіксовані у прифронтових областях - Харківській (196 особи), Донецькій (105), Дніпропетровській (274), Запорізькій (99). Це не випадкова кореляція - це свідчення зв'язку між бойовим стресом, психотравмою та поведінковими ризиками, які система замість лікування криміналізує.

У 2024 році кількість облікованих фактів самовільного залишення військової частини (СЗЧ) зросла у чотири рази, дезертирства - у три рази. У 2025 році вирoki та постанови за статтями Розділу XIX КК набрали чинності щодо 13 998 осіб. Але з них щодо 12 787, тобто 91,3%, - рішення про закриття справи, переважно на підставі ч. 5 ст. 401 КК (звільнення від відповідальності за добровільного повернення до служби).

Цей факт є надзвичайно важливим: кримінальне право тут виконує не стандартну функцію покарання, а функцію інституційного тиску - фіксації порушення з метою спонукання до повернення, з подальшим закриттям справи. Це - використання кримінально-правового механізму для вирішення проблем, які мають радше організаційну, психологічну та соціальну природу.

У 2025 році частка військовослужбовців серед засуджених за умисне вбивство (ст. 115 КК) зросла до 20% (87 зі 434 засуджених). Водночас частка за домашнє насильство (ст. 126-1 КК) значно менша - 6,8% (75 з 1097). Серед засуджених за злочини проти власності у 2025 році військовослужбовці демонструють вищу, ніж у загальній структурі, частку грабежу (12,35% проти 8,15%) та умисного знищення майна (4,60% проти 2,47%).

Ця структура корелює з висновками MacManus D., Dean K., Jones M. та інших дослідників King's College London щодо зв'язку між бойовим досвідом та насильницькою поведінкою[1]. Проте, як підкреслюють ці автори, сам по собі факт участі в бойових діях не є детермінантою - вирішальним є поєднання психотравми, адаптаційних проблем, доступу до алкоголю чи наркотиків та відсутності підтримки.

Закордонний досвід - британська система Liaison and Diversion[2], американські Veterans Treatment Courts [3], програма FORNET континентальної Європи [5] - демонструє: найбільш ефективна протидія злочинам осіб із бойовим досвідом будується не навколо покарання, а навколо раннього виявлення психосоціальних потреб, збереження доступу до лікування та інтегрованих моделей реінтеграції.

Американська дискусія про bad paper discharges наочно показує: коли особа отримує судимість за поведінку, спричинену ПТСР або іншим пов'язаним зі службою розладом, вона втрачає доступ до медичної допомоги, освіти, соціальної інтеграції - тобто отримує новий поштовх до маргіналізації та рецидиву [3].

Українська статистика підтверджує: кримінальне право, орієнтоване на криміналізацію споживачів наркотиків замість реабілітації, перетворює людей із

бойовою травмою на «легкі мішені» системи, а судимість стає стигмою, яка блокує ресоціалізацію. Це дослідження детально проаналізоване у спільному звіті з колегами з УКУ за підтримки БФ «Здорові рішення» та МФ «Відродження» [8].

Разом із тим, ПТСР та суміжні стани лише у виняткових випадках є підставою для виключення кримінальної відповідальності - переважно вони враховуються при індивідуалізації реагування та визначенні лікування [4]. Це важлива межа, яку треба зберігати, але вона не суперечить потребі в принципово іншій логіці побудови системи реагування.

Отже, яку саме нову емпірику Україна вносить у загальноєвропейський правовий дискурс?

По-перше, масштабні дані про те, як кримінальна юстиція реагує на злочинність в умовах активних бойових дій і масової мобілізації - обсяг даних, яких не має жодна з нинішніх держав - членів ЄС.

По-друге, практичний тест гіпотези про межі кримінального права як інструменту соціального управління. Феномен 91,3% закриття справ за СЗЧ і дезертирством є прикладом того, як держава використовує кримінально-правовий механізм поза класичною парадигмою «злочин - покарання».

По-третє, дослідження феномену «примітивізації» - явища, яке, ймовірно, є значно поширенішим, ніж вважається, але рідко фіксується з такою статистичною чіткістю. Ця концепція може стати продуктивним аналітичним інструментом для оцінки ефективності кримінальної юстиції в різних системах.

По-четверте, конкретні дані про наслідки криміналізації споживачів наркотиків із бойовою травмою - емпіричне підтвердження ризиків підходу, від якого ЄС поступово відходить, але який у багатьох системах залишається домінуючим.

Перспективний вектор державної політики - і це не лише українська потреба, а й загальноєвропейський висновок - полягає у поєднанні кримінально-правових, профілактичних, медичних, психологічних і соціально-адаптаційних заходів. Інтеграція механізмів кримінальної юстиції з системами психологічної

підтримки та реінтеграції здатна знизити ризики повторного правопорушення та запобігти формуванню довготривалої криміналізації ветеранського середовища.

Євроінтеграція у сфері кримінального права - це не односторонній рух. Україна не просто адаптується до європейських стандартів. Вона генерує емпірику та аналіз, які здатні збагатити і скоригувати ці стандарти.

Список використаних джерел:

1. MacManus D., Dean K., Jones M., Rona R. J. et al. Violent offending by UK military personnel deployed to Iraq and Afghanistan. *The Lancet*. 2013. Vol. 381. Issue 9870. P. 907–917. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/23499041/>.

2. Short R. M. L., Keddie S., Molloy C. et al. Offending behaviour, health and wellbeing of military veterans in the criminal justice system. *PLoS ONE*. 2018. Vol. 13. No. 11. <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC6226174/>

3. Wright K. Veterans Legal Clinic report documents VA's systemic denial of health care to veterans with 'bad paper' discharges. Harvard Law School. 2020. <https://hls.harvard.edu/today/new-report-from-harvard-law-schools-veterans-legal-clinic-documents-the-vas-systemic-denial-of-health-care-to-veterans-with-bad-paper-discharges/>

4. Umbrasas K. V., Brunner J., Slepicka J. et al. An Examination of PTSD and Criminal Responsibility among Servicemembers. *Military Medicine*. 2020. Vol. 185. Issue 1–2. P. 92–97. <https://doi.org/10.1093/milmed/usz142>

5. Hecker T., Hermenau K., Crombach A., Elbert T. Treating traumatized offenders and veterans by means of Narrative Exposure Therapy. *Frontiers in Psychiatry*. 2015. Vol. 6. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/26157395/>

6. Карчевський М. В. Тенденції кримінально-правової протидії злочинності у 2025 році: аналітичний звіт. CrimeDataLab, 2026. URL: <https://crimedatalab.org/>.

7. Карчевський М. В. Кримінальне право в умовах цифрової трансформації. Харків: Право, 2025. 176 с.

8. Хилук С., Карчевський М., Мигаль Х. та ін. Кримінально-правове регулювання в сфері обігу наркотичних речовин. Аналітичний звіт. БФ «Здорові рішення». URL: <https://healthsolutions.ngo/wp->

content/uploads/2025/04/Analitychnyy_zvit_Kryminalno_pravove_rehuliuвання_v_sferi_obihu_narkotychnykh_rechovyn.pdf

Ключко І.О.,
провідний спеціаліст
відділу загальної середньої,
позашкільної освіти та ліцензування
освітньої діяльності управління освіти
Департаменту освіти і науки Харківської
обласної державної адміністрації;
викладач кафедри права
гуманітарно-правового факультету
доктор філософії
(Національного аерокосмічного університету
«Харківський авіаційний інститут»)

ЄВРОПЕЙСЬКІ ПІДХОДИ ДО КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ТА ЇХ РЕАЛІЗАЦІЯ В УКРАЇНІ

До першої половини ХХ століття державна політика у сфері запобігання та протидії злочинності характеризувалася суворістю та переважно каральним підходом. Її основою були державні репресії та залякування населення жорсткими кримінальними санкціями, серед яких домінували позбавлення волі, довічне ув'язнення і смертна кара. Водночас профілактичним, тобто некаральним, заходам правоохоронної діяльності в той період приділялася другорядна увага. Проте з 1970-х років у низці європейських держав почалося поступове пом'якшення правозастосовної практики, що сприяло розвитку некаральних напрямів кримінологічної профілактики. Особливого значення набула стратегія, спрямована на зменшення можливостей для вчинення кримінальних правопорушень.

Переосмислення ключових підходів до правоохоронної діяльності спочатку відбулося у США та Великій Британії, а згодом – у Німеччині, Франції й інших країнах Європи. Причиною цього стало неприйняття концепції «ліквідації» злочинності та «нейтралізації» її причин і умов. Відомо, що такі ідеї були

характерними для радянської кримінологічної теорії та практики профілактики злочинності й відповідали тогочасній комуністичній ідеології та особливостям розвитку СРСР.

Водночас західні кримінологи, соціологи, психологи та інші фахівці раніше усвідомили хибність подібних поглядів, адже повністю «знищити», «усунути» чи «нейтралізувати» злочинність неможливо. Така мета суперечить самій природі людини та наявності деструктивних проявів у суспільстві. Саме тому науковці справедливо наголошують, що головним завданням діяльності із запобігання злочинності є комплексне забезпечення безпеки та ефективний захист суспільно важливих цінностей і благ від злочинних посягань. Досягнення цієї мети можливе насамперед шляхом обмеження впливу численних криміногенних чинників [1, с. 420].

Зарубіжний досвід протидії домашньому насильству становить значний інтерес для України, однак його безпосереднє та механічне впровадження в наших умовах є малоймовірним. Аналізуючи порівняльний аспект іноземної практики запобігання домашньому насильству, ми спираємося на підхід, відповідно до якого сучасна юридична наука розрізняє нормативне та функціональне порівняння. Нормативне порівняння базується на дослідженні подібних правових норм, інститутів і законодавчих актів. Саме тому для вивчення позитивного досвіду у сфері запобігання домашньому насильству було обрано держави романо-германської (континентальної) правової сім'ї, до якої належить і Україна, зокрема Швейцарію, Італію та Францію [2, с. 21].

Дослідження зарубіжного досвіду у сфері запобігання та протидії домашньому насильству доцільно розпочати з аналізу законодавства Польщі, оскільки правова система цієї держави за своєю структурою та змістом є однією з найбільш наближених до законодавства України серед європейських країн [3]. Польський досвід є прикладом комплексного підходу до реагування на випадки домашнього насильства, у межах якого взаємодіють різні органи публічної влади. Зокрема, у країні функціонує Міжвідомчий комітет, до складу якого входять представники центрів соціальної допомоги, муніципальних комісій,

правоохоронних органів, освітніх і медичних установ, а також громадських організацій [4]. Окрім цього, для розслідування окремих випадків домашнього насильства можуть створюватися спеціальні робочі групи. Водночас проблемним аспектом залишається недостатній рівень залучення громадських об'єднань до діяльності Міжвідомчого комітету – за статистикою, їх участь забезпечується лише у 48% випадків, що не відповідає рекомендаціям Стамбульської конвенції. Посилення співпраці з неурядовими організаціями сприятиме підвищенню ефективності та гнучкості системи реагування, адже, відповідно до міжнародних досліджень, постраждалі від насильства частіше звертаються саме до таких організацій через вищий рівень довіри та побоювання розголосу з боку державних органів [5; 6, с. 146].

Проблема домашнього насильства залишається гострою і у Франції. Тривожні статистичні показники спонукають державну владу впроваджувати рішучі заходи для подолання негативних явищ у сімейно-побутовій сфері. Аналіз причин такої ситуації в загалом благополучній країні свідчить, що одним із ключових чинників поширення домашнього насильства є збереження патріархальних стереотипів щодо домінуючої ролі чоловіка в сім'ї. Особливо помітно це проявляється у Франції як у традиційно мультикультурній державі, відкритій до імміграції.

Усвідомлюючи недостатню ефективність існуючих заходів і недоліки системи запобігання домашньому насильству, указом Президента Франції № 2013-07 від 03.01.2013 року було засновано Міжвідомчу комісію із захисту жінок від насильства та протидії торгівлі людьми. Основними завданнями комісії стали: збір і аналіз інформації щодо насильства стосовно жінок; оцінювання заходів, які реалізуються національними та місцевими підрозділами служби з прав жінок і забезпечення рівності, а також діяльності державних і недержавних організацій, залучених до боротьби з насильством; підготовка спільно з профільними міністерствами програм підвищення кваліфікації для спеціалістів, які працюють у сфері протидії домашньому насильству, зокрема працівників системи охорони здоров'я, поліції та освіти [7].

Серед ефективних підходів французької поліції до реагування на випадки домашнього насильства варто виокремити тісну взаємодію з «гарячою мобільною лінією», що забезпечує швидке прибуття правоохоронців на місце події. Також важливими є законодавчо передбачені механізми термінового усунення кривдників із сімейного житла та застосування за рішенням суду електронних GPS-браслетів, які надсилають поліції сигнал тривоги у разі наближення агресора до визначеного місця або після звернення постраждалої особи. З метою налагодження ефективної взаємодії між поліцейськими підрозділами та недержавними організаціями, що надають соціальні послуги у сфері протидії домашньому насильству, на спеціалізованому урядовому сайті Франції створено інтерактивну карту з контактною інформацією відповідних громадських об'єднань [8].

Досвід Франції з цього приводу є дуже цінним з огляду на їх приклад інформаційного забезпечення працівників поліції, які здійснюють протидію проявам домашнього насильства, а також в «електронному» контролі кривдників та захисті потерпілих осіб [9].

Зважаючи на військово-економічні проблеми нашої країни, а також на відносно низькі обсяги бюджетних асигнувань, на даний час важко говорити про 100 % забезпечення правоохоронних органів електронними засобами контролю кривдників, розробки систем спостереження за ними, у випадку наявності відповідного обмежувального припису. Разом з цим, цілком можливим, з технічної точки зору, розміщення у помешканнях, у яких проживає потерпіла від домашнього насильства «тривожних кнопок». Вказані кнопки будуть направляти сигнал після їх натискання на пульт чергового підрозділу «102», який буде слугувати своєрідним «повідомленням» про те, що відносно потерпілої особи знову вчиняється домашнє насильство або ж кривдник порушив умови обмежувального припису [10, с. 207–208].

Нині варто визнати доцільність упровадження наукових і практичних напрацювань зарубіжних держав у сфері запобігання домашньому насильству. Зокрема, важливим є переймання досвіду щодо забезпечення належної

матеріально-технічної, фінансової та кадрової підтримки боротьби з домашнім насильством; активного розвитку віктимологічної профілактики та проведення реабілітаційної роботи з постраждалими; реалізації заходів ситуаційного запобігання; залучення широких верств населення до профілактичної діяльності; удосконалення координації між суб'єктами, відповідальними за запобігання домашньому насильству; а також здійснення антикорупційних заходів у правоохоронних органах і судовій системі.

Наразі основним нормативно-правовим актом у сфері запобігання та протидії домашньому насильству в Україні залишається Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», який уже значною мірою втратив актуальність. Наявна розбалансованість і суперечливість його норм ускладнює вирішення низки проблем, пов'язаних із профілактикою домашнього насильства, особливо в умовах воєнного стану. Водночас відсутність комплексної національної концепції у цій сфері, а також неузгодженість загальнодержавних, регіональних і галузевих програм профілактики кримінальних правопорушень не сприяють ефективному запобіганню таким проявам. Це набуває особливої актуальності з огляду на те, що домашнє насильство давно стало глобальною світовою проблемою.

Використовуючи поняття «запобігання» та «протидія», законодавець окреслив напрям кримінологічної політики, який передбачає не лише усунення негативних наслідків домашнього насильства, а й формування суспільної нетерпимості до цього явища. Йдеться про викорінення домашнього насильства із суспільного життя, а також упровадження освітніх заходів, спрямованих на підвищення рівня правової культури населення та протидію деструктивним проявам.

У зв'язку з цим важливою умовою ефективної боротьби з домашнім насильством є створення сучасної та дієвої нормативно-правової бази. Зокрема, нагальною є потреба у розробленні й ухваленні нового профільного Закону України, у якому, за прикладом Німеччини, доцільно передбачити механізм оцінювання ефективності кожного заходу або комплексу заходів у сфері

запобігання домашньому насильству. Для реалізації таких положень необхідно також ухвалити відповідний підзаконний нормативно-правовий акт, який визначатиме порядок і особливості проведення профілактичних заходів, уповноважений орган моніторингу їх ефективності та критерії здійснення такого моніторингу.

Список використаних джерел:

1. Литвинов О. М. Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні : монографія. Харків : Вид-во ХНУВС, 2008. 446 с
2. Пузирьов М. С. Порівняльний аналіз виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк в Україні та зарубіжних країнах: монографія. Київ: ВД «Дакор», 2018. 514 с.
3. Ященко А. М. Обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство: порівняльний аналіз кримінального законодавства України й окремих Європейських країн. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2018. № 2 (19). С. 35–45
4. Школьніков І. Протидія насильству в сім'ї: досвід Польщі. URL: http://elar.naiau.kiev.ua/bitstream/123456789/5856/1/%d0%9f%d0%a0%d0%90%d0%92%d0%9e%d0%92%d0%86%20%d0%a0%d0%95%d0%a4%d0%9e%d0%a0%d0%9c%d0%98_p151-154.pdf
5. Kodeks karny. Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. URL: <https://www.prawo.pl/akty/dz-u1969-13-94,16787601.html>
6. Сікан О. М. Сім'я як об'єкт кримінально-правової охорони: дис. док. філософ. 081.Одеса. 2023. 264 с.
7. La mission interministérielle de protection des femmes contre les violences et de lutte contre le traitement des êtres humains. URL: <http://stop-violences-femmes.gouv.fr/-La-mission-interministerielle-de,91-.html>
8. Білас А. І. Суб'єкти правоохоронної діяльності країн Європейського Союзу: теоретичні та практичні аспекти. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 3. С. 198–208

9. Скакун І. В. Проблемні питання адаптації законодавства України у сфері протидії домашньому насильству до законодавства ЄС. *Нові завдання та напрями розвитку юридичної науки у XXI столітті*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 18–19 січ. 2019 р.). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2018. С. 67–70.

10. Скакун І. В. Адміністративно-правові засади діяльності Національної поліції України щодо протидії домашньому насильству: дис. докт. філософ: 081 – Право. Київ. 2020. 248 с.

Максимович Р.Л.,
професор кафедри кримінально-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права
та правоохоронної діяльності
кандидат юридичних наук, професор
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

ПРО СПОСОБИ ЗЛОВЖИВАННЯ ВЛАДОЮ АБО СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ

Перш за все варто відзначити, що способи зловживання владою або службовим становищем не передбачені чітко ні у Кримінальному кодексі України (далі – КК України), ні в Постанові Пленуму Верховного Суду України (на відміну від способів перевищення влади або службових повноважень). Аналіз кримінально-правової літератури і матеріалів судової практики дає можливість визначити типові способи вчинення зазначеного злочину. Зокрема, це є: 1) тимчасове безоплатне використання державного, комунального або приватного майна; 2) видача майна, яким розпоряджається винний, в користування іншим особам безоплатно, чи за занижену плату; 3) використання державних чи комунальних коштів не за призначенням; 4) протекціонізм при прийнятті на роботу, навчання, розподілі різних благ з соціальних фондів; 5) потурання вчиненню злочинів підлеглими чи підконтрольними особами; 6) підготовка та видання нормативно-правових актів, які передбачають сприяння окремим фізичним чи юридичним особам у їх діяльності, тощо.

Разом із тим, впродовж останніх років відбулися зміни в КК України, а відповідно і в позиції Верховного Суду України. Це в свою чергу вплинуло на способи зловживання владою або службовим становищем.

Так, Законом України №1261-УІІ від 13 травня 2014 р. були внесені зміни до п. 3-4 примітки ст.364 КК України, які стосувалися визначення поняття

істотної шкоди як наслідку злочинів у сфері службової діяльності – вони були викладені у новій редакції [1]. Так, відповідно до п. 3 примітки до цієї статті КК України істотною шкодою у статтях 364, 364¹, 365, 365², 367 вважається така шкода, яка в сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. А згідно із п. 4 примітки до даної статті КК України тяжкими наслідками у статтях 364-367 вважаються такі наслідки, які у двісті п'ятдесят і більше разів перевищують неоподатковуваний мінімум доходів громадян [2].

Свою правову позицію щодо розуміння змісту нової (чинної на сьогодні) редакції кримінально-правових норм про відповідальність за зловживання владою або службовим становищем та перевищення влади або службових повноважень чітко та однозначно виклав Верховний Суд України у постанові Судової палати у кримінальних справах цього суду від 27 жовтня 2016 р. (у справі №5-99кс16). Верховний Суд України, зокрема, відзначив, що до набрання чинності Законом № 1261-VII, ознака «істотна шкода» у складах злочинів, передбачених статтями 364–367 КК, розумілась як така, що охоплює і суспільно небезпечні наслідки у вигляді майнової шкоди, і наслідки у вигляді шкоди немайнової. З набранням чинності Законом № 1261-VII виклад пункту 3 примітки статті 364 КК зазнав змін, оскільки законодавець уже не використовує у нормативних визначеннях ознаки «істотна шкода» сполучник «якщо» і тому чинна редакція цього положення охоплює майнову шкоду, яка досягла розміру, що у 100 (сто) і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Водночас, Верховний Суд України відзначив, що, на його думку, заподіяння істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або громадським чи державним інтересам, чи інтересам юридичних осіб, може становити не лише майнову шкоду, а й включати прояви немайнової шкоди, але тільки ті, які можуть одержати майнове відшкодування (як істотна шкода може враховуватися будь-яка за характером шкода, якщо вона піддається грошовій оцінці та відповідно до такої оцінки досягла встановленого розміру). Так, за конкретних обставин справи, наслідки нематеріального характеру, які піддаються грошовій оцінці (реальна шкода) та

відповідно до такої оцінки досягли встановленого розміру («істотної шкоди» чи «тяжких наслідків») із заподіянням шкоди охоронюваних Конституцією України чи іншими законами прав та свобод людини і громадянина (соціального, політичного, морального, організаційного чи, іншого характеру), можуть бути із: спричинення фізичної шкоди - витрати на лікування чи протезування потерпілої особи; порушення законних прав та інтересів громадян - витрати на відновлення таких прав (виплати незаконно взятому під варту чи ув'язненому або незаконно звільненому з роботи чи навчання, відшкодування за невиконання судового рішення, компенсацію шкоди від поширення відомостей, які ганьблять особу тощо); політичної шкоди (витрати на проведення нових виборів та заходів антитерористичного характеру тощо); організаційної шкоди (витрати на відновлення роботи установи). [3] .

Окремі судді Верховного Суду спробували піддати сумніву правильність такої правової позиції. Так, Колегія суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду ухвалою від 10 травня 2018 року передала справу на розгляд Великої Палати. Ухвалюючи таке судове рішення колегія суддів вказала, що вважає за необхідне відступити від правового висновку (за ч. 1 ст. 458 КПК, чинній до 15 грудня 2017 року, правової позиції), викладеного Верховним Судом України у постанові від 27 жовтня 2016 року № 5-99 кс16. На відміну від вказаного правового висновку (правової позиції) колегія суддів вважала, що наслідки злочинів, передбачених статтями 364, 365 КК, у виді істотної шкоди не можуть обмежуватись лише майновою шкодою, оскільки зазначені в законі відповідні права, свободи та інтереси, які порушуються внаслідок злочинних дій, не можуть бути зведені лише до такої шкоди. Тому, на думку колегії суддів, шкоду може бути визнано істотною і тоді, коли порушуються основні конституційні права і свободи людини та громадянина (право на життя, здоров'я, особисту безпеку і недоторканність, виборчі, трудові, житлові права тощо), які не можуть піддаватися грошовій оцінці [4].

В Ухвалі Верховного Суду від 4 липня 2018 року у справі № 1215/6523/13-к було зазначено, що необхідність такого відступу має бути обґрунтована сформульованою касаційним судом правовою позицією, відмінною від позиції Верховного Суду України, яка повинна мати на меті досягнення єдності та сталості судової практики. Правовою позицією визнається, зокрема, вмотивований погляд щодо інтерпретації кримінально-правових та кримінальних процесуальних норм до встановлених обставин кримінального провадження, у якому теоретично обґрунтовано спосіб вирішення правових колізій, долання прогалин у правовому регулюванні. Проте, на думку Великої Палати, такої правової позиції у справі Колегія суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду не сформулювала. Наведені мотиви не є правовою позицією колегії суддів, адже з них не вбачається чому імперативні законодавчі положення, викладені у п. 3 примітки до ст. 364 КК, поширюються не на усі випадки заподіяння істотної шкоди, а також чому немайна шкода може бути визнана істотною з урахуванням обставин кримінального провадження. За таких обставин Велика Палата дійшла висновку про відсутність підстав для передачі справи на її розгляд [5].

Таким чином, варто зауважити, що в контексті вищевказаних змін до примітки ст. 364 КК України на даний час вельми складно вести мову про три останні вказанні способи зловживання владою або службовим становищем, оскільки в цих випадках не завжди заподіяна шкода піддається грошовій оцінці.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку із виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським союзом візового режиму для України: Закон України від 13 травня 2014 року № 1261-VII URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1261-18> (дата звернення: 30.04.2026).

2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 30.04.2026).

3. Постанова судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України у справі №5-99кс16 від 27 жовтня 2016 року URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/62692636> (дата звернення: 30.04.2026).

4. Ухвала Верховного Суду від 10 травня 2018 року (*провадження № 51-1860км18*) URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74120971> (дата звернення: 30.04.2026).

5. Ухвала Верховного Суду у справі № 1215/6523/13-к від 4 липня 2018 року URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75186621> (дата звернення: 30.04.2026).

Мельниченко В.С.,

Уповноважена особа з питань
запобігання та виявлення корупції
(військова частина А5273, м. Харків, Україна)

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Ст. 111-1 «Колабораційна діяльність» вступила в дію з 15 березня 2022 року із набуттям чинності Закону №2108-IX [1]. Міжнародне гуманітарне право теж передбачає відповідальність за колабораційну діяльність. Відповідні положення містяться в Женевських конвенціях і додаткових протоколах до них. IV Женевська конвенція захищає цивільних осіб у часи війни і передбачає покарання за співпрацю з окупантом [2].

Зміст поняття «колабораційна діяльність» в українському законодавстві визначається як співпраця з окупаційною владою чи агресором з метою надання їм допомоги або сприяння їхнім діям. Основним нормативно-правовим актом, що регулює цю сферу є КК України, зокрема стаття 111-1 «Колабораційна діяльність» [3]. Колабораційна діяльність охоплює свідоме та добровільне співробітництво громадян з окупаційною владою або державою-агресором. Зміст цього поняття включає різні форми підтримки ворога, такі як політична, військова, економічна, інформаційна діяльність [4].

Колабораціонізм є умисно вчиненим громадянином України діянням, яке посягає на суверенітет, територіальну цілісність та недоторканність, обороноздатність, державну, економічну чи інформаційну безпеку України та полягає у виконанні організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських повноважень у незаконно створених органах, установах і підприємствах публічного сектору на території України, яка не контролюється її державною владою [5, с. 235-247].

Основним об'єктом кримінального правопорушення колабораційної діяльності є національна безпека та суверенітет держави. Додатковими

об'єктами можуть бути громадських порядок, економічна стабільність, право власності та життя громадян.

До об'єктивної сторони колабораційної діяльності належать конкретні діяння, перелічені в частинах 1-8 ст.111-1 Кримінального кодексу України, які становлять співпрацю з ворогом та передбачають окремі склади кримінальних правопорушень. Це можуть бути як публічні, так і приховані дії, що спрямовані на підтримку ворога або окупаційної влади: публічні висловлювання, добровільне зайняття громадянином України посади у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, передача ресурсів, організація заходів тощо.

Суб'єктом зазначеного кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до КК України може наставати кримінальна відповідальність.

Суб'єктивна сторона характеризується прямим умислом, зокрема свідоме здійснення дій на користь держави-агресора, а також мотиви та цілі, які можуть включати політичні, ідеологічні, економічні або особисті інтереси, а для окремих частин ст. 111-1 КК України може бути наявність специфічної мети, яка зазначається у диспозиції. Це може бути виражено як у формі активної пропаганди на підтримку держави-агресора, так і у виконанні посадових обов'язків у незаконних органах влади [6, с.99-104].

Отже, кримінально-правова характеристика колабораційної діяльності є складною і потребує детального аналізу нормативно-правової бази, об'єктивних і суб'єктивних ознак кримінального правопорушення, а також проблем і перспектив удосконалення правозастосування. Ефективна боротьба з колабораціонізмом вимагає комплексного підходу, включаючи законодавчі зміни, підвищення кваліфікації правоохоронців та суддів, а також активна співпраця з міжнародними партнерами. Запропоновані шляхи вирішення можуть значно підвищити ефективність боротьби з цим явищем, забезпечивши належну правову оцінку дій осіб, які співпрацюють з агресором або окупаційною владою.

Список використаної джерел:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text> (дата звернення: 31.05.2026).
2. Конвенція про захист цивільного населення під час війни. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 31.05.2026).
3. Кримінальний кодекс України. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 31.05.2026).
4. Publishing House âBaltija Publishingâ. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/322/8759/18360-1?inline=1> (дата звернення: 31.05.2026).
5. Головкін О., Сказко І. Колабораціонізм в Україні: дискусійні аспекти. Держава і право. 2018. № 78. С. 235–247.
6. Лігун А. Суб'єктивні ознаки колабораційної діяльності. *Науковий вісник Київського інституту Національної гвардії України*. 2024. № 1. С. 99–104. URL: <https://kingu-visnyk.kyiv.ua/index.php/journal/article/view/59> (дата звернення: 31.05.2026).

Мисливий В. А.,
професор кафедри інформаційного,
господарського та адміністративного права
доктор юридичних наук, професор
(Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»)

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ МЕТОД У КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО СПРЯМУВАННЯ: ЗА МЕЖАМИ ЗІСТАВЛЕННЯ ЗАКОНОДАВЧИХ НОРМ

Євроінтеграційний поступ України посилює значення порівняльно-правового методу в кримінально-правових дослідженнях. Зближення національного кримінального права з європейськими правовими стандартами, врахування досвіду держав ЄС та оцінка можливостей імплементації окремих підходів і конструкцій потребують не лише точного визначення відповідних орієнтирів, а й належного методологічного інструментарію. У цьому контексті порівняльно-правовий метод є не допоміжним прийомом ілюстрування зарубіжного досвіду, а одним із засобів наукового обґрунтування розвитку кримінального права України.

Водночас у сучасних кримінально-правових дослідженнях євроінтеграційного спрямування цей метод нерідко застосовується звужено: порівняльний аналіз фактично зводиться до зіставлення положень Кримінального кодексу України з нормами кримінального законодавства окремих європейських держав або з приписами актів європейського права. Такий нормативний вимір необхідний, однак його абсолютизація створює ризик підміни повноцінного порівняльно-правового дослідження описовим зіставленням законодавчих текстів.

Проблема полягає не у зверненні до зарубіжного законодавства, а в сприйнятті зіставлення приписів як достатнього й завершеного результату дослідження. У такому разі аналіз обмежується виявленням наявності чи

відсутності певної норми, подібності або відмінності її редакції, іноді – санкцій чи термінологічних рішень. Це має інформаційну цінність, але не завжди дає належну основу для висновків щодо можливості й доцільності врахування відповідного досвіду в українському кримінальному праві.

Кримінально-правова норма не існує як ізольований законодавчий текст. Її реальний зміст виявляється у взаємозв'язку щонайменше трьох складників: нормативного формулювання, доктринального розуміння та практики застосування. Тому зовнішня подібність положень законодавства різних держав не свідчить про тотожність закладених у них рішень. Близькі за формою конструкції можуть спиратися на різне розуміння вини, суб'єкта кримінального правопорушення, підстав відповідальності чи меж суддівського тлумачення, а відмінні приписи – виконувати подібну регулятивну функцію.

Це особливо важливо тоді, коли порівняльно-правовий метод використовується для обґрунтування напрямів євроінтеграційного розвитку кримінального права України. Дослідницьке завдання не може обмежуватися відповіддю на питання, як сформульовано норму в законодавстві певної держави або в актах європейського права. Не менш суттєво з'ясувати її доктринальне підґрунтя, особливості тлумачення, практику застосування, проблеми функціонування та залежність від національного правового контексту.

Ігнорування цих аспектів формує спрощене уявлення про європейський досвід як про сукупність готових законодавчих зразків, придатних для безпосереднього перенесення до КК України. Однак зближення національного й європейського кримінального права не зводиться до рецепції нормативних формул. Воно передбачає розуміння внутрішньої логіки відповідних рішень, умов їх виникнення, доктринального обґрунтування та практичної реалізації. Лише за цієї умови порівняльно-правовий метод виконує аналітичну й прогностичну, а не декоративну функцію.

З огляду на це порівняльно-правовий метод у кримінально-правових дослідженнях євроінтеграційного спрямування доцільно реалізовувати

щонайменше на трьох взаємопов'язаних рівнях: нормативному, доктринальному та правозастосовному.

Нормативний рівень є вихідною основою аналізу. Він охоплює зіставлення положень кримінального законодавства України з нормами права ЄС, міжнародно-правовими та європейськими стандартами, а також із законодавчими рішеннями окремих держав Європи. Саме тут виявляються наявність або відсутність певних кримінально-правових заборон, особливості конструювання складів кримінальних правопорушень, визначення предмета посягання, суб'єкта, форм вини, кваліфікуючих ознак і санкцій. Без такого зіставлення неможливо окреслити формальні точки зближення або розбіжності.

Водночас нормативний рівень не вичерпує змісту порівняльного дослідження. Він відображає насамперед зовнішню форму регулювання, але не завжди дозволяє зрозуміти його внутрішню логіку. Тому необхідним є доктринальний аналіз, адже кримінально-правові приписи формуються, осмислюються і застосовуються в межах певної системи наукових уявлень. Порівняння доктринальних підходів дає змогу встановити ідеї, що лежать в основі законодавчого рішення, критерії криміналізації, розуміння небезпечності діяння та межі відмежування кримінального правопорушення від інших деліктів.

Доктринальний вимір особливо важливий, коли зовні подібні законодавчі конструкції в різних правових системах мають неоднакове змістове навантаження. Без звернення до наукових підходів іноземне кримінально-правове рішення може бути помилково сприйняте як функціональний аналог національної норми, хоча фактично воно спирається на іншу систему понять, інші принципи оцінки або інше розуміння меж допустимого державного втручання.

Третім необхідним рівнем є правозастосовний аналіз, що передбачає вивчення судової практики, яка розкриває реальне функціонування кримінально-правових норм. Для євроінтеграційних досліджень особливого значення набуває практика Європейського суду з прав людини, а залежно від предмета – також Суду ЄС та національних судів держав, досвід яких розглядається як

релевантний для України. Правозастосування дозволяє з'ясувати, як законодавча модель працює в реальних юридичних умовах, які тлумачні підходи виробляються судами та які проблеми виникають під час реалізації відповідних заборон.

Повнота такого аналізу залежить від характеру й масштабу конкретного дослідження. У спеціальних монографічних працях порівняльно-правовий метод може становити основу всього наукового задуму. У дисертаційних роботах, де порівняльний матеріал зазвичай зосереджено в окремому підрозділі, запропонований підхід може реалізовуватися пропорційно: не як вичерпне дослідження законодавства, доктрини й практики кількох держав, а як їх цілеспрямоване залучення настільки, наскільки це потрібно для обґрунтування авторських висновків.

Судова практика виконує в порівняльно-правовому дослідженні подвійну функцію. Вона, по-перше, конкретизує нормативний зміст кримінально-правових положень, демонструючи, як загальна законодавча формула наповнюється реальним правовим змістом. По-друге, дозволяє перевірити практичну придатність моделей, що пропонуються для врахування під час удосконалення національного кримінального права, адже рішення, привабливе на рівні тексту закону або доктринальної концепції, у правозастосуванні може виявити істотні труднощі чи небажані наслідки.

Отже, повноцінне використання порівняльно-правового методу в дослідженнях євроінтеграційного спрямування має ґрунтуватися на поєднанні трьох площин: законодавчої моделі, її доктринального змісту та практики реалізації. Лише за такого підходу можна обґрунтовано оцінювати, чи становить певний європейський правовий досвід належний орієнтир для розвитку кримінального права України і в який спосіб він має бути врахований.

Для характеристики відповідного напрямку розвитку кримінального права України поняття «зближення» видається точнішим, ніж «гармонізація». Останнє є допустимим як техніко-юридичний термін у певних контекстах права ЄС, однак у ширшому кримінально-правовому вимірі може створювати враження

надмірної єдності правових систем, що не відповідає ні різноманітності європейських правових традицій, ні характеру самого євроінтеграційного процесу. Тому порівняння не повинно перетворюватися на пошук готової іноземної норми для механічного відтворення у вітчизняному законодавстві.

Зближення кримінального права України з європейським правовим полем відбувається за наявності істотних відмінностей у правових традиціях, структурі кримінального законодавства, понятійному апараті, ролі судової практики та співвідношенні законодавчого й доктринального тлумачення. Тому навіть конструкції, які на нормативному рівні видаються придатними для запозичення, потребують перевірки на системну сумісність із загальними положеннями українського кримінального права, національною доктриною та правозастосуванням.

У цьому сенсі порівняльно-правовий метод має допомагати встановити, чи справді певне законодавче рішення, вироблене в європейському правовому середовищі, здатне вдосконалити кримінальне право України; чи не буде його запозичення фрагментарним; чи не порушить воно внутрішню логіку чинного регулювання; чи не створить колізій або не виправданого дублювання норм. Змістовне зближення потребує не кількісного накопичення «європейських» формулювань, а методологічно обґрунтованого добору рішень, які можуть бути інтегровані без втрати системності й функціональної визначеності кримінального права.

Євроінтеграційне спрямування кримінально-правового дослідження має посилювати вимоги до якості порівняльного аналізу. Чим практично значущішим є висновок автора щодо необхідності врахування певного європейського підходу, тим чіткіше слід обґрунтувати, що саме порівнюється, за якими критеріями, на яких рівнях і з якою метою. Інакше посилення на європейський досвід ризикує втратити конструктивне значення для пропонованих змін у кримінальному законодавстві.

Отже, в умовах євроінтеграції порівняльно-правовий метод у кримінально-правових дослідженнях має використовуватися як інструмент змістовного,

багаторівневого й критично орієнтованого пізнання. Його предметом повинні бути не лише законодавчі формули, а й доктринальні засади та правозастосовні механізми, що визначають реальний зміст відповідних кримінально-правових моделей. Справжня цінність цього методу полягає не в тому, щоб з'ясувати, «як це передбачено в Європі», а в тому, щоб встановити, чому відповідне рішення сформувалося, як воно функціонує і чи може бути органічно сприйняте українською кримінально-правовою системою. Саме перехід від порівняння текстів до порівняння правових моделей є необхідною методологічною умовою європейського розвитку кримінального права України.

Михайліченко Т. О.,

старша наукова співробітниця

кандидат юридичних наук, доцентка

(Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності

імені акад. В. В. Сташиса НАПрН України)

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ОБІГУ МЕДИЧНИХ ВИРОБІВ В УКРАЇНІ В СВІТЛІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Серед фундаментальних прав людини права на життя та здоров'я займають чи не ключове місце. Конституція України як Основний Закон держави також гарантує кожному громадянину України право на життя, здоров'я, честь, гідність та ін. При цьому слід виходити з того, що Україна не лише активно наближає власне законодавство до стандартів ЄС, отримавши статус держави-кандидата на вступ до ЄС, а й веде повномасштабні активні бойові дії у зв'язку з російською агресією. А отже, медична продукція, яка охоплює лікарські засоби та медичні вироби, безпосередньо стає пов'язаною із захистом життя людини, підтриманням її здоров'я та належним функціонуванням системи охорони здоров'я загалом. У зв'язку з чим особливого значення набуває питання забезпечення належного функціонування системи правового регулювання та кримінально-правової охорони обігу медичної продукції, зокрема й медичних виробів. Саме забезпечення якісною та ефективною медичною продукцією перетворюється в питання забезпечення державою фундаментальних прав на життя та здоров'я.

Проблема незаконного обігу медичних виробів за останнє десятиліття набуває дедалі більшого масштабу. І очікувати швидкого розв'язання цієї проблеми наразі не доводиться.

Варто наголосити, що проблема стосується питання боротьби із фальсифікованими та контрафактними медичними виробами. З одного боку, ця проблема зумовлена періодичним дефіцитом медичних виробів. Так, варто згадати період пандемії коронавірусної інфекції, коли масово підроблялися

антисептики, що часом призводило до тяжких наслідків, та перші роки повномасштабного вторгнення, коли до України масово завозилися іноземні медичні вироби, а з іншого, – неповною імплементацією Конвенції Ради Європи про підроблення медичної продукції та подібні злочини, що загрожують охороні здоров'я (далі – Конвенції Медікрайм). І розпочинати, як видається, слід із мінімізації загроз виготовлення, придбання, перевезення, пересилання, зберігання з метою збуту або збуту фальсифікованої медичної продукції, а також протидії обігу контрафактної та контрабандної медичної продукції. Аналіз положень чинного КК України свідчить, що донині значна частина положень Конвенції Медікрайм або взагалі не імplementована, або імplementована не в повному обсязі. Якраз останнє застереження повномірно охоплює проблему кримінально-правової охорони обігу медичних виробів в Україні.

Вирішення вказаної проблеми має бути комплексним. І починати слід із вдосконалення регуляторного законодавства в частині регулювання обігу окремих видів медичної продукції. Адже донині так і не прийнятий закон «Про медичні вироби». Хоча ще 21.12.2018 було видано наказ МОЗ «Про затвердження складу та Положення про Робочу групу з питань розроблення та удосконалення нормативно-правових актів у сфері обігу медичних виробів» № 2384, але все зупинилося на етапі законопроекту № 7585 від 25.07.2022, який так і не був розглянутий парламентом. Наразі на підставі Закону України «Про технічні регламенти та оцінку відповідності» в Україні запроваджено технічне регулювання в сфері медичних виробів шляхом прийняття технічних регламентів щодо медичних виробів, медичних виробів для діагностики *in vitro*, активних медичних виробів, які імплантують, затверджених постановами Кабінету Міністрів України від 02.10.2013 № 753, 754, 755, які були свого часу розроблені на основі 1) директиви Ради від 14.06.1993 № 93/42/ЄЕС про медичні вироби, 2) директиви Ради від 20.06.1990 № 90/385/ЄЕС про наближення законів держав-членів про активні медичні вироби для імплантацій, та 3) Директиви 98/79/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 27.10.1998 про медичні діагностичні вироби *in vitro*. Разом з тим, зазначені директиви вже неодноразово

змінювалися і наразі є нечинними. Їх замінили: 1) Регламент (ЄС) № 1882/2003 Європейського Парламенту та Ради від 29 вересня 2003 року про адаптацію до Рішення Ради 1999/468/ЄС положень щодо комітетів, які допомагають Комісії у здійсненні її виконавчих повноважень, викладених в актах, що підлягають процедурі, зазначеній у статті 251 Договору про ЄС; 2) Регламент (ЄС) № 596/2009 Європейського Парламенту та Ради від 18 червня 2009 року про адаптацію низки актів, що підлягають процедурі, зазначеній у статті 251 Договору, до Рішення Ради 1999/468/ЄС стосовно регуляторної процедури з контролем – Адаптація до регуляторної процедури з контролем – Частина четверта; 3) Регламент (ЄС) 2017/746 Європейського Парламенту та Ради від 5 квітня 2017 року про медичні вироби для діагностики *in vitro* та про скасування Директиви 98/79/ЄС та Рішення Комісії 2010/227/ЄС; 4) Регламент Європейського Парламенту та Ради (ЄС) 2017/745 від 5 квітня 2017 року про медичні вироби, що вносить зміни до Директиви 2001/83/ЄС, Регламенту (ЄС) № 178/2002 та Регламенту (ЄС) № 1223/2009 та скасовує Директиви Ради 90/385/ЄЕС та 93/42/ЄЕС; 5) Регламент Європейського Парламенту та Ради (ЄС) 2020/561 від 23 квітня 2020 року про внесення змін до Регламенту (ЄС) 2017/745 про медичні вироби щодо дат застосування деяких його положень; 6) Директива Ради 93/68/ЄЕС від 22 липня 1993 року про внесення змін до Директив 87/404/ЄЕС (прості посудини під тиском), 88/378/ЄЕС (безпека іграшок), 89/106/ЄЕС (будівельні вироби), 89/336/ЄЕС (електромагнітна сумісність), 89/392/ЄЕС (машини), 89/686/ЄЕС (засоби індивідуального захисту), 90/384/ЄЕС (неавтоматичні вагові прилади), 90/385/ЄЕС (активні імплантовані медичні пристрої), 90/396/ЄЕС (прилади, що працюють на газоподібному паливі), 91/263/ЄЕС (телекомунікаційне термінальне обладнання), 92/42/ЄЕС (нові водогрійні котли, що працюють на рідкому або газоподібному паливі) та 73/23/ЄЕС (електричне обладнання, призначене для використання в певних межах напруги) [1].

Ще однією проблемою, яку лише нещодавно розв'язали, стало оновлення положень про такий медичний виріб як кровоспинні турнікети. Незважаючи на

те, що війна в Україні почалася ще 20.02.2014, питання про турнікети до повномасштабного вторгнення взагалі не піднімалося на широкий загаль. Все це вирішувалося в т.зв. «в ручному режимі». На початку АТО замість сучасних турнікетів використовувалися неефективні гумові джгути, а самі кровоспинні джгути стали гострою потребою, яку закривали переважно волонтери. Волонтери масово закупували оригінальні американські турнікети, такі як САТ (хоча вони й не були сертифіковані в Україні). Лише у 2016 р., тобто коли вже 2 роки йшли активні бойові дії на Донбасі, кровоспинні турнікети стали обов'язковим компонентом військових аптечок Збройних Сил України. Саме в цей період розпочалися масштабні закупівлі, а вітчизняні розробки, зокрема SICN-Tourniquet, пройшли сертифікацію та офіційно пішли на постачання до Міністерства оборони [2]. Але навіть поява українських виробників не зняла це питання з повістки дня, адже з початком повномасштабного вторгнення потреба у якісних медичних виробах виросла багатократно і проблема знову набула гострого характеру. Знову волонтери почали масово завозити в Україну насамперед американські та ізраїльські кровоспинні турнікети та бандажі. Але й випадків ввезення неякісних турнікетів, на жаль, було багато. Почалося масове виробництво турнікетів українськими компаніями. Як відмічали в медіа, під тиском суспільства держава почала замовляти турнікети в українських підприємств, проте перші великі контракти супроводжувалися скандалами – деякі закуплені державою зразки не витримували навантаження, рвалися або травмували тканини, через що їх визнавали небезпечними для життя [3]. Але проблема була не лише в тому, що турнікети були неякісними, а й у тому, що державних стандартів на кровоспинні турнікети просто не було! Це питання нами піднімалося на початку 2025 р., відмічаючи, що правоохоронні та судові органи просто ігнорували проблему і в кращому випадку порушували кримінальні провадження за статтями 190 і 191 КК України, забуваючи хоча б

про ст. 227 КК України². І лише 04.10.2025 було прийнято наказ МОЗ (тобто наприкінці 12-го року війни та 4-го року повномасштабного вторгнення!) № 663 «Про затвердження Мінімальних вимог до засобів для зупинки кровотечі механічних вороткового типу (турнікетів), які застосовуються силами безпеки і силами оборони для надання тактичної догоспітальної допомоги під час ведення воєнних (бойових) дій та підготовки сил безпеки і сил оборони до застосування за призначенням».

Але ж до кримінального закону так і не було донині внесено жодних змін у цій частині. Зокрема, варто наголосити, що в Конвенції Медікрайм йдеться про медичну продукцію. Тобто про необхідність відповідальності як за фальсифікацію та обіг фальсифікованих лікарських засобів (що відповідає хоча б частково змісту положень ст. 321-1 КК України), так і про фальсифікацію та обіг фальсифікованих медичних виробів. Але якраз у цій частина маємо абсолютну прогалину. Також внести відповідні зміни і до ст. 305 КК.

Отже, прийнявши закон про медичні вироби та замінивши поняття «фальсифіковані лікарські засоби» на «фальсифіковану медичну продукцію» у статтях 305 та 321-1 КК України дозволить наблизити українське законодавство в частині кримінально-правової охорони медичних виробів до європейських стандартів.

Список використаних джерел:

1. EUR-Lex. URL: <https://eur-lex.europa.eu/homepage.html?lang=en>
2. Бартос П. Мільйон українських турнікетів Sich врятували життя на фронті. 12.12.2024. SPEKA. URL: <https://speka.ua/miltech/milion-ukrayinskix-turniketiv-sich-vryatuvali-zittya-na-fronti-9qyrgw>
3. Мікула В., Корнійчук Я. Стікайте кров'ю: кожен четвертий турнікет від держави небезпечний для використання. 7.09.2023. Слідство інфо. URL:

² Детальніше див.: «Михайліченко Т. О. (2025). Небезпечна продукція як предмет злочину: критичний аналіз еволюції ст. 227 КК України та спадщина В.Я. Тація. *Вісник асоціації кримінального права України*. 2025;1 (23):34-56. DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2025.23.334344>» [4]

<https://www.slidstvo.info/articles/stikayte-krov-iu-kozhen-4-tyy-turniket-vid-derzhavy-nebezpechnyy-dlia-vykorystannia/>

4. Михайліченко Т. О. (2025). Небезпечна продукція як предмет злочину: критичний аналіз еволюції ст. 227 КК України та спадщина В.Я. Тація. *Вісник асоціації кримінального права України*. 2025;1 (23):34-56. DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2025.23.334344>

ПОРУШЕННЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ: КК УКРАЇНИ VS ПРОЄКТ КК УКРАЇНИ ЩОДО ФОРМУЛЮВАННЯ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Конституційні гарантії права на захист визначаються низкою положень Конституції України, зокрема: 1) підозрюваний, обвинувачений чи підсудний має право на захист (ч. 2 ст. 63); 2) кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав (ч. 1 ст. 59). Встановлення у КК України у ст. 374 кримінальної відповідальності за порушення права на захист є важливим засобом забезпечення конституційних прав людини і громадянина.

Об'єктивна сторона є обов'язковим елементом будь якого складу кримінального правопорушення, яка визначається сукупністю ознак, що вказують на зовнішній прояв кримінального правопорушення. Через це, саме ознаки об'єктивної сторони, на відміну від ознак інших елементів складу кримінального, завжди чітко виписані у диспозиції статті Особливої частини КК України. Залежно від конструкції об'єктивної сторони в науці кримінального права прийнято виділяти кримінальні правопорушення з формальним та з матеріальним складом.

Кримінально-правова норма про порушення права на захист, яка передбачена ст. 374 КК України, містить два склади, зокрема, простий (основний) – ч. 1 ст. 374 КК України, та кваліфікований, який поряд із ознаками основного містить обтяжуючі ознаки – ч. 2 ст. 374 КК України. Простий (основний) склад за конструкцією ознак об'єктивної сторони слід віднести до групи формальних складів. Складнішою є конструкція кваліфікованого складу, оскільки його більш правильним буде назвати змішаним з огляду на те, що

залежно від виду обтяжуючої ознаки, склад може бути віднесено до матеріальних або формальних. Так, до першої групи буде входити порушення права на захист, яке призвело до засудження невинної у вчиненні кримінального правопорушення особи, а також якщо такі самі дії спричинили інші тяжкі наслідки. Порушення права на захист вчинене за попередньою змовою групою осіб є з формальним складом. Але якщо припустити, що в результаті такого діяння, наприклад, було спричинено інші тяжкі наслідки, то така конструкція уже визначає його як з матеріальним складом.

У проєкті Кримінального кодексу України (далі – проєкт КК України) є Книга восьма «Кримінальні правопорушення проти правосуддя», яка ділиться на три розділи. Розділ 8.2 містить групу кримінальних правопорушень проти сприяння правосуддю, який у ст. 8.2.9 передбачає відповідальність за порушення права на захист. Розробники проєкту залишилися прихильними до назви кримінально-правової норми, яка передбачена ст. 374 чинного КК України і відповідно у ст. 8.2.9 вона збережена.

У ст. 8.2.9 проєкту КК України містяться ознаки простого (основного) складу порушення права на захист. Ознаки, які підвищують тяжкість злочину передбачені у ст. 8.2.1 та 8.2.2. Доцільно відзначити, що серед цих ознак відсутні ознаки з категорії тих, які характеризують об'єктивну сторону складу кримінального правопорушення. Звідси слід висновити, що порушення права на захист у проєкті КК України сконструйовано по типу формального складу, обов'язковою ознакою об'єктивної сторони якого є суспільно небезпечне діяння.

Об'єктивна сторона порушення права на захист у проєкті КК України сформулювала у вигляді переліку окремих форм суспільно небезпечного діяння. Так, відповідно до проєкту КК України злочином буде якщо суддя, прокурор, слідчий, дізнавач або співробітник оперативного підрозділу, зокрема: 1) безпідставно не допустив захисника до участі у кримінальному провадженні; 2) порушив право на конфіденційне спілкування із захисником; 3) своєчасно не залучив захисника для здійснення захисту за призначенням; 4) перешкодив вільному вибору захисника; 5) позбавив особу можливості самостійно

здійснювати свій захист; 5) здійснив процесуальну дію без обов'язкової участі захисника [1]. Сполучник «або», вжитий у тексті статті дозволяє констатувати альтернативність перерахованих суспільно небезпечних діянь. Разом з тим, доцільно відзначити вичерпність цього переліку, що безумовно впливає на кваліфікацію діянь за цією статтею.

На відміну від проєкту, чинний КК України передбачає у ч. 1 ст. 374 КК України такі три форми діяння, в яких може виразитися порушення права на захист, а саме: 1) недопущення захисника; 2) ненадання своєчасно захисника; 3) інше грубе порушення права підозрюваного, обвинуваченого на захист, вчинене слідчим, дізнавачем, прокурором або суддею. Такий спосіб формулювання об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення містить оцінне поняття, яке представлене вказівкою саме на «грубе» порушення права на захист.

З.А. Загинеї-Заболотенко характеризує оцінні поняття такими ознаками: 1) їх зміст не визначений ані у тексті кримінального закону України, ані в інших нормативно-правових актах регулятивного характеру; 2) вони містять лише загальні відомості про певний предмет, явище тощо, однак у законі не конкретизуються; 3) для оцінних понять, на відміну від формально-визначених, неможливо або складно встановити його вичерпний зміст; 4) законодавець надає можливість точно розкрити зміст цих понять правозастосувачу; 5) вони фіксують найбільш загальні ознаки певних явищ, предметів, які у ньому узагальнюються; 6) конкретизація змісту оцінних понять, визначення явищ, предметів, які включаються у їх зміст щодо конкретної ситуації здійснюється тими суб'єктами, які інтерпретують та застосовують кримінальний закон [2, с. 333]

Тлумачення змісту оцінних понять, які вжито у тексті КК України, майже завжди породжує дискусії як серед науковців, такі практиків. Так, М.І. Панов стверджує, що «використання зазначених понять у кримінальному законодавстві (у тексті закону) має бути по можливості обмежено, а їхнє застосування у кожному конкретному випадку потребує ретельного порівняльно-оціночного аналізу й ґрунтовної аргументації в актах застосування норм кримінального права, що необхідно для встановлення обмеження судової дискреції та можливих

порушень кримінального законодавства й охоронюваних законом прав і свобод людини та громадянина в правозастосовній діяльності» [3, с. 143]. Слід погодитися із тим, що наявність оцінного поняття в описі об'єктивної сторони, особливо в умовах відсутності єдності правозастосування неминуче призведе до різнотлумачень.

Наступний аспект, на який слід звернути увагу пов'язаний із тим, що у чинній редакції ч. 1 ст. 374 КК України перелік форм об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення є невичерпним на що вказує термінологічна зв'язка – «а також інше грубе порушення права». З.А. Загинеї-Заболотенко відносить відкриті переліки поряд із оцінними поняттями до невизначеного контенту у КК України. Разом з тим, на думку вченої невизначеність у тексті КК України може проявлятися двояко, а саме: 1) невизначеність як своєрідний дефект правового регулювання; 2) з іншого боку – прояв невизначеності може бути позитивним, коли відносна невизначеність кримінально правового припису використовується законодавцем цілеспрямовано як своєрідний прийом нормотворчої техніки, що дає змогу кримінально-правовій нормі бути гнучкою та знизити рівень невизначеності кримінально-правового регулювання [4, с. 78].

Розробники проєкту КК України відмовилися від відкритого переліку форм об'єктивної сторони порушення права на захист вочевидь що дбаючи таким чином про юридичну визначеність кримінального закону. Зміст цього принципу сформульовано у ст. 1.3.2, у якій зазначається, що «положення цього Кодексу мають відповідати вимогам доступності, стабільності, достатньої чіткості, однозначності та передбачуваності, щоб давати особі можливість заздалегідь знати, які діяння є кримінальними правопорушеннями, які кримінально-правові засоби встановлені за їх вивчення, і за яких підстав ці засоби застосовуються або не застосовуються» [1].

Список використаних джерел:

1. Текст проєкту КК України станом на 01 травня 2026 року / Новий Кримінальний кодекс. URL :

<https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2026/05/02/00000-kontrolnyj-proyekt-kk-01-05-2026.pdf> (дата звернення: 15.05.2026).

2. Загиней-Заболотенко З. Кримінально-правова герменевтика: монографія. Київ: Видавничий дім «АртЕК», 2015. 380 с.

3. Панов М.І Наукові поняття і юридична термінологія та їх роль у кримінальному законотворенні. *Проблеми законності*. 2020. Вип. 149. С. 136-153.

4. Загиней-Заболотенко З.А. Невизначеність vs визначеність кримінального законодавства України. *Право України*. 2020. № 2. С. 67-80.

Радченко А. М.,
аспірант кафедри
загальноправових дисциплін
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА ПОШИРЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах воєнного стану обмеження права на поширення інформації буває вкрай важливим задля захисту національної безпеки, збереження життя військових й цивільних осіб, запобігання дезінформації, ефективного ведення оборони. З-поміж головних причин таких обмежень слід виділити:

- уникнення паніки (адже дописи та відомості про втрати та загрози може посіяти паніку, дестабілізувати суспільство, що, у свою чергу, створює перешкоди роботі військових та державних органів);
- безпека цивільних (розкриття деталей про об'єкти, що зазнали напади, лікарні, інфраструктуру здатні спровокувати напади повторно);
- захист позицій ЗСУ (оприлюднення відео, фото чи геолокація переміщення техніки, наслідки обстрілів, роботи ППО зможе полегшити ворогу коригувати удари);
- протидія розвідці (які-небудь деталі про постачання зброї, роботу оборонно-промислового комплексу є державною таємницею).

Тому не випадково у ч.1 ст.114-2 КК України передбачено відповідальність за несанкціоноване розповсюдження інформації про направлення та переміщення зброї, озброєння, бойових припасів в Україну (зокрема, і їх переміщення територією України). А несанкціонованим воно є тоді, коли вказані відомості не були поширені у відкритому доступі Генеральним штабом ЗСУ, Міністерством оборони України, Головним управлінням розвідки Міністерства оборони України, СБУ чи в офіційних джерелах країн-партнерів.

Форма поширенні відповідної інформації (письмова, усна, через месенджери, соціальні мережі, мережу Інтернет) не впливає на кримінально-правову кваліфікацію скоєного.

У ч.2 цієї ж статті передбачено відповідальність за переміщення, рух чи розташування ЗСУ чи інших військових формувань, утворених згідно законів України, за можливості ідентифікації їх на місцевості. Відповідальність за таке діяння (так само, як і в першому випадку) настає тільки тоді, коли воно є несанкціонованим – тобто коли певну інформацію попередньо не розміщували у відкритому доступі визначені суб'єкти. Проте перелік суб'єктів тут інший: тільки Генеральний штаб ЗСУ, Міністерство оборони України чи інші уповноважені державні органи.

Ну і, звісно, обидва діяння визнаються протиправними лише у разі їх вчиненні в умовах воєнного чи надзвичайного стану.

Вищезазначене означає, що не є злочином, передбаченим ст.114-2 КК України, розповсюдження відомостей про: переміщення зброї, озброєння й бойових припасів з України (до прикладу, для ремонту), направлення і переміщення не бойової військової техніки (шифрувальної апаратури, техніки зв'язку тощо), розміщення військових формувань держави-агресора, опис місця, у яке було влучання снаряду, міни чи ракети, скупчення цивільних осіб.

Однак у такому діянні можуть бути ознаки іншого злочину. Припустімо, якщо особа через соціальні мережі повідомляє розвідці держави-агресора про координати місця, де відбулося влучання ракети, або ж про розкриття диверсійної групи держави-агресора, то таке діяння може бути кваліфіковане як шпигунство (за ст.114 КК України) або як державна зрада (за ст.111 цього ж Кодексу) у формі надання допомоги іноземній державі підривної діяльності проти України.

Що ж стосується передання іноземним (окрім держави-агресорки) підприємствам, установам, організаціям чи їх представникам відомостей, як становлять службову інформацію, зібрану в ході оперативно-розшукової, контррозвідальної діяльності, діяльності у сфері оборони країни, вчинені

особою, котрій такі відомості були довірені чи стали відомі внаслідок виконання службових обов'язків, то скоєне слід кваліфікувати за ст.330 КК України [1].

Вкрай рідко (а це справді поодинокі випадки) представники сторони захисту добиваються визнання того, що діяння обвинуваченого, передбачене ст.114-2 КК України, не завдало реальної шкоди обороноздатності держави, а, відтак, є малозначним. До прикладу, Рівненський міський суд у вирокі від 23.12. 2024 р. констатував відсутність складу злочину з огляду на те, що відповідна інформація уже перебувала у відкритому доступі, а, відтак, не мала ніякого військового значення [2] Однак в цілому правозастосувачі дуже обережно ставляться до застосування інституту малозначності щодо злочинів проти основ національної безпеки. Суди зазначають, що несанкціоноване поширення інформації про розташування або рух ЗСУ (навіть у малесеньких чатах за участі кількох осіб, яких можна перерахувати на пальцях однієї руки, з повідомленням на кшталт «наші їдуть»), уже створює загрозу обороноздатності держави, і через те не може визнаватися малозначним [3].

На жаль, обсяг вказаної роботи не дозволяє докладно проаналізувати інші дискусійні питання кримінальної відповідальності за несанкціоноване поширення військово-значущої інформації. Вказане стосується проблем встановлення ознак предметів складів злочинів, передбачених ч.ч.1 та 2 ст.114-2 КК України (зокрема, того, чи є інформація про роботу систем ППО такою, що розкриває розташування ЗСУ, а відтак, підпадає під ч.2 ст.114-2 цього Кодексу), проблем тлумачення поняття «поширення» військово-значущої інформації (чи для кваліфікації діяння потрібне встановлення адресата або наміру зашкодити обороноздатності, чи достатньо самого факту розголошення даних, які мають військове значення) тощо. Ці та інші питання можуть бути предметом подальших наукових розвідок автора.

Список використаних джерел:

1. Хавронюк М. Поширення інформації про військову допомогу та дії військових України: кримінальна відповідальність.

URL: <https://pravo.org.ua/blogs/poshyrennya-informatsiyi-pro-vijskovu-dopomogu-ta-diyi-vijskovykh-ukrayiny-kryminalna-vidpovidalnist/>.

2. Вирок Рівненського міського суду від 23.12. 2024 р. (справа №569/11169/22) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124163452>.

3. Ухвала Черкаського апеляційного суду від 19.06. 2025 р (справа № 712/1218/24, провадження №11-кп/821/123/25).
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/128572746>.

Саско О. І.,

доцент кафедри кримінального правосуддя

та правоохоронної діяльності

кандидат юридичних наук, доцент

(Волинський національний університет

імені Лесі Українки)

ВТЯГНЕННЯ У ВЧИНЕННЯ ТЕРОРИСТИЧНОГО АКТУ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Протидія тероризму є складним завданням для держави. Забезпечення ефективної реалізації державної політики у сфері боротьби з тероризмом шляхом розроблення та впровадження комплексу заходів спрямованих на виявлення, а також усунення умов і причин, що можуть призвести до проявів тероризму є важливим аспектом у протидії тероризму.

Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму, підписана Україною 16.05.2005 року, та ратифікована Україною *(ратифікована з заявами і застереженнями Законом № 54-V (54-16) від 31.07.2006 року)* [1] передбачила певні зобов'язання нашої держави перед міжнародною спільнотою. У зв'язку з цим ВР України прийняла Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо запобігання тероризму» від 21.09.2006 року [2], який став запорукою створення законодавчих умов для забезпечення виконання положень згаданої Конвенції в Україні. У зв'язку з цим КК України доповнено ст. 258-1 «Втягнення у вчинення терористичного акту», що стало результатом законодавчих умов для забезпечення виконання положень Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму в Україні.

Встановлення кримінальної відповідальності за втягнення у вчинення терористичного акту призвело до виникнення нових проблемних питань щодо кваліфікації кримінально протиправних дій на практиці, що, у свою чергу, викликало, потребу у своєчасному вдосконаленні теоретичних засад застосування цієї норми.

Аналізуючи встановлення кримінальної відповідальності за втягнення у вчинення терористичного акту, звертаємо увагу на те, що законодавець сконструював дану норму таким чином, що назва ст. 258-1 «Втягнення у вчинення терористичного акту» не зовсім відповідає її змісту. Диспозиція статті закріплює відповідальність за втягнення особи у вчинення терористичного акту або примушування до вчинення терористичного акту з використанням обману, шантажу, уразливого стану особи, або із застосуванням чи погрозою застосування насильства. По-суті формами втягнення особи у вчинення терористичного акту є втягнення і примушування до вчинення терористичного акту. Втягнення у вчинення злочину проявляється в діях особи, пов'язаних з безпосереднім впливом на волю іншої особи (психічним або фізичним) впливом і вчинених з метою викликати в неї прагнення взяти участь у вчиненні нею такого злочину як терористичний акт. За своєю природою втягнення у вчинення терористичного акту є по-суті підбурюванням до вчиненого посягання, передбаченого ст. 258 КК України. Враховуючи те, що законодавцем таке підбурювання закріплене в окремій статті Особливої частини, і саме вона підлягає застосуванню при вчиненні суспільно небезпечних діянь, які становлять втягнення у вчинення терористичного акту. Втягнення особи у вчинення терористичного акту або примушування до вчинення терористичного акту полягає у діях, внаслідок яких інша особа попри своєї волі повинна вчинити терористичний акт. Диспозиція статті передбачає, що втягнення або примушування до вчинення терористичного акту може бути здійснено з використанням обману, шантажу, уразливого стану особи, або із застосуванням чи погрозою застосування насильства. Не дивлячись на те, що законодавцем не зроблено вказівку про те, що потрібно розуміти під такими способами при втягненні у вчинення терористичного акту, на нашу думку, їх потрібно розглядати як наскрізні кримінально-правові поняття, що характеризують діяння та спосіб його вчинення як ознаки складу кримінального правопорушення. .

Термін «обману» у кримінальному законодавстві зустрічається доволі часто, однак законодавче визначення даного поняття не надається. Для того, щоб

краще зрозуміти за яких умов можливе втягнення особи у вчинення терористичного акту або примушування до вчинення терористичного акту з використанням обману, нам потрібно звернутися до етимології поняття «обман». Обман – неправдиві слова, вчинки, дії і т.ін.// Невідповідність істині, те, чого немає насправді, брехня [3]. Обман, по суті, є інформаційним впливом на особу, який полягає у доведенні до особи неправдивих відомостей або у приховуванні таких відомостей. Однак, говорити про обман як кримінально-правову категорію можна говорити лише тоді, коли на особу покладено відповідний юридичний обов'язок. У судовій практиці обман розглядають як вид психічного впливу на потерпілу особу при вчиненні кримінального правопорушення [4]. На практиці доведення цього психічного впливу на особу є вкрай складним процесом, тому і вказівка на обман, який використовується при втягнення особи у вчинення терористичного акту або примушування до вчинення терористичного акту з використанням є зайвою у диспозиції даної норми, бо ускладнює її правозастосування.

Поруч з обманом, шантаж є альтернативним способом вчинення кримінально караного діяння передбаченого ст. 258-1 КК України. Шантаж полягає у погрозі розголосити відомості, які потерпілий чи його близькі родичі бажають зберегти у таємниці. Його також потрібно розглядати як вид психічного впливу на потерпілу особу при вчиненні цього кримінального правопорушення. Про втягнення особи у вчинення терористичного акту або примушування до вчинення терористичного акту з використанням шантажу можна говорити лише у тому випадку, якщо для досягнення бажаної мети спостерігається причинно-наслідковий зв'язок між здійсненням шантажу і настання кримінально-протиправного наслідку, а саме вчинення терористичного акту. Відсутність такого зв'язку не дає підстав вважати, що шантажист мав на меті здійснити втягнення особи у вчинення терористичного акту або примусити особу до вчинення терористичного акту .

Окремої уваги заслуговує таке кримінально-правове поняття як «уразливий стан». Законодавцем цей стан віднесений до способу втягнення особи у вчинення

терористичного акту. Законодавець закріплюючи поняття «уразливий стан» акцентує увагу на тому, що це є певний стан особи, який може бути обумовлений як суб'єктивними, внутрішніми («фізичними чи психічними») властивостями особи, так і об'єктивними, «зовнішніми обставинами», що склалися навколо неї. При цьому законодавець у поняття «уразливий стан особи» вкладає й «збіг тяжких обставин», таких приміром, як особисті або сімейні [5, с. 104]. Уразливість як законодавче поняття, хоча і віднесене до певної категорії осіб, визначає лише потенційний стан уразливості, реальність якої ще належить доводити під час правозастосування даної норми.

Враховуючи те, що обман, шантаж, уразливий стан особи, диспозиції описані як, свого роду, оціночні поняття, то і застосування даної норми на практиці суттєво ускладняється, бо їх зміст та наявність у конкретній ситуації має встановлюється правозастосувачем на основі власної оцінки обставин справи та правосвідомості.

Ознайомлення з формами і способами вчинення даного кримінального правопорушення ми помітили, що вони не відповідають повною мірою ні Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму, ні іншим конвенціям; крім того, вони не тільки не усувають ті протиріччя, які існували раніше в антитерористичному законодавстві, але й породили нові суперечності та неузгодженості як із кримінально-правовими нормами, так і з нормами інших галузей права [6, с.56].

Запровадження таких безсистемних та науково необґрунтованих змін до КК України, було супроводжено допущенням низки концептуальних помилок, що ще більше ускладнило як розуміння, так і застосування ст. 258-1 «Втягнення у вчинення терористичного акту», а це в свою чергу знизило її ефективність як кримінально правового засобу боротьби з цим ганебним і суспільно небезпечним явищем. Значним недоліком є й те, що запровадження кримінальної відповідальності за втягнення у вчинення терористичного акту можна розглядати як зайву криміналізацію, а не оптимальну модель кримінально правового регулювання протидії тероризму.

Список використаних джерел:

1. Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму: *ратифікована з заявами і застереженнями Законом № 54-V (54-16) від 31.07.2006 р.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_712#Text – дата звернення 03.05.2026 р.
2. Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо запобігання тероризму: Закон України від 21.09.2006 року № 170-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/170-16#Text> – дата звернення 04.03.2026 р.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ, «Перун», 2005. 1728 с.
4. Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність: Постанова Пленуму ВС України від 27.02.2004 року № 2 // Офіційний веб-сайт ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-04>
5. Саско О.І. Використання уразливого стану особи як форма впливу за ст.149 КК України/ *Історико-правовий часопис* № 2 (21), 2023. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/902e2491-c52c-4ba1-bbfc-a6f00acaaa7f/content> - DOI <https://doi.org/10.32782/2409-4544/2023-2/10>
6. Проблеми систематизації та комплексного розвитку антитерористичного законодавства України: моногр. / кол. авт.: Зеленецький В. С., Ємельянов В. П., Настюк В. Я. та ін. Х.: Право, 2008. 96 с.

Старко О.Л.,

доцент кафедри кримінального правосуддя

та правоохоронної діяльності

кандидат юридичних наук, доцент,

(Волинський національний університет

імені Лесі Українки)

ДО ПИТАННЯ ПРО ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗАРАЖЕННЯ ІНФЕКЦІЙНИМИ ХВОРОБАМИ

Необхідність приведення національного законодавства у відповідність до стандартів Європейського Союзу обумовлює потребу реформування кримінального законодавства у сфері боротьби із злочинністю проти здоров'я особи, у тому числі й тих кримінально-правових заборон, у яких передбачено відповідальність за зараження ВІЛ та іншими інфекційними хворобами.

12 березня 2025 р. за результатами розгляду в першому читанні, Верховною радою України прийнято за основу проєкт Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо вдосконалення кримінальної відповідальності за зараження інфекційними хворобами або інфікування їх збудниками» (реєстр. № 9398) [1]. Даним законопроектом пропонується виключити статтю 130 Кримінального кодексу (далі - КК) України «Зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби». Зокрема, пропонується декриміналізувати свідоме поставлення іншої особи в небезпеку зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, що є небезпечною для життя людини (чинна ч. 1 ст. 130 КК). Проте, відповідальність за умисне зараження ВІЛ чи іншою особливо небезпечною інфекційною хворобою буде збережена через внесення змін до ст. 121 КК України («Умисне тяжке тілесне ушкодження»). Так, диспозицію ч. 1 ст. 121 КК України пропонується доповнити словами “зараження особливо

небезпечною інфекційною хворобою або інфікування збудником особливо небезпечної інфекційної хвороби”.

Законотворчі ініціативи про декриміналізацію поставлення у небезпеку зараження вірусом імунодефіциту людини отримали підтримку у наукових колах. Так, Н.О. Гуторова розглядаючи питання про кримінально-правові засоби впливу на розповсюдження інфекційних хвороб, приходить до висновку, що останні є застарілими з огляду на розвиток медичної науки, неефективними, а їх застосування призводить у багатьох випадках до порушення прав людини. Декриміналізація поставлення в небезпеку інфікування ВІЛ сприятиме захисту прав людини та матиме позитивний вплив на епідемічну безпеку [2, с. 729]. Вчена зазначає, що «криміналізація самого факту дійсного або уявного поставлення іншої особи у небезпеку інфікування ВІЛ, не призвела і не могла призвести до стримування епідемії. Натомість, люди, які живуть з ВІЛ, а також представники ключових груп щодо інфікування ВІЛ, перебуваючи у постійному страху кримінальної відповідальності, намагаються уникати фіксації факту наявності у них ВІЛ-інфекції. Все це негативно впливає на своєчасне виявлення ВІЛ, прихильність до лікування, наслідком чого є не лише смертельна небезпека для життя людей, які живуть з ВІЛ, а й небезпека подальшого поширення епідемії» [3, с. 44].

На думку Ю.О. Стешенко, декриміналізація вказаного діяння, у поєднанні з підходами, заснованими на правах людини, є науково обґрунтованим засобом, що сприяє профілактиці та доступу до лікування, ранньому тестуванню, зниженню ризикованих практик і безперервності терапії [4, с. 77].

Серед переваг запропонованих змін, окрім зазначеного вище, є відсутність у диспозиції ч. 1 ст. 121 КК України, вказівки на «невиліковність» інфекційної хвороби, адже у медицині не існує поділу інфекційних хвороб на виліковні та невиліковні. Саме з таким суперечливим формулюванням (згідно чинної редакції ч. 1 ст. 130 КК України) нині пов'язується проблематичність притягнення до відповідальності за поставлення в небезпеку зараження «невиліковою інфекційною хворобою». Встановити факт (на основі висновку судово-медичної

експертизи), що відбулось поставлення в небезпеку зараження саме «невиліковною» інфекційною хворобою не можливо, оскільки «такий висновок може надаватися лише після того як потерпілий захворів на інфекційну хворобу, а саме у випадку зараження (ч. 2, 3, 4 ст. 130 КК України)» [5, с. 537].

Перевагою є також і те, що запропоновані зміни передбачають приведення вказаних кримінально-правових заборон у відповідність до медичного законодавства, що дозволить усунути відповідні суперечності. Зокрема, замість формулювання «вірусом імунodefіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, що є небезпечною для життя людини» (чинна редакція ст. 130 КК України), використано словосполучення «особливо небезпечною інфекційною хворобою», що відповідає критеріям поділу інфекційних хвороб, використаних у Переліку особливо небезпечних, небезпечних інфекційних хвороб, затвердженому наказом МОЗ України від 09.10.2024 № 1724 [6]. Окрім того, використання терміну «особливо небезпечна інфекційна хвороба» дає можливість кваліфікувати й ті діяння, які полягають у зараженні/інфікуванні не лише хворобами вірусної, а й бактеріальної етіології, наприклад епідемічного висипного тифу (збудником є бактерія рикетсія Провачека) чи туберкульозу (збудником є мікобактерія туберкульозу). Водночас інфікування вірусними гепатитами (В та С), епідемічна ситуація з якими була до війни вкрай несприятлива, а в умовах війни тим більше, перебуватиме поза межами кримінально-правового реагування, оскільки вони не віднесені до особливо небезпечних інфекційних хвороб [6].

Серед недоліків запропонованих змін, на наш погляд, є суперечлива у ч. 1 ст. 121 КК України, вказівка на дві форми діяння, які мають різний ступінь суспільної небезпеки - «умисне зараження особливо небезпечною інфекційною хворобою» та «умисне інфікування збудником особливо небезпечної інфекційної хвороби». Якщо зараження викликає порушення роботи організму, тобто хворобу, то інфікування збудником це потрапляння збудника, яке не означає настання/наявності хвороби. При цьому, видається сумнівним віднесення такого діяння як «інфікування» до тілесного ушкодження. Згідно п. 1.2 Правил судово-

медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, тілесні ушкодження – це порушення анатомічної цілості тканин, органів та їх функцій, що виникає як наслідок дії одного чи кількох зовнішніх ушкоджуючих факторів - фізичних, хімічних, біологічних, психічних [7]. Якщо інфікування це проникнення збудника в організм, яке не означає початок/наявність хвороби, то відповідно не може йтися про порушення анатомічної цілості тканин, органів та їх функцій, а отже й про тілесне ушкодження.

Внесення змін до статей 121, 130 КК України передбачає зниження віку відповідальності з 16 років (чинна редакція ст. 130) до 14 років (ч. 1 ст. 121). З цього приводу у висновку Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України щодо законопроекту, цілком слушно зауважується, що «аналіз об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого чинною ст. 130 КК, свідчить про те, що його вчинення характеризується психологічною складністю виконання та потребує певного інтелектуального розвитку, що, як правило, не притаманно особам віком до 16 років» [8]. Водночас такі зміни передбачають встановлення більш м'якого покарання (за ч. 1 ст. 121 КК України це позбавлення волі на строк від п'яти до восьми років), ніж передбачено чинною редакцією ч. 4 ст. 130 КК України (позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років).

Список використаних джерел:

1. Про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо вдосконалення кримінальної відповідальності за зараження інфекційними хворобами або інфікування їх збудниками: *Постанова Верховної Ради України* від 12.03.2025 р. № 4295-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4295-20#Text>

2. Гуторова Н.О. Вплив кримінально-правових засобів на протидію поширенню інфекційних хвороб. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 6. С. 729-734. URL: <https://journal-app.uzhnu.edu.ua/issue/view/18622/13336>

3. Правові обмеження щодо людей, які живуть з ВІЛ або хворіють на інфекційні захворювання, як фактор негативного впливу на епідемічну безпеку. Правове регулювання епідемічної безпеки в умовах війни та поствоєнного відновлення : *матеріали міжнар. круглого столу 29 черв. 2023 р.* : електрон. наук. вид. / уклад.: Т.О. Михайліченко, П.П. Нога, А.В. Салашна ; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В.В. Сташиса НАПрН України [та ін.]. Харків : Право, 2023. 140 с. DOI: <https://doi.org/10.31359/9789669985873>.

4. Стешенко Ю.О. Декриміналізація в аспекті зупинення епідемії ВІЛ/СНІДУ – позиція міжнародних організацій. Корупційні та інші кримінальні правопорушення у сфері охорони здоров'я : *матеріали круглого столу (м. Харків, 19 груд. 2025 р.)* : ел. наук. вид. / НАПрН України; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України. Харків: Право, 2025. 108 с.

5. Старко О.Л. Недоліки законодавства про кримінальну відповідальність за зараження інфекційними хворобами. *Держава і право. Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки*. Випуск 58. К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. 2012. 728 с. С. 534-539.

6. Про затвердження Переліку особливо небезпечних, небезпечних інфекційних хвороб: *Наказ МОЗ України* від 09.10.2024 р. № 1724. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1724282-24>

7. Правила судово медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, затверджені наказом МОЗ України від 17.01.1995 р. № 6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95#Text>

8. Висновок на проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо вдосконалення кримінальної відповідальності за зараження інфекційними хворобами або інфікування їх збудниками»: Апарат Верховної Ради України. URL: [blob:https://itd.rada.gov.ua/ffff5f3a-53b0-4dec-9450-769a5ab3339d](https://itd.rada.gov.ua/ffff5f3a-53b0-4dec-9450-769a5ab3339d)

Тищенко А.Д.,

ад'юнкт кафедри кримінального права та кримінології

(Львівський державний університет

внутрішніх справ)

ОЗНАКИ, ЩО КВАЛІФІКУЮТЬ ДОМАГАННЯ ДИТИНИ ДЛЯ СЕКСУАЛЬНИХ ЦІЛЕЙ

Стаття 156-1 КК України «Домагання дитини для сексуальних цілей» закріплює два основних склади злочину (у частинах першій та другій), а в частині 3 передбачає три кваліфікуючі ознаки (які обтяжують покарання за обидва ці основні склади злочину). Зокрема, ознаками, що кваліфікують домагання дитини для сексуальних цілей є дії, передбачені частинами першою або другою статті 156-1 КК України, вчинені *повторно*; вчинені *за попередньою змовою групою осіб*; вчинені *щодо малолітньої особи*.

Щодо такої ознаки, як повторність (виходячи із буквального тлумачення положень ст. 32, 33 та 156-1 КК України) необхідно, щоб одна і та ж особа вчинила:

- щонайменше два одиничні злочини, передбачені ч. 1 ст. 156-1 КК України (при цьому другий з них та всі наступні слід кваліфікувати за ч. 3 ст. 156-1 КК з врахуванням ознаки повторності);

- щонайменше два одиничні злочини, передбачені ч. 2 ст. 156-1 КК України (при цьому другий з них та всі наступні також слід кваліфікувати за ч. 3 ст. 156-1 КК з врахуванням ознаки повторності).

При цьому кожне з цих діянь має зберігати своє кримінально-правове значення та вони не мають бути об'єднані єдиним кримінально-протиправним наміром, адже за наявності такої єдності вони набудуть ознак продовжуваного злочину.

У цьому контексті проблемним видається наступне питання: як слід кваліфікувати дії особи, яка спершу вчинила дії, передбачені частиною 1 статті 156-1 КК України, а згодом – дії, передбачені частиною 2 статті 156-1 КК

України (або ж навпаки: спершу домагалась до дитини з метою втягнення її у виготовлення дитячої порнографії, а згодом – з метою вчинення щодо неї будь-яких інших дій сексуального характеру).

На мій погляд, такі випадки не утворюють повторності у вузькому кримінально-правовому значенні цього поняття. В доктрині кримінального права аналогічна точка зору висловлювалась на прикладі статті 265 КК України: «повторними можуть бути тільки два і більше злочини, передбачені частиною першою, або два і більше злочини, передбачені частиною другою статті 265 КК України». При цьому Т.І. Созанський цілком влучно звертає увагу на сполучник «або» у словосполученні «діянь, передбачених частиною першою або другою» зазначаючи, що цей сполучник «виключає можливість одночасного застосування обох частин ст. 265 КК України» [1, с. 163].

Варто зауважити, що частини 1 та 2 ст. 156-1 КК України закріплюють різні основні склади кримінальних правопорушень, які відрізняються між собою не лише за змістом спеціальної мети, але й за віком потерпілої особи та за ступенем суспільної небезпечності. Фактично законодавець криміналізував два самостійні різновиди грумінг-поведінки. За таких умов вчинення особою спершу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 156-1 КК України, а згодом – кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 цієї ж статті, слід кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень без інкримінування ознаки повторності.

Така позиція підтримується і в Узагальненні судової практики з питань кваліфікації повторності та сукупності злочинів, де зазначається: «у статтях Особливої частини КК повторність у багатьох випадках визначено як кваліфікуючу ознаку. Отже, у цих випадках у законі йдеться про вчинення повторно (що означає вчинення вдруге, втретє і більше разів) такого ж самого, ідентичного за своєю кваліфікацією злочину» [2].

Однак, ситуація ускладнюється у тих випадках, коли різні форми домагання щодо однієї й тієї ж дитини фактично охоплювались єдиним кримінально-протиправним наміром винного. Наприклад, особа спершу пропонує дитині

виготовити порнографічні матеріали, а згодом – зустрітись для вчинення щодо неї інших дій сексуального характеру, або ж навпаки. У таких випадках необхідно встановлювати, чи йдеться про декілька самостійних одиничних складів злочинів, чи про єдиний продовжуваний злочин.

«Продовжуваний злочин виключає повторність злочинів, а повторність виключає продовжуваний злочин»; «поняття продовжуваного злочину – це не просто формально-юридична конструкція, а реальне соціальне явище, різновидність одиничного злочинного діяння» [3, с. 123]. І для такого кримінального правопорушення, як домагання дитини для сексуальних цілей, доволі характерним є саме продовжуваний характер злочинної поведінки. Це обумовлено специфікою грумінг-комунікації, яка зазвичай не обмежується одноразовим контактом із дитиною, а передбачає систематичний психологічний та комунікативний вплив на потерпілу особу з метою встановлення довірливих відносин, зниження критичності сприйняття та поступового схиляння дитини до бажаної для винного поведінки. Саме тому домагання нерідко реалізується через декілька тотожних діянь (повідомлень, пропозицій, контактів), об'єднаних єдиним кримінально-протиправним наміром та спрямованих на досягнення спільної «сексуальної» мети. Для реалізації «порнографічної» мети такі дії можуть навіть стосуватись не однієї, а різних потерпілих осіб, але при цьому охоплюватися єдиним злочинним наміром – влаштувати зустріч з одною та/або іншою дитиною для втягнення їх у виготовлення дитячої порнографії.

Однак, проблема полягає у тому, що частини 1 та 2 ст. 156-1 КК України передбачають різні види мети. Саме тому визнання такого діяння єдиним продовжуваним кримінальним правопорушенням фактично стає неможливим, адже зміна або поєднання «сексуальної» та «порнографічної» мети призводить до втрати внутрішньої єдності умислу, що фактично свідчитиме про трансформацію умислу винного та про виникнення нового самостійного кримінально-протиправного наміру. За таких умов дії особи слід кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 та ч. 2 ст. 156-1 КК України (але також без врахування ознаки повторності).

Підсумовуючи аналіз такої кваліфікуючої ознаки домагання дитини, як «дії, вчинені повторно», зазначу, що вона видається недостатню ефективною; її вплив на диференціацію кримінальної відповідальності є доволі «обмеженим» (через те, що повторністю у частині 3 статті 156-1 КК України фактично охоплюється доволі вузьке коло діянь).

Наступною кваліфікуючою ознакою домагання дитини для сексуальних цілей є вчинення його за попередньою змовою групою осіб. Варто зазначити, що коли йдеться про дії, спрямовані на втягнення неповнолітнього у виготовлення дитячої порнографії, то така форма співучасті є більш ймовірною. Водночас, коли мова йде про мету вчинення будь-яких інших дій сексуального характеру щодо потерпілої дитини, то співучасть є доволі непоширеною та нетиповою для такого роду злочинних діянь.

Типовість та поширеність певної обставини (ознаки) на практиці є необхідними критеріями для обрання її в якості кваліфікуючої для конкретного складу злочину. Як зазначає О.З. Мармура, «поширеність означає частоту трапляння тієї чи іншої обставини у реальному житті, що можна встановити лише вивчаючи стан злочинності»; «типовістю обставин є їхня характерність (притаманність) для певного виду злочину, і таку їх властивість можна визначити лише теоретичним шляхом (за допомогою методів формальної логіки)» [4, с. 126-127].

Виходячи власне з формальної логіки, така кваліфікуюча ознака, як вчинення домагання дитини «за попередньою змовою групою осіб», загалом не є типовою для грумінгу, як форми сексуальної злочинної поведінки. Це обумовлено, насамперед, самою природою даного кримінального правопорушення. Сама конструкція «пропозиції зустрічі», яка лежить в основі об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 156-1 КК України, за своєю природою здебільшого орієнтована саме на персоніфіковану взаємодію між дорослим та дитиною. Саме тому ситуація, коли декілька осіб спільно здійснюють домагання однієї дитини, виглядає нетиповою для класичної моделі цього кримінального правопорушення.

Водночас повністю виключати можливість вчинення домагання за попередньою змовою групою осіб також не можна. Така форма співучасті може мати місце, до прикладу, у випадках функціонування організованих мереж сексуальної експлуатації дітей; діяльності груп, пов'язаних із виготовленням дитячої порнографії тощо. Проте варто визнати, що кваліфікуюча ознака «за попередньою змовою групою осіб» не відображає типову форму вчинення домагання дитини для сексуальних цілей. Ця ознака має радше винятковий характер і охоплює порівняно вузьке коло практичних ситуацій. Тому виникає питання щодо доцільності включення цієї форми співучасті до переліку кваліфікуючих ознак ст. 156-1 КК України. Щодо поширеності такої кваліфікуючої ознаки, то станом на травень 2026 року мені не вдалося виявити у відкритому доступі жодних рішень судів, у яких дії винних осіб були б кваліфіковані саме за ч. 3 ст. 156-1 КК України з інкримінуванням ознаки «вчинене за попередньою змовою групою осіб». Натомість аналіз доступної судової практики за ст. 156-1 КК України демонструє, що переважна більшість проваджень стосується одноосібного домагання дитини для сексуальних цілей; злочин здебільшого реалізується через індивідуальне листування у Telegram, Viber, Instagram, TikTok або ігрових чатах; комунікація має персоніфікований характер; винний зазвичай самотійно встановлює психологічний контакт із дитиною.

З-поміж тих кваліфікуючих ознак, які закріплені чинною редакцією частини 3 статті 156-1 КК України, на мій погляд, найбільш обґрунтованою, типовою та практично є вчинення домагання «щодо малолітньої особи». Передусім, доцільність її закріплення обумовлена істотно підвищеним ступенем уразливості малолітніх дітей. Малолітньою визнається особа, яка не досягла 14-річного віку. Така особа має нижчий рівень психоемоційної зрілості, гірше розпізнає маніпулятивну поведінку дорослого, легше піддається навіюванню, більш схильна до довірливого сприйняття авторитетного дорослого, не здатна повною мірою усвідомлювати сексуальний характер комунікації або її потенційну небезпечність.

Саме тому домагання щодо малолітньої особи створює значно вищий ризик успішної реалізації злочинної мети порівняно з домаганням щодо підлітків старшого віку. Крім того, психологічна природа домагання значною мірою базується саме на використанні вікової та емоційної незрілості дитини. У цьому аспекті малолітній вік потерпілої особи виступає не випадковою обставиною, а одним із ключових факторів, що обумовлюють підвищену небезпечність діяння.

Як зазначає О.З. Мармура, така кваліфікуюча ознака, як вчинення злочину щодо малолітнього, належить до загальних ознак, що кваліфікують злочин, які можна використати при побудові будь-якого, або ж значної частини складів злочину [4, с. 107]. Підвищення суспільної небезпеки злочину цією обставиною обумовлено віковими особливостями людини, яка ще повною мірою не розвинулася фізіологічно, що означає знижену здатність особи чинити опір насильницьким діям психологічно і це передбачає підвищену травматичність психіки за результатами заподіяння шкоди здоров'ю чи насильницьких дій, а також розумово та у вольовій сфері, що знижує здатність особи робити правильний життєвий вибір і цим не піддаватися втягуванню у розмаїту протиправну чи антигромадську поведінку [4, с. 186].

На відміну від кваліфікуючої ознаки «вчинення за попередньою змовою групою осіб», яка є доволі нетиповою для домагання, малолітній вік потерпілої особи, навпаки, є доволі поширеною кримінологічною характеристикою цього злочину. Аналіз правозастосовної практики та наукових досліджень свідчить, що значна частина випадків спрямована саме на дітей молодшого віку. Більше того, саме щодо малолітніх дітей домагання часто має більш тривалий, системний та психологічно інтенсивний характер. Важливо також враховувати, що малолітній вік потерпілої особи істотно підвищує тяжкість можливих наслідків такого злочину. Йдеться не лише про ризик подальшого сексуального насильства чи експлуатації, але й про глибшу психологічну травматизацію, викривлення сексуального розвитку, формування тривалих психоемоційних порушень, проблеми соціалізації, порушення базового відчуття безпеки та довіри до дорослих тощо.

Саме тому посилена кримінально-правова охорона малолітніх осіб у межах ст. 156-1 КК України видається цілком виправданою. Окремо варто звернути увагу і на те, що ця кваліфікуюча ознака узгоджується із загальною логікою кримінального законодавства України. У багатьох складах злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітній вік потерпілої особи традиційно розглядається законодавцем як обставина, що істотно підвищує суспільну небезпечність діяння та потребує більш суворої кримінально-правової реакції.

Список використаних джерел:

1. Созанський Т.І. Кваліфікація сукупності злочинів: монографія. Львів, 2012. 240 с.
2. Узагальнення судової практики з питань кваліфікації повторності та сукупності злочинів (статті 32, 33, 35 КК України) від 01.12.2008 року. Верховний суд України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0007700-08#Text>
3. Устрицька Н.І. Кваліфікація повторності злочинів: монографія. Львів, 2013. 216 с.
4. Мармура О. З. Ознаки, що кваліфікують злочин: монографія. Львів, 2019. 280 с.

ІНСТРУМЕНТИ СТРАТКОМУ В КРИМІНАЛЬНІЙ ПОЛІТИЦІ

Подальша розбудова демократичної держави, у якій неухильно забезпечується верховенство права, вимагає осучаснення кримінальної політики в Україні. Ця потреба посилюється безпрецедентними безпековими викликами, з якими зіштовхнулася наша держава, її сектор безпеки і оборони (з правоохоронним блоком включно) в ході збройної агресії РФ проти України. Зміни обумовлюються також важливим фоновим фактором, яким є стрімкий розвиток інформаційних технологій з переходом значної частини суспільних відносин у цифрову реальність.

Трансформація та подальша кристалізація вже оновленої кримінальної політики може відбутися після її формалізації шляхом розробки відповідного нормативно-правового підґрунтя. Імпульсом до цього слугує *Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки* (далі – КСП), що містить тезу про послідовну кримінальну політику, *«пріоритетом у якій є запобігання злочинності, невідворотність відповідальності, захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, забезпечення інтересів потерпілого»* [1]. При цьому КСП серед базових складових кримінальної політики визначає *«запровадження єдиної медійної політики та стратегії публічної комунікації для системи кримінальної юстиції у сфері реалізації кримінальної політики»*.

Конкретизація ідей КСП міститься у *Плані заходів, спрямованих на виконання КСП* (далі – План КСП), що передбачає після створення законодавства про систему стратегічного планування у сфері державної кримінальної політики (*Захід 2.1.3*) розробку (*Захід 2.1.4*) **концепції кримінальної політики** [2].

Вбачається, що в основі цього документа має бути чітке розуміння змісту кримінальної політики, яка потрібна нашому суспільству. Тож під час

формулювання її визначення слід враховувати наявні напрацювання науковців та громадського сектору [3, 4, 5, 6]. За результатом їх вивчення наважусь запропонувати такі положення:

*«**Кримінальна політика** — є складовою загальної правової та безпекової політики, основним системоутворювальним елементом політики держави у сфері боротьби зі злочинністю, що визначає на основі комплексної оцінки загроз стратегію і тактику, формулює основні завдання, принципи, напрями й цілі впливу на злочинність, її превенції, **основні наративи запобігання і протидії злочинності для системи стратегічних комунікацій**, а також позиції, як з питань соціальних реформ, спрямованих на боротьбу зі злочинністю, так і щодо її нормативного забезпечення, зокрема створення/корегування відповідного кримінального, кримінально процесуального, кримінально-виконавчого та законодавства, що регламентує діяльність органів кримінальної юстиції.*

***Концепція кримінальної політики** зосереджує у своїх положеннях визначені суспільством і державою принципи, напрями й цілі боротьби зі злочинністю, що має: забезпечити концентрацію державних ресурсів на найбільш вразливих напрямках; зорієнтувати законотворчу, нормотворчу діяльність; **налаштувати інструменти системи стратегічних комунікацій для превенції і протидії злочинності**, оцінити ефективність кримінальної політики загалом й ефективність діяльності державних органів у сфері боротьби зі злочинністю; консолідувати державу й суспільство на боротьбу зі злочинністю».*

Концепція має окреслювати перспективу модель кримінальної політики, що на відміну від усталеної карально-репресивної моделі, буде зосереджуватися на профілактиці (реактивну модель протидії злочинності має змінити проактивна, побудована на превенції, аналітичній обґрунтованості, міжвідомчій координації та **стратегічних комунікаціях**), відновленні соціальної справедливості та ресоціалізації правопорушників.

Для відображення такої моделі кримінальної політики, серед її **принципів**, що потребують фіксації у Концепції, пропонується виділити **пріоритет**

превенції, який передбачає спрямування основних зусиль держави на запобігання злочинності, а не лише на боротьбу з її наслідками. Тобто в основі моделі - домінування превентивних засобів та заходів кримінальної політики над репресивними.

За такої моделі реагування на кримінальні загрози має здійснюватися в першу чергу шляхом усунення умов їх виникнення/існування/поширення правовими, адміністративними, управлінськими, організаційно-технічними, комунікаційними засобами, зокрема засобами **стратегічних комунікацій**, а вже як хірургічний інструмент слід застосовувати криміналізацію відповідного діяння або посилення покарання за нього, що супроводжується активізацією органів правопорядку з викриття, припинення та розслідування визначених кримінальних правопорушень.

Реалізація цього принципу потребує розвитку системи раннього виявлення криміногенних ризиків, впровадження прокомунікованих із суспільством соціальних програм, спрямованих на підтримку вразливих груп населення, а також використання сучасних аналітичних інструментів для прогнозування злочинності.

Пов'язаним принципом має бути **проактивність** кримінальної політики - стратегування на випередження, ініціативність, спрямованість на запобігання проблемам, прогнозування ризиків й загроз та самостійне **формування обставин, замість реагування на вже створені**.

Системний підхід, крім визначення змісту та принципів кримінальної політики, обумовлює й її структурування, що забезпечуватиме подальшу ефективну реалізацію шляхом формулювання в межах відповідних складових кримінальної політики пріоритетних завдань та довгострокових міжгалузевих і галузевих, інституційних, правових та організаційних заходів запобігання і протидії злочинності, ретельного покрокового планування відповідних заходів та визначення інструментів їх виконання.

Пропонується розглянути таке сегментування – поділ на складові/блоки кримінальної політики, які одночасно **взаємопов'язані** й подекуди поглинають

один одного: **сегмент стратегічного планування** у сфері боротьби зі злочинністю (аналітична система оцінки загроз, визначення пріоритетів, розробка планів/заходів, оновлення концепції); **сегмент правового забезпечення кримінальної політики** (складові: кримінально-правова, кримінально-процесуальна, кримінально-виконавча політики, інституціоналізація самої кримінальної політики шляхом розроблення її законодавчої бази); **сегмент інституційного забезпечення реалізації кримінальної політики** (розбудова інституційної спроможності системи кримінальної юстиції (її окремих органів) протидіяти злочинності, створення ефективних механізмів координації та стратегічних комунікацій); профілактичний (**сегмент превенції**); **міжнародне співробітництво з питань кримінальної політики**.

Засоби, методи та інструменти стратегічних комунікацій можуть забезпечувати або ефективно сприяти реалізації кримінальної політики в розрізі кожного із визначених її сегментів.

Довідково: Практика Страткому, зокрема задокументована у виданнях практичного довідника *«Рекомендації та кращі кейси реалізації стратегічних комунікацій в умовах війни»* [7] вказує, що **Статком** наразі ефективно використовує такі **засоби, методи та інструменти**, як: офіційні повідомлення (пресрелізи, заяви, коментарі); співпраця з медіа; книговидавництво/ поширення літературних творів в аудіоформаті; використання кіноіндустрії для просування наративів; присутність в соціальних мережах; використання технологій системного розуміння сучасного контексту, виявлення контркультурних трендів і вразливості соціальних груп; освітні, спортивні, наукові, культурні програми та компанії; створення інтерактивного контенту для молоді; формування брендів; міжвідомча інформаційна координація; комунікація та координація дій з громадянським суспільством, зокрема громадськими об'єднаннями, а також релігійними організаціями, соціально відповідальним бізнесом; сприяння розвитку патріотичних, дитячих і молодіжних, скаутських організацій; супроводження реалізації соціальних програм; взаємодія з лідерами громадської

думки (лідерами впливу на формальні та неформальні соціальні групи), якими є експерти, представники сил безпеки і оборони, волонтери, релігійні діячі, медики, науковці, блогери, теле-, радіоведучі, музиканти, митці, спортсмени; формування комунікативних стратегій, програм. Вбачається, що серед іншого перспективною для Страткому може стати синхронізована з розвитком кіноіндустрії, мультиплікації (виробництва їх продуктів із вмістом соціально-патріотичних елементів) програма (за участі держави, місцевого самоврядування та приватного сектора) з розбудови/відновлення мережі кінотеатрів, що забезпечуватиме демонстрацію кінопродукції відповідного формату (в поєднанні з соціальною рекламою перед кінопоказами), соціальної мультиплікації, а також поширення разових та за абонементом сеансів для дітей, школярів, юнацтва.

Нижче зупинюсь на окремих завданнях для тих сегментів, в яких Стратком та його інструменти матимуть вирішальне значення (сегментів інституційного забезпечення реалізації кримінальної політики та превенції).

Стратегія національної безпеки України «БЕЗПЕКА ЛЮДИНИ - БЕЗПЕКА КРАЇНИ», затверджена Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020 [8], до факторів, що ускладнюють нейтралізацію загроз національній безпеці, відносить слабкість системи стратегічних комунікацій. За Стратегією нацбезпеки, створення системи стратегічних комунікацій є одним з основних напрямів зовнішньополітичної та **внутрішньополітичної діяльності** держави для забезпечення її національних інтересів і безпеки.

В свою чергу Стратегія інформаційної безпеки, затверджена Указом Президента України від 28 грудня 2021 року № 685/2021 [9], формулюючи стратегічні комунікації як - скоординоване і належне використання комунікативних можливостей держави - публічної дипломатії, зв'язків із громадськістю, військових зв'язків, інформаційних та психологічних операцій, заходів, спрямованих на просування цілей держави, також констатує, що Україна перебуває на етапі становлення системи стратегічних комунікацій.

З метою розвитку системи стратегічних комунікацій Стратегія боротьби з організованою злочинністю, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів

України від 16 вересня 2020 року № 1126-р [10], за пропозицією автора цього матеріалу була наповнена положеннями про *«розроблення та запровадження механізму стратегічних комунікацій у сфері боротьби з організованою злочинністю»*.

Послідовним в розбудові системи Страткому стало визначення в КСП та, відповідно, Плані КСП (завдання 2.7.) необхідності *«запровадження єдиної медійної політики та стратегії публічної комунікації для системи кримінальної юстиції у сфері реалізації кримінальної політики»*.

Логічними будуть подальші кроки з реалізації комплексного підходу до розвитку Страткому в Україні, поширення нормативно-правового та організаційного забезпечення такого виду діяльності в усіх сферах державної політики, дотичних до сфери національної безпеки [11], зокрема в **кримінальній політиці**.

Тож доречним є наповнення концепції кримінальної політики ідеями та формулюваннями про **розвиток Страткому**, зокрема **як складової інституційного забезпечення** реалізації кримінальної політики, на зразок:

*Окремі державних інституції – гравці Статкому, які, створюючи наративи в інтересах реалізації державної політики в межах компетенції відомства (формулюючи «гранд наративи» для конкретної сфери та супроводжуючи їх «малими наративами»), мають одночасно забезпечувати просування базових державних стратегічних наративів, зокрема, спрямованих на реалізацію **кримінальної політики**. При цьому відомствам – гравцям Страткому необхідно активно використовувати один одного для просування відомчих наративів в інших сферах. Напрацювання таких організаційно-правових механізмів міжвідомчої взаємодії створюватиме умови для розвитку національної системи стратегічних комунікацій як горизонтальної мережі реалізації стратегічних наративів та підвищення ефективності державної політики, зокрема **кримінальної політики**.*

При цьому у питанні застосування системи стратегічних комунікацій в інтересах реалізації кримінальної політики доцільно акцентувати увагу на

розвитку механізмів взаємодії (**прямої** або **опосередкованої** – з використанням інших державних/комунальних органів/установ, інститутів громадянського суспільства, медіа) з **громадами, територіальними об'єднаннями громадян всіх рівні та форм** (областей, столиці, обласних центрів, ОТГ, міст, селищ, сіл, об'єднаннями мешканців вулиць/кварталів, житлових комплексів, багатоквартирних будинків, садових товариств, гаражних кооперативів тощо), **громадськими об'єднаннями** (організаціями, спілками), **релігійними організаціями, професійним середовищем** різних сфер, а також **підприємствами критичної інфраструктури, бізнесом**, що має технічні та організаційні можливості сприяння боротьбі зі злочинністю (відеоспостереження, фізична охорона території, інфраструктура електронних комунікаційних мереж, інформаційні ресурси, спеціальна техніка тощо). При цьому важливими елементами Страткому в інтересах реалізації кримінальної політики є робота з медіа як загальнонаціонального, так і регіонального, місцевого рівнів, а також взаємодія із спеціалізованими та сформованими за територіальним принципом групами в соціальних мережах, їх окремими користувачами.

Розглядаючи ключову роль інструментів стратегічних комунікацій для сегменту **інституційного забезпечення** реалізації кримінальної політики та **сегменту превенції** злочинності, слід також відмітити їх місце та роль в перспективному **міжвідомчому координаційному механізмі превенції**:

1) за результатами опрацювання матеріалів правоохоронної спільноти та інших досліджень визначаються умови, які сприяють поширенню конкретного виду злочинності;

2) координаційним органом з протидії злочинності визначаються інструменти впливу на визначені умови, серед яких: **правові заходи**: видання/зміна/скасування нормативно-правових актів, які безпосередньо впливають на визначені умови, комунікації щодо цих документів із суспільством; розробка у взаємодії із приватним сектором і громадськістю **організаційних, технічних заходів**, що усувають/нейтралізують відповідні

організаційні (адміністративні), технічні можливості для вчинення відповідних злочинів та створюють умови для їх попередження; **заходи стратегічних комунікацій**, що наведені вище (наприклад, із доведення до населення наративів щодо негативного сприйняття відповідних злочинних проявів, а також інформації (щодо протиправних, схем, механізмів, прийомів вчинення злочинів), яка допоможе громаді попереджати на місцях такі прояви); заходи з **фінансування/бюджетування окремих сфер**, регіонів чи категорій населення, що забезпечить підвищення рівня життя працівників окремої сфери, населення визначеної території чи соціальної групи, взаємодія для цього з приватним сектором, роботодавцями, що створюють умови для забезпечення належного рівня життя найманих працівників;

3) координаційним органом готується комплексних план зазначених вище заходів з усунення умов для визначеної категорії злочинності;

4) координаційний орган створює ефективні комунікаційні механізми та доводить до співвиконавців (державні органи, інститути громадянського суспільства) комплексних план заходів з усунення умов, контролює його виконання, звітує про його результати.

Інструменти стратегічних комунікацій мають забезпечити реалізацію **превентивних заходів** (у т.ч., в рамках програм соціальної превенції) кримінальної політики, насамперед там, де виключно адміністративних, правозастосовних зусиль державного апарату недостатньо.

Зокрема, це стосується превентивного впливу на підлітків, молодь, людей без стійких соціальних та моральних орієнтирів. Такі категорії на даний час активно використовуються злочинністю.

Так, Звіт EU SOCTA 2025 містить окремий розділ «Кримінальне використання молодих злочинців» («Criminal exploitation of young perpetrators»). У звіті [12] та матеріалах Держфінмоніторингу з його аналізом [13] констатується, що експлуатація молодих злочинців для скоєння злочинів стала тактикою, котра швидко розвивається і застосовується організованою злочинністю як спосіб уникнути виявлення та судового переслідування.

Насильство як послуга стосується передачі насильницьких дій на аутсорсинг постачальникам кримінальних послуг, що передбачає використання молодих злочинців для здійснення погроз, нападів або вбивств за певну плату. Юнаків наймають дилерами чи наркокур'єрами, учасниками кібератак та операцій з транзиту злочинних доходів. Молодих людей вербують та навчають онлайн. У злочинного світу існує значний попит на молодих людей, налаштованих на виконання насильницьких та інших злочинних завдань, а також вразливу молодь, що можна примусити й приготувати до них.

Вказані категорії (підлітки, молодь, соціально дезорієнтовані, безробітні) активно використовуються як злочинні інструменти терористичної, підривної діяльності проти України. Відповідні оцінки (у т.ч. статистичні) та висновки містяться, зокрема в матеріалах досліджень ГО «Центр безпекових досліджень «СЕНСС» [14]) та Олега Покальчука на тему «ТЕРОРИСТИ-ПІДЛІТКИ. ВИБУХОВИЙ ВІК НА СЛУЖБІ фсб» [15].

Тож вбачається необхідним вжиття системних заходів із використання комунікаційних можливостей держави як щодо посилення взаємодії з владою шляхом вивчення (у т.ч. через можливості інститутів громадянського суспільства) та задоволення потреб відповідних верств/категорій, так і для формування інструментами Страткому моделей системи цінностей та поведінки для підлітків, молоді, а також дорослих, які втратили чи своєчасно не набули моральні орієнтири.

Висновки:

1. Перспективна модель кримінальної політики, що відповідає потребам суспільства, на відміну від усталеної карально-репресивної моделі, має зосереджуватися на профілактиці. Реактивну модель протидії злочинності має змінити проактивна, побудована на превенції, аналітичній обґрунтованості, міжвідомчій координації та стратегічних комунікаціях.

2. Необхідними є подальші кроки з реалізації комплексного підходу до розвитку Страткому в Україні, поширення нормативно-правового та організаційного забезпечення такого виду діяльності в усіх сферах державної

політики, дотичних до сфери національної безпеки, зокрема в кримінальній політиці.

3. Кримінальна політика у своєму арсеналі повинна мати налаштовані під час її формалізації (шляхом розробки нормативно-правового підґрунтя та планування її реалізації) інструменти системи стратегічних комунікацій для превенції і протидії злочинності.

4. Серед пріоритетів Страткому в сфері кримінальної політики - формування таких, що відповідають інтересам суспільства і самої людини, моделей системи цінностей (моральних, етичних, духовних, правових, матеріальних орієнтирів) та поведінки для підлітків, молоді, а також дорослих, які втратили чи своєчасно не набули відповідні орієнтири.

Список використаних джерел:

1. Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023 – 2027 роки: схвалений Указом Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2732023-46733>

2. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.08.2024 № 792-р «Про затвердження плану заходів, спрямованих на виконання Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792-2024-%D1%80#Text>

3. Луценко Ю.В. Політика держави у сфері боротьби зі злочинністю в Україні. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки. Том 35 (74) № 4 2024. URL: https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2024/4_2024/17.pdf

4. Кримінальна політика і стратегічне планування в протидії злочинності: перспективи і до чого тут євроінтеграція. Матеріали сайту ГО «Лабораторія Законодавчих Ініціатив» авторства Євгена Крапивіна. URL: <https://parlament.org.ua/analytics/criminal-policy-and-strategic-planning-in-combating-crime/>

5. Тацій В.Я. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник. Харків: Право, 2021. 512 с., стор. 45.

6. Мацола А.А. Кримінально-правова політика України в умовах воєнного стану. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, 2025. Серія ПРАВО. Випуск 91: частина 4. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/11/20-3.pdf>

7. Рекомендації та кращі кейси реалізації стратегічних комунікацій в умовах війни : практичний довідник / за заг. ред. Л. Компанцевої. Київ. 2025. 376 с., стор. 26-32. URL: https://nasbu.edu.ua/uploads/p_157_54004511.pdf

8. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року “Про Стратегію національної безпеки України”» від 14.09.2020 р. № 392/2020. Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>.

9. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року "Про Стратегію інформаційної безпеки"» від 28.12.2021 № 685/2021. Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/6852021-41069>.

10. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Стратегія боротьби з організованою злочинністю» від 16.09.2020 № 1126-р. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1126-2020-%D1%80#Text>.

11. Трофименко Р.В. Щодо розвитку складових національної системи стратегічних комунікацій України. Рекомендації та кращі кейси реалізації стратегічних комунікацій в умовах війни : практичний довідник / за заг. ред. Л. Компанцевої. Київ. 2025. 376 с., стор. 26-32. URL: https://nasbu.edu.ua/uploads/p_157_54004511.pdf

12. Звіт про оцінку загроз організованої злочинності (EU Serious and Organised Crime Threat Assessment - SOCTA). URL:

<https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/EU-SOCTA-2025.pdf>

13. Типологічне дослідження на тему: «Ризики та загрози легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму в умовах військової агресії російської федерації – 2025», затверджене Наказом Держфінмоніторингу 22.12.2025 № 116.

URL:<https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/411/%D0%A2%D0%B8%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%20%D0%94%D0%A1%D0%A4%D0%9C%D0%A3/Typology%202025-UA.pdf>

14. «Дистанційне вербування як інструмент підривної діяльності російських розвідувальних органів проти України: результати емпіричного дослідження». Сайт Центру безпекових досліджень "СЕНСС". URL: <https://censs.org/remote-recruitment-as-a-tool-of-subversive-activities-by-russian-intelligence-agencies-against-ukraine-results-of-an-empirical-study/>

15. Покальчук О.В. «Терористи-підлітки. Вибуховий вік на службі фсб». Рекомендації та кращі кейси реалізації стратегічних комунікацій в умовах війни : практичний довідник / за заг. ред. Л. Компанцевої. Київ. 2025. 376 с., стор. 134-140. URL: https://nasbu.edu.ua/uploads/p_157_54004511.pdf

Туляков В. О.,

професор кафедри кримінального права

доктор юридичних наук, професор,

член-кореспондент НАПрН України

(Національного університету

«Одеська юридична академія»)

КРИМІНОЛОГІЯ ВОЄННОГО ЧАСУ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ ВИМІР АНТИКРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

1. Постановка проблеми: від просторової до темпоральної кримінології

Класична кримінологія тривалий час розглядала простір як основний структурний вимір злочинності, тоді як часу відводилась роль пасивного фону або хронологічної координати реєстрації. Концепція «гарячих точок» (hot spots policing), просторова автокореляція злочинів, картування криміногенних зон - усі ці підходи зосереджені на питанні «де», залишаючи питання «коли» у тіні методологічного інтересу.

Утім, збройний конфлікт, масові переміщення населення, інформаційні шоки та руйнування інституційної стабільності демонструють, що злочинність у кризових умовах поводить не як лінійний статистичний процес, а як нелінійна система зі змінною ритмікою та фазами темпорального ущільнення [1]. Саме ця проблема стала центральною для формування темпоральної парадигми в кримінології воєнного часу.

Теоретична відповідь на виклик полягає в інтеграції двох концептуальних систем: ідей про час як фізичний носій енергії та інформації, здатний «ущільнюватися» й «розріджуватися» залежно від стану системи, та гомеокінетичного підходу, у якому злочинність описується як відкрита нелінійна система взаємодії в тріаді «злочинець – жертва – середовище», що підтримує квазірівновагу через постійні флуктуації й перерозподіл потоків [1].

2. Динаміка злочинності в Україні: гомеокінетична поведінка системи

Емпіричним підґрунтям для перевірки теоретичних конструктів слугує динаміка злочинності в Україні у 2019–2025 роках. Дані Офісу Генерального прокурора та Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР) фіксують різкий стрибок показників після початку повномасштабної війни: у 2023 році зареєстровано 475 595 кримінальних правопорушень (приблизно 31% приросту порівняно з 2022 роком та близько 48% порівняно з 2021 роком). У 2025 році показник сягнув 608 191 злочину найвищого рівня за весь період 2013–2025 років[2].

Принципово важливо, що система кримінальної юстиції не колапсувала, а перейшла до нової точки квазірівноваги, що відповідає моделі відкритої гомеокінетичної системи, яка адаптується до шоків шляхом зміни режиму функціонування. Просторова структура злочинності також зазнала радикальної трансформації: якщо у 2013–2021 роках частка міста в загальній структурі злочинності стабільно становила 77–78%, то у 2025 році вона знизилась приблизно до 53%, а співвідношення «місто : село» скоротилося до близько 1,99:1[2].

Ця зміна свідчить не лише про міграційні та демографічні зрушення, а й про глибшу перебудову темпоральних режимів кримінальної активності між урбанізованими та сільськими територіями. Війна виступає не просто зовнішнім шоком, а чинником, який змінює часову структуру функціонування криміногенної системи.

3. Методологія темпорально-чутливого аналізу: коефіцієнт ущільнення

Для операціоналізації концепції «ущільнення часу» пропонується коефіцієнт темпорального ущільнення (K_T), що відображає кластери подій високої інтенсивності у їхньому часовому зв'язку зі стрибками злочинної активності [1].

Базовий варіант для інтервалу часу t (наприклад, місяця) розраховується як добуток нормованої інтенсивності конфліктних подій та нормованого рівня злочинності у цей же період.

Це може виглядати як:

$$K_T(t) = \frac{C_{\text{conflict}}(t)}{C'_{\text{conflict}}} \cdot \frac{C_{\text{crime}}(t)}{C'_{\text{crime}}} \text{Де:}$$

$C_{\text{conflict}}(t)$ – кількість (або інтенсивність) конфліктних подій у період t (обстріли, бої, мобілізаційні заходи, масові переміщення тощо);

C'_{conflict} – середнє значення конфліктних подій за весь період спостереження;

$C_{\text{crime}}(t)$ – кількість злочинів певної категорії ЄРДР у період t ;

C'_{crime} – середня кількість цих злочинів за весь період.

Якщо в певному місяці і конфліктна активність, і злочинність перевищують середні показники, коефіцієнт перевищує одиницю формується «часовий вузол» ущільнення. Для виявлення стійких темпоральних кластерів (а не випадкових сплесків) доцільно розраховувати коефіцієнт для ковзних тримісячних вікон [1].

Методологічна рамка включає чотири рівні джерел: дані ЄРДР та ОГП (з урахуванням систематичного розриву між часом події та реєстрації), демографічну базу Держстату (з темпорально-просторовим коригуванням), бази Eurostat та UNODC (через класифікацію ICCS) і European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics як методологічний арбітр. Це дозволяє будувати багатопланову часову матрицю із застосуванням event history analysis та survival models для розрізнення реального ущільнення злочинної активності та бюрократичних лагів [2].

Загальною теоретичною помилкою у даному випадку буде ізоляція воєнних злочинів від загальнокримінальної злочинності. У кримінологічному сенсі війна не створює автономний світ злочинності, а радше змінює структуру взаємозв'язків між різними видами злочинів. Мародерство, вимагання зі зброєю, незаконний обіг трофейної зброї, розбій із використанням військової техніки та корупція в оборонній сфері структурно і темпорально «воєнізуються».

Тому воєнні й загальнокримінальні злочини мають аналізуватись як єдиний континуум, у межах якого воєнний час виступає модератором, що змінює структуру зв'язків між типами злочинів.

Окремою проблемою є механічне перенесення мирної віктимології на воєнний контекст. Воєнна реальність породжує специфічні форми вразливості:

тривалі хвили ризику для жертв окупації, повторювані цикли вторинної віктимізації, травматичні флешбеки та залежність від інституцій гуманітарної допомоги.

Це потребує формування окремої воєнної віктимології, орієнтованої на довготривалі фазові схеми підтримки жертв.

4. Воєнна віктимологія та євроінтеграційний вимір

Антикримінальна політика України у контексті євроінтеграції стикається з принципово новою проблематикою формуванням воєнної віктимології як самостійної субдисципліни. Класична концепція «ідеальної жертви» руйнується в умовах збройного конфлікту: депортовані діти, особи, що перебували в окупаційних адміністраціях, примусово мобілізовані, колишні полонені, цивільні в умовах окупації не вписуються у примітивну бінарну модель [3]. Віктимологія війни дозволяє побачити, що за умов масового насильства статус потерпілого є динамічним, багаторівневим і контекстуальним.

Воєнна держава потребує моральної мобілізації та символів колективного страждання, що породжує ризик ієрархії страждання, коли одні форми віктимізації стають максимально видимими й політично значущими, тоді як інші маргіналізуються [4]. Виконання зобов'язань за новою Директивою ЄС про права жертв злочинів вимагає від України не лише законодавчої гармонізації, а й радикального переосмислення практик ідентифікації, захисту та підтримки жертв у постконфліктному суспільстві [5].

Кримінологія воєнного часу потребує нового темпорального мислення: здатності бачити злочинність не як інституціональну сукупність злочинів на карті, а також як подію у часовому полі, де динаміка, ритм, тривалість і фази системних зрушень стають центральними елементами аналізу. Класична статистика, зосереджена на кількості зареєстрованих проваджень та наслідках окремих епізодів на окремій території, обмеженій просторовими та юрисдикційними рамками, виявляється недостатньою, коли йдеться про ракетно-дронові кампанії, багаторазові обстріли одних і тих самих об'єктів або системне застосування катувань у мережі місць несвободи.

Нове темпоральне мислення вимагає бачити за тисячами фактів обстрілів «ритм» застосування сили, операційні фази, повторюваність вибору цивільних цілей, послідовність рішень командування, тобто те, що в міжнародному гуманітарному праві описується через поняття патерну, кампанії, широкомасштабної чи систематичної атаки.

Проблема масової реєстрації кожного факту обстрілу як окремого кримінального провадження за ст. 438 КК України виходить за межі технічної організації досудового розслідування й перетворюється на питання методології кримінально-правового мислення: атомізація розчиняє злочин у множині подій і позбавляє його цілісності.

Стратегічна кваліфікація вимагає іншої оптики розуміння багатоепізодності як прояву єдиного злочинного умислу, що в міжнародному праві осмислюється як елемент широкомасштабної або систематичної атаки проти цивільного населення, чи контекстуальний елемент існування збройного конфлікту [4].

5. Превентивний потенціал і перспективи темпоральної парадигми

Темпорально-чутливий підхід відкриває принципово нові можливості для антикримінальної політики. На відміну від статичних моделей превенції, орієнтованих на просторові концентрації злочинності, фазові темпорально-чутливі стратегії враховують ритміку конфлікту, цикли мобілізації, хвилі переміщення населення та пост-воєнні фази соціальної дестабілізації.

Планування превентивних і правоохоронних кампаній у «вікнах» між ескалаціями та у фазах стабілізації після боїв є значно ефективнішим, ніж механічне перенесення мирних алгоритмів patrol hot spots на воєнну реальність. Аналіз мікрорівня повсякденних механізмів накопичення девіантного досвіду у замкнених середовищах військових підрозділах, гуртожитках для внутрішньо переміщених осіб, фронтових шпиталів дозволяє виявляти та нейтралізувати вузли девіацій до того, як вони переростуть у системні форми злочинності [4].

Найбільш масштабною помилкою антикримінальної політики є обмеження «воєнного часу» межами самого конфлікту без планування «другого контуру»

хвилі злочинності повернення, демобілізації, ветеранських криз і конфліктів за ресурси та статус [3].

Воєнна кримінологія має мислити безперервно: воєнний і пост-воєнний цикли повинні моделюватися разом із прогнозом часових піків ризику, що дозволяє заздалегідь готувати вікна для відновних практик, програм демілітаризації та точкових превентивних інтервенцій.

Таким чином, інтеграція темпоральної парадигми у стратегію євроінтеграції України в галузі кримінальної юстиції означає не лише прийняття європейських стандартів захисту жертв [5] та боротьби зі злочинністю, а й розробку оригінальних методологічних інструментів для аналізу злочинності в умовах збройного конфлікту, що може стати внеском України у розвиток загальноєвропейської кримінологічної думки.

Висновки

Темпоральна кримінологія воєнного часу потребує не лише нових даних, а нового темпорального мислення здатності бачити злочинність не як статичну точку сукупності кримінальних правопорушень на карті, а як подію у часовому полі, де динаміка, ритм, тривалість і фази системних зрушень стають центральними елементами аналізу [1; 3]. Запропонований синтез часових потоків та гомеокінетичного підходу, підкріплений операціональним коефіцієнтом темпорального ущільнення, формує основу для нової парадигми антикримінальної політики в умовах євроінтеграції.

Список використаних джерел:

1. Туляков В. О. Вплив часу на динаміку злочинності: інтеграція часових потоків Козирєва в гомеокінетичний підхід у кримінології // SSRN. 2025. DOI: 10.2139/ssrn.5395647.

2. Карчевський М.В. Роль відкритих даних та можливості штучного інтелекту у розвитку кримінального законодавства України // Концептуальні засади розвитку кримінального законодавства України від минулого до майбутнього (теоретико-прикладний аспект) : наукова записка / Київ : Юрінком

Інтер, Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2025. 84 с. -39-49

3. Туляков В. О. Віктимологічна політика в постконфліктних суспільствах // Антикримінальна політика України: у пошуках оптимальної моделі : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 18 груд. 2025 р.) : Ч. 1. Харків : Юрайт, 2026. С. 183–195. Режим доступу: <https://hdl.handle.net/11300/31693>.

4. Туляков В. О. Інженерія злочину та злочинності: нові проєктування системи безпеки // V Наукові читання пам'яті Ганса Гросса : зб. тез міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернівці, 09 груд. 2025 року). Чернівці : Чернівецьк. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2026. С. 108-114. URL: <https://hdl.handle.net/11300/32558>

5. Tuliakov V. Victims' rights in the context of Ukraine's European integration: From the new EU Directive to paradoxes of implementation // SSRN. 22.02.2026. Режим доступу: <https://ssrn.com/abstract=>; <https://hdl.handle.net/11300/32238>.

***Зауваження.** Інструменти штучного інтелекту (AI Chat GPT/Perplexity/Claude/Grammarly) застосовувалися лише для мовного редагування та варіативного формулювання окремих фрагментів тексту. Юридичний аналіз і остаточні формулювання здійснені автором, який несе повну відповідальність за зміст публікації.*

Хавронюк М.І.,
професор кафедри кримінального
та кримінального процесуального права,
доктор юридичних наук, професор
(Національний університет
«Києво-Могилянська академія»)

НОВІТНЯ ДИРЕКТИВА ЄС ПРО БОРотьБУ З КОРУПЦІЄЮ: ВИСНОВКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Рада Європейського Союзу 21 квітня 2026 року схвалила нову Антикорупційну директиву [1], яка базується, зокрема, на статтях 82(1)(d) і 83(1)-(2) Договору про функціонування ЄС (далі – «Директива»).

Директива набуде чинності через 20 днів після її публікації в Офіційному журналі ЄС і держави-члени мають транспонувати її положення у національні законодавства протягом 24 місяців після цього. Це стосується і України як держави-кандидата. У ст. 1 Директиви йдеться про «*мінімальні*» правила щодо визначення кримінальних правопорушень у сфері корупції та їх правових наслідків, а це означає певну свободу для держав у розширенні переліку правопорушень і посиленні відповідальності за них понад вимоги Директиви.

Національне впровадження Директиви до літа 2028 року має забезпечити, зокрема: зміну окремих складів корупційних кримінальних правопорушень і появу деяких нових у Кримінальному кодексі України (далі – КК); запровадження суворіших санкцій за їх вчинення для фізичних осіб; ефективну відповідальність юридичних осіб за корупцію; збільшення строків давності.

Щодо окремих складів корупційних кримінальних правопорушень

1. Привласнення чужого майна (ст. 5 – аналог частин 2-5 ст. 191 КК)

1) Зі ст. 5 та ч. 2 ст. 15 Директиви випливає необхідність диференціації відповідальності за привласнення залежно від того, вчинене це діяння публічною службовою особою чи особою, яка в будь-якій якості керує або працює в приватному суб'єкті господарювання.

2) Не всі передбачені Директивою форми «привласнення» наразі криміналізовано в Україні. У Директиві для позначення діянь використано дієслова *committing*, *disbursing*, *appropriation* і *use*.

Загалом *committing* означає «вчинення» (злочину), але в контексті управління майном воно має специфічне значення – йдеться про прийняття зобов'язання витратити кошти (наприклад, факт підписання контракту, який «бронює» певну суму). *Disbursing* – це фізичний рух активів: перерахування грошей з рахунків або видача майна зі складів. *Appropriation* – привласнення, яке охоплює і нашу нинішню розтрату – йдеться про обернення майна на свою користь чи користь третіх осіб. Нарешті, *use* – це використання, безпосередня експлуатація майна або витрачання ресурсу. Всі ці дії вчинюються «всупереч призначенню майна».

З урахуванням української термінології, оновлена диспозиція ч. 2 ст. 191 КК (в частині відповідальності публічних службових осіб) може виглядати так:

«Умисне прийняття зобов'язання, виплата чи видача, привласнення або використання публічною службовою особою майна, управління яким їй прямо чи опосередковано довірено, всупереч призначенню такого майна, якщо пов'язана з цими діями неправомірна вигода для цієї службової особи чи третьої сторони або спричинена майнова шкода становить 100 або більше неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, – караються ...».

Фактично це відображає цикл управління майном – від прийняття рішення про витрачання (*committing*) до фактичної видачі (*disbursing*) та подальшої долі майна (*appropriation* та *use*).

Не вимагається одночасного встановлення як шкоди, так і неправомірної вигоди – достатньої наявності однієї з цих ознак. Також у ч. 3 ст. 12 Директиви спеціально підкреслюється, що поріг вигоди або шкоди може бути досягнуто шляхом серії відповідних діянь, які пов'язані єдиним наміром, мають тотожний характер і вчинені тією самою особою (продовжуваний злочин).

3) Директива (ч. 3 ст. 12) дозволяє передбачити ненастання кримінальної відповідальності за зазначене привласнення, якщо пов'язана з цим вигода або

шкода становить менше 10 000 євро (в Україні станом на 15 травня 2026 року це 310 нмдг або 516 000 грн). Проте, наразі 250 і більше нмдг – це великий розмір, що вимагає кваліфікації за ч. 4 ст. 191 КК. А мінімальний кримінально караний розмір привласнення майна встановлено у ч. 2 ст. 51 КУпАП – це 2 нмдг, тобто 3 328 грн або 65 євро. Його слід переглянути у бік збільшення [2].

2. Незаконне здійснення публічних повноважень (ст. 7 – частково аналог ст. 364 КК)

Буквально ст. 7 вимагає криміналізувати «будь-яку умисну дію чи бездіяльність публічної службової особи, яка вчинена під час здійснення нею своїх повноважень і становить серйозне порушення закону». Таке формулювання суперечить принципу юридичної визначеності. Це – шлях до вибіркового правосуддя і корупції всередині системи кримінальної юстиції та ризик свавілля. Але ст. 7 надає державам певну свободу – у п. 17 преамбули Директиви сказано, що держави-члени можуть: обмежити перелік суб'єктів лише окремими категоріями публічних службовців; враховувати, чи вчинено діяння з метою отримання неправомірної вигоди для службової особи або третьої сторони чи спричинення шкоди правам або законним інтересам особи.

Друга проблема – невідповідність принципу *ultima ratio*: чому це не дисциплінарний проступок, якщо немає істотної шкоди? Небезпечно віддавати у дискрецію юристів визначення поняття «серйозне порушення». Якщо стаття КК не містить вказівки на наслідки, вона перетворюється на інструмент «мікроменеджменту» державного апарату – стиль максимально детального контролю. Службовець, який підписав документ із порушенням інструкції, стає злочинцем. Це вбиватиме ініціативу та змусить систему працювати так, щоб уникати відповідальності за карані службові зловживання і недбалість. Не забуваймо, що існує інститут дисциплінарної відповідальності, який треба реформувати: ввести штрафи, конкретизувати підстави звільнення тощо.

Але у західній традиції сам факт грубого порушення закону службовцем уже є суспільно небезпечним, оскільки він руйнує правопорядок. Це так званий

злочин небезпеки. А серйозність розкривається через практику Суду ЄС або через імплементацію в національне право з конкретними критеріями.

У КК України потрібні конкретні критерії. Аналіз судової практики доводить, що як службове зловживання за ст. 364 КК кваліфікуються умисні діяння публічної службової особи, яка незаконно та у певному розмірі: 1) одержала вигоду від надання майна, що перебуває в державній чи комунальній власності, в користування (оренду, лізинг) іншій особі; 2) одержала певну пільгу чи надала її іншій особі; 3) звільнила себе чи іншу особу від обов'язкового платежу або погашення заборгованості чи зменшила його (її); 4) одержала встановлену самій собі надбавку, премію, винагороду, іншу подібну виплату, чи надала її іншій особі; 5) передала іншій особі чуже приватне майно, що знаходиться у віданні цієї службової особи (перебуває під арештом, заставою, митним контролем, на зберіганні, є неприйнятною спадщиною, безхазяйним майном тощо).

Виходячи з наведеного і потрібно формулювати ст. 364 КК, враховуючи, звісно, положення оновленої ст. 191 КК.

Також Директива згадує про криміналізацію завідомо неправильного застосування законодавства суддями чи арбітрами. Необхідно передбачити у КК відповідну нову статтю, наприклад, у такому формулюванні.

Стаття __. Ухвалення свавільного судового рішення

«Зловживання службовими повноваженнями суддею, що спричинило ухвалення ним завідомо незаконного та необґрунтованого (свавільного) судового рішення, – карається...».

3. Перешкоджання правосуддю (ст. 8 Директиви)

Стаття 8 Директиви зобов'язує Україну криміналізувати:

1) насильство, погрозу, шантаж чи підкуп з метою спонукання до неправдивих свідчень або для втручання у надання свідчень чи надання доказів у провадженні щодо вчинення корупційного кримінального правопорушення;

2) насильство, погрозу чи шантаж з метою втручання у виконання службових повноважень суддею, прокурором чи працівником органу

правопорядку у зв'язку з провадженням щодо вчинення корупційного кримінального правопорушення.

Частково ці діяння вже покриваються статтями 345, 373, 377, 386 КК. Але у цих статтях не згадується про: шантаж як спосіб вчинення злочину; перешкоджання наданню всіх видів доказів (йдеться лише про окремі – показання і висновки); обіцянку і пропозицію неправомірної вигоди.

Немає сенсу робити окрему спеціальну статтю виключно під корупційні злочини, адже зазначені діяння є небезпечними під час розслідування будь-яких злочинів. У п. 18 преамбули Директиви прямо вказано, що під час транспонування немає потреби встановлювати окремий злочин, пов'язаний з корупційними злочинами, якщо національний КК містить загальні положення щодо перешкоджання правосуддю. Тому пропонується сформулювати нові статті з назвами **«Перешкоджання правосуддю шляхом насильства, погроз і шантажу»** та **«Перешкоджання правосуддю шляхом підкупу»**. У них треба не забути про рекомендовані Директивою санкції й обтяжуючі обставини (зокрема, вчинення діяння повторно, за попередньою змовою групою осіб, організованою групою).

4. Збагачення від корупційних злочинів (ст. 9 Директиви)

Директива вимагає криміналізувати умисне набуття, володіння або використання майна корупційного походження публічною службовою особою. Це спеціальний склад злочину, передбаченого ст. 209 КК. Криміналізації підлягає не «самовідмивання», а отримання вигоди від чужого злочину. Оцінюючи знання особи про корупційне походження майна, слід брати до уваги явну невідповідність вартості майна законним доходам особи, збіг у часі вчинення злочину і придбання майна тощо. З урахуванням статей 12, 15 Директиви щодо покарань й обтяжуючих обставин стаття може виглядати так.

«Стаття __. Збагачення від корупційних злочинів

1. Умисне набуття, володіння або використання майна публічною службовою особою, яка на момент його отримання знала, що майно набуто внаслідок вчинення іншою публічною службовою особою корупційного

злочину, за відсутності ознак легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, – карається позбавленням волі на строк від чотирьох до шести років з конфіскацією майна, яке було предметом незаконного збагачення третьої особи.

2. Ті самі дії, вчинені за попередньою змовою групою осіб, або повторно, або особою, раніше засудженою за корупційне кримінальне правопорушення, або якщо вони призвели до отримання особою значної вигоди, – караються....

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені високопосадовцем або слідчим, дізнавачем, детективом, прокурором чи суддею, або зобов'язаною особою чи прирівняною до неї особою, або організованою групою, – караються

Примітка. 1. Під значною вигодою у цій статті розуміється вигода розміром 500 і більше прожиткових мінімумів для працездатних осіб.

2. Під зобов'язаною особою у цій статті слід розуміти зобов'язану особу у значенні статті 2 Директиви (ЄС) 2015/849 Європейського Парламенту та Ради³.

3. Під особою, прирівняною до зобов'язаної особи у цій статті слід розуміти працівника зобов'язаної особи, який має повноваження представляти цю особу або приймати рішення від імені цієї особи чи здійснювати контроль у ній, і вчинив правопорушення під час здійснення своєї професійної діяльності».

5. Корупція за участі «зобов'язаних осіб» (ст. 15 – частково аналог ст. 368-4 КК)

З ч. 2 ст. 15 Директиви випливає, що так звані «зобов'язані особи», тобто в розумінні чинного КК – особи, які надають публічні послуги, мають бути прирівняні до публічних службових осіб у питаннях відповідальності за: хабарництво в державному секторі; незаконне привласнення; торгівлю впливом; збагачення від корупційних злочинів.

³ Йдеться про нотаріусів, аудиторів, податкових консультантів, постачальників послуг трастів, агентів з нерухомості, постачальників послуг з азартних ігор тощо.

6. Хабарництво в державному секторі (ст. 3 – аналог статей 368, 368-4 і 369 КК)

Стаття 12 Директиви передбачає диференціацію відповідальності за хабарництво в державному секторі залежно від того, чи є відповідна дія або утримання від дії порушенням обов'язків службової особи.

Окремою формою пасивної корупції має бути «запит неправомірної вигоди» – її прохання і вимагання (це стосується корупції в приватному секторі і торгівлі впливом). У чинному КК вимагання є обтяжуючою обставиною.

Крім того, у п. 13 преамбули Директиви підкреслюється, що вигода не вважається неправомірною, якщо вона прямо дозволена законом чи адміністративними правилами, або у випадках її дуже низької вартості.

7. Хабарництво в приватному секторі (ст. 4 – аналог статей 354 і 368-3 КК)

Положення статей 354 і 368-3 КК мають бути об'єднані в одну статтю.

8. Торгівля впливом (ст. 6 – аналог ст. 369-2 КК)

1) Відповідальність за торгівлю впливом має наставати незалежно від того: чи був вплив реальним або удаваним; чи був вплив здійсненим; чи призвів вплив до бажаного результату.

2) Не повинно визнаватися кримінальним правопорушенням законне здійснення інтересів або юридичного представництва, які можуть мати на меті законний вплив на прийняття державних рішень, але не передбачають обміну неправомірними вигодами (зокрема адвокація і лобіювання).

Щодо запровадження суворіших санкцій для фізичних осіб (ст. 12)

Зі ст. 12 Директиви випливає таке:

1) позбавлення волі за злочини, передбачені ч. 1 ст. 368 і ч. 1 ст. 369 КК, має бути встановлене на строк від 3 років – якщо дія, яку має виконати службова особа, або утримання від дії, яку вона має виконати, не є порушенням її обов'язків, і на строк від 5 років – якщо відповідна дія або утримання від дії є порушенням її обов'язків. У ч. 1 ст. 368 і ч. 1 ст. 369 чинного КК – позбавлення волі на строк від 2 до 4 років;

2) позбавлення волі за злочин, передбачений ч. 2 ст. 191 КК, якщо його вчинено публічною службовою особою, і за злочин, передбачений ч. 1 ст. 209 КК, а також злочин «Збагачення від корупційних злочинів», має бути встановлене на строк від 4 років. У чинній ч. 2 ст. 191 КК – позбавлення волі на строк від 1 до 5 років, у ч. 1 ст. 209 КК – від 3 до 6 років;

3) позбавлення волі за злочини, передбачені частинами 1 і 3 ст. 354, частинами 1 і 3 ст. 368-3, частинами 1 і 2 ст. 369-2 КК, має бути встановлене на строк від 3 років. У частинах 1 і 3 ст. 354, ч. 1 ст. 368-3, ч. 1 ст. 369-2 чинного КК – позбавлення волі на строк від 1 до 2 років, ч. 3 ст. 368-3 – від 1 до 3 років, ч. 3 ст. 369-2 КК – від 2 до 5 років;

4) за хабарництво, привласнення майна, перешкоджання правосуддю, збагачення від корупційних злочинів та легалізацію необхідно передбачити додаткові покарання або заходи, зокрема репутаційного характеру: (а) штрафи; (б) звільнення, тимчасове відсторонення та переведення з державної посади; (с) позбавлення права (обіймати державну посаду, виконувати функції державної служби, обіймати посаду в юридичній особі, займатися підприємницькою діяльністю, яка призвела до або сприяла вчиненню відповідного правопорушення); (d) тимчасова заборона балотуватися на державну посаду; (е) скасування дозволу на здійснення діяльності, яка призвела до або сприяла вчиненню відповідного правопорушення; (f) позбавлення доступу до державного фінансування, включаючи тендерні процедури, гранти, концесії та ліцензії; (g) якщо існує суспільний інтерес, публікація судового рішення щодо вчиненого кримінального правопорушення, застосованих покарань чи заходів.

5) Водночас держави-члени не зобов'язані передбачати обтяжуючі обставини, пов'язані з діяльністю злочинної організації (як вона визначена у Рамковому рішенні Ради 2008/841/JHA від 24 жовтня 2008 року щодо боротьби з організованою злочинністю), якщо національний КК встановлює, що вони будуть створювати сукупність кримінальних правопорушень.

***Щодо визначення пом'якшуючих та обтяжуючих
покарання обставин (ст. 16)***

1) На розсуд суду пропонується залишити право визначати фактичний розмір покарання за відповідні злочини (крім незаконного здійснення публічних повноважень), коли правопорушник надає компетентним органам інформацію, яку вони інакше не змогли б отримати, допомагаючи їм ідентифікувати чи притягнути до відповідальності інших співучасників або знайти докази.

2) Обтяжуючими мають бути такі обставини – правопорушник: (a) є високопосадовцем; (b) раніше був засуджений остаточним вироком за правопорушення відповідного характеру – в будь-якій країні ЄС; (c) отримав значну вигоду або правопорушення завдало значних збитків, якщо таку вигоду або шкоду можна визначити; (d) здійснює функції розслідування, кримінального переслідування або судового розгляду; (e) скористався вразливим становищем особи, причетної до вчинення правопорушення; (f) є зобов'язаною особою.

Щодо ефективної відповідальності юридичних осіб

(статті 13-14, 16 Директиви)

1) Юридичні особи мають притягуватися до відповідальності за такі злочини: хабарництво, привласнення, перешкоджання правосуддю, збагачення від корупційних злочинів та легалізацію, а ось за незаконне здійснення публічних повноважень – ні.

2) Підставою відповідальності мають бути:

– вчинення зазначеного злочину на користь юридичної особи особою, яка обіймає керівну посаду у відповідній юридичній особі та уповноважена: (a) представляти юридичну особу; (b) приймати рішення від її імені або (c) здійснювати контроль у межах юридичної особи.

– відсутність контролю з боку такої особи, що уможливило вчинення її підлеглою особою зазначеного злочину на користь цієї юридичної особи.

3) Відповідальність юридичних осіб є автономною, тобто не перешкоджає кримінальному переслідуванню фізичних осіб, які вчиняють зазначені злочини.

4) Покарання або заходи для юридичних осіб повинні включати штрафи, а також: (a) виключення з права на отримання державних виплат або допомоги; (b) виключення з доступу до державного фінансування, включаючи тендерні

процедури, гранти, концесії та ліцензії; (с) тимчасове чи постійне позбавлення права здійснювати підприємницьку діяльність; (d) відкликання дозволів на здійснення діяльності, яка призвела до відповідного злочину або сприяла його вчиненню; (е) можливість для органів державної влади анулювати або розірвати договір, в контексті якого було скоєно злочин; (f) передача під судовий нагляд; (g) судова ліквідація; (h) закриття закладу, що використовувався для вчинення злочину; (і) за наявності суспільного інтересу, публікація всього або частини судового рішення щодо вчиненого злочину та накладених покарань чи заходів, без шкоди для правил щодо конфіденційності та захисту персональних даних.

5) У разі вчинення відповідного злочину на користь юридичної особи особою, яка обіймає керівну посаду у ній, розмір штрафу повинен становити:

(а) за злочини хабарництва і привласнення – не менше: (і) 5% від загального річного обороту юридичної особи або за бізнес-рік, що передує року, в якому було вчинено злочин, або за бізнес-рік, що передує році прийняття рішення про накладення штрафу; або, як варіант, (іі) суму, що відповідає 40 000 000 євро;

(b) за торгівлю впливом, перешкоджання правосуддю та збагачення від корупційних злочинів – не менше: (і) 3% від загального річного обороту юридичної особи або за бізнес-рік, що передує року, в якому було вчинено злочин, або за бізнес-рік, що передує році прийняття рішення про накладення штрафу; або ж (іі) суму, що відповідає 24 000 000 євро.

Враховуючи потенційно великі штрафи для юридичних осіб, їм рекомендується: переглянути та оновити свої оцінки ризиків боротьби з корупцією, враховуючи взаємодію з державними і приватними контрагентами в Україні та ЄС; оцінити існуючі програми відповідності стандартам ЄС, зосередитись на способах керівництва і внутрішнього контролю; оцінити свої процедури реагування на інциденти. Детальніше про це – у проєкті Закону про внесення змін до Закону «Про запобігання корупції» у зв'язку з приєднанням України до Конвенції про боротьбу з підкупом іноземних посадових осіб у міжнародних ділових операціях (реєстраційний № 15056 від 06.03.2026).

При визначенні виду і розміру кримінально-правового засобу, що має застосовуватися, мають враховуватися такі обставини: сприяння юридичної особи у розкритті чи розслідуванні злочину шляхом швидкого та добровільного повідомлення про нього компетентним органам; вжиття заходів для усунення наслідків злочину, викриття його учасників, розшуку і знаходження майна, отриманого внаслідок злочину, вчиненого уповноваженою особою; наявність у юридичної особи належних програм внутрішнього контролю, підвищення обізнаності з питань етики та дотримання вимог для запобігання корупції (крім випадків, коли юридична особа має програми комплаєнсу лише для «косметичних» цілей, які також називають «прикрасою»).

Щодо збільшення строків давності (ст. 19 Директиви)

Строк давності кримінального переслідування має становити щонайменше: 8 років з моменту вчинення злочину, що карається позбавленням волі від 4 років; 5 років з моменту вчинення злочину, що карається позбавленням волі від 3 років. Слід збільшити і строки давності виконання обвинувального вироку. Коротші строки давності можуть бути встановлені законом за умови, що їх за певних обставин було перервано чи зупинено.

Список використаних джерел:

1. Position of the European Parliament adopted at first reading on 26 March 2026 with a view to the adoption of Directive (EU) 2026 of the European Parliament and of the Council on combatting corruption, replacing Council Framework Decision 2003/568/JHA and the Convention on the fight against corruption involving officials of the European Communities or officials of Member States of the European Union and amending Directive (EU) 2017/1371 of the European Parliament and of the Council. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-10-2026-0094_EN.html

2. Хавронюк М. І. Адміністративно-правові та кримінально-правові засоби запобігання крадіжкам із магазинів. Наукові записки НаУКМА. Серія «Юридичні науки». 2024. Т. 14. С. 83–95. DOI: 10.18523/2617-2607.2024.14.83-95

Ясінь І.М.,

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін

кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет

внутрішніх справ)

ПРАКТИКА УКЛАДЕННЯ УГОД ПРО ВИЗНАННЯ ВИНУВАТОСТІ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО КОРУПЦІЙНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Паралельно з викликами, що спричинені війною, перед українським суспільством існує ще й внутрішній виклик – боротьба з корупцією, завданням якої є запобігання корупційним кримінальним правопорушенням та притягнення винних до відповідальності.

За даними міжнародної організації Transparency International Ukraine, у всесвітньому рейтингу Індексі сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index — CPI) у 2025 р. Україна отримала 36 балів зі 100 можливих та посіла 104 місце з-поміж 182 країн. Основна зміна відповідного показника порівняно з попередніми роками зумовлена активною роботою спеціально уповноважених органів у сфері запобігання та протидії корупції [1].

Сучасні виклики у сфері протидії корупції обумовлюють постійний процес пошуку перспективних рішень, формування нових підходів до вирішення проблем правового регулювання покарання, призначення покарання та можливості звільнення від його відбування за корупційні кримінальні правопорушення та кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією. Так, з метою підвищити ефективність розслідування кримінальних правопорушень вказаної категорії та наблизити процес до міжнародних стандартів, 29 жовтня 2024 р. було підписано Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення регулювання угод про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних

правопорушень, пов'язаних з корупцією»⁴. Потреба внесення змін у вказаний інститут назріла через недостатню гнучкість попередньої моделі, яка містила в собі не надто ефективні стимули щодо укладення угод як для обвинувачених, так і для правоохоронних органів [2]. Поштовхом до змін стали також міжнародні зобов'язання України в межах співпраці з Європейським Союзом, Міжнародним Валютним Фондом та GRECO [3]. Прикметно, що механізм укладення угод про визнання винуватості у кримінальному провадженні щодо корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією є одним із найбільш прогресивних, однак дискусійних інструментів у вітчизняному кримінальному та кримінальному процесуальному праві.

В результаті таких законодавчих змін істотно змінено підходи щодо призначення додаткового покарання у виді штрафу, коли воно не передбачено в санкції статті (частини статті) Особливої частини КК України, призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, а також можливості звільнення особи від відбування покарання з випробування за корупційні кримінальні правопорушення та кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією виключно у випадках затвердження судом угоди про визнання винуватості у кримінальних провадженнях вказаної категорії.

Необхідними умовами укладення угоди про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним або обвинуваченим у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних

⁴ За словами авторів законопроекту (згідно з пояснювальною запискою до нього), прийняття Закону спрямовано на виконання пункту 3.3.2.4.1 Очікуваного стратегічного результату 3.3.2.4 проблеми 3.3.2 підрозділу 3.3 розділу III Антикорупційної програми на 2023–2025 роки, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 04 березня 2023 року № 220 «Про затвердження Державної антикорупційної програми на 2023–2025 роки» та Плану України, схваленого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 березня 2024 року № 244-р «Про схвалення Плану України», метою якого є реалізація ініціативи Європейського Союзу «Ukraine Facility», запровадженої Регламентом (ЄС) Європейського Парламенту та Ради (ЄС) від 29 лютого 2024 р. № 2024/792. Пояснювальна записка на Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення регулювання угод про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією № 12039 від 17.09.2024 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/pubFilezip/2526959>

правопорушень, пов'язаних з корупцією є: 1) викриття підозрюваним чи обвинуваченим іншої особи (осіб) у вчиненні будь-якого корупційного кримінального правопорушення чи кримінального правопорушення, пов'язаного з корупцією, та якщо інформація щодо вчинення такою особою (особами) кримінального правопорушення буде підтверджена доказами; 2) повного або часткового (з урахуванням характеру та ступеня участі особи у вчиненні злочину) відшкодування підозрюваним або обвинуваченим завданого збитку або заподіяної шкоди (якщо такі збитки або шкода були завдані); 3) відсутності ознак вчинення цих кримінальних правопорушень у співучасті, що підтверджується матеріалами кримінального провадження [4]. Зокрема, вказаним законом передбачено обмеження в застосуванні угод щодо організатора злочинів, за винятком випадків викриття ним іншого організатора.

Дослідження статистики ухвалення судами, зокрема, Вищим антикорупційним судом України (ВАКС) вироків на підставі укладення угод про визнання винуватості після внесення змін до кримінального та кримінального процесуального кодексів України (після набрання чинності Законом № 4033-IX від 29.10.2024 р.) свідчить про позитивну динаміку. Так, у 2025 р. ВАКС ухвалено 109 вироків, з них 72 – на підставі угод про визнання винуватості стосовно 102 осіб. Зокрема, за період 2019–2025 рр. ухвалено 346 вироків, із них на підставі угод — 166 [5]. Судові рішення у кримінальних провадженнях щодо яких укладено угоду про визнання винуватості є практикою застосування ч. 2 ст. 191, 364, 365-2, 366-1, 366-2, 368, 368-5, 369, 369-2 КК України.

Аналізовані зміни щодо удосконалення інституту укладення угод про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією є значним досягненням у запобіганні та протидії корупції. Зокрема, у справі «Natsvlishvili and Togonidze v. Georgia» Європейський суд з прав людини зазначив, що угоди про визнання винуватості, окрім важливих переваг швидкого розгляду кримінальних справ та полегшення навантаження на суди, прокурорів та адвокатів, також можуть бути успішним інструментом у боротьбі з корупцією

та організованою злочинністю, якщо їх правильно застосовувати, і можуть сприяти зменшенню кількості призначених покарань і, як наслідок, кількості ув'язнених [6].

Крім розширення можливостей антикорупційних органів отримати викривальні покази під час розслідування кримінальних правопорушень вказаної категорії, розширено можливості підозрюваних та обвинувачених уникнути реального відбування покарання у виді позбавлення волі в обмін на виконання необхідних умов, таких як відшкодування шкоди, сплати штрафу, викриття інших співучасників корупційного кримінального правопорушення, а також виконання інших обов'язків, як наприклад, сплата благодійної допомоги та перерахування суми сплаченої застави на потреби Збройних Сил України та благодійних організацій [7; 8; 9; 10]. Зокрема, за результатами ухвалених вироків ВАКС на підставі угод про визнання винуватості у 2025 р. до держаного бюджету має бути перераховано майже 1,5 млрд грн., як відшкодування збитків завданих кримінальними правопорушеннями (за період 2019-2025 рр.). А сума штрафів, накладених на засуджених осіб у 2025 р. як основні та додаткові покарання, становить 576,9 млн грн. [5].

Однак, пропри позитивні результати роботи ВАКС у 2025 р., які підтверджують успішну імплементацію законодавчих змін у практичну площину, існують певні недоліки процесуального характеру. Зокрема, ризик зниження якості правосуддя, забезпечення об'єктивності, а також можливість уникнення реального покарання фігурантами гучних кримінальних справ, що потенційно може призвести до зневіри суспільства в ефективності антикорупційних органів та судової системи. З метою мінімізації ризиків, необхідним є забезпечення співмірності покарання, дотримання суспільного інтересу, шляхом прозорості процедури укладення угоди, а також розвиток механізму добровільних внесків на державні потреби.

Список використаних джерел:

1. Антикорупція на паузі. Україна в Індексі сприйняття корупції – 2024.
URL: <https://cpi.ti-ukraine.org/>

2. Державна антикорупційна програма на 2023-2025 роки: постанова КМУ від 04 березня 2023 р. № 220. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220-2023-%D0%BF#Text>

3. Валендюк О., Шаповалова О. Нова практика укладення угод про визнання винуватості в WCC-провадженнях: українські реалії та міжнародний досвід. URL: <https://pravo.ua/nova-praktyka-ukladennia-uhod-pro-vyznannia-vynuvatosti-u-wcc-provadhenniakh-ukrainski-realii-ta-mizhnarodnyi-dosvid/>

4. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

5. Практика застосування угод про визнання винуватості у ВАКС: підсумки 2025 року. URL: <https://hcac.court.gov.ua/hcac/pres-centr/news/1970276/>

6. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «NATSVLISHVILI ТА TOGONIDZE ПРОТИ ГРУЗІЇ» від 29 квітня 2014 р. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-142672%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-142672%22]})

7. Вирок Вищого Антикорупційного Суду України у справі № 991/3528/24 від 20.02.2025 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125289274>

8. Вирок Вищого Антикорупційного Суду України у справі № 991/8290/24 від 24.02.2026. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/134354263>

9. Вирок Вищого Антикорупційного Суду України у справі № 991/3139/26 від 09.04.2026 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/135596404>

10. Вирок Вищого Антикорупційного Суду України у справі № 991/4769/24 від 09.06.2024 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119560581>

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ: ТЕЗИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Білінкевич Н.,

здобувачка вищої освіти
навчально-наукового інституту права
та правоохоронної діяльності
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

Науковий керівник: **Вишневська І.А.,**

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права
та правоохоронної діяльності
доктор філософії в галузі права
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

КРИМІНАЛЬНО-ПРОВОА ТА КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІЗОВАНИХ ГРУП І ЗЛОЧИННИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У СФЕРІ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ НАРКОТИКІВ

Сучасний стан незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів в Україні свідчить про глибоку трансформацію наркозлочинності, яка дедалі частіше набуває ознак високотехнологічної організованої діяльності. Особлива суспільна небезпека злочинних організацій у цій сфері зумовлена їхньою здатністю до швидкої адаптації, транснаціональним характером зв'язків та значним впливом на стан національної безпеки. Кримінально-правова характеристика таких об'єднань ґрунтується на положеннях частини 4 статті 28 Кримінального кодексу України та охоплює сукупність ознак, що дозволяють відмежувати їх від інших форм співучасті та

забезпечити правильну кваліфікацію діянь за статтями 305, 307, 308, 311–313 та 321 КК України. Ключовими елементами такої характеристики є кількісний склад, стійкість, ієрархічність та специфічна мета діяльності [1, 2, 3]. Варто підкреслити, що за наявності ієрархічної побудови та мети вчинення тяжких й особливо тяжких злочинів, організована група трансформується у злочинну організацію, що потребує від правоохоронних органів кардинально іншого підходу до документування.

Як зазначає І. М. Будік, кількісний склад злочинних організацій у сфері наркобізнесу зазвичай суттєво перевищує мінімальний поріг у п'ять осіб і часто налічує понад десять або навіть сорок учасників, що обумовлено складністю механізму наркообігу, який вимагає залучення фахівців для виготовлення, фасування, логістики, рекламування та фінансового забезпечення. Стійкість таких об'єднань виражається у тривалості їхнього функціонування, наявності стабільно діючих мереж збуту та здатності ефективно протидіяти як внутрішнім дезорганізуючим факторам, так і зовнішньому тиску з боку правоохоронних органів чи конкурентів.

Важливою ознакою є ієрархічність, яка передбачає щонайменше трирівневу структуру: вище керівництво (організатори-стратегі), керівники структурних частин (операційні менеджери) та рядові виконавці - кур'єри, лаборанти, «дропи». Така побудова базується на авторитеті організатора та суворій підпорядкованості, що забезпечує стабільність функціонування функціонально-територіальних підрозділів, таких як лабораторії, силові блоки, фінансові ланки чи кадровики [2]. При цьому поділ на структурні частини може відбуватися як за територіальним принципом, так і за функціональним - спеціалізація на конкретних видах психотропів чи прекурсорів.

Кримінологічна характеристика, досліджена А. А. Вознюком та І. М. Будіком, доповнює правовий аналіз даними про технологічну спеціалізацію та методи конспірації. Сучасні наркоструктури активно інтегруються у цифровий простір, створюючи інтернет-наркокрамниці та чат-боти у месенджерах Telegram, Signal, Silent чи Element. Безконтактний збут через систему «закладок»

та «майстер-кладів» дозволяє мінімізувати візуальний контакт між учасниками та споживачами, фактично виводячи організаторів із зони безпосереднього ризику викриття. Фінансові операції анонімізуються через використання криптовалютних гаманців Bitcoin та Monero, а також залучення «дропів» для багатоетапного виведення коштів. Особливу роль відіграють внутрішні правила поведінки, що включають заборону вживання наркотиків учасниками, обов'язкове шифрування даних за допомогою Veracrypt чи VPN, а також використання специфічного сленгу, що деформує зміст повідомлень для правоохоронців. Додатковою загрозою є налагодження корупційних зв'язків, так званого «даху», що забезпечує отримання оперативної інформації про плани слідства та фактичне непритягнення лідерів до відповідальності в обмін на неправомірну вигоду чи усунення конкурентів з ринку [3].

Ефективна протидія таким складним структурам неможлива без належного процесуального доказування. Як підкреслює А. Ю. Поярков, засоби доказування у провадженнях про організовану наркозлочинність мають комплексний характер. Вони включають не лише фактичні дані: показання, речові докази, електронні дані, а й процесуальні способи їх отримання, серед яких ключове місце посідають негласні слідчі розшукові дії, тимчасовий доступ до речей і документів, експертизи та залучення спеціалістів [4]. На мою думку, найбільш обґрунтованим у цьому контексті є комплексний підхід, відповідно до якого доказування у справах про організовані групи у сфері наркотиків має багаторівневу структуру, де засоби доказування включають як самі фактичні дані та їх джерела, так і способи їх отримання та перевірки. Я погоджуюсь із позицією, що лише поєднання кримінально-правових механізмів із сучасними методами доказування, зокрема використанням цифрової криміналістики (аналіз білінгу, відновлення видалених повідомлень, трекінг криптовалютних транзакцій) та міжнародного співробітництва, дозволяє ефективно встановлювати істину.

Варто також зауважити, що суб'єктивна сторона діяльності таких груп характеризується не просто прямим умислом, а й глибоко вкоріненим

корисливим мотивом, де незаконне збагачення стає єдиним джерелом доходу для більшості учасників. Це створює міцну економічну базу для самовідтворення злочинності. Процес доказування ускладнюється латентністю таких злочинів, оскільки споживачі наркотиків зазвичай не є зацікавленими у співпраці зі слідством. Тому ключовим елементом стратегії обвинувачення має стати встановлення зв'язку між «брудними» коштами та керівною ланкою організації через механізми спеціальної конфіскації. На мою думку, системна протидія наркобізнесу в Україні потребує не лише посилення санкцій, а й вдосконалення методології документування ієрархічних зв'язків, що дозволить притягувати до відповідальності не лише «закладчиків», а й кінцевих бенефіціарів злочинного бізнесу.

Підсумовуючи, слід наголосити, що класичне розуміння наркозлочинності як стихійного збуту вже давно не відповідає реаліям 2026 року. Сьогодні ми маємо справу з гнучкими, технологічними корпораціями зла, де ієрархічна стійкість поєднується з цифровою анонімністю. Тому кримінально-правова кваліфікація не повинна обмежуватися лише фактом вилучення речовини — вона має бити по самій архітектурі організації: від її корупційних зв'язків до криптовалютних шлюзів. Ефективність боротьби залежить не від кількості затриманих виконавців нижчої ланки, а від здатності слідства та суду «прошити» всю структуру ієрархії доказами, перетворюючи цифрову конспірацію на інструмент обвинувачення. Тільки такий безкомпромісний та інтелектуальний підхід дозволить реально дезорганізувати наркобізнес, позбавивши його головного стимулу — економічної безкарності та відчуття технологічної переваги над законом.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 28.04.2026).

2. Будік І. М. Кримінально-правова характеристика злочинних організацій у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і

прекурсорів. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту імені Е. О. Дідоренка*. 2023. Вип. 4 (104). С. 252–266.

3. Вознюк А. А., Будік І. М. Кримінологічна характеристика злочинних організацій у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту імені Е. О. Дідоренка*. 2024. Вип. 2 (106). С. 23–34.

4. Поярков А. Ю. Кримінальні процесуальні засоби доказування у кримінальних провадженнях про організовані групи та злочинні організації у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. *Право і суспільство*. 2024. № 4. С. 301–307.

5. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 28.04.2026).

Блюс В.Ю.,

здобувачка вищої освіти
навчально-наукового інституту права
та правоохоронної діяльності
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

Науковий керівник: **Максимович Р.Л.,**
професор кафедри кримінально-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права
та правоохоронної діяльності
кандидат юридичних наук, професор
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

МАТЕРІАЛІЗАЦІЯ СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНИХ НАСЛІДКІВ У КОРУПЦІЙНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕННЯХ В КОНТЕКСТІ ПРАКТИКИ ВЕРХОВНОГО СУДУ

Об'єктивна сторона складів кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 364, 364-1, 365, 365-2, 367 Кримінального кодексу України від 05 квітня 2001 року № 2341-III (далі – КК України), характеризується матеріальною конструкцією, що передбачає обов'язкове настання суспільно небезпечних наслідків у виді істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб.

Згідно з пунктом 3 Примітки ст. 364 КК України **істотною шкодою** у статтях 364, 364-1, 365, 365-2, 367 КК України вважається така шкода, яка в сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян [2].

До набрання чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у

зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» від 13 травня 2014 року № 1261-VII ознака «істотна шкода» у складах злочинів, передбачених статтями 364–367 КК України, розумілась як така, що охоплює суспільно небезпечні наслідки у вигляді як майнової, так і немайнової шкоди [5, с. 167].

Так, у пункті 3 примітки до статті 364 КК України містилося наступне формулювання «Істотною шкодою у статтях 364, 364-1, 365, 365-1, 365-2, 367 КК України, якщо вона полягає у завданні матеріальних збитків, вважається така шкода, яка в сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.». Сполучник «якщо» прямо вказував на можливість заподіяння істотної шкоди у вигляді, відмінному від матеріальних майнових збитків [1, с. 38].

Таку позицію підтвердив й Верховний Суд України в абз. 3 п. 6 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень» від 26 грудня 2003 року № 15 якщо шкода полягає у заподіянні суспільно небезпечних наслідків нематеріального характеру, питання про її істотність вирішується з урахуванням конкретних обставин справи. Зокрема, істотною шкодою можуть визнаватися порушення охоронюваних Конституцією України чи іншими законами прав та свобод людини і громадянина (право на свободу й особисту недоторканність та недоторканність житла, виборчі, трудові, житлові права тощо), підрив авторитету та престижу органів державної влади чи органів місцевого самоврядування, порушення громадської безпеки та громадського порядку, створення обстановки й умов, що утруднюють виконання підприємством, установою, організацією своїх функцій, приховування злочинів [3].

Ретроспективний аналіз законодавства свідчить, що до набрання чинності Законом України № 1261-VII, зміст дефініції «істотна шкода» мав комплексний характер, охоплюючи як майнові збитки, так і наслідки немайнового характеру.

Після набрання чинності Законом України № 1261-VII, яким викладено в новій редакції пункт 3 примітки статті 364 КК України, законодавець уже не

використовує в нормативному визначенні поняття «істотна шкода» сполучник «якщо» [5, с. 167].

Узагальнення вищезазначених положень дає підстави для висновку про виключно матеріальний характер шкоди в розумінні законодавця. Попри це, у науковій доктрині й надалі триває дискусія щодо доцільності такого підходу. Шлях до уніфікації тлумачення дефініції «істотна шкода» було окреслено у правовій позиції Верховного Суду України, викладеній у постанові від 27 жовтня 2016 року у справі № 5-99кс16. Зокрема, фактичні обставини кримінального провадження свідчать про наступне: обвинувачені ОСОБА_10 та ОСОБА_11 заподіяли істотну шкоду державним інтересам у вигляді підриву авторитету й престижу органів державної влади. Суд вказав, що до набрання чинності Законом № 1261-VII, зокрема на час вчинення злочинів засудженими ОСОБА_10 та ОСОБА_11, тобто у липні 2012 року, **ознака «істотна шкода» у складах злочинів, передбачених статтями 364-367 КК, розумілась як така, що охоплює і суспільно небезпечні наслідки у вигляді майнової шкоди, і наслідки у вигляді шкоди немайнової.** З набранням чинності Законом № 1261-VII виклад пункту 3 примітки статті 364 КК зазнав змін, оскільки законодавець уже не використовує у нормативних визначеннях ознаки «істотна шкода» сполучник «якщо» і тому чинна редакція цього положення **охоплює майнову шкоду,** яка досягла розміру, що у 100 (сто) і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Так, за конкретних обставин справи, наслідки нематеріального характеру, які піддаються грошовій оцінці (реальна шкода) та відповідно до такої оцінки досягли встановленого розміру (із заподіянням шкоди охоронюваних Конституцією України чи іншими законами прав та свобод людини і громадянина (соціального, політичного, морального, організаційного чи, іншого характеру), можуть бути із: спричинення фізичної шкоди - витрати на лікування чи протезування потерпілої особи; порушення законних прав та інтересів громадян - витрати на відновлення таких прав (виплати незаконно взятому під варту чи ув'язненому або незаконно звільненому з роботи чи навчання, відшкодування за невиконання судового рішення, компенсацію шкоди

від поширення відомостей, які ганьблять особу тощо); політичної шкоди (витрати на проведення нових виборів та заходів антитерористичного характеру тощо); організаційної шкоди (витрати на відновлення роботи установи). При цьому Суд вважає, що у вироку має бути чітко встановлено і доведено, що саме вчинення того чи іншого службового злочину стало причиною відповідних наслідків. **Обчислення їх розміру також має бути належним чином підтверджено (в т.ч. цивільним позовом, як підтвердження факту та розміру реальної майнової шкоди) та не викликати сумніву [4].**

Підсумовуючи викладене, можна констатувати, що сучасне законодавче регулювання та судова практика перейшли до матеріалізованого розуміння істотної шкоди у сфері службової діяльності. Видається, що в зазначеній правовій позиції найвищого судового органу в системі судів загальної юрисдикції по суті викладено компромісний підхід між тим, що раніше традиційно було в доктрині кримінального права та судовій практиці та тим, що на перший погляд, однозначно передбачено у п. 3 примітки до ст. 364 КК України. Зміна підходів до тлумачення цієї дефініції призвела до фактичної декриміналізації значного масиву діянь, вчинених до 2014 року, які раніше кваліфікувалися через спричинення немайнової шкоди.

На сьогодні, базуючись на позиції Верховного Суду можна стверджувати, що істотна шкода у передбачених ст. ст. 364, 364-1, 365, 365-2, 367 Кримінального кодексу України вважається виключно матеріальною, тобто такою яка в 100 і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, зокрема такою шкодою може визнавати й нематеріальна шкода з обов'язковим обчисленням розміру заподіяної шкоди у певних випадках.

Вважаємо за доцільне імплементувати зазначену позицію на рівні Закону, що забезпечить дотримання принципу правової визначеності. Пропонуємо викласти п. 3 примітки до ст. 364 КК України в такій редакції: «3. Істотною шкодою у статтях 364, 364-1, 365, 365-2, 367 цього Кодексу вважається така шкода, яка в сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Шкода нематеріального характеру визнається істотною за умови її

обов'язкової грошової оцінки у сумі, що перевищує передбачений цією приміткою розмір»

Список використаних джерел:

1. Гулаткан Т. В. До питання істотної шкоди та тяжких наслідків у Розділі XVII Особливої частини Кримінального кодексу України. *Університетські кримінально-правові та кримінологічні читання*. 2017. С. 26–27.

2. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III: станом на 17 лип. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 18.03.2026).

3. Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень: Постанова Верхов. Суду України від 26.12.2003 № 15. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0015700-03#Text> (дата звернення: 18.03.2026).

4. Постанова Судової палати у кримінальних справах Верховного суду України від 27.10.2016 № 5-99кc16 URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/62692636> (дата звернення: 18.03.2026).

5. Яциніна М.-М. Істотна шкода й тяжкі наслідки як ознаки складів злочинів, що передбачають відповідальність за службові зловживання. *Підприємство, господарство і право*. 2017. Т. 6. С. 167–169.

Вдов А.В.,

здобувач вищої освіти

Інституту права та безпеки

(Одеський державний університет

внутрішніх справ)

Науковий керівник: Балобанова Д.О.,

професор кафедри кримінально-правових дисциплін

доктор юридичних наук, професор

(Одеський державний університет

внутрішніх справ)

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ ВЕКТОР РОЗВИТКУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Кримінальне право будь-якої держави – це не лише сукупність заборон і покарань, а дзеркало її цінностей, рівня розвитку та здатності захищати себе в умовах найсерйозніших випробувань. Для України, яка вже понад чотири роки живе в реаліях повномасштабної війни, кримінальне право стало одночасно щитом національної безпеки та компасом європейського майбутнього. Воно вимушене швидко реагувати на жорстокі виклики агресії – державну зраду, колабораціонізм, диверсії, воєнні злочини – і водночас зберігати європейський вектор розвитку, наближаючись до стандартів Європейського Союзу в сфері прав людини, верховенства права та справедливого правосуддя.

Угода про асоціацію з ЄС 2014 року заклала фундамент для системної трансформації української правової системи. Повномасштабне вторгнення російської федерації 24 лютого 2022 року не зупинило цей процес, а, навпаки, надало йому нового драматизму та прискорення. Воєнний стан, запроваджений Указом Президента № 64/2022 від _____ і продовжений Верховною Радою, став екстремальним тестом для національного кримінального законодавства. З одного боку, держава змушена посилювати репресивний потенціал норм для

захисту суверенітету. З іншого – кожна новація має відповідати європейським принципам пропорційності, законності, поваги до людської гідності та права на справедливий суд (ст.ст. 3, 8, 64 Конституції України, практика Європейського суду з прав людини).

За роки війни Верховна Рада внесла до Кримінального кодексу України численні комплексні зміни. Було суттєво посилено відповідальність за кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки (ст.ст. 111, 113 КК України), запроваджено нову статтю про колабораційну діяльність (ст. 111-1 КК України) та пособництво державі-агресору (ст. 111-2 КК України), посилено норми щодо захисту військовослужбовців. Окрему увагу приділено змінам у розділі про військові правопорушення, зокрема механізмам звільнення від відповідальності для військовослужбовців, які добровільно повертаються до виконання обов'язків (ст. 401 КК України). Крім того, внесено зміни до Загальної частини Кодексу, зокрема щодо обставин, що виключають злочинність діяння, та строків давності [1, с. 50–75; 2, с. 148–150]. Ці новели мають чітку євроінтеграційну спрямованість, оскільки відповідають принципу ефективних санкцій, виробленому практикою Суду ЄС, та міжнародним стандартам захисту національної безпеки [3, с. 117]. Водночас законодавець намагається дотримуватися європейських вимог щодо чіткості норм і пропорційності покарання.

Євроінтеграційний вектор у кримінальному праві проявляється не лише в гармонізації норм з *acquis communautaire*, а й у глибшій трансформації правосвідомості: від радянської репресивної моделі до сучасної європейської, де покарання має бути ефективним, пропорційним і, за можливості, спрямованим на ресоціалізацію [3, с. 115–118]. Саме в цьому напруженому діалозі між необхідністю оборони та європейськими цінностями формується сучасне кримінальне право України.

У розділах V–VI Угоди про асоціацію між Україною та ЄС передбачено поглиблене співробітництво в сфері юстиції, свободи та безпеки. Україна взяла на себе зобов'язання поступово адаптувати національне законодавство до

європейських стандартів боротьби з корупцією, організованою злочинністю, тероризмом, кіберзлочинністю, а також забезпечувати ефективні, пропорційні та стримуючі санкції. Це включає наближення до Директив ЄС щодо протидії відмиванню коштів, торгівлі людьми та кіберзлочинності, а також активізацію співпраці з європейськими інституціями, такими як Європол та Євроюст.

Незважаючи на значний прогрес, процес гармонізації кримінального права з європейськими стандартами супроводжується низкою проблем. Посилення відповідальності за колабораціонізм іноді створює ризики надмірної криміналізації та порушення свободи вираження поглядів, гарантованої ст. 10 Європейської конвенції з прав людини [2, с. 151]. Велика кількість справ щодо воєнних злочинів і колабораціонізму призводить до перевантаження системи правосуддя та ускладнює дотримання права на розгляд справи протягом розумного строку [3, с. 118]. Крім того, воєнний стан ускладнює імплементацію європейських стандартів ресоціалізації та гуманізації покарання в кримінально-виконавчій системі [4, с. 110]. Важливою проблемою залишається відсутність нового Кримінального кодексу України, який би системно інтегрував європейські принципи мінімальних стандартів щодо визначення правопорушень, захисту жертв злочинів та відновного правосуддя [3, с. 116–117].

Перспективи розвитку кримінального права України в євроінтеграційному контексті пов'язані насамперед з прийняттям нового Кримінального кодексу, орієнтованого на європейські стандарти ефективності, пропорційності та ресоціалізації [3, с. 118]. Важливим напрямом є подальша цифровізація кримінального провадження (впровадження електронних доказів, дистанційних слідчих дій та сучасних інформаційних систем), що підвищить ефективність розслідувань у воєнних умовах і відповідатиме цифровому аспис ЄС [4, с. 112–115]. Не менш актуальним є посилення міжнародного співробітництва з Європолом, Євроюстом та Міжнародним кримінальним судом.

Отже, євроінтеграційний розвиток кримінального права України в умовах воєнного стану є складним і багатограним процесом, у якому право одночасно виконує захисну функцію в умовах збройної агресії та формує європейське

майбутнє держави. Воєнний стан не став перешкодою для євроінтеграції, а навпаки – каталізатором глибоких змін, що поєднують оперативне реагування на нові загрози з системним наближенням до європейських стандартів верховенства права, пропорційності санкцій та захисту прав людини.

Аналіз змін, внесених до КК України у 2022–2025 роках, свідчить про значний прогрес у посиленні відповідальності за кримінальні правопорушення проти національної безпеки, запровадженні нових складів правопорушень та адаптації норм до воєнних реалій. Разом з тим зберігаються виклики, пов’язані з балансом між безпекою та правами людини, перевантаженням судової системи та необхідністю комплексної модернізації законодавства.

Успішна реалізація євроінтеграційного вектора кримінального права дозволить не лише виконати міжнародні зобов’язання та наблизити Україну до повноправного членства в Європейському Союзі, але й створити сучасну, ефективну та гуманну правову систему, здатну протистояти гібридним загрозам у майбутньому. Це стане важливим внеском у зміцнення національної безпеки, утвердження верховенства права та європейської ідентичності України як повноцінного члена європейської спільноти.

Список використаних джерел:

1. Вознюк А.А., Дудоров О.О., Мовчан Р.О. Новели кримінального законодавства України, прийняті в умовах воєнного стану: наук.-практ. комент. / за ред. А.А. Вознюка, Р.О. Мовчана, В.В. Чернея. Київ: Норма права, 2022. 278 с.

2. Мацола А.А. Кримінально-правова політика України в умовах воєнного стану // *Вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. 2025. Вип. 3. С. 145–152.

3. Соловійова А. Кримінальне право як індикатор європейської інтеграції України: концептуальні засади адаптації // *New Ukrainian Law*. 2025. URL: <https://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/874> (дата звернення: 02.05.2026).

4. Дроздов О., Глинська Н. Євроінтеграційний вектор цифровізації кримінального провадження: виклики та шляхи реалізації // Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. Харків, 2023. С. 104–117.

Гуз Д. О.,
здобувачка вищої освіти
навчально-наукового інституту
права та правоохоронної діяльності
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*
Науковий керівник: **Ясінь І.М.**,
доцент кафедри кримінального права
кандидат юридичних наук, доцент
навчально-наукового інституту права
та правоохоронної діяльності
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ОКРЕМІ ПИТАННЯ НАСИЛЬНИЦЬКОГО ЗНИКНЕННЯ: МІЖНАРОДНИЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Насильницьке зникнення – один з найнебезпечніших порушень прав людини, що посягає на достатньо широкий комплекс її прав і свобод. В умовах збройного конфлікту вказана проблема набуває загрозливого характеру, у зв'язку з масовими затриманнями, переміщенням населення, окупацією територій та діяльністю незаконних збройних формувань.

На сучасному етапі розвитку міжнародного права сформовано договірний механізм захисту осіб від насильницьких зникнень, у межах якого закріплено фундаментальне право людини – право не бути підданим насильницькому зникненню. До цього механізму належать Декларація ООН про захист усіх осіб від насильницьких зникнень (1992), Міжамериканська конвенція про насильницьке зникнення осіб (1994), Римський статут Міжнародного кримінального суду (1998), а також Міжнародна конвенція про захист усіх осіб від насильницьких зникнень (2006) (далі – Конвенція) [1, с. 112-113; 2, с. 388].

Так, відповідно до Конвенції насильницьке зникнення має місце у випадку арешту, затримання, викрадення чи позбавлення волі в будь-якій іншій формі представниками держави чи особами або групами осіб, які діють з дозволу, за підтримки чи за згодою держави, при подальшій відмові визнати факт позбавлення волі або приховування даних про долю чи місцезнаходження зниклої особи, унаслідок чого цю особу залишено без захисту закону [3]. Практично так само, з деякими вербальними відмінностями у ч. 2 ст. 7.1 Римського Статуту Міжнародного Кримінального Суду, описано насильницьке зникнення, як злочин проти людяності [4], якщо такі діяння є широко поширеною та систематичною практикою, і тягнуть за собою наслідки, передбачені міжнародним правом [3].

Ключову роль у протидії насильницькому зникненню відіграють, заходи кримінально-правового впливу, які мають визначальне значення в цьому процесі. Ефективність цих заходів залежить не тільки від їх належної нормативної регламентації, але й від практики застосування.

З метою виконання міжнародних зобов'язань та приведення національного законодавства до норм міжнародного права, 12 липня 2018 р. прийнято Закон України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» від № 2505-VIII, та доповнено КК України статтею про кримінальну відповідальність за насильницьке зникнення.

Відповідно до ст. 146¹ КК України насильницьким зникненням слід вважати арешт, затримання, викрадення або позбавлення волі людини в будь-якій іншій формі, якщо таке діяння вчинено представником держави, в тому числі іноземної, з подальшою відмовою визнати факт такого арешту, затримання, викрадення або позбавлення волі людини в будь-якій іншій формі або приховуванням даних про долю такої людини чи місце перебування (ч. 1), а також видання наказу або розпорядження про вчинення дій, зазначених у частині першій цієї статті, або невжиття керівником, якому стало відомо про вчинення дій, зазначених у частині першій цієї статті, його підлеглими заходів для їх припинення та повідомлення компетентних органів про злочин (ч. 2) [5].

Очевидно, що під час формулювання основного та кваліфікованого складів насильницького зникнення, описаного у диспозиції ст. 146¹ КК України, законодавець виходив із приписів статей 2 та 6 Конвенції. Однак, порівняно з підходом, закріпленим у Конвенції, елементи кримінального правопорушення «насильницьке зникнення» за міжнародним правом та національним правом все ж мають певні відмінності. Вказані відмінності стосуються формулювання ознаки складу кримінального правопорушення «залишення особи без захисту закону» як наслідок вчинення протиправних дій. Дослідивши позицію В.В. Ліпіної, С.П. Корчак зазначає, що приховування даних про долю людини, свідчить про те, що на відміну від «звичайного» позбавлення волі чи викрадення людини, насильницьке зникнення може тривати й тоді, коли обмеження фізичної свободи та волі особи реально уже припинилось через її смерть, а також такого роду кримінально-протиправні діяння порушують не лише суспільні відносини щодо забезпечення волі особи, але і суспільні відносини у сфері правосуддя [6, ст. 319]. Так, відповідно до Конвенції, її норми гарантують постраждалим від насильницьких зникнень право на доступ до правосуддя, а також повне та ефективне відшкодування заподіяної шкоди.

Для правильної кримінально-правової оцінки важливе значення має розуміння змісту ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 146¹ КК України. Основним безпосереднім об'єктом складу насильницького зникнення є особиста свобода та недоторканність особи, гарантована Конституцією України (ст. 29), Європейською конвенцією з прав людини (ст. 5) та Декларацією ООН про захист від насильницького зникнення (ст. 2). Відповідно до вказаних документів, ніхто не може бути затриманий або триматися під вартою, крім випадків прямо передбачених законом. Крім того відповідно до ч. 2 ст. 1 Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень жодні виключні обставини, якими б вони не були, чи то стан війни або загроза війни, внутрішня політична нестабільність чи інший надзвичайний стан, не можуть слугувати виправданням насильницького зникнення.

Насильницьке зникнення може вчинятися у формі арешту, затримання, викрадення, позбавленні волі в будь-якій іншій формі. Обов'язковою ознакою насильницького зникнення є подальша відмова визнати факт арешту, затримання або позбавлення волі в будь-якій іншій формі або приховування даних про долю людини чи місце її знаходження. Вказана ознака виконує роль розмежувальної, оскільки дає можливість розмежувати насильницьке зникнення та діяння, передбачені ст. 365 КК України «Перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу», ст. 371 КК України «Завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою», а також ст. 374 КК України «Порушення права на захист».

Суб'єктом насильницького зникнення є представник держави, в тому числі іноземної. Це особи, які діють від її імені держави або в її інтересах, зокрема, це посадові особи державних органів та службовці у сфері державної служби, які виконують завдання держави та отримують зарплату з державних коштів. Законодавча вказівка на спеціального суб'єкта дає можливість розмежувати насильницького зникнення від незаконного позбавлення волі або викрадення людини (ст. 146 КК України) та захоплення заручників (ст. 147 КК України). Суб'єктивна сторона характеризується прямим умислом, винна особа усвідомлює протиправний характер своїх дій та бажає їх вчинити.

Таким чином, проведене дослідження засвідчило, що правильне розуміння ознак кримінального правопорушення, передбаченого ст. 146¹ КК України є основою точної кримінально-правової кваліфікації, для забезпечення належного захисту осіб від насильницького зникнення і притягнення винних до відповідальності

Список використаних джерел:

1. Кабанець Л.В. Засоби запобігання незаконному позбавленню волі або викраденню людини: міжнародний досвід: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Ірпінь. 2019. 205 с. URL: <https://www.nusta.edu.ua/wp-content/uploads/2016/11/dis-%D0%9A%D0%B0%D0%B1%D0%B0%D0%BD%D0%B5%D1%86%D1%8C.pdf>

2. Лель В.П. Сучасний стан запобігання насильницькому зникненню в умовах збройного конфлікту. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». Випуск No 02, 2026, частина 2. С. 387-392. URL: <https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/357714/343660>
3. Міжнародна конвенція про захист усіх осіб від насильницьких зникнень. Закон від 17.06.2025 р. №525-VIII URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_l54
4. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду №3909-IX від 21.08.2024 р.. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
5. Кримінальний Кодекс України: Закон України від 17.07.2025 р. №2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n927>
6. Корчак С. П. Проблемні питання притягнення до кримінальної відповідальності за насильницьке зникнення. Науковий вісник Ужгородського Національного університету. 2024. 321 С. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/09/50-1.pdf>

Клепар Н.М.,

здобувачка вищої освіти
навчально-наукового інституту
права та правоохоронної діяльності,
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

Науковий керівник: **УСТРИЦЬКА Н.І.,**
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
кандидат юридичних наук, доцент
навчально-наукового інституту права
та правоохоронної діяльності
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ОСОБЛИВОСТІ ВІДНОВНОГО ПРАВОСУДДЯ ЗА УЧАСТЮ НЕПОВНОЛІТНІХ, ЯКІ Є ПІДОЗРЮВАНИМИ, ОБВИНУВАЧЕНИМИ У ВЧИНЕННІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Згідно з Рекомендацією СМ/Рес (2018) Комітету Міністрів державам – членам щодо відновного правосуддя у кримінальних справах, прийнятою Комітетом Міністрів Ради Європи від 03 жовтня 2018 року, «відновне правосуддя означає будь-який процес, який дозволяє тим, кому була завдана шкода, та тим, хто несе відповідальність за таку шкоду, у випадку їх добровільної згоди, активно брати участь у вирішенні питань, що виникають у зв'язку з вчиненням правопорушення, за посередництвом спеціально підготовленої та неупередженої третьої сторони» [1]. У літературі зазначається, що концепція «відновного правосуддя» охоплює різні легітимні способи врегулювання кримінальних деліктів на ґрунті примирення його сторін, в основу якого, як правило, покладено усвідомлення правопорушником своєї вини, готовність до загладжування заподіяної шкоди, зокрема відшкодування потерпілому

заподіяної майнової шкоди та (або) компенсації моральної шкоди чи усунення збитків іншим способом [2].

На сьогодні відновне правосуддя впроваджується в Україні щодо неповнолітніх осіб, які вчинили кримінальне правопорушення. Це реалізується відповідно до спільного наказу Міністерства юстиції України та Офісу Генерального прокурора «Про реалізацію пілотного проєкту «Програма відновного правосуддя за участю неповнолітніх, які є підозрюваними, обвинуваченими у вчиненні кримінального правопорушення» від 22.07.2024 р. № 2176/5/501/176 [3].

Відновне правосуддя у межах «Програми відновного правосуддя за участю неповнолітніх, які є підозрюваними, обвинуваченими у вчиненні кримінального правопорушення» - це процес, який дозволяє тим, кому була завдана кримінальним правопорушенням шкода, та тим, хто бере відповідальність за завдану шкоду, у випадку їх добровільної згоди та за участю медіатора брати участь у вирішенні питань, що виникають у зв'язку з вчиненням кримінальним правопорушенням з метою примирення, реінтеграції та ресоціалізації учасників кримінально-правового конфлікту, відшкодування завданої шкоди та усунення за можливості наслідків, спричинених кримінальним правопорушенням [3].

Метою відновного правосуддя є забезпечення ефективного та гуманного вирішення кримінально-правового конфлікту шляхом досягнення примирення між сторонами, компенсації завданої шкоди та створення умов для реабілітації неповнолітнього правопорушника. Відтак важливим завданням відновного правосуддя є проведення медіації між потерпілим та винним, забезпечення їх конструктивного діалогу та сприяння інтеграції неповнолітнього у суспільство. Крім того, застосування програм відновного правосуддя дозволяє знизити рівень рецидивізму серед молоді та забезпечити дотримання міжнародних стандартів захисту прав дитини у кримінальному процесі [3].

Отож, відповідно до Програми сторонами медіації є неповнолітній, який є підозрюваним, обвинуваченим у вчиненні кримінального правопорушення та потерпілий - фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано

моральної, фізичної або майнової шкоди, або юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди. Програма може бути застосована у разі:

наявності потерпілого;

наявності неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого;

визнання неповнолітнім факту наявності події кримінального правопорушення;

згоди неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого і потерпілого на участь у Програмі.

Особливістю відновного правосуддя для неповнолітніх є те, що у Програмі можуть брати участь не лише неповнолітні підозрювані, а й неповнолітні обвинувачені, а також не лише неповнолітні, які вперше вчинили кримінальні проступки та нетяжкі злочини, а й ті, хто вчинив тяжкі та особливо тяжкі злочини. Зокрема, за даними системи безоплатної правничої допомоги, неповнолітні, які взяли участь у Програмі, вчинили такі види кримінальних правопорушень:

- Тяжкі злочини – 127 випадків (56%). З-поміж них крадіжки, грабежі, порушення правил безпеки дорожнього руху, незаконне заволодіння транспортним засобом, нанесення тілесних ушкоджень.

- Нетяжкі злочини – 56 випадків (25%). Зокрема, нанесення умисних тілесних ушкоджень середньої тяжкості, хуліганство та ін.

- Кримінальні проступки – 41 випадок (18%), а саме: заподіяння легкого тілесного ушкодження, шахрайство, побої та мордування.

- Особливо тяжкі злочини – 4 випадки (2%). Зокрема, вимагання, нанесення тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило смерть потерпілого або вчинене групою осіб, а також з метою залякування [4].

Практичне втілення відновного правосуддя у справах щодо неповнолітніх відображено у вироку Лубенського міськрайонного суду Полтавської області від 18 грудня 2024 року у кримінальному провадженні № 12024170570000939. У цій справі неповнолітній обвинувачувався у вчиненні грабежу в умовах воєнного

стану (ч. 4 ст. 186 КК України). Судом встановлено, що він визнав свою вину, щиро розкався, активно сприяв розкриттю правопорушення та відшкодував завдану шкоду потерпілій. Важливим елементом стало проходження сторонами медіації в межах Програми відновного правосуддя за участю неповнолітніх, у результаті чого було досягнуто примирення та визначено порядок відшкодування шкоди і заходи ресоціалізації. З урахуванням позитивних характеристик особи, відсутності судимостей та успішного проходження медіації суд затвердив угоду та призначив покарання у вигляді пробаційного нагляду строком на два роки з покладенням відповідних обов'язків. Це рішення демонструє практичну реалізацію відновного підходу, орієнтованого на примирення, відшкодування шкоди та ресоціалізацію неповнолітнього [5].

Водночас відновне правосуддя не слід ототожнювати з безкарністю. Воно не скасовує кримінальної відповідальності, а змінює її характер, надаючи перевагу компенсації шкоди, примиренню сторін, виховному впливу та відновленню соціальної рівноваги. Як зазначено у літературі, відновні практики спрямовані на досягнення примирення між сторонами, компенсацію завданої шкоди та запобігання повторній злочинності, що відповідає сучасним тенденціям гуманізації кримінальної юстиції щодо неповнолітніх [6].

На сучасному етапі правове регулювання України вже містить базові передумови для розвитку відновного правосуддя щодо неповнолітніх, однак потребує подальшого вдосконалення. Зокрема, необхідно чітко врегулювати процедури медіації у кримінальних провадженнях за участю дітей, визначити гарантії добровільності та конфіденційності, а також забезпечити належну підготовку фахівців, які працюють із неповнолітніми.

Список використаних джерел:

1. Recommendation CM/Rec(2018)8 of the Committee of Ministers to member States concerning restorative justice in criminal matters. Adopted by the Committee of Ministers on 3 October 2018 at the 1326th meeting of the Ministers' Deputies. URL: <http://surl.li/qdhvm>

2. Мазур М.Р. Відновне правосуддя щодо неповнолітніх: правове регулювання та практика реалізації в Україні. *Проблеми державотворення і захисту прав людини*. Випуск 6. 2023. С.151-156.

3. Наказ Міністерства юстиції України та Офісу Генерального прокурора «Про реалізацію пілотного проєкту «Програма відновного правосуддя за участю неповнолітніх, які є підозрюваними, обвинуваченими у вчиненні кримінального правопорушення» від 22.07.2024 № 2176/5/501/176. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1116-24#n3> (дата звернення: 13.05.2026).

4. У 2025 році Програма відновного правосуддя охопила 287 підлітків. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/u-2025-rotsi-programa-vidnovnogo-pravosuddya-ohopila-287-pidlitkiv>

5. Вирок Лубенського міськрайонного суду Полтавської області від 18 грудня 2024 року: URL: <https://reyes.tr.court.gov.ua/Review/123844752>

6. Ювенальна юстиція: окремі аспекти щодо її розуміння. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/4060/1/%d1%83%d1%81%d1%82%d1%80%d0%b8%d1%86%d1%8c%d0%ba%d0%b0.pdf>

Мисьо А.,

здобувачка вищої освіти
навчально-наукового інституту
права та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

Науковий керівник: **Романцова С.В.,**
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права
та правоохоронної діяльності
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ В УКРАЇНІ ТА ПРАКТИКА ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ

Домашнє насильство є складним соціально-правовим явищем, що включає фізичний, психологічний, економічний тиск над членами сім'ї. Його латентний характер ускладнює виявлення та документування, що зумовлює необхідність комплексного підходу до запобігання та протидії цьому явищу. Законодавство України формує систему реагування, у якій кримінально-правові засоби поєднуються з превентивними заходами, соціальною підтримкою потерпілих та міжвідомчою взаємодією правоохоронних органів, центрів соціальної допомоги та служб у справах дітей. Такий підхід дозволяє розглядати домашнє насильство не лише як окремий конфлікт, а як системне порушення прав людини та суспільної безпеки.

Важливим аспектом кримінального процесу є застосування спеціальних знань у розслідуванні випадків домашнього насильства. Використання експертів психологічного та соціального профілю дозволяє оцінити системність насильницьких дій, встановити наслідки для психічного та фізичного стану

потерпілого та визначити ризик повторення насильства. Як зазначає Г.К. Авдєєва, залучення спеціалістів у кримінальний процес забезпечує об'єктивну оцінку фактів, що дозволяє встановити наявність посттравматичного синдрому та рівень небезпеки поведінки кривдника, що підвищує ефективність судового розгляду [1, с. 12]. Такий підхід дозволяє слідчим та суду отримати надійну доказову базу і мінімізувати суб'єктивність оцінки ситуації.

Кримінально-правова кваліфікація домашнього насильства ґрунтується на визначенні систематичності дій кривдника. Стаття 126-1 КК України передбачає відповідальність за дії, що завдають фізичної, психологічної або економічної шкоди членам сім'ї, а ключовою ознакою злочину є систематичність [4, с. 87]. Закон охоплює фізичне насильство, психологічний тиск, погрози, економічну залежність та контроль над ресурсами потерпілого. Така конструкція статті дозволяє враховувати сучасні форми насильства, які не завжди проявляються фізично, але мають значний негативний вплив на психічний стан, соціальну незалежність і безпеку потерпілих.

Порівняльно-правовий аналіз демонструє, що українська модель кримінальної відповідальності за домашнє насильство поступово наближається до міжнародних стандартів, проте потребує вдосконалення оцінки ризиків та впровадження програм корекції поведінки кривдників. У багатьох європейських країнах превентивні заходи, психологічна реабілітація кривдників і обов'язкові курси з управління агресією є обов'язковою частиною системи, що знижує ймовірність повторних випадків насильства. Українська практика поступово інтегрує ці принципи, що підвищує ефективність захисту потерпілих і дозволяє формувати систему, здатну оперативно реагувати на прояви насильства [3, с. 99].

Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» закріплює комплекс превентивних і захисних заходів, спрямованих на оперативне припинення насильства та соціальний супровід потерпілих. До таких заходів належать термінові заборонні приписи, оцінка ризику повторного насильства та координація дій поліції і центрів соціальної допомоги [5, с. 4]. Закон визначає сучасне розуміння домашнього насильства, включаючи його

фізичні, психологічні, економічні та сексуальні форми, а також наслідки для здоров'я, свободи та соціальної незалежності потерпілих.

Одним із ключових напрямів удосконалення системи протидії домашньому насильству є посилення превентивного компоненту та застосування комплексних заходів раннього втручання. Це передбачає не лише кримінально-правове реагування, а й систематичну оцінку соціальних та психологічних ризиків, моніторинг поведінки кривдників, а також розробку індивідуальних планів захисту потерпілих. Ефективність таких заходів залежить від чіткого розмежування повноважень державних органів, оперативного обміну інформацією між поліцією, соціальними службами та медичними закладами, а також використання сучасних методів оцінки ризиків, які дозволяють прогнозувати можливість повторних випадків насильства [1, с. 12].

Впровадження системи міжвідомчого контролю та превентивних механізмів сприяє формуванню безпечного середовища для потерпілих, а також створює умови для профілактичної роботи з кривдниками, включно з психологічним консультуванням і програмами ресоціалізації. Крім того, важливим аспектом є правова освіта населення та підвищення обізнаності щодо механізмів захисту та відповідальності за домашнє насильство, що дозволяє своєчасно виявляти та повідомляти про правопорушення, мінімізуючи ризики ескалації конфліктів [1, с. 13]. Такий комплексний підхід демонструє сучасні тенденції у формуванні інтегрованої системи захисту, де превентивні, соціальні та кримінально-правові заходи взаємодіють для забезпечення ефективного реагування на домашнє насильство.

Доведення складу злочину за статтею 126-1 КК України ґрунтується на доказах, що фіксують повторюваність дій: свідчення потерпілих і свідків, медичні довідки, експертні висновки та інші документи [2, с. 78]. Така багатокomпонентна структура складу злочину забезпечує своєчасне реагування і запобігання тяжким наслідкам, оскільки дозволяє оцінити небезпеку поведінки кривдника ще на ранніх стадіях прояву насильства.

Кримінальний кодекс України визначає конкретні види кримінальної відповідальності та санкції за домашнє насильство, що дозволяє правоохоронним органам застосовувати пропорційні заходи залежно від тяжкості вчиненого та рівня загрози для потерпілих [6, с. 22]. Пропорційність і диференціація покарань забезпечують баланс між захистом потерпілих і можливістю ресоціалізації кривдників, підвищуючи ефективність кримінальної юстиції.

Отже, узагальнення наукових досліджень та аналіз законодавства свідчать, що ефективна протидія домашньому насильству потребує комплексного поєднання кримінально-правових засобів, превентивних механізмів, участі спеціалістів та міжвідомчої взаємодії. Лише системне використання цих інструментів забезпечує реальний захист потерпілих, попереджає повторні випадки насильства та формує безпечне соціальне середовище. Система захисту має інтегрувати правові, психологічні та соціальні механізми, що дозволяє протидіяти насильству на всіх рівнях державного управління та правозастосування.

Список використаних джерел:

1. Авдеєва Г.К. Використання спеціальних знань у розслідуванні домашнього насильства в умовах змагального кримінального процесу. Організаційно-правові засади запобігання домашньому насильству: реалії та перспективи: матеріали круглого столу, 31 травня 2019 р. / за ред. О.П. Рябчинської. Запоріжжя: КПУ, 2019. С. 10-14.

2. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України) / за ред. М.І. Хавронюка. Київ : Вате, 2019. 288с.

3. Канський О.А. Порівняльно-правовий аналіз кримінальної відповідальності за домашнє насильство в Україні та за кордоном. Актуальні проблеми права: теорія і практика. 2025, №2 (50). С. 95–105.

4. Тараніченко Ю.І., Зінченко І.О. Домашнє насильство: аналіз складу злочину за статтею 126-1 Кримінального кодексу України». *Реформування правової системи держави* : Матеріали II науково-практичної конференції (м. Ужгород, 26-27 червня 2020 р.). Херсон: видавництво «Молодий вчений», 2020. С.86-90.

5. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» № 2229-VIII від 07.12.2017. Офіційний текст. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2229-19> (дата звернення: 01.05.2026).

6. Кримінальний кодекс України № 2341-III від 05.04.2001 (редакція 2025 р.). URL: <https://www.wipo.int/wipolex/en/text/438635> (дата звернення: 01.06.2026).

Овдійчук Д.Е.,
здобувач вищої освіти
факультету №1 (з підготовки фахівців для
органів досудового розслідування
Національної поліції України)
(Львівський державний університет внутрішніх справ)
Науковий керівник: Луцький Т.М.,
доцент кафедри кримінального права та кримінології
факультету №1 (з підготовки фахівців для
органів досудового розслідування
Національної поліції України)
доктор філософії, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

**ДЕРЖАВНА ЗРАДА КРІЗЬ ПРИЗМУ КРИМІНОЛОГІЇ: ПРИЧИНИ,
МОТИВАЦІЯ ТА СИСТЕМНІ ЧИННИИ, ЩО СПРИЯЮТЬ ВЧИНЕННЮ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ**

Державна зрада – це суспільно – небезпечне винне діяння, що вчиняється умисно суб'єктом кримінального правопорушення та відповідальність за яку настає за вчинення дій пов'язаних із заподіянням шкоди суверенітету, територіальній цілісності та недоторканості, обороноздатності, державній, економічній, інформаційній безпеці України, перехід на бік ворога в період збройного конфлікту, шпигунство, надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України [1]. Державна зрада, вчиняється на шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України [2, с. 218; 3, с. 130].

За 2022 – 2025 рік за даним Офісу Генерального прокурора [4] зареєстровано 3536 Кримінальних правопорушень передбачених статтею 111 Кримінального кодексу України (далі – КК України). Єдиний державний реєстр судових рішень

[5] вказує що за цей самий період по вищезазначених кримінальних правопорушеннях винесено 2150 вироків про притягнення осіб до кримінальної відповідальності.

Останнім часом в Україні наявна стійка тенденція до збільшення кількості кримінальних правопорушень [6, с. 272]. Така, відносно велика кількість кримінальних правопорушень потребує кримінологічного дослідження з метою виявлення причин та умов, що сприяють їх вчиненню для їх усунення та профілактики осіб схильних до вчинення таких злочинів. А протидія таким кримінальним правопорушенням на сучасному етапі, є надзвичайно гострою проблемою, ефективне вирішення якої, зокрема, залежить і від вдалої роботи правоохоронних органів із виявлення та розслідування злочинів. Обов'язковою умовою такої діяльності є знання кримінально-правових норм, які встановлюють відповідальність, тлумачення таких норм, а також вміння розмежовувати одне кримінальне правопорушення від іншого [7, с. 3].

Причинність вчинення таких кримінальних правопорушень пояснити вкрай складно, оскільки, очевидно, що у зв'язку з вчиненням таких кримінальних правопорушень шкода заподіюється суверенітету держави у якій особа народилася, проживає. Проте в контексті державної зради доцільно враховувати сукупність як об'єктивних, так і суб'єктивних факторів, що формують мотивацію відповідної кримінально-протиправної поведінки. В контексті об'єктивних ознак – причинністю можна вважати ідеологічні переконання особи стосовно держави, бажання повалення конституційного ладу, а також приязнь до іншої держави, наявність образ та/або не приязні до держави з різних причини, наприклад, у зв'язку з притягненням до різних форм відповідальності, політичні переконання, економічну кризу та нестабільність, тощо. Корисливий мотив може відігравати значення при поясненні причинності злочину, оскільки він ґрунтується на отриманні містериальної вигоди чи іншого блага або інших привілеї. Державна зрада, як кримінальне правопорушення завжди має цілеспрямований характер на заподіяння шкоди державі. Об'єктивними ознаками причинності можна пояснити вербування громадян України спецслужбами рф, що дуже яскраво

проявляється в сучасних умовах збройної агресії російської федерації проти України, а також інші шляхи впливу на свідомість осіб, такі як: шантаж та використання вразливого стану. У контексті інформаційної війни значну роль відіграє також пропагандистський вплив, дезінформація та маніпулювання суспільною свідомістю, що можуть поступово формувати у особи лояльність до держави-агресора.

Мотивація вчинення державної зради є складною та різноманітною, оскільки формується у поєднанні суб'єктивних та об'єктивних чинників. До мотивів, які найчастіше зустрічаються у сучасній кримінальній юстиції України пов'язаної з державною зрадою на нашу думку варто відзначити наступні: 1) Ідеологічний мотив – пов'язаний з переконаннями, що суперечать конституційним засадам держави, підтримці інтересів іншої держави або заперечення державного суверенітету. 2) Корисливий мотив – отримання матеріальної або фінансової винагороди. 3) Пов'язаний з примусом або шантажем.

Окрім цього важливо зупинитися на поясненні соціального середовища у якому перебуває особа, рівень її правосвідомості та громадянської позиції. Не усвідомлення наслідків своїх дій, недостатній рівень правової культури, слабкий зв'язок із державою як соціальним інститутом можуть сприяти формуванню передумов для вчинення кримінального правопорушення - державна зрада.

Важливою складовою кримінологічного аналізу є діяльність стосовно шляхів протидії та виправлення кримінальних правопорушників. На нашу думку ефективними шляхами протидії вчинення державної зради по-перше, — є удосконалення національного законодавства на практиці європейських країни та внесення змін до норми КК України у контексті чіткого визначення складу кримінального правопорушення та підвищення відповідальності до довічного позбавлення волі у всіх частинах статті 111 КК України, по-друге, — удосконалення системи правоохоронних органів у частині своєчасного виявлення осіб схильних до вчинення кримінальних правопорушень, обстеження їх засобів електро комунікаційних мереж та ефективному розслідуванні, по-

третє, — протидія пропаганді та дезінформації, розвиток критичного мислення населення, обмеження впливу ворожих інформаційних ресурсів, а також підвищення захисту інформації що становлять відомості державної таємниці та мають обмежений доступ.

Отже, державна зрада є одним із найбільш суспільно небезпечних кримінальних правопорушень, що посягає на основи національної безпеки та суверенітету держави. Її причинність має комплексний характер і зумовлюється поєднанням ідеологічних, корисливих, соціальних та зовнішніх впливів, зокрема в умовах інформаційного протистояння та збройної агресії. Мотивація таких дій формується під впливом як особистих переконань, так і зовнішнього тиску, включаючи вербування, шантаж або пропаганду. Важливу роль у запобіганні цьому злочину відіграє рівень правової свідомості населення та сформованість громадянської позиції. Ефективна протидія кримінальному правопорушенню «державна зрада» потребує вдосконалення законодавства, посилення діяльності правоохоронних органів та забезпечення інформаційної безпеки. Лише комплексний підхід дозволить мінімізувати ризики вчинення таких правопорушень і зміцнити національну безпеку держави.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III : станом на 17 лип. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 18.04.2026).
2. Луцький Т. М. Проблемні питання кваліфікації колабораційної діяльності в Україні. Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (21 жовтня 2022 року). С. 215–219. URL: file:///C:/Users/%D0%A2%D0%B0%D1%80%D0%B0%D1%81/Downloads/21_10_2022.pdf (дата звернення: 20.04.2026).
3. Бурда С. Я., Луцький Т. М. Колабораційна діяльність в Україні: окремі аспекти кримінально-правової кваліфікації // Міжнародний науковий журнал

«Інтернаука». Серія: «Юридичні науки». Київ, 2025. № 11 (93). С. 120–124.
<https://doi.org/10.25313/2520-2308-2025-11-11614> (дата звернення: 20.04.2026).

4. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Головна - Офіс Генерального прокурора*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 23.04.2026).

5. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення: 23.04.2026).

6. Луцький Т.М., Пасєка О.Ф. Окремі проблемні аспекти кримінальної відповідальності та покарання за правопорушення у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку. Аналітично-порівняльне правознавство. Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. 2022. № 1. С.270-275. URL:<http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/260148> (дата звернення: 03.05.2026).

7. Кримінально-правова характеристика злочинів, що вчиняються організованими групами та злочинними організаціями: посібник для підрозділів Національної поліції у схемах / Газдайка-Василишин І. Б., Луцький Т. М., Сабанюк Т. Р. - Львів: ЛьвДУВС, 2019. - 20 с. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/2721> (дата звернення: 23.04.2026).

Оліярник В.І.,
здобувач вищої освіти
навчально-наукового інституту
права та правоохоронної діяльності
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

Науковий керівник: **Лашук Н.Р.,**
завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін
навчально-наукового інституту
права та правоохоронної діяльності
кандидат юридичних наук, доцент
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

**«ПРОБЛЕМАТИКА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ
УХИЛЕННЯ ВІД МОБІЛІЗАЦІЇ (СТ. 336 КК УКРАЇНИ) ЗА НАЯВНОСТІ
У СУБ'ЄКТА РЕЛІГІЙНИХ ПЕРЕКОНАНЬ»**

В умовах повномасштабного збройного вторгнення російської федерації проти України, введення воєнного стану та оголошення загальної мобілізації Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 69/2022, питання кримінально-правової кваліфікації ухилення від мобілізації набуло виняткового практичного значення. Кількість кримінальних проваджень за статтею 336 КК України зросла в десятки разів, а серед підстав відмови від призову дедалі частіше фігурують релігійні переконання особи. Це породжує гостру колізію між конституційним обов'язком захисту держави, передбаченим статтею 65 Конституції України та гарантованою свободою совісті і віросповідання статті 35 Конституції України. Фундаментальною проблематикою правозастосування в умовах правового режиму воєнного стану є глибока системна суперечність між імперативними приписами Конституції України та станом спеціального законодавства, яке виявилось неадаптованим до реалій війни.

Хоча і частина 4 статті 35 Конституції України прямо гарантує заміну військової служби, альтернативною (невійськовою), на рівні законів зазначена альтернатива є скасованою [1]. Даний висновок можна зробити спираючись на те, що Закон України «Про альтернативну (невійськову) службу» регламентує заміну виключно строкової військової служби, призов на яку під час воєнного стану не здійснюється. Зазначена законодавча прогалина зумовлює виникнення складної правозастосовної проблеми у площині кримінального права: діяння, вчинене з метою реалізації конституційного права, кваліфікується органами досудового розслідування за статтею 336 КК України.

Вище перераховані суперечності не отримали однозначного законодавчого вирішення, що зумовило неоднорідність судової практики та необхідність її системного наукового осмислення.

У контексті зазначеного, вирішення проблем кримінально-правової кваліфікації діяння, передбаченого статті 336 КК України, потребує послідовного аналізу спроможності релігійних переконань особи впливати на юридичну оцінку обов'язкових ознак складу цього кримінального правопорушення: об'єктом даного кримінального правопорушення в широкому розумінні ним є суспільні відносини у сфері переведення економіки, діяльності органів влади, самоврядування, інших сфер і галузей країни на функціонування у період воєнного стану, а Збройні Сили України (далі — ЗСУ), інших воєнізованих формувань на організацію і штати воєнного часу. У більш вузькому розумінні це передбачений законом порядок підтримання бойової і мобілізаційної готовності ЗСУ та інших формувань на рівні, що забезпечує вимоги національної безпеки [2]. Об'єктивна сторона є формальною та виражається у 3 основних формах а саме: 1) відмові від отримання повістки на відправку з вимогою з'явитися до збірного пункту з подальшою неявкою для проходження військової служби; 2) неприбутті для відправки до військової частини, будучи належно повідомленим про призов на військову службу; 3) направленні письмової заяви про відмову від проходження військової служби під час мобілізації [3]. Вчиняється спеціальним суб'єктом. Варто зазначити, що

обов'язковим елементом даного кримінального правопорушення виступає прямий умисел особи, тобто наявність мотиву є факультативною ознакою.

Виходячи з вищесказаного, у даному контексті релігійні переконання діють як внутрішнє спонукання, тобто формують мотив діяння. Оскільки мотив не закріплений у диспозиції статті 336 КК України як обов'язкова або кваліфікуюча ознака, він виступає факультативним елементом суб'єктивної сторони. Відтак, релігійний мотив не впливає на кваліфікацію правопорушення: він не є підставою для притягнення особи до кримінальної відповідальності, оскільки склад злочину є формальним, проте й не може слугувати юридичним виправданням для ухилення від виконання конституційного обов'язку [4].

Вказана позиція повністю підтверджується сталою практикою Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду. Зокрема, у постанові від 19 березня 2024 року по справі № 676/4559/22 колегія суддів сформувала ідентичний правовий висновок, констатувавши, що право на свободу совісті та віросповідання (стаття 35 Конституції України) не є абсолютним і може підлягати правомірним обмеженням в інтересах національної безпеки. За відсутності чинного нормативно-процесуального механізму проходження альтернативної служби в період воєнного стану, релігійні переконання громадянина не деформують інтелектуальний чи вольовий елементи прямого умислу, а тому не виключають кримінальну протиправність і вину особи [2].

У даному контексті варто зазначити, аналогічну за змістом правову позицію об'єдної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 27 жовтня 2025 року у справі №573/838/24, у якій суд дійшов до висновку, що «Законодавство України не передбачає виключення з обов'язку проходити військову службу за призовом під час мобілізації, яке ґрунтується на релігійних або інших переконаннях. Об'єднана палата зауважила, що призов за мобілізацією може зумовлювати виконання військового обов'язку небойового характеру, що не потребує носіння та використання зброї (ремонт техніки, вивезення поранених, будівництво укріплень тощо)» [5]. Релігійні переконання особи, хоч і не мають вирішального значення для кваліфікації діяння за статтею

336 КК України, набувають важливої ознаки на етапі індивідуалізації кримінальної відповідальності та призначення покарання (статті 65 КК України). Встановлена судом під час розгляду справи дійсна щирість, глибина та послідовність вірувань військовозобов'язаного (зокрема, тривалість його членства в офіційно зареєстрованій релігійній громаді, відповідність способу життя її канонам), а також його відкрита готовність виконувати невійськові оборонні роботи на користь суспільства суттєво знижують ступінь суспільної небезпеки особи винного.

У висновку, проблематика притягнення до кримінальної відповідальності за ухилення від мобілізації за наявності релігійних переконань є наслідком обраного законодавцем способу криміналізації цього діяння та глибокої нормативної прогалини. Конституційна гарантія альтернативної служби залишається нереалізованою в умовах воєнного стану, що породжує ситуацію, за якої особа фактично позбавлена легального способу реалізувати своє конституційне право на свободу совісті. Оскільки релігійні переконання формують лише мотив діяння, вони не виключають кримінальну відповідальність за статтею 336 КК України, однак мають враховуватися судом як обставина, що характеризує особу винного, при індивідуалізації покарання. Подолання зазначеної колізії можливе виключно шляхом запровадження чіткого механізму альтернативної служби в особливий період, що забезпечить справедливий баланс між інтересами обороноздатності держави та фундаментальними правами людини.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

2. Постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 19.03.2024 у справі №

676/4559/22 (провадження № 51-5696км23).

URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/117849531>

3. Суддя ВС у ККС висвітлює практику формування підходів до розв'язання правових питань у військовій сфері. *Верховний Суд: офіційний вебсайт*. 04 грудня 2025. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/press-centr/news/1929433/> (дата звернення: 31.05.2026).

4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

5. Постанова Об'єднаної Палати Верховного Суду від 27.10.2025 у справі № 573/838/24 (провадження № 51-603кмо25). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/82998245>

Солом'янюк Б.,

здобувачка вищої освіти
навчально-наукового інституту права
та правоохоронної діяльності
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

Науковий керівник: **Вишневська І.А.**

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
доктор філософії в галузі права
навчально-наукового інституту
права та правоохоронної діяльності
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ХУЛІГАНСТВО: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА

Одним із важливих напрямів кримінально-правової охорони суспільних відносин є забезпечення громадського порядку та спокою громадян. Порухення встановлених правил поведінки у громадських місцях негативно впливає на стабільність суспільного життя, створює небезпеку для людей та підриває авторитет правопорядку. Серед кримінальних правопорушень, що посягають на громадський порядок, особливе місце займає хуліганство. Кримінальна відповідальність за це діяння передбачена ст. 296 КК України, відповідно до якої хуліганством визнається грубе порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжується особливою зухвалістю або винятковим цинізмом [1].

Актуальність дослідження кримінально-правової характеристики хуліганства зумовлена тим, що зазначене кримінальне правопорушення є одним із найбільш поширених злочинів проти громадського порядку. Крім того, у практиці правозастосування часто виникають труднощі щодо правильної кваліфікації таких дій та їх відмежування від адміністративних правопорушень,

зокрема дрібного хуліганства. Особливої актуальності набуває питання встановлення мотиву явної неповаги до суспільства, який у судовій практиці виступає основним критерієм відмежування хуліганства від інших кримінальних правопорушень проти особи.

У науці кримінального права родовим об'єктом хуліганства визнаються суспільні відносини у сфері забезпечення громадського порядку. На думку В. Я. Тація та В. І. Борисова, громадський порядок слід розглядати як систему суспільних відносин, що забезпечують нормальні умови життя людей, спокій громадян та дотримання правил поведінки у громадських місцях [2]. Безпосереднім об'єктом цього кримінального правопорушення є суспільні відносини, що забезпечують громадський спокій та безпеку, а додатковим факультативним об'єктом можуть виступати здоров'я людини, її честь і гідність або право власності.

Об'єктивна сторона хуліганства полягає у вчиненні активних дій, які грубо порушують громадський порядок. Такі дії повинні супроводжуватися особливою зухвалістю або винятковим цинізмом. У кримінально-правовій літературі зазначається, що грубість порушення громадського порядку проявляється у демонстративному нехтуванні правилами поведінки, агресивності дій правопорушника або їх тривалості [3]. У кримінально-правовій науці зазначається, що хуліганські дії можуть проявлятися у застосуванні насильства до громадян, пошкодженні майна, образах або інших агресивних діях у громадських місцях, які демонстративно порушують громадський порядок та викликають обурення оточуючих. Такі дії характеризуються грубістю порушення громадського порядку та свідчать про явну неповагу до суспільства.

Важливими ознаками об'єктивної сторони хуліганства є особлива зухвалість або винятковий цинізм. Особлива зухвалість проявляється у винятково агресивній поведінці правопорушника, застосуванні фізичного насильства, опорі особам, які намагаються припинити протиправні дії, або демонстративному ігноруванні загальноприйнятих правил поведінки.

Винятковий цинізм, у свою чергу, характеризується грубою зневагою до моральних норм суспільства та приниженням людської гідності [3].

Суб'єктом хуліганства є фізична осудна особа, яка досягла шістнадцятирічного віку. Спеціальних ознак суб'єкта кримінальний закон не передбачає. Разом з тим, кримінальний закон встановлює кваліфікуючі ознаки цього правопорушення. Зокрема, відповідно до ч. 2–4 ст. 296 КК України, підвищена кримінальна відповідальність настає у разі вчинення хуліганства групою осіб, повторно, особою, раніше судимою за хуліганство, або із застосуванням зброї чи інших предметів, спеціально пристосованих для нанесення тілесних ушкоджень [1].

Суб'єктивна сторона хуліганства характеризується прямим умислом. Особа усвідомлює, що її дії грубо порушують громадський порядок, і бажає їх вчинити. Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони є мотив явної неповаги до суспільства. Як зазначає В. О. Навроцький, саме цей мотив є ключовим критерієм відмежування хуліганства від інших злочинів, пов'язаних із насильством, що виникають на ґрунті особистих неприязних відносин [3].

Значну роль у формуванні єдиної практики застосування кримінального законодавства відіграє судова практика. Так, у постанові Касаційного кримінального суду у складі Верховний Суд у справі № 749/1092/16-к суд зазначив, що для кваліфікації діяння як хуліганства необхідно встановити поєднання двох обов'язкових ознак: грубого порушення громадського порядку та мотиву явної неповаги до суспільства [4]. У практиці застосування ст. 296 КК України значні труднощі виникають під час встановлення такої кваліфікуючої ознаки, як використання предмета, спеціально пристосованого або заздалегідь заготовленого для нанесення тілесних ушкоджень. У своїй правовій позиції Верховний Суд роз'яснив, що спеціально пристосованими для нанесення тілесних ушкоджень слід вважати предмети, які винна особа пристосувала для цієї мети заздалегідь або безпосередньо під час вчинення хуліганських дій [5]. Водночас заздалегідь заготовленими визнаються предмети, які не зазнавали спеціальної обробки, однак були свідомо підготовлені винним для використання

з метою спричинення тілесних ушкоджень і об'єктивно можуть бути використані для цього. У судовій практиці було встановлено, що навіть предмет побутового призначення може визнаватися таким знаряддям, якщо особа заздалегідь взяла його для застосування під час нападу. Зокрема, у розглянутій справі обвинувачений використав палицю для ходьби з металевим штирем, якою завдав потерпілому тілесних ушкоджень. Незважаючи на те, що цей предмет не був спеціально модифікований для нанесення ударів, суд визнав його заздалегідь заготовленим предметом для спричинення тілесних ушкоджень, що утворює кваліфікуючу ознаку ч. 4 ст. 296 КК України. Така позиція узгоджується з роз'ясненнями, наданими у постанові Пленуму Верховний Суд України №10 від 22 грудня 2006 року «Про судову практику у справах про хуліганство», відповідно до яких зазначена кваліфікуюча ознака має місце у випадках, коли винний за допомогою відповідного предмета заподіяв або намагався заподіяти тілесні ушкодження чи створив реальну загрозу для життя або здоров'я громадян [7]. Таким чином, використання будь-якого предмета, який був заздалегідь підготовлений винною особою та фактично застосований для нанесення тілесних ушкоджень, може бути підставою для кваліфікації дій за ч. 4 ст. 296 КК України.

У своїх правових позиціях Верховний Суд також наголошує, що не кожне порушення громадського порядку утворює склад хуліганства. Якщо дії особи були спричинені особистим конфліктом між конкретними особами і не містили мотиву явної неповаги до суспільства, вони не можуть кваліфікуватися за ст. 296 КК України [5]. Такий підхід дозволяє правильно відмежувати хуліганство від злочинів проти особи або адміністративних правопорушень.

Особливого значення набуває також відмежування хуліганства від адміністративної відповідальності за дрібне хуліганство, передбаченої ст. 173 Кодекс України про адміністративні правопорушення. Основною відмінністю між цими правопорушеннями є ступінь суспільної небезпечності діяння. Якщо порушення громадського порядку не має грубого характеру та не супроводжується особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом, воно може бути кваліфіковане як адміністративне правопорушення [6].

Отже, хуліганство є кримінальним правопорушенням проти громадського порядку, що характеризується грубим порушенням правил суспільної поведінки та демонстративною зневагою до суспільства. Аналіз кримінального законодавства, наукових джерел і судової практики свідчить, що ключовими ознаками цього правопорушення є грубість порушення громадського порядку, особлива зухвалість або винятковий цинізм дій правопорушника, а також мотив явної неповаги до суспільства. Правильне встановлення ознак складу хуліганства має визначальне значення для його відмежування від адміністративних правопорушень та злочинів, учинених на ґрунті особистих неприязних відносин. Узагальнення судової практики свідчить про необхідність комплексної оцінки мотиву поведінки винної особи та характеру порушення громадського порядку під час кримінально-правової кваліфікації таких діянь.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
2. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / В. Я. Тацій, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 6-те вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2020. 768 с.
3. Навроцький В. О. Кримінальне право України. Особлива частина : курс лекцій. Київ : Знання, 2000. 771 с.
4. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 12.03.2019 у справі № 749/1092/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80521873>
5. Огляд судової практики Верховного Суду щодо застосування статті 296 «Хуліганство» КК України. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/oglyady/Oglyad_KKS_st_296_hylyganstv_o.pdf.
6. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Кодекс України від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/card/80731-10>

7. Про судову практику у справах про хуліганство : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 22.12.2006 № 10. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/va010700-06>

Стеценко А.В.,

здобувач вищої освіти
факультету №1 (з підготовки фахівців для
органів досудового розслідування
Національної поліції України)
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

Науковий керівник: **Авраменко О.В.,**
професор кафедри кримінального права та кримінології
факультету №1 (з підготовки фахівців для
органів досудового розслідування
Національної поліції України)
кандидат юридичних наук, професор
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ВЧИНЕНИХ ОРГАНІЗОВАНИМИ ГРУПАМИ

Проблема кваліфікації кримінальних правопорушень, вчинених організованими групами, є однією з найбільш складних у кримінальному праві України, оскільки вона пов'язана не лише з установленням факту вчинення конкретного кримінального правопорушення, а й із доведенням особливої форми співучасті. Відповідно до ст. 28 Кримінального кодексу України [1], кримінальне правопорушення визнається вчиненим організованою групою, якщо в його підготовці або вчиненні брали участь декілька осіб, які попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення цього та іншого кримінального правопорушення, об'єданого єдиним планом із розподілом функцій учасників групи. Саме такі ознаки, як стійкість, попередня організованість, єдиний план та розподіл ролей, відрізняють організовану групу від простої групи осіб або групи осіб за попередньою змовою.

Основна складність кваліфікації полягає у відмежуванні організованої групи від групи осіб за попередньою змовою. Група за попередньою змовою може виникнути без тривалого планування, наприклад тоді, коли двоє або більше осіб домовилися спільно вчинити одне кримінальне правопорушення. Натомість організована група передбачає вищий рівень узгодженості: учасники не лише домовляються про вчинення діяння, а й розподіляють функції, визначають спосіб дій, забезпечують підготовку, приховування слідів, збут майна або інші допоміжні дії. Тому помилковою є практика, коли сам факт участі кількох осіб автоматично розцінюється як організована група. Для правильної кваліфікації необхідно довести не кількість учасників, а саме якісні ознаки організованості.

Важливе значення має і питання стійкості організованої групи. Стійкість не можна зводити лише до тривалості існування групи. Вона може проявлятися у стабільності складу учасників, повторюваності кримінальних дій, наявності організатора, внутрішньої дисципліни, попереднього розподілу ролей, використання певних засобів зв'язку, прикриття або конспірації. Наприклад, якщо троє осіб один раз домовилися вчинити крадіжку, це ще не завжди свідчить про організовану групу. Однак якщо вони заздалегідь розробили план, визначили, хто спостерігає, хто проникає до приміщення, хто перевозить майно, а також планували подальші подібні дії, тоді є підстави говорити про ознаки організованої групи [2, с. 10].

Окремою проблемою є кваліфікація дій організатора, виконавців, пособників та інших учасників. У кримінальному праві важливо правильно встановити роль кожної особи, оскільки не всі учасники організованої групи безпосередньо виконують об'єктивну сторону кримінального правопорушення. Один учасник може планувати злочин, другий – забезпечувати транспорт, третій – надавати інформацію, четвертий – безпосередньо виконувати злочинні дії. Проблема полягає в тому, що в судовій практиці інколи складно відмежувати активного співучасника від особи, яка випадково або епізодично сприяла вчиненню правопорушення, не усвідомлюючи існування організованої групи. Тому для кваліфікації необхідно довести, що особа усвідомлювала

організований характер групи та свою роль у реалізації спільного злочинного плану [3, с. 55].

Особливої уваги потребує співвідношення поняття організованої групи та злочинної організації. За ст. 28 КК України злочинна організація є більш складною та небезпечною формою співучасті, адже вона характеризується ієрархічністю, більшою кількістю учасників і спрямованістю на вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів, керівництво чи координацію злочинної діяльності інших осіб. Крім того, ст. 255 КК України передбачає окрему кримінальну відповідальність за створення, керівництво злочинною організацією або участь у ній. Це означає, що при кваліфікації необхідно обережно визначати, чи йдеться лише про організовану групу як кваліфікуючу ознаку конкретного складу кримінального правопорушення, чи про самостійний склад злочину, пов'язаний зі створенням або участю у злочинній організації. Ще однією проблемою є подвійне врахування однієї й тієї самої ознаки. Якщо вчинення кримінального правопорушення організованою групою вже передбачене як кваліфікуюча ознака в Особливій частині КК України, то її не можна повторно враховувати як обставину, що обтяжує покарання. Водночас ст. 67 КК України передбачає як обтяжуючу обставину вчинення кримінального правопорушення групою осіб за попередньою змовою або організованою групою. Тому суд має перевіряти, чи не відбувається необґрунтоване посилення відповідальності за рахунок повторного врахування тієї самої ознаки.

Практична складність також полягає у доказуванні попередньої організованості. Для доведення цієї ознаки недостатньо лише показань одного зі співучасників або самого факту спільного перебування осіб у певному місці. Необхідно встановити сукупність доказів: попередні домовленості, підготовчі дії, узгодженість поведінки, розподіл функцій, спільний інтерес у результаті кримінального правопорушення, способи приховування діяльності. Якщо ці ознаки не доведені належним чином, кваліфікація за ознакою організованої групи може бути визнана необґрунтованою [4, с. 136].

Отже, проблеми кваліфікації кримінальних правопорушень, вчинених організованими групами, пов'язані насамперед із нечітким розмежуванням форм співучасті, складністю доведення стійкості та попередньої організованості, неправильним визначенням ролей учасників і ризиком подвійного врахування кваліфікуючих ознак. Для усунення цих проблем необхідно, щоб правозастосовна практика орієнтувалася не лише на кількість учасників, а на реальний характер їх взаємодії, ступінь організованості, наявність спільного плану та усвідомлення кожним учасником своєї ролі у злочинній діяльності. Саме такий підхід забезпечує правильну кримінально-правову оцінку діяння та дотримання принципів законності, індивідуалізації відповідальності й справедливості покарання.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III : станом на 15 квітня 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
2. Кримінально-правова характеристика злочинів, що вчиняються організованими групами та злочинними організаціями: посібник для підрозділів Національної поліції у схемах. Газдайка-Василишин І. Б., Луцький Т. М., Сабанюк Т. Р. - Львів: ЛьвДУВС, 2019. 20 с.
3. Кримінально-правова характеристика злочинів проти особи: навчальний посібник у схемах. В. К. Грищук, Т. М. Луцький, О. Ф. Пасека, М. В. Самарчук. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. - 64 с.
4. Луцький Т. Кримінальна відповідальність за необережне заподіяння смерті в Україні: теорія та практика: монографія. Тарас Луцький. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 544 с.

Федів А.М.,

здобучка вищої освіти
навчально-наукового інституту права
та правоохоронної діяльності
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

Науковий керівник: **Вишневська І.А.,**
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
доктор філософії в галузі права
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

СПЕЦІАЛЬНА КОНФІСКАЦІЯ ЯК ЗАХІД КРИМІНАЛЬНО- ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ ТА ЇЇ РОЗМЕЖУВАННЯ ІЗ КОНФІСКАЦІЄЮ ЯК ВИДОМ ПОКАРАННЯ

Механізм кримінально-правового реагування не зводиться виключно до покарання. Кримінальна відповідальність є лише одним із засобів впливу на особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, і застосовується за наявності обвинувального вироку. Однак, поряд із покаранням є й інші заходи кримінально-правового впливу, зокрема звільнення від покарання чи подальшого його відбування або застосування інших заходів кримінально-правового характеру. Спеціальна конфіскація належить до інших заходів кримінально-правового характеру.

А. М. Яценко пропонує під заходами кримінально-правового характеру розуміти засоби впливу, передбачені законом про кримінальну відповідальність за вчинення кримінально-протиправного чи зовні схожого на нього діяння або суспільно небезпечного діяння, передбаченого Особливою частиною цього закону, пов'язані з обмеженнями чи позбавленнями найбільш значимих для людини прав і свобод або зі звільненням особи від кримінальної відповідальності

та покарання чи, навіть взагалі, з її непритягненням до такої відповідальності і спрямовані на досягнення соціально корисних цілей [1].

Згідно зі статтею 96-1 КК України спеціальна конфіскація полягає у примусовому безоплатному вилученні за рішенням суду у власність держави грошей, цінностей та іншого майна у випадках, визначених цим Кодексом, за умови вчинення умисного кримінального правопорушення або суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною цього Кодексу, за які передбачено основне покарання у виді позбавлення волі або штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, [2] а також щодо кримінальних правопорушень, перелік яких визначений статтею 96-1 КК України.

Частина 1 статті 96-2 КК України передбачає випадки застосування спеціальної конфіскації. Звертаючи увагу на пункт 1 статті, найбільш поширеною підставою є спеціальна конфіскація майна, безпосередньо здобутого внаслідок кримінального правопорушення (наприклад, доходи від наркоторгівлі або кошти, отримані шляхом шахрайства). Також конфіскації підлягають доходи, одержані внаслідок використання такого майна, зокрема прибуток від його подальшого використання. У випадку, передбаченому пунктом 2 статті, спеціальній конфіскації підлягають кошти або інше майно, що призначалися чи використовувалися для схиляння до вчинення злочину, його фінансування або матеріального забезпечення (наприклад, кошти для придбання зброї або винагорода за вчинення злочину). Пункт 3 стосується предмета кримінального правопорушення, тобто матеріальних об'єктів, на які спрямоване посягання (наприклад, підроблені гроші, документи або наркотичні засоби), при цьому у разі відсутності причетності власника таке майно повертається, а якщо власник не встановлений – переходить у власність держави. Пункт 4 статті охоплює знаряддя та засоби вчинення злочину (наприклад, техніку для підробки документів, транспорт для перевезення наркотиків чи зброю), які конфіскуються, якщо власник знав або повинен був знати про їх незаконне використання, а за відсутності такої обізнаності повертаються добросовісному власнику. Якщо

майно, зазначене у частині першій статті 96-2 КК України, було повністю або частково перетворене, спеціальній конфіскації підлягає відповідне перетворене майно.

Якщо конфіскація грошей, цінностей та іншого майна, на момент прийняття судом рішення про спеціальну конфіскацію неможлива внаслідок їх використання або неможливості виділення з набутого законним шляхом майна, або відчуження, або з інших причин, суд виносить рішення про конфіскацію грошової суми, що відповідає вартості такого майна [2].

Юридичні особи в силу своєї природи не можуть нести класичну кримінальну відповідальність за вчинення ними кримінального правопорушення, але до них можуть застосовуватися інші кримінально-правові заходи, зокрема спеціальна конфіскація. Як приклад, підприємство, яке легалізувало доходи, отримані злочинним шляхом, може бути позбавлене такого майна на підставі судової ухвали.

Спеціальну конфіскацію слід розмежовувати з конфіскацією майна як видом покарання, адже вони мають відмінну правову природу.

Конфіскація майна як вид покарання полягає в примусовому безоплатному вилученні у власність держави всього або частини майна, яке є власністю засудженого [2], що передбачено частиною 1 статті 59 Кримінального кодексу України. Конфіскація майна є додатковим покаранням та має майновий характер. Конфіскація призначається лише у випадках, передбачених санкцією статті (частини статті) Особливої частини КК України за вчинення: тяжких корисливих злочинів або особливо тяжких корисливих злочинів або злочинів проти основ національної безпеки України (розділ I Особливої частини КК України ст. ст. 109-114-2 КК України) та громадської безпеки незалежно від ступеня їх тяжкості (розділ IX Особливої частини КК України).

Звертаючись до правової позиції Верховного Суду слід зазначити, що корисливим тяжким або особливо тяжким злочином може бути визнаний будь-який із злочинів, визначених у частинах 4 чи 5 ст. 12 КК якщо його вчинено із корисливих спонукань. Під корисливими спонуканнями слід розуміти бажання

винного одержати внаслідок вчинення злочину матеріальні блага для себе або інших осіб, одержати чи зберегти певні майнові права, уникнути матеріальних витрат чи обов'язків або досягти іншої матеріальної вигоди [3]. При застосуванні конфіскації майна як виду покарання потрібно звернути увагу на особливий характер правообмежень: конфіскація може бути повною чи частковою; у разі конфіскації не всього майна, а лише його частини суд повинен зазначити, яка саме частина майна конфіскується, або перелічити предмети, що конфіскуються; вказане майно вилучається примусово і назавжди. Держава жодним чином не компенсує власникові вартість вилученого майна; виконання покарання у виді конфіскації майна здійснюється органом державної виконавчої служби за місцезнаходженням майна відповідно до Закону України «Про виконавче провадження».

Згідно з КВК України конфіскації підлягає майно, що є власністю засудженого, в тому числі його частка у спільній власності, статутному фонді суб'єктів господарської діяльності, гроші, цінні папери та інші цінності, включаючи ті, що знаходяться на рахунках і на вкладах чи на зберіганні у фінансових установах, а також майно, передане засудженим у довірче управління, а майно, що належить засудженому на правах приватної власності чи є його часткою у спільній власності, необхідне для засудженого та осіб, які перебувають на його утриманні, не підлягає конфіскації [4].

Конфіскація майна передбачена положеннями статті 59 КК України за своєю правовою природою є одним із видів додаткового покарання [5]. Спеціальна конфіскація майна за правовою природою вона належить до інших (відмінних від покарання) заходів кримінально-правового характеру, оскільки не включена до переліку видів покарань (ст. 51 КК України), а розміщена у Розділі XIV Загальної частини Кримінального кодексу України під назвою «Інші заходи кримінально-правового характеру». Спільною ознакою є вилучення майна, яке є примусовим і безоплатним. Але із цієї спільної ознаки одразу випливає відмінність між ними, а саме характер майна, що вилучається в особи. Під час конфіскації як додаткового покарання вилучається майно, яке належить особі на

правах власності, натомість під час застосування спеціальної конфіскації вилучаються цінності, гроші та інше майно, привласнене кримінально-протиправним шляхом. Також варто зазначити, що предметом спеціальної конфіскації може бути не лише незаконно здобуте майно, а й дохід, отриманий із такого майна. Ще одною відмінністю між ними є коло суб'єктів, на яких поширюється дія зазначених заходів впливу. Що стосується конфіскації майна як покарання, відповідно до статті 59 Кримінального кодексу України майно вилучається у суб'єкта злочину, який визнаний обвинувальним вироком суду винним у його вчиненні, вона не може бути призначена неповнолітньому, неосудному або особі, яка звільняється від кримінальної відповідальності чи покарання. Натомість сфера застосування спеціальної конфіскації є ширшою, адже може застосовуватись і до неповнолітніх, а також інших осіб, що в силу відсутності певних критеріїв не можуть визнаватись суб'єктами кримінального правопорушення (наприклад, відсутність такої обов'язкової ознаки, як осудність).

Також застосування спеціальної конфіскації можливе до осіб, які звільнені від кримінальної відповідальності чи покарання з підстав, передбачених кримінальним законом, крім випадків звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності; а також до третьої особи [5]. Застосування спеціальної конфіскації не обмежене лише обвинувальним вироком суду. Згідно з положеннями частини 2 статті 96-2 Кримінального кодексу України вона може застосовуватись також на таких підставах: ухвала суду про звільнення особи від кримінальної відповідальності, ухвала суду про застосування заходів медичного характеру, ухвала суду про застосування примусових заходів виховного характеру [2].

Конфіскація майна як покарання призначається за вчинення тяжких й особливо тяжких корисливих злочинів, а також злочинів незалежно від ступеня тяжкості проти основ національної безпеки України і громадського порядку у випадках, передбачених у санкціях статей Особливої частини КК України. Спеціальна конфіскація застосовується лише за вчинення умисних кримінальних

правопорушень або суспільно небезпечних діянь, що підпадають під ознаки діянь, передбачених Особливою частиною КК України, за які визначене основне покарання у вигляді позбавлення волі або штрафу (понад три тисячі неоподаткованих мінімумів доходів громадян), а також за вчинення окремих протиправних посягань, перелік яких визначено частиною 1 статті 96-1 КК України. Ще однією відмінністю цих двох категорій є наслідки їх застосування: конфіскація майна як покарання тягне за собою такий наслідок як судимість, а спеціальна конфіскація – ні. Останньою відмінністю між ними є мета. Метою спеціальної конфіскації є припинення використання грошей, цінностей та іншого майна, здобутих внаслідок злочинної чи іншої протиправної діяльності, як мети або засобу кримінально-протиправної діяльності. Натомість метою конфіскації майна як покарання є виправлення та кара засудженого та запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень.

Спеціальна конфіскація як інший захід кримінально-правового характеру є важливим засобом протидії злочинності, який спрямований на повернення незаконного майна у власність держави. Цей захід застосовується виключно за наявності чітко визначених у законі підстав. Окрему увагу було приділено ознакам спеціальної конфіскації, які відрізняють її від конфіскації як виду покарання. Вона має самостійний характер, може застосовуватися до осіб, які не є суб'єктами складу кримінального правопорушення, та має на меті не покарання, а відновлення законності.

Список використаних джерел:

1. Яценко А. М. Заходи кримінально-правового характеру: поняття, зміст і сутність. *Форум права*. 2013. № 3. С. 776–780.
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III.
3. Постанова Верховного Суду від 20.02.2018 у справі № 154/2423/16 (провадження № 51-54км18). URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/ogljad_kks_vs (дата звернення: 13.05.2026).

4. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11.07.2003 № 1129-IV.

5. Винник А. О. Порівняльна характеристика спеціальної конфіскації як іншого заходу кримінально-правового характеру та конфіскації як виду покарання за чинним Кримінальним кодексом України. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. № 2. С. 26–29.

Шевчук С.І.,
здобувачка вищої освіти
навчально-наукового інституту
права та правоохоронної діяльності
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

Науковий керівник: **Вишневська І.А.,**
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
навчально-наукового інституту
права та правоохоронної діяльності
доктор філософії в галузі права
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

КОЛАБОРАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: КРИМІНАЛЬНО-ПРОВОА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ЧИННИКИ ПОШИРЕННЯ

Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України зумовила необхідність удосконалення механізмів кримінально-правового захисту національної безпеки. В умовах воєнного стану особливої актуальності набуває проблема колабораційної діяльності, яка становить одну з найбільш небезпечних форм сприяння державі-агресору.

У зв'язку з поширенням випадків співпраці окремих громадян із представниками держави-агресора законодавець доповнив Кримінальний кодекс України статтею 111-1, якою встановлено кримінальну відповідальність за колабораційну діяльність.

Відповідно до положень ст. 111-1 КК України колабораційна діяльність охоплює широкий спектр суспільно небезпечних діянь. До них належать публічне заперечення збройної агресії проти України, підтримка рішень і дій держави-агресора, здійснення пропаганди в закладах освіти, добровільне

зайняття посад в окупаційних органах влади та інші форми сприяння державі-агресору [1].

Як зазначає Є. О. Письменський, після запровадження у кримінальному законодавстві самостійної норми про відповідальність за колабораційну діяльність суттєво зріс науковий інтерес до проблем кримінально-правової протидії цьому явищу. Науковець звертає увагу на необхідність узагальнення правозастосовної практики та вироблення єдиних підходів до кваліфікації відповідних діянь, оскільки практика застосування ст. 111-1 КК України виявила низку дискусійних і проблемних питань [2, с. 7–8].

Колабораційна діяльність належить до кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України. Її суспільна небезпечність полягає у сприянні реалізації інтересів держави-агресора та заподіянні шкоди національним інтересам України.

Особливий інтерес для науки кримінального права становить питання відмежування колабораційної діяльності від суміжних складів кримінальних правопорушень, насамперед державної зради. Правильна кваліфікація має важливе значення для забезпечення принципу законності та однакового застосування кримінального законодавства.

Водночас під час кваліфікації колабораційної діяльності важливе значення має врахування конкретних обставин вчинення діяння. Як зазначається у правозахисній літературі, сам факт перебування особи на тимчасово окупованій території або її вимушена взаємодія з представниками окупаційної влади не завжди свідчать про наявність ознак кримінально караної колабораційної діяльності. У кожному випадку необхідно встановлювати добровільність поведінки особи, характер її дій та наявність передбачених законом підстав для кримінальної відповідальності [3].

Серед чинників поширення колабораційної діяльності необхідно виокремити вплив пропаганди держави-агресора, тривале перебування населення на тимчасово окупованих територіях, низький рівень правової культури та прагнення особистої вигоди.

Ефективна протидія колабораційній діяльності повинна здійснюватися комплексно та поєднувати кримінально-правові, інформаційні та профілактичні заходи.

Отже, колабораційна діяльність є одним із найбільш небезпечних кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України в умовах воєнного стану. Подальше вдосконалення механізмів кримінально-правового реагування на такі діяння є важливою передумовою зміцнення національної безпеки держави.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III.
2. Письменський Є. О. Кримінально-правові проблеми протидії колабораційній діяльності : монографія. Київ : Алерта, 2024. 438 с.
3. Співпраця з ворогом під час окупації: які обставини виключають кримінальну протиправність? Українська Гельсінська спілка з прав людини. 2022. 20 верес.

Юрко Р.,

здобувач вищої освіти
факультету №1 (з підготовки фахівців для
органів досудового розслідування
Національної поліції України)
*(Львівського державного університету
внутрішніх справ)*

Науковий керівник: **Луцький Т.М.,**
доцент кафедри кримінального права та кримінології
факультету №1 (з підготовки фахівців для
органів досудового розслідування
Національної поліції України)
доктор філософії в галузі права, доцент
*(Львівського державного університету
внутрішніх справ)*

РЕЦИДИВНА ЗЛОЧИННІСТЬ В УКРАЇНІ: ШЛЯХИ ПРОТИДІЇ ТА ЇЇ ДЕТЕРМІНАНТИ

Кримінологічне поняття «рецидивна злочинність» тісно пов'язане з кримінально-правовим поняттям «рецидив злочину». Термін «рецидив» походить від латинського слова *recidivus* і означає те, що повертається, повторюється, тобто повторний прояв чогось. У статті 34 КК України рецидивом кримінальних правопорушень визнається вчинення нового умисного кримінального правопорушення особою, яка має судимість за умисне кримінальне правопорушення. Такий рецидив дістав назву легального. Залежно від характеру вчинених особою злочинів, кількості судимостей у злочинця, ступеня суспільної небезпечності злочинів, що входять до рецидиву, легальний рецидив класифікується за такими видами: загальний і спеціальний рецидив, простий і складний (багаторазовий), пенітенціарний.

На основі вищезазначеного можна зробити висновок, що кримінологічний рецидив злочинів - це повторне вчинення нового злочину особою, яка раніше вчинила злочин, незалежно від наявності у неї судимості.

Причини та умови рецидивної злочинності можна вважати певним комплексом взаємодіючих детермінант, пов'язаних з несприятливим зовнішнім середовищем і особою злочинця, які обумовлюють продовження злочинної діяльності.

Специфічні причини та умови (детермінанти) рецидивної злочинності можна умовно поділити на три групи: детермінанти, пов'язані з першою судимістю, першим вчиненням злочину особою; детермінанти, обумовлені процесом відбуття покарання, особливо покарання у вигляді позбавлення волі; детермінанти, які впливають на постпенітенціарну адаптацію [1].

Серед осіб, які повторно вчиняють правопорушення, зростає частка тих, хто не має стабільного джерела доходу, роботи чи постійного місця проживання, що значною мірою сприяє вчиненню нових злочинів з метою задоволення базових потреб.

Слабовільні рецидивісти вчиняють злочини через соціальну дезадаптованість та непристосованість до життя. Імпульсивні рецидивісти вчиняють злочини через емоційну невірноваженість, нестабільність та безрозсудність реакцій на зовнішні подразники. Їм притаманні хуліганство та насильницькі діяння. Афективні рецидивісти, емоційно нестійкі, зазвичай вчиняють подібні злочини, включаючи посягання на життя, здоров'я, майно та хуліганство. Емоційні рецидивісти, характеризуються стійким негативним станом, вчиняють злочини з жорстокістю та схильні до хуліганства, катувань та вбивств [2, с.28].

Для забезпечення ефективної протидії рецидивної злочинності варто звернути увагу на зарубіжний досвід, до прикладу, у Федеральному бюро в'язниць США, починаючи з моменту прибуття засудженої особи до установи Бюро і продовжуючи до його закінчення відбування покарання:

з першого дня відбувається визначення індивідуальних «криміногенних» потреб засудженої особи. Криміногенні потреби це характеристики, риси, проблеми або обставини особи, які безпосередньо пов'язані з імовірністю вчинення нею іншого кримінального правопорушення, як-от низький рівень освіти та успішності на роботі або зловживання психоактивними речовинами;

створення «шкільного округу» в рамках федеральної тюремної системи. Дослідження показують, що засуджені особи, які беруть участь у програмах виправної освіти, мають на 43% нижчі шанси повернутися до установи відбування покарання, ніж ті, хто цього не робить, і що кожен долар, витрачений на тюремну освіту, заощаджує від чотирьох до п'яти доларів на витратах на повторне засудження особи;

підтримка пілотної програми «Другий шанс Пелла», оголошена Міністерством освіти в липні 2015 року, яка дає змогу ув'язненим американцям, які мають на це право, отримувати гранти Пелла та продовжувати вищу освіту з метою допомогти їм знайти роботу та підтримувати свої сім'ї після звільнення;

заохочення засуджених до розвитку професійних навичок, що потребують на ринку праці, через розширення можливостей для професійного навчання, зосереджуючись на забезпеченні розвитку засудженими професійних навичок, потрібних для пошуку роботи після закінчення відбування покарання;

забезпечення належного лікування ув'язнених від зловживання психоактивними речовинами;—допомога засудженим у підтримці сімейних зв'язків під час перебування в місцях відбування покарання;

удосконалення програм для засуджених жінок;

надання інформації та ресурсів засудженим під час їхнього повернення до суспільного життя після відбуття покарання, зокрема було опубліковано «Довідник з реінтеграції», який надає практичні рекомендації засудженим під час їхнього повернення до громади, понад 20000 примірників якого було розповсюджено серед засуджених упродовж першого року його існування. Крім того, було активовано гарячу лінію з реінтеграції, щоб допомогти колишнім засудженим під час їхнього переходу до громади

Окремої уваги заслуговує досвід Великої Британії у сфері протидії рецидивній злочинності, зокрема програма «Соціальні підприємства для колишніх ув'язнених: британський досвід Second Chance». Її основою є переконання, що кожна людина, яка пережила складні життєві обставини, заслуговує на другий шанс для відновлення свого життя та реалізації власного потенціалу. Одним із ключових принципів реформи кримінального правосуддя є те, що особу не слід оцінювати лише за її найгірший вчинок.

Для людей із судимістю праця є важливим елементом реабілітації, оскільки саме працевлаштування сприяє соціальній адаптації, допомагає уникнути повторного вчинення правопорушень і знижує рівень рецидивної злочинності. Значну роль у цьому процесі відіграє бізнес, який здатний впливати на зміну суспільного ставлення та формування більш згуртованого й здорового суспільства. Роботодавці мають усвідомлювати, що люди з неблагополучних сімей часто проявляють значну наполегливість у пошуку роботи, незважаючи на серйозні життєві труднощі. Саме тому у Великій Британії протягом багатьох років функціонують програми «Соціальні підприємства для колишніх ув'язнених», діяльність яких ґрунтується на переконанні, що працевлаштування є одним із найважливіших засобів зниження рецидивної злочинності [3, с. 199-201].

Починаючи з 2014 року (з моменту початку військового конфлікту на Сході України, окупації російською федерацією АР Крим та частини Донецької і Луганської областей) проблема рецидивної злочинності набула ще більшої актуальності. А в умовах повномасштабної воєнної агресії РФ проти України вчинення рецидивної злочинності є іще одним новим викликом, який постав перед нашою державою як наслідок зовнішньої та внутрішньої міграції значної частини населення країни [4, с. 43].

Міністерством юстиції України затверджено Порядок розроблення, реалізації та оцінки результатів проходження програм диференційованого виховного впливу на засуджених. Цей Порядок визначає механізм розроблення, реалізації та оцінки результатів проходження програм диференційованого

вихованого впливу на обмеження або позбавлення волі. Метою реалізації програми загальновиховного впливу є задоволення індивідуальних потреб засуджених, зміна їх особистісних характеристик, зокрема рівня вмотивованості, формування просоціальних цінностей, потреб та установок, навичок, які сприятимуть виправленню та ресоціалізації засуджених. Дане положення надає можливість розробляти програми загальновиховного впливу для впливу на конкретного засудженого, зокрема ним може бути і особа-рецидивіст [3].

Для ефективної протидії рецидивній злочинності в Україні доцільно впровадити систему індивідуальної оцінки криміногенних потреб засуджених, а також розширити програми освіти й професійної підготовки у місцях позбавлення волі. Важливим є також забезпечення психологічної та медичної допомоги, підтримка сімейних зв'язків і створення програм реінтеграції після звільнення, які допомагатимуть колишнім засудженим адаптуватися до життя в суспільстві та знайти роботу.

Отже, рецидивна злочинність є складним кримінологічним явищем, детермінованим сукупністю соціально-економічних, психологічних і пенітенціарних чинників, які впливають на повторне вчинення злочинів. Ефективна протидія рецидиву потребує комплексного підходу, що включає індивідуальну оцінку криміногенних потреб засуджених, розвиток освітніх і професійних програм, психологічну підтримку та належну постпенітенціарну адаптацію. Зарубіжний досвід США та Великої Британії свідчить, що ключову роль у зниженні рівня рецидивної злочинності відіграють ресоціалізація, реабілітація, працевлаштування та підтримка колишніх засуджених після звільнення. Впровадження таких підходів в Україні сприятиме підвищенню ефективності системи запобігання рецидивній злочинності та успішній інтеграції осіб, які відбули покарання, у суспільство.

Список використаних джерел:

1. Карабаджак К. Рецидивна злочинність в Україні: детермінанти й попередження. Новітні кримінально-правові дослідження – 2020. С. 228–234.

URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1df64e4b-ad6e-4c57-97c5-3d670b7e8b6a/content> (дата звернення: 05.05.2026).

2. Булгакова Ю.М, Протасов К.В, Лихолат В.С. До питання актуальності запобігання рецидивній злочинності під час війни. Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (ВНПЗ ДГУ, 27.06.2025). С. 94–97.

URL: <http://www.dgu.com.ua/bitstream/123456789/2008/1/Булгакова%20Ю.М.,%20Протасов%20К.В.,%20Лихолат%20В.С..pdf> (дата звернення: 06.05.2026).

3. Сіренко О.В., Глух Р.В. Зарубіжний досвід протидії рецидивній злочинності. *Ірпінський юридичний часопис: науковий журнал*. 2025. Вип. 4(21). С. 196–205.

URL: <https://ojs.dpu.edu.ua/index.php/irplegchr/article/view/430/420> (дата звернення: 05.05.2026).

4. Луцький Т.М., Газдайка-Василишин І.Б. Протидія торгівлі людьми: історія та сучасність. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2023. № 1. URL: <http://journals.lvduvs.lviv.ua/index.php/law/article/view/562/556> (дата звернення: 05.05.2026).

РОЗДІЛ 2. СУЧАСНІ ВИКЛИКИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Балинська О.М.,

професор кафедри теорії, історії та конституційного права
навчально-наукового інституту права
та правоохоронної діяльності
доктор юридичних наук, професор
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

Горпинюк О.П.,

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права
та правоохоронної діяльності
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

СЕМІОТИЧНА КРИЗА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ (У КОНТЕКСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЮРИДИЧНОЇ ДОКТРИНИ)⁵

У сучасному юридичному дискурсі дедалі частіше йдеться про концепт трансформації, причому не тільки про об'єктивно зумовлені зміни (чи появу нових) правових явищ, а й, здавалося б, остаточно вивірених, а отже, усталених процедур і процесів. Новітня правова дійсність змушує доволі стрімко і динамічно змінюватися все, що вона охоплює.

⁵ Фінансується Європейським Союзом. Проте висловлені погляди та думки належать лише авторам і не обов'язково відображають погляди Європейського Союзу чи Європейського виконавчого агентства з питань освіти та культури (ЕАСЕА). Ні Європейський Союз, ні Європейське виконавче агентство з питань освіти та культури (ЕАСЕА) не можуть нести за них відповідальність.

Наразі говорять про певну тенденційність метамодерної юридичної доктрини з чіткою практико орієнтованістю (коли доктрина використовується у правотворенні та правозастосуванні), євроінтеграційною спрямованістю (з активним запозиченням доктрин ЄСПЛ та інших міжнародних судів), воєнною трансформативністю (через пріоритет безпеки, прав людини в умовах війни, перехідного правосуддя, цифровізації та ін.). Усе це та ще багато іншого впливає на сучасне розуміння юридичної доктрини і демонструє перехід від вузького нормативізму до комплексного міждисциплінарного бачення, а це доводить, що юридична доктрина претендує на статус самостійного елемента правової системи держави як ефективний інструмент юридичної аргументації та легітимації судової практики, як форма соціально-правової комунікації у забезпеченні верховенства права та захисту прав людини, як додатковий механізм формування правової дійсності й навіть правової політики держави.

Не може бути винятком у цьому контексті й кримінальний процес, який також опинився в умовах трансформації, зумовленої зміною технологічних засобів доказування, тотальною цифровізацією, розвитком штучного інтелекту та методики синтезу зображення людини (deepfake), масового використання соціальних мереж і цифрових платформ, що відсувають на другий план класичні процесуальні конструкції.

У наш час кримінальне судочинство дедалі частіше працює не з безпосереднім юридичним фактом, а зі знаками цього факту (відеозаписи, цифрові сліди, скріншоти, метадані, алгоритмічно створені образи, медіанаративи тощо). Тому проблема доказування переходить у площину інтерпретації знаків (набуває семіотичного характеру).

Наразі цифровий простір стає способом фіксації злочинів, інструментом інформаційного впливу, механізмом маніпуляції, джерелом доказової інформації, зрештою – середовищем моделювання новітньої суспільної свідомості зі «своїм» сприйняттям справедливості. Саме тому в кримінальному процесі стає дедалі складніше забезпечити (або довести) достовірність юридичної істини, коли знакове відривається від реального.

Попри те, що кримінальний процес є системою чітких процесуальних норм і процедур для встановлення обставин кримінального правопорушення, це також своєрідна система правової комунікації. Адже судове провадження проявляється як складний багатовимірний механізм формування, передачі, інтерпретації, сприйняття та оцінки певних соціально-правових знаків.

Виходячи із класичного розуміння знаку (теорія Фердинанда де Соссюра) як цілісності означуваного (те, що реально існує) і означника (те, що відтворює елемент реальності вербально чи візуально), доказ виступає правовим знаком, бо до певної міри демонструє дію / подію і залежить від того, як його зрозуміють.

Беручи за основу семіотичну концепцію Чарлза Сандерса Пірса, який стратифікував знаки на ікони, індекси і символи, можна обстоювати позицію, що цифрові докази (які починають домінувати в сучасній кримінальній юстиції) передбачають усі ці прояви. Іконами можна вважати знаки-копії (їх значення повністю визначається предметом, який вони копіюють: відео-фіксація, фоторобот, зліпок сліду, різні відбитки, копії документів тощо). Індекси – це знаки-ознаки (їх значення визначається контекстом перебування предмета, його властивостями та відношеннями з іншими предметами, це такі дані, як геолокація, відтворення місця події, показники з електронних систем, індикатори безпеки та інше). Знаки-символи безпосередньо не пов'язані з предметами і їхніми властивостями, які відображають, натомість вони мають статус умовного, узагальненого, абстрактного позначення (це можуть бути текстові повідомлення, де слово розглядається як сукупність символів – літер, або символічні зображення: герби, професійні символи – шальки терезів як символ правосуддя, змія навколо чаші як медичний символ, однострій, погони, шеврони і т. п.).

Тож послуговуючись таким «арсеналом», сучасний кримінальний процес перетворюється на процес інтерпретації складних знакових систем. Але в цьому криється і певний ризик, бо цифровізація кримінального процесу до певної міри загрожує кризою автентичності: руйнування традиційного уявлення про автентичність доказу стає однією з головних проблем сучасного доказування.

У класичному процесуальному аналізі вважалося, що документ має автора, фото фіксує реальний предмет, відео відображає подію, свідчення належать конкретній особі і т.д. Однак потенціал цифровізації ставить усе це під сумнів, адже сучасні технології дозволяють маніпулювати контекстом інформаційних повідомлень, генерувати зображення, модифікувати голос, створювати штучне відео, підробляти цифрові сліди тощо. Чого варті дедалі частіші випадки поширення синтетичних зображень і відео, створених методикою *deepfake*, яка стає загрозливо популярною в багатьох сферах від порнобізнесу до міжнародної політики і демонструє кризу довіри до візуальних знаків, бо сама візуальність вже не може гарантувати достовірності.

Фактично кримінальний процес набуває характеристик так званої «поствізуальної недовіри», коли будь-яке фото може бути зміненим до невпізнання, будь-яке відео може видаватися реальним і водночас сумнівним. Це спричиняє фундаментальну процесуальну проблему для встановлення юридичної істини в умовах нестабільності знаків.

На це накладається ще одна проблема сучасного світу – боротьба за інформаційне домінування і можливість визначати «свою правду» в будь-якій сфері, що особливо гостро відчувається у сфері владних і правових відносин. Цифрові матеріали в умовах інформаційних війн можуть бути доказами, але одночасно можуть бути засобами інформаційно-психологічної операції. Для України це особливо актуально, бо стосується фото чи відео з місць бойових дій, цифрових воєнних архівів, контенту соціальних мереж тощо.

Тут доволі актуалізується семіотична інтерпретація контексту. Фахівці-семіологи здатні розпізнати, чи цифровий знак підтверджує злочин, чи вирваний із контексту, чи містить пропагандистський наратив, а чи просто формує хибне уявлення про подію або людину. Семіотично доказ перестає бути просто носієм інформації, а стає інструментом протистояння різних тлумачень.

Суд, який традиційно сприймався як державний орган відновлення справедливості (через встановлення фактів), у сучасних умовах цифровізації та діджиталізації перетворюється на інтерпретатора складних інформаційних

конструкцій (герменевтична модель правовідносин). У цій доктрині доказ (незалежно від форми відтворення) сприймається як «текст» (ідея Умберто Еко), який треба «прочитати» правильно, попри множинність його інтерпретацій різними учасниками судового процесу. При цьому не варто забувати про такого учасника, як суспільство, яке часто формує «вирок» ще до завершення судового розгляду і наповнює інформаційний простір «медійною» істиною.

У такому розумінні процедура доказування перетворюється на конкуренцію процесуальних наративів, судові рішення стає результатом інтерпретації, а юридична істина не може вважатися абсолютною.

Отже, сучасний кримінальний процес ввійшов у стадію глибокої семіотичної кризи, демонструючи відчайдушне протистояння новітнім викликам і намагаючись знайти способи і засоби розпізнавати модифіковані цифрові докази, повертати довіру до знаків пропри інформаційну війну, встановлювати юридичну істину в хаотичному медіапросторі, правильно «читати» конкуруючі наративи, зберігати саму логіку доказування у двобою зі штучним інтелектом.

Усе це стає значущим елементом метамодерної юридичної доктрини, завдання якої – переосмислити поняття доказу як такого, переоцінити критерії достовірності, переглянути межі процесуальної істини, визнати вагому роль цифрової інформації та впливові можливості контекстної інтерпретації. Семіотичний підхід має стати однією із центральних методологій у сучасній юридичній доктрині, орієнтованій на практику правовідносин, адже він дає змогу побачити, що сучасне доказування – це не лише встановлення фактів, а й складний процес опрацювання знаків, символів та інформаційних конструкцій в умовах інформаційних війн і технологічних трансформацій суспільства.

Список використаних джерел:

1. Закон Соссюра; Соссюр Фердинанд де / у кн.: Енциклопедичний словник класичних мов / Л. Л. Звонська, Н. В. Корольова, О. В. Лазер-Паньків та ін.; за ред. Л. Л. Звонської; 2-ге вид. випр. і допов. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2017. С. 199; 485.

2. Еко У. Роль читача. Дослідження з семіотики текстів / пер. з англ. М. Гірняк. Львів: Літопис, 2004. 384 с.
3. Пірс, Чарлз Сандерс / у кн.: Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. Київ: Абрис, 2002. С. 480.

Бахмат І. В.,
старший викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права
та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

РОЗУМНЕ ПРИСТОСУВАННЯ ДЛЯ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Повномасштабна війна РФ проти України призвела до суттєвого збільшення кількості осіб з інвалідністю: цей показник зріс із 2,8 млн напередодні вторгнення у 2022 році до 3,4 млн станом на кінець 2025 року [1]. Відповідно до положень статті 3 Конституції України - людина, її життя і здоров'я, недоторканність та безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність [2]. Забезпечення рівного та безперешкодного доступу до правосуддя для осіб з інвалідністю гальмується сукупністю перешкод, які фактично унеможливають їхню рівноправну участь у провадженні. На практиці ці обмеження проявляються у вигляді фізичної недоступності середовища, правових і процесуальних прогалин, комунікаційних та психологічних бар'єрів.

Рівний доступ до правосуддя є базовим принципом, закріпленим міжнародними стандартами, зокрема у статті 6 **Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод** гарантовано кожному право на справедливий і публічний розгляд справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом [3].

Згідно з Конвенцією про права осіб з інвалідністю (далі - Конвенція) (яка була ратифікована Україною 16 грудня 2009 року та набрала чинності 6 березня 2010 року), держави-учасниці у своїй правовій та інституційній діяльності

керуються системою базових принципів, а саме повага до особистості, недискримінація та рівність, інклюзивність, доступність, толерантність, захист дітей. Конвенція також вимагає забезпечити особам з інвалідністю доступ, нарівні з іншими, до інформації та зв'язку, до об'єктів і послуг, а також належного облаштування, щоб забезпечити особам з інвалідністю можливість доступу до суду та участі у судових провадженнях нарівні з іншим [4].

Розумне пристосування - це один із ключових інструментів досягнення фактичної рівності для людей, які через свої індивідуальні ознаки стикаються з бар'єрами в суспільстві.

У статті 2 Конвенції зазначено, що розумне пристосування - це внесення, коли це потрібно в конкретному випадку, необхідних і підхожих модифікацій і коректив, що не становлять непропорційного чи невинновданого тягара, для цілей забезпечення реалізації або здійснення особами з інвалідністю нарівні з іншими всіх прав людини й основоположних свобод [4].

Безпосередньо в національному законодавстві термін «розумне пристосування» вперше з'явився у грудні 2011 року внаслідок внесення змін до Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» [5]. При цьому законодавець застосував метод прямої імплементації, здійснивши дослівну рецепцію конвенційної дефініції у національне законодавство. В грудні 2025 року була прийнята Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження принципів, критеріїв і меж розумного пристосування та універсального дизайну», в якій чітко визначено принципи, критерії та межі розумного пристосування для осіб з інвалідністю у всіх сферах суспільного життя [6].

У Кримінальному процесуальному кодексі України (далі - КПК України) немає визначення поняття «розумного пристосування», але законодавцем закладено низку гарантій, які за своєю суттю є формами процесуально-правового та комунікаційного пристосування:

- у п. 3 ч. 2 ст. 52 КПК України передбачено обов'язкову участь захисника у кримінальному провадженні щодо осіб, які внаслідок психічних чи фізичних вад (німі, глухі, сліпі тощо) не здатні повною мірою реалізувати свої права;

- ч. 1 ст. 44 КПК України передбачає залучення законного представника до участі в процесуальних діях, якщо підозрюваним чи обвинуваченим є особа, визнана у встановленому законом порядку недієздатною чи обмежено дієздатною;

- в ч. 1 ст. 68 КПК України прямо передбачено, що у разі необхідності перекладу пояснень, показань або документів сторони кримінального провадження слідчий суддя чи суд залучають відповідного перекладача або сурдоперекладача;

- п. 1 ч.1 ст. 336 КПК України надає можливість проведення судових засідань у режимі відеоконференції, у разі неможливості безпосередньої участі учасника кримінального провадження в судовому провадженні за станом здоров'я або з інших поважних причин [7].

У кримінальному провадженні заходи розумного пристосування визнаються такими лише за умови, що вони відповідають низці критеріїв, а саме: 1) гарантують повноцінну та рівноправну участь особи з інвалідністю у слідчих (розшукових) та процесуальних діях; 2) є суворо індивідуалізованими, тобто враховують характер нозології та реальні функціональні можливості учасника провадження; 3) є об'єктивно необхідними для реалізації процесуальних прав у межах конкретної правової ситуації; 4) сприяють максимальній процесуальній автономії особи, дозволяючи їй відстоювати свої законні інтереси з мінімальним залученням сторонньої допомоги [6].

Заходи розумного пристосування слід відмежовувати від універсального дизайну, під яким розуміють дизайн предметів, середовища, програм та послуг, покликаний зробити їх максимально можливою мірою придатними для використання для всіх людей без необхідності адаптації чи спеціального дизайну та не виключає допоміжних пристроїв для конкретних груп осіб з інвалідністю, де це необхідно [4]. Розумне пристосування є індивідуальним рішенням, яке

можна порівняти з «пошитим на індивідуальне замовлення костюмом», який потрібен «тут і зараз». Відмова в наданні розумного пристосування є формою дискримінації [8, с.19]. Надання розумного пристосування - це правовий обов'язок, а не акт доброї волі.

Забезпечення розумного пристосування не є абсолютним і обмежується критерієм непропорційного чи надмірного тягаря. Його наявність оцінюється індивідуально на основі: 1) обсягу необхідних ресурсів; 2) реальної фінансової спроможності установи покрити ці витрати; 3) ризику дестабілізації роботи органу та порушення прав третіх осіб [6]. Під час вибору заходу розумного пристосування суб'єкт впровадження має розглядати альтернативні рішення, спрямовані на досягнення мети, і надавати перевагу варіанту найбільш оптимальному для нього та особи з інвалідністю.

Обов'язок здійснювати заходи розумного пристосування в кримінальному провадженні виникає на етапі першого контакту особи з органами досудового розслідування. Ігнорування цього обов'язку уповноваженими особами кваліфікується як пряма дискримінація.

Заходи розумного пристосування в кримінальному провадженні пропонуємо класифікувати за трьома основними категоріями:

1. *архітектурні пристосування*, які забезпечують особам з інвалідністю фактичний фізичний доступ до об'єктів інфраструктури органів досудового розслідування, прокуратури та суду: а) облаштування інклюзивних парковок, пандусів, понижених бордюрів та доступних засобів виклику персоналу; б) встановлення звукових орієнтирів, тактильно-контрастних смуг для осіб з порушеннями зору та забезпечення належного рівня освітлення; в) розміщення ключових кабінетів (канцелярій, залів засідань) на першому поверсі та обладнання спеціалізованих санітарних кімнат;

2. *інформаційні та комунікаційні пристосування*, головною метою яких є гарантування особі з інвалідністю можливості безперешкодно отримувати правову інформацію, розуміти суть процесуальних дій та ефективно доносити свою позицію під час участі у слідчих (розшукових) діях чи судових засідань: а)

дублювання навігації шрифтом Брайля, використання збільшеного друку для документів та адаптація офіційних вебсайтів (аудіоформати); б) обов'язкове залучення сурдоперекладачів із відеофіксацією їхньої роботи, а також запровадження інституту «помічника особи з інвалідністю» для фізичного супроводу та допомоги з документами; в) роз'яснення складної юридичної термінології доступною мовою;

3. *правові та процесуальні пристосування* полягають у гнучкій індивідуалізації стандартного порядку проведення слідчих (розшукових) та процесуальних дій, а також у наданні додаткових юридичних гарантій задля подолання процесуальної нерівності: а) можливість проведення засідань за місцем проживання особи або організація виїзних слухань у доступних приміщеннях та використання відеоконференцзв'язку; б) обов'язкова участь прокурора для захисту прав осіб з інвалідністю та гарантування механізмів безоплатної правничої допомоги; в) звільнення осіб з інвалідністю від сплати судового збору (при отриманні такими особами мінімальних доходів).

Держава несе безумовний правовий обов'язок щодо створення інклюзивного правосуддя для осіб з інвалідністю шляхом інтеграції архітектурних, інформаційно-комунікаційних та процесуальних форм розумного пристосування. Відсутність таких індивідуальних гарантій у межах кримінального провадження кваліфікується як акт прямої дискримінації, що де-факто позбавляє особу можливості реалізувати свої права на рівних засадах.

Список використаних джерел:

1. Яка кількість людей з інвалідністю в Україні у 2025 році. URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20251203-yaka-kilkist-lyudej-z-invalidnistyu-v-ukrayini-u-2025-rocz/> (дата звернення: 15.05.2026 р.)

2. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 15.05.2026 р.)

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : міжнародний документ від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 15.05.2026 р.)

4. Конвенція про права осіб з інвалідністю від 13.12.2006 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text (дата звернення: 15.05.2026 р.).

5. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 21.03.1991 року № 875-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12> (дата звернення: 15.05.2026 р.)

6. Про затвердження принципів, критеріїв і меж розумного пристосування та універсального дизайну: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 грудня 2025 року № 1673. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1673-2025-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15.05.2026 р.)

7. Кримінальний процесуальний кодекс: Закон України від 13.04.2012 року №4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 15.05.2026 р.)

8. Федорович І. Розумне пристосування. Від теорії до практики / І. Федорович ; ред. А. Філіпішина. Київ : Представництво Фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні, 2017. 36 с. URL: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/13736.pdf>

Вульчин М. В.,

аспірант кафедри кримінального процесу та криміналістики
факультету № 1 (з підготовки фахівців для органів досудового
розслідування Національної поліції України)

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ТИПОВІ ПІДСТАВИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В КПК України сформований ординарний (статті 176 – 206-1, 370 – 372, 374, 377, 392 – 412, 422 – 423 КПК України) та екстраординарний порядок застосування запобіжних заходів (статті 615, 616 КПК України). Останній містить особливі, виключно для умов воєнного стану порядки одержання доказів проведенням окремих слідчих (розшукових) дій, затримання підозрюваних, вручення повідомлення про підозру, організації та розгляду клопотань слідчого, прокурора щодо обрання запобіжного заходу затриманим особам, а також додаткові підстави для продовження, зміни та скасування запобіжних заходів.

Перша типова ситуація доказування підстав застосування запобіжного заходу, пов'язана із затриманням особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення в результаті здійснення невідкладних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій. В умовах воєнного стану, коли в ординарному порядку у строк, встановлений ст. 278 КПК України, вручити повідомлення про підозру не представляється за можливе він може бути продовжений з двадцяти чотирьох до сорока восьми годин (ч. 7 ст. 615 КПК України). Ці строки суттєво обмежують сторону обвинувачення в можливостях не тільки щодо збирання доказів, які є достатніми для констатації у повідомленні про підозру взаємозв'язку діянь особи з подією кримінального правопорушення та суспільно небезпечними наслідками, а й наявності ризиків вчинення затриманою «за гарячими слідами» особою дій, передбачених ч. 1 ст. 177 КПК України. Аналіз положень ч. 2 ст. 177 КПК України та ст. 178 КПК України дає підстави для виділення трьох груп

підстав для застосування запобіжного заходу: 1) наявність обґрунтованої підозри; 2) наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може здійснити дії, передбачені частиною першою цієї статті; 3) інші обставини, які впливають на обрання виду запобіжного заходу. Відповідно збирання та оцінка одержаних доказів щодо першої групи підстав здійснюється за стандартом «обґрунтована підозра», а щодо другої та третьої – «достатня підстава», що підтверджується результатами вивчення 234 ухвал слідчих суддів судів Донецької, Харківської, Херсонської, Запорізької областей щодо обрання запобіжних заходів, постановлених протягом 2022 – 2026 років.

Узагальнення вивчених нами ухвал слідчих суддів дозволяє констатувати, що у випадках обрання запобіжного заходу особі, затриманій за підозрою у вчиненні злочину, типовим є визначення судом наявності ризиків, передбачених пунктами 1 (переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду), 3 (незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні), 5 (вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується) ч. 1 ст. 177 КПК України. Це пов'язане з тим, що наявність таких ризиків може бути встановлена під час проведення початкових слідчих (розшукових), інших дій пошуково-пізнавального характеру, які здійснюються до розгляду слідчим суддею клопотання щодо обрання запобіжного заходу – допити потерпілого, свідків, підозрюваного, особистий обшук затриманої особи, обшук житла чи іншого володіння особи, одержання інформації за запитами про притягнення затриманої особи до кримінальної, адміністративної відповідальності. Узагальнення проаналізованих нами ухвал слідчих суддів дозволяє виділити типові аргументи сторони обвинувачення щодо наявності ризиків:

- за п. 1 ст. 177 КПК України – виходячи з наявності обґрунтованої підозри у вчиненні тяжкого/особливо тяжкого злочину, у зв'язку із чим, розуміючи тяжкість понесення покарання у разі визнання підозрюваного винним у вчиненні

інкримінованого злочину, за відсутності міцних соціальних зв'язків – останній може переховуватись від органу досудового розслідування та суду з метою уникнення покарання;

- за п. 3 ст. 177 КПК України – оскільки підозрюваний, перебуваючи на свободі, усвідомлюючи, що доведення його вини буде відбуватися під час досудового розслідування здійсненням допитів потерпілого, свідків, його співучасників, для перешкоджання одержанню від них достовірних показань, може здійснити вплив на них вчиненням насильницьких дій чи погроз їх застосування;

- за п. 5 ст. 177 КПК України – в різних комбінаціях обставин: підозрюваний не має постійного джерела доходу, відсутність соціальних зв'язків, які можуть забезпечити життєві потреби особи, наявність судимостей, можливість доступу підозрюваного до знарядь вчинення кримінального правопорушення, яке було ним вчинене, за умови залишення його на свободі – що може виступити спонукою вчинити нове кримінальне правопорушення або продовжити вчинення аналогічних інкримінованому йому.

Слід зазначити, що в числі узагальнених нами ухвал слідчих суддів щодо обрання запобіжних заходів зустрічаються, хоч і в незначній кількості – 16% ухвал, у яких судом констатується при обранні запобіжного заходу підозрюваним, затриманим в порядку ст. 208 КПК України, наявність ризиків, передбачених у пунктах 1 – 5 ч. 1 ст. 177 КПК України. Для окремих категорій кримінальних проваджень, у яких затримання особи в порядку статті 208 КПК України відбувається в результаті документування її протиправної діяльності, наприклад, кримінальні провадження за статтями 263, 368, 309 КК України, наявність таких ризиків може бути обґрунтована матеріалами кримінального провадження. Однак, зустрічаються випадки, коли особу затримали за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення в результаті здійснення невідкладних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, наприклад, після вчинення нею злочину, передбаченого статтями 121, 296 КК України, а в ухвалі про обрання запобіжного заходу зазначено наявність всього спектру

ризиків, передбачених ч. 1 ст. 177 КПК України, аргументи щодо наявності яких не мають взаємозв'язку з матеріалами кримінального провадження.

Друга типова ситуація, коли повідомлення особі про підозру здійснюється в результаті тривалого процесу збирання доказів її провини у вчиненні кримінального правопорушення через те, що на початку досудового розслідування або не були відомості про особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, або хоча відомості про особу, яка могла вчинити кримінальне правопорушення, були у сторони обвинувачення, однак не було достатніх підстав для затримання такої особи на підставі ст. 208 КПК України. Для забезпечення встановлення судом обґрунтованості підозри та наявності ризиків та інших обставин, що обумовлюють ініціювання та обрання певного виду запобіжного заходу, в сторони обвинувачення є значно більше часу та можливостей в застосуванні для цього різноманітних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій. В результаті як кількісні, так і якісні параметри доказової бази збільшуються. У вивчених ухвалах слідчих суддів до джерел фактичних даних, наведених для першої ситуації в залежності від особливостей доказування обставин події певного виду кримінального правопорушення та причетності особи до неї можуть додаватися протоколи одночасних допитів двох чи більше раніше допитаних осіб, слідчого експерименту, негласних слідчих (розшукових) дій, висновки судових експертиз, тощо. Відповідно під час досудового розслідування у такій ситуації можуть бути одержані дані, які свідчать про спроби підозрюваної особи чи успішно здійснені нею дії, спрямовані на знищення, приховування або спотворення певних речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення (п. 2 ч. 1 ст. 177 КПК України). Також можуть бути одержані дані, які дають достатні підстави вважати, що особа має можливість перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином (п. 4 ч. 1 ст. 177 КПК України) – підrobка документів, речей з метою спростування доказів сторони обвинувачення, використання службового становища чи особистих зв'язків для впливу на слідчого, прокурора, слідчого суддю, організація

розповсюдження через засоби масової інформації недостовірних відомостей про обставини події кримінального правопорушення, дії сторони обвинувачення, тощо.

Опційним для умов воєнного стану є проведення судових засідань в режимі відеоконференції, коли через знаходження суду в зоні ведення активних бойових дій та небезпеку доставити затриману особу до слідчого судді, суду у строк, передбачений ст. 211 КПК України, не є можливим. У таких випадках суд має ухвалити відповідне процесуальне рішення, а сторона обвинувачення має забезпечити своєчасне надання стороні захисту копій клопотання щодо обрання особі запобіжного заходу та копії матеріалів, якими слідчий, прокурор обґрунтовує доводи клопотання, а також перелік свідків, яких слідчий, прокурор вважає за необхідне допитати під час судового розгляду щодо обрання запобіжного заходу (ч. 3 ст. 184 КПК України). Зазначимо, що для забезпечення доказування підстав застосування запобіжного заходу у виключно переважній більшості випадків перед слідчим постає завдання забезпечити не тільки виготовлення та надання таких документів, а й підтвердження того, що стороні захисту, надані копії клопотання та матеріалів, якими обґрунтовується необхідність застосування запобіжного заходу.

Гловюк І.В.,

професорка кафедри кримінального процесу та криміналістики

докторка юридичних наук, професорка,

Заслужена юристка України

(Одеський державний університет

внутрішніх справ)

ПРИВАТНЕ ОБВИНУВАННЯ: ПИТАННЯ КОНСТИТУЦІЙНОСТІ

11 березня 2026 року на сайті Конституційного Суду України з'явилося повідомлення, що Перший сенат 11 березня 2026 року на відкритій частині пленарного засідання у формі письмового провадження розглядав справу за конституційною скаргою Трофимової Н.А. [1] У резюме конституційної скарги зазначено, що суб'єкт права на конституційну скаргу звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням перевірити на відповідність статті 3, частинам першій, другій статті 8, частинам першій, другій статті 28, частинам першій, другій статті 55, частинам першій, другій, третій статті 62 Конституції України (конституційність) частину четверту статті 26, пункт 7 частини першої статті 284 Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року № 4651–VI, якими встановлено, зокрема, що безумовною підставою для закриття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення є відмова потерпілого від обвинувачення. На думку автора клопотання, закриття кримінального провадження на підставі оспорюваних приписів порушує презумпцію невинуватості особи та право на судовий захист [2].

Відповідно, цікавою є оцінка перспектив цієї конституційної скарги з урахуванням доктрини кримінального процесу та попередньої практики Конституційного Суду України.

1. Щодо правової природи оскаржуваної підстави закриття кримінального провадження. У статті 284 КПК України регламентовано лише перелік підстав для закриття кримінального провадження, без будь-якої класифікації та формулювання чітких правових наслідків таких підстав. Термінології

«реабілітуючі або нереабілітуючі» підстави закриття кримінального провадження КПК України – не містить.

Поділ на реабілітуючі та нереабілітуючі [3, с. 135; 4, с. 37; 5, с. 372; 6, с. 79; 7, с. 38] підстави є поширеним, якщо не превалюючим, у доктрині. Разом з тим, з урахуванням сучасного стану кримінального процесу, ця класифікація, яка, по-перше, ґрунтується суто на наслідках закриття кримінального провадження, по-друге, не враховує різну правову природу підстав, які не є реабілітуючими, вже не відповідає потребам доктрини та практики [8, с. 131]. Більш репрезентативною є класифікація на: реабілітуючі, нереабілітуючі, нейтральні (процесуальні, формальні, такі, що виключають провадження у справі) [9, с. 260; 10, с. 161; 11, с. 41; 12; 13] підстави, хоча і вона в окремих дослідженнях піддається критиці [14, с. 122-123]. Застосовуючи підстави, що виключають провадження у справі, правоохоронні органи не мають права вирішувати питання про те, вчинила особа протиправне діяння чи ні [13].

На проблеми ідентифікації правової природи підстави закриття кримінального провадження за п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК України зверталася увага у науці та практиці. Є думка про нереабілітуючий характер цієї підстави [15, с. 78]. Є і думка про процесуальний характер цієї підстави [6, с. 84; 8, с. 131; 10, с. 181].

КПК України не передбачає особливостей процедури застосування п. 4 ч. 1 ст. 284 КПК України, зокрема, і у ситуаціях, коли обвинувачений під час судового засідання наполягає на ухваленні виправдувального вироку. Як видається, через те, що за правовою природою ця підстава закриття є нейтральною (формальною), адже винуватість не визнається та не констатується (що свідчить про відсутність ознак нереабілітуючої обставини), але Законом України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинові незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» не передбачено право на відшкодування шкоди.

При цьому основна проблема, звісно, не у визначенні правової природи цієї підстав, а у її наслідках. Слушно пише В.В. Навроцька, що не виключено, що

завідомо невинуватий принциповий обвинувачений, який готовий йти до кінця у питанні обстоювання своїх інтересів, відновлення порушеної честі та гідності, котрого неправдиво обмовили, та який усвідомлює увесь масштаб уже завданих йому незручностей та переживань, а також шкоди, що, ймовірно, наступить у зв'язку з цим у майбутньому, не задовольниться цією подачкою від «потерпілого» та законодавця [16, с. 276].

Також з покликанням на конкретний практичний кейс та на основі доктрини кримінального процесу вже висловлювався підхід, що КПК України має бути уточнений в аспекті виділення підстав закриття кримінального провадження судом (додатково до існуючих), незгода обвинуваченого з якими тягне за собою продовження проведення судового провадження в загальному порядку. До таких підстав слід віднести і відмову потерпілого, а у випадках, передбачених КПК України, його представником від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення, крім кримінального провадження щодо кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством. У таких випадках, якщо обвинувачений під час судового засідання наполягає на ухваленні виправдувального вироку суд не вправі закрити кримінальне провадження за наявності таких підстав і має продовжувати провадження у загальному порядку та ухвалити виправдувальний вирок, або, якщо доводи обвинуваченого не підтвердилися, закрити провадження за відповідною підставою, стосовно якої заперечував обвинувачений [8, с. 135]. Як видається, такі доповнення до КПК України цілком би синхронізувалися з презумпцією невинуватості, повагою до людської гідності та правом на судових захист та, відповідно, не виникли б ті питання, які поставлені у конституційній скарзі.

2. *Щодо перспектив конституційної скарги.* На думку авторки, питання конституційної скарги ставлять логічний наголос не стільки на сам інститут приватного обвинувачення, який як такий ніяк не суперечить Конституції України і існує не лише в Україні, а на незахищеність обвинуваченого в разі зміни волевиявлення потерпілого. Тобто мова йде про прогалину у кримінально-процесуальному регулюванні. Відмітимо, що у доктрині запропоновано

альтернативний варіант її усунення: позбавити потерпілого у КППО можливості відмовлятися від обвинувачення, а саме виключити п.7 ч.1 ст.284 КПК України, а також друге речення ч.4 ст.26 цього ж Кодексу [16, с. 277].

Схожа ситуація мала місце, коли було визнано неконституційним п. 4 ч. 1 ст. 284 КПК України, який передбачав таку підставу закриття кримінального провадження: «набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою» [17]. Тоді мною вже було висловлено позицію, що питання лежить в площині кримінально-процесуальної матерії, і основна проблема була і поки що полягає у відсутності механізму процесуальних гарантій для підозрюваного, обвинуваченого при застосуванні такої підстави закриття кримінального провадження, як набрання чинності законом, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою. Предметом оцінки КСУ стала більшою мірою саме наявність прогалини в процесуальному механізмі закриття кримінального провадження за п. 4 ч. 1 ст. 284 КПК України, який не має процесуальних гарантій для підозрюваного, обвинуваченого. Це відзначив сам КСУ у п. 3.1, 3.2 мотивувальної частини і в резолютивній частині рішення [18].

Тобто, зважаючи на це рішення, у якому норма була визнана неконституційною, по суті, через прогалини у КПК України, у конституційної скарги перспективи є. Разом з тим, визнання неконституційності усього інституту приватного обвинувачення видається малоімовірним. Інститут приватного обвинувачення має довгу історію і не є винаходом України. Наприклад, він існує у Німеччині. За німецьким КПК, приватне обвинувачення може бути відкликане на будь-якій стадії розгляду. Після початку допиту обвинуваченого на основному засіданні в першій інстанції відкликання можливе лише за його згодою (ст. 391) [19]. У статті 67 австрійського КПК регламентовано приватну участь у процесі [20]. І це не вичерпний перелік країн [21].

У Конституційного Суду України є ще як мінімум один варіант дій у ситуації цієї конституційної скарги, яким певним чином ґрунтується на його

попередній практиці. У Рішенні у справі за конституційною скаргою Плескача В'ячеслава Юрійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень частини третьої статті 307, частини третьої статті 309 Кримінального процесуального кодексу України від 17 червня 2020 року № 4-р(П)/2020, справа № 3-180/2018(1644/18), було прописано: визнати такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), положення частини третьої статті 307 Кримінального процесуального кодексу України щодо заборони оскарження ухвали слідчого судді за результатами розгляду скарги на бездіяльність слідчого, прокурора, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань після отримання заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення [22]. Відмітимо, що сформульованої саме так заборони у ст. 307 КПК України – немає, оскільки загальна заборона сформульована таким чином: «Ухвала слідчого судді за результатами розгляду скарги на рішення, дію чи бездіяльність слідчого, дізнавача чи прокурора не може бути оскаржена, окрім ухвали про відмову у задоволенні скарги на постанову про закриття кримінального провадження, скарги на відмову слідчого, прокурора в задоволенні клопотання про закриття кримінального провадження з підстав, визначених пунктом 9-1 частини першої статті 284 цього Кодексу, про скасування повідомлення про підозру та відмову у задоволенні скарги на повідомлення про підозру». Тобто Конституційний Суд України визнав частково неконституційною загальну заборону через те, що у переліку винятків у КПК України не було ухвали слідчого судді за результатами розгляду скарги на бездіяльність слідчого, прокурора, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань після отримання заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення.

Якщо порівняти ситуацію конституційної скарги з ситуацією за ст. 307 КПК України, то по приватному обвинуваченню немає прямої норми щодо заборони подальшого провадження у ст. 284 КПК України (хоча вона імпліцитно присутня через назву статті), утім, є у ч. 4 ст. 26 КПК України. Отже, видається можливою

визнання неконституційності ч. 4 ст. 26 КПК України у частині безумовності для закриття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення у випадку відмови потерпілого, а у випадках, передбачених цим Кодексом, його представника від обвинувачення. У цьому разі немає підстав для визнання неконституційності п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК України, адже імператив неможливості продовження провадження закладено найперше у нормі ст. 26 КПК України.

Отже, по суті відмова потерпілого від обвинувачення є процесуальною (формальною, нейтральною) підставою закриття кримінального провадження. Утім, попри те, що обвинувачений не визнається винуватим, він може бути зацікавленим у відновленні своєї репутації, що особливо критично зараз, коли соціальні мережі та телеграмканали «визнають» підозрюваних винуватими, коли провадження ще навіть не встигає дійти до суду. Тому, без сумніву, має бути усунена прогалина, через яку людина не може вимагати продовження судового провадження для захисту своїх інтересів. Зважаючи на попередню практику Конституційного Суду України, конституційна скарга має перспективу щодо визнання неконституційності ч. 4 ст. 26 КПК України у частині безумовності для закриття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення у випадку відмови потерпілого, а у випадках, передбачених цим Кодексом, його представника від обвинувачення.

Список використаних джерел:

1. Особливості закриття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення: Перший сенат розглядає справу за конституційною скаргою Трофимової Н.А. URL: <https://ccu.gov.ua/novyna/osoblyvosti-zakryttya-kryminalnogo-provadhennya-u-formi-pryvatnogo-obvynuvachennya-pershyu>
2. Вх. № 18/34 від 21 січня 2026 року. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/18_342026_0.pdf
3. Токаренко К.В. Процесуальний порядок закриття кримінального провадження: дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Київ, 2016. 209 с.

4. Торбас О.О. Форми закінчення досудового розслідування за Кримінальним процесуальним кодексом України : монографія. Одеса : Юридична література, 2015. 168 с.
5. Кримінальний процес : підручник / [О. В. Капліна, О. Г. Шило, В. М. Трофименко та ін.] ; за заг. ред. О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2018. 584 с.
6. Павич Х. М. Закриття кримінального провадження судом першої інстанції: дис... канд. юрид. наук, спец.: 12.00.09. Львів: Львівський нац. ун-т ім. І. Франка, 2018. 291 с.
7. Шилова Д.В. Захист прав та законних інтересів учасників кримінального провадження при його закритті на стадії досудового розслідування: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2014. 227 с.
8. Гловюк І.В. Щодо питання удосконалення моделі закриття кримінального провадження у судовому провадженні. Питання боротьби зі злочинністю. 2021. Вип. 42. С. 130-137. DOI: 10.31359/2079-6242-2021-42-130
9. Лобойко Л. М. Кримінальний процес: підручник. К.: Істина, 2014. 432 с.
10. Боржецька Н.Л. Форми закінчення досудового розслідування : правові, теоретичні та прикладні проблеми : дис. ... 12.00.09. Острог, 2016. 252 с.
11. Крет Г. Р. Теоретичні, правові та прикладні аспекти закриття кримінальних справ у суді: дисертація на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Одеса, 2010. 192 с.
12. Губська О.А. Процесуальні питання звільнення особи від кримінальної відповідальності за нереабілітуючими обставинами : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. К, 2002.
13. Благодир С.М. Закриття кримінальної справи в досудовому слідстві : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 1998.
14. Пришедько О.Л. Нереабілітуючі підстави для закриття кримінального провадження при розслідуванні податкових кримінальних правопорушень. — Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 — Право (галузь знань 08 —

Право). – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2025. 197 с.

15. Гафич І. І. Організаційно-правові основи участі прокурора у вирішенні питання про закриття кримінального провадження. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України. Харків, 2021. 241 с.

16. Навроцька В.В. Взаємозв'язки й колізії кримінального процесуального та кримінального законодавства України – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук (доктора наук) за спеціальністю 12.00.09: кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Львівський державний університет внутрішніх справ, Міністерство внутрішніх справ України, Львів, 2025. 491 с.

17. Рішення у справі за конституційною скаргою Кротюка Олександра Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 частини першої статті 284 Кримінального процесуального кодексу України (справа щодо презумпції невинуватості) від 8 червня 2022 року, № 3-р(П)/2022, справа № 3-20/2021(40/21). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-22#Text>

18. Гловюк І. Набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою: (не)конституційність або прогалина? URL: <https://justtalk.com.ua/post/nabrav-chinnosti-zakon-yakim-skasovana-kriminalna-vidpovidalnist-za-diyannya-vchinene-osoboyu-nekonstitutsijnist-abo-progalina>

19. German Code of Criminal Procedure (Strafprozeßordnung – StPO). URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo/englisch_stpo.html

20. Bundesrecht konsolidiert: Gesamte Rechtsvorschrift für Strafprozeßordnung 1975, Fassung vom 10.05.2026. URL:

<https://www.ris.bka.gv.at/geltendefassung.wxe?abfrage=bundesnormen&gesetzesnummer=10002326>

21. Member State approaches to victims: conceptualisation of victims and their role in criminal proceedings. URL: <https://fra.europa.eu/en/content/member-state-approaches-victims-conceptualisation-victims-and-their-role-criminal>

22. Рішення у справі за конституційною скаргою Плєскача В'ячеслава Юрійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень частини третьої статті 307, частини третьої статті 309 Кримінального процесуального кодексу України від 17 червня 2020 року № 4-р(II)/2020, справа № 3-180/2018(1644/18). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va04p710-20#Text>

Гусак А. П.,

професор кафедри кримінального правосуддя

та правоохоронної діяльності

доктор юридичних наук, доцент

(Волинський національний

університет імені Лесі Українки)

Гусак Т. П.,

доцент кафедри галузевого права

та загальноправових дисциплін

доцент, кандидат юридичних наук,

(Відкритий міжнародний

університет розвитку людини «Україна»)

ОСОБЛИВОСТІ ФІКСАЦІЇ СЛІДІВ ВИБУХУ ПІД ЧАС ДОКУМЕНТУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України зумовила значне збільшення кількості кримінальних проваджень щодо документування воєнних злочинів. Належна фіксація слідів вибуху безпосередньо впливає на встановлення обставин події та доказування воєнних злочинів [4].

Матеріали фіксації наслідків обстрілів можуть використовуватися як докази у національних та міжнародних судових інституціях [2; 3; 10]. Важливим є дотримання міжнародних стандартів фіксації доказів [1].

Повторні обстріли, пожежі та аварійно-рятувальні роботи можуть призводити до втрати слідової інформації [5]. Практика документування наслідків обстрілів свідчить, що окремі нестійкі сліди можуть бути втрачені ще до завершення огляду місця події. У таких умовах особливого значення набувають оперативність фіксації та використання цифрових технологій [7; 12].

Слідова картина після вибуху формується внаслідок дії вибухової хвилі, уламкового ураження та руйнування об'єктів. Частина слідів може швидко втрачатися під впливом зовнішніх факторів [11].

З урахуванням специфіки документування воєнних злочинів запропоновано поділ слідів вибуху на первинні, вторинні та нестійкі. Такий підхід дозволяє визначити пріоритетність документування слідової інформації в умовах ризику її швидкої втрати. До первинних слідів належать вирви, уламки боєприпасів, пробоїни та інші безпосередні наслідки вибухового впливу. Вторинні сліди формуються внаслідок подальшого руйнування об'єктів, пожеж або уламкового ураження. Нестійкі сліди можуть швидко втрачатися під впливом погодних умов, рятувальних робіт або повторних обстрілів, що зумовлює необхідність їх першочергової фіксації.

Запропонований підхід доцільно використовувати під час визначення тактичної послідовності фіксації слідів на місці обстрілу, особливо в умовах ризику швидкої втрати нестійких слідів.

До типових слідів вибуху належать вирви, уламкові ураження, руйнування конструкцій та сліди термічного впливу. Уламки боєприпасів дозволяють встановити тип засобу ураження та напрямок удару [4].

Важливе криміналістичне значення має вирва, характеристики якої дають можливість визначити тип боєприпасу та напрямок його руху [5].

Характер деформацій конструкцій може свідчити про епіцентр та силу вибуху. Під час огляду можуть бути виявлені вторинні сліди – уламки скла, пошкодження конструкцій та сліди пожежі [7].

Під час огляду можуть бути виявлені біологічні сліди та особисті речі потерпілих, які мають значення для подальшої ідентифікації осіб та встановлення обставин події.

У сучасній практиці документування воєнних злочинів активно застосовується цифрова фіксація слідової картини. Фото- і відеозйомка та 3D-сканування забезпечують фіксацію цифрової моделі місця події та просторового розташування слідів [1; 7]. Цифрова фіксація має особливе значення в умовах

повторних обстрілів або проведення аварійно-рятувальних робіт, коли окремі сліди можуть бути швидко втрачені. У ряді випадків окремі об'єкти та сліди можуть бути переміщені, пошкоджені або знищені ще до завершення огляду місця події, що підвищує значення оперативної цифрової фіксації місця події.

Фіксація слідів вибуху потребує дотримання комплексу тактичних і технічних вимог. Проведення таких слідчих дій пов'язане із високим рівнем небезпеки, значними руйнуваннями та можливою наявністю нерозірваних боєприпасів, що вимагає обов'язкової участі спеціалістів вибухотехнічного профілю [5, с. 371].

Однією з першочергових умов проведення огляду є забезпечення безпеки слідчо-оперативної групи. Допуск до місця події здійснюється після перевірки території вибухотехніками та підтвердження відсутності вибухонебезпечних предметів [11].

Проведення огляду місця вибуху потребує узгодженої взаємодії слідчого, криміналіста та вибухотехніка [4, с. 51].

Основними технічними засобами документування слідів вибуху є фото- та відеозйомка. Вони забезпечують відображення просторового розташування слідів та обстановки місця події [12, р. 54].

Під час документування воєнних злочинів активно застосовуються засоби аерозйомки та 3D-фіксації. Безпілотні літальні апарати використовуються для фіксації масштабу руйнувань та просторового розташування слідів [7, с. 124]. 3D-сканування забезпечує можливість подальшого просторового відтворення місця події [1].

Важливим елементом документування є координування місця вибуху та окремих речових доказів [2]. Окрема увага приділяється маркуванню уламків боєприпасів [5, с. 372].

Речові докази вилучаються з дотриманням вимог щодо збереження слідової інформації та недопущення її зміни [11]. Фіксація напрямку ураження дає можливість встановити траєкторію руху боєприпасу.

Обґрунтовано, що в умовах бойових дій першочерговій фіксації повинні підлягати саме нестійкі сліди, ризик втрати яких є найвищим [4, с. 53]. Своєчасна фіксація слідів вибуху має важливе значення для подальшого використання у кримінальному провадженні.

Документування воєнних злочинів в умовах бойових дій супроводжується значними труднощами збору та збереження доказів. Однією з основних проблем є повторні обстріли територій, які можуть призводити до втрати слідів вибуху [5, с. 373].

Суттєвою проблемою є обмежений доступ до місця події. У ряді випадків проведення огляду ускладнюється активними бойовими діями, мінуванням територій, руйнуванням транспортної інфраструктури або тимчасовою окупацією окремих населених пунктів [4, с. 49].

Окремі сліди можуть втрачатися внаслідок пожеж, руйнувань або аварійно-рятувальних робіт. Особливо вразливими є біологічні та інші нестійкі сліди, які можуть бути втрачені протягом короткого часу [11]. У таких умовах особливого значення набуває своєчасне застосування засобів фото-, відео- та цифрової фіксації.

Окрему складність становить ідентифікація боєприпасів та їх уламків. Значні пошкодження, фрагментація вибухових пристроїв, термічний вплив і деформація елементів нерідко ускладнюють встановлення конкретного типу засобу ураження [12, р. 57]. Це зумовлює необхідність залучення спеціалістів вибухотехнічного профілю.

Окремою проблемою під час документування воєнних злочинів є втрата метаданих фото- та відеофіксації під час передачі цифрових матеріалів. У зв'язку із цим доцільним є використання уніфікованих процедур архівування та резервного збереження цифрових доказів.

Ефективне документування наслідків обстрілів потребує спеціальної підготовки слідчих, криміналістів та вибухотехніків [7, с. 131].

Отже, фіксація слідів вибуху має важливе значення для документування воєнних злочинів та встановлення обставин події. Ефективність документування

залежить від оперативності проведення огляду, взаємодії слідчого, криміналіста та вибухотехніка, а також використання цифрових технологій документування доказів.

Запропонований поділ слідів вибуху на первинні, вторинні та нестійкі дозволяє визначити тактичну послідовність їх документування та зменшити ризик втрати доказової інформації в умовах бойових дій. Обґрунтовано доцільність поєднання традиційних криміналістичних методів із цифровою просторовою фіксацією місця події, використанням аерозйомки та 3D-сканування. Запропоновані підходи можуть бути використані під час організації огляду місць обстрілів, визначення пріоритетності документування нестійких слідів та мінімізації ризику втрати доказової інформації.

Список використаних джерел:

1. Berkeley Protocol on Digital Open Source Investigations. New York: United Nations, 2022.
2. Documenting International Crimes and Human Rights Violations for Criminal Accountability Purposes: Guidelines for Civil Society Organisations / Eurojust, International Criminal Court. The Hague, 2022.
3. International Criminal Court. Rules of Procedure and Evidence. The Hague: ICC, 2024.
4. Дуфенюк О. М. Розслідування воєнних злочинів в Україні: виклики, стандарти, інновації. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*. 2022. № 1. С. 46–56. DOI: <https://doi.org/10.30525/2592-8813-2022-1-6>
5. Дуфенюк О. М. Розслідування воєнних злочинів: логістичні, криміналістичні та судово-медичні питання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 4. С. 369–374. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-4/88>
6. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серп. 1949 р.
7. Інноваційні методи та цифрові технології в криміналістиці й судовій експертизі: монографія / за заг. ред. В. Ю. Шепітька. Харків: Право, 2024. 208 с.

8. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI.
9. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII.
10. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 лип. 1998 р.
11. Тимошко В. В. Процесуальні та тактичні особливості проведення огляду під час досудового розслідування воєнних злочинів. Вісник кримінологічної асоціації України. 2023. № 3(30).
12. Шепітько В. Ю., Шепітько М. В. Fixation of Evidentiary Information on the War Crimes, Committed in Ukraine. Archives of Criminology and Forensic Sciences. 2023. № 1(7). P. 51–60.

Дільна З.Ф.,

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін

навчально-наукового інституту права

та правоохоронної діяльності

кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет

внутрішніх справ)

ВІДМОВА АДВОКАТА ВІД ЗДІЙСНЕННЯ ЗАХИСТУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ТА ЕТИЧНИЙ АСПЕКТИ

Гарантією реалізації засади забезпечення права на захист у кримінальному провадженні є право особи, зокрема підозрюваного, обвинуваченого захищати себе самостійно, відмовляючись відповідно від послуг захисника, а також і залучати захисника за бажанням. Видається, що у механізмі реалізації права особи на справедливий суд, залучення захисника-адвоката до провадження є важливим важелем. Однак, на практиці можуть виникати ситуації, коли саме захисник хоче відмовитись від здійснення захисту. Чинне кримінальне процесуальне законодавство щодо цього містить чітко наведені випадки: 1) якщо є обставини, які згідно з цим Кодексом виключають його участь у кримінальному провадженні; 2) незгоди з підозрюваним, обвинуваченим щодо вибраного ним способу захисту, за винятком випадків обов'язкової участі захисника; 3) умисного невиконання підозрюваним, обвинуваченим умов укладеного з захисником договору, яке проявляється, зокрема, у систематичному недодержанні законних порад захисника, порушенні вимог цього Кодексу тощо; 4) якщо він свою відмову мотивує відсутністю належної кваліфікації для надання правової допомоги у конкретному провадженні, що є особливо складним[1].

Пропонується проаналізувати кожну із наведених підстав. Так, власне щодо обставин, які виключають участь захисника у кримінальному провадженні, то мається на увазі ситуації, коли захисник у цьому ж кримінальному провадженні

брав участь у ролі слідчого судді, судді, присяжного, прокурора, слідчого, потерпілого, перекладача, експерта, спеціаліста або ж цивільного позивача чи відповідача. Також, участь захисника є неможливою у випадку, якщо він надає чи раніше надавав правову допомогу особі, якщо інтереси цієї особи суперечать інтересам особи, яка на даний момент звернулась до захисника по допомогу або ж якщо він є родичем чи членом сім'ї одного із учасників кримінального провадження – слідчого, прокурора, судді або потерпілого. Якщо у адвоката професійна діяльність є зупиненою, або припиненою – це також вважається підставою для неможливості допуску його до захисту у кримінальному провадженні. Власне, відповідно до вимог ст. 78 Кримінального процесуального кодексу України, у разі існування вищевказаних обставин адвокат підлягатиме відводу.

Наступна обставина, що дозволяє адвокату відмовитись від захисту є факт суперечності адвоката та його підзахисного щодо обраних методів та способів захисту. Тут варто зазначити про кілька ключових моментів. Перш за все, звичайно адвокату слід пам'ятати про пріоритет позиції клієнта, тобто вимога завжди повинен діяти лише в інтересах свого підзахисного. До прикладу, якщо підзахисний визнає свою провину, то адвокат повинен дотримуватись такої позиції і будувати захист із її врахуванням. У статті 21 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», прямо вказано, що адвокату забороняється використовувати свої права всупереч правам, свободам та законним інтересам клієнта та займати у справі позицію всупереч волі клієнта, крім випадків, якщо адвокат впевнений у самообмові клієнта[2]. Власне за таких обставин, будувати захист буде складно, як тактично так і психологічно, адже адвокату необхідно буде застосовувати методи психологічного впливу на свого підзахисного для переконання його таки бути відвертим із своїм захисником, а також вміти налагоджувати психологічний контакт, який, до речі, з точки зору психології вважається першим спішним кроком до подальшої співпраці. Також вважається, що рішенню про відмову здійснювати захист через саме цю

обставину повинні передувати спроби таки узгодити позиції та знайти спільне рішення.

Звичайно, говорячи про цю підставу для відмови адвоката від здійснення захисту слід пам'ятати про випадки обов'язкової участі адвоката, які визначені законодавцем у ст. 52 Кримінального процесуального кодексу України.

Ситуація, коли підозрюваний, обвинувачений умисно не виконує умов договору, укладеного із адвокатом, що проявляється в систематичному невиконанні законних порад адвоката –взагалі ставить під сумнів ефективність інституту захисту. Адже можна звісно не погоджуватись із окремими позиціями захисника, піддавати сумніву його поради, проте не заважати виконувати йому свою роботу, яка власне спрямована на те, щоб покращити становище підзахисного. І така ситуація має негативні наслідки насамперед для самого ж підзахисного, адже постійні суперечки, розбіжності чи конфлікти між адвокатом та підозрюваним чи обвинуваченим будуть сприяти стороні обвинувачення.

Варто наголосити, що навіть при такій ситуації відмови, адвокат не може розголошувати відомості, що містять адвокатську таємницю і стосуються такого підзахисного.

Останньою підставою, яка передбачена у ст. 47 Кримінального процесуального кодексу України названо відсутність у адвоката належної правової кваліфікації для здійснення захисту у конкретному провадженні. Однак, видається, що правильніше вживати термін «компетентності», який є більш вузьким, і означає недостатність знань та вмінь саме в конкретній ситуації, в конкретному провадженні. Оскільки наявність правової кваліфікації є однією із основних умов, що дає право особі здійснювати адвокатську діяльність. Відповідно, якщо ми говоримо лише про неможливість здійснювати захист в конкретному кримінальному провадженні, то це не означає відсутність належної правової кваліфікації у адвоката. В даному випадку некомпетентність стосується лише знань щодо предмета певного провадження. Навіть у положенні Правил адвокатської етики (ст.11) компетентність та добросовісність адвоката «передбачає знання відповідних норм права, наявність необхідного досвіду їх

застосування, досконалість в урахуванні всіх обставин, що стосуються доручень клієнта та можливих правових наслідків його виконання, ретельну підготовку до виконання доручень»[3].

Питання щодо компетентності в цьому розумінні краще звісно вирішувати самому адвокату особисто, при цьому критично та реально оцінюючи свої знання, вміння та навички. Це буде першим кроком до реалізації процесуальної гарантії на компетентний захист.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI URL.<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#text>.(дата звернення:16.05.2026)
2. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 р. URL. № 5076-VI <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> (дата звернення:16.05.2026)
3. Правила адвокатської етики: затверджені Зіздом адвокатів України від 09.06.2017 р. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text> (дата звернення: 16.05.2026)

Капліна О. В.,

завідувачка кафедри кримінального процесу

доктор юридичних наук, професор

(Національний юридичний університет

імені Ярослава Мудрого)

МНОЖИННІСТЬ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ МОДЕЛЕЙ ФІКСАЦІЇ РЕЧОВИХ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ПРОБЛЕМИ НОРМАТИВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Правова визначеність нормативного регулювання має ключове значення для процесу тлумачення норм права, їх розуміння, усвідомлення змісту та подальшого застосування. Недарма в юридичній літературі, присвяченій проблемам законотворення, науковці послідовно підкреслюють її фундаментальне значення.

Особливої ваги правова визначеність норм права набуває у сфері кримінального провадження. Саме тут особа найбільшою мірою стикається з ризиком застосування заходів забезпечення кримінального провадження, обмеженням майнових прав, застосуванням запобіжних заходів та іншими примусовими інструментами державного впливу. У таких умовах будь-яка невизначеність, варіативність або суперечливість процесуальних норм створює реальну загрозу порушення прав і свобод учасників кримінального провадження, а також підриває довіру до органів, які реалізують кримінально-правову політику держави.

Правова визначеність у цій сфері передбачає не лише чіткість формулювань, а й однозначність процедур, передбачуваність правозастосування та узгодженість процесуальних моделей, які регулюють порядок збирання, фіксації та оцінки доказів. Особливо гостро ця проблема проявляється у питаннях фіксації речових доказів, де множинність процесуальних моделей, відсутність єдиних процедур та подекуди фрагментарність нормативного регулювання створюють умови для неоднакової практики, а подекуди також для зловживань.

Стаття 41 Конституції України проголошує, що «Кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності... Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним... Конфіскація майна може бути застосована виключно за рішенням суду у випадках, обсязі та порядку, встановлених законом». Конституційне положення про непорушність права власності узгоджується з вимогами низки міжнародно-правових актів, у яких цей принцип закріплений як один із фундаментальних. Йдеться, зокрема, про Загальну декларацію прав людини (ст. 17, ч. 2 ст. 29), Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (статті 2, 17), Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (статті 3, 4), а також про Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод та Протокол № 1 до неї. Усі ці документи виходять із того, що право власності, хоча й охороняється на найвищому рівні, не має абсолютного характеру. Втручання держави у сферу мирного володіння майном допускається лише за наявності чітко визначених законом підстав і за умови забезпечення належних процесуальних гарантій.

Європейський суд з прав людини у своїй практиці неодноразово наголошував, що будь-яке втручання у право власності має бути «встановлене законом», переслідувати легітимну мету та бути «необхідним у демократичному суспільстві». Ці критерії послідовно простежуються у рішеннях у справах «Серявін проти України», «Швидка проти України», «Брумереску проти Румунії», «Спорронг і Лоннрот проти Швеції», «Коваль та інші проти України», «Зосімов проти України» та багатьох інших. Саме тому формування чітких, передбачуваних і узгоджених із міжнародними стандартами гарантій при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження, проведенні слідчих (розшукових) дій є ключовою умовою захисту права власності в кримінальному процесі.

Звернення до положень КПК України, зокрема до норм, що регламентують процесуальні механізми, наслідком яких є обмеження права власності (арешт

майна, огляд, обшук, тимчасове вилучення майна, а також процедури відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням) вказує на існування множинних процесуальних порядків які поєднані з втручанням у майнову сферу особи. Водночас ці механізми, попри формальне унормування окремих процедур, залишаються між собою неузгодженими або й узагалі не врегульованими.

Беручи до уваги обмеженість обсягу тез доповіді, розглянемо лише один аспект множинності процесуальних порядків.

Зокрема, у правозастосовній практиці слідчі, прокурори та дізнавачі найчастіше мають справу з речами, предметами та документами, які визнаються речовими доказами та підлягають збереженню, можуть бути конфісковані в порядку спеціальної конфіскації чи конфіскації як виду покарання, або ж завдяки яким може бути забезпечене відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, на підставі пред'явленого цивільного позову.

Процесуальний порядок проведення обшуку передбачає звернення слідчого чи прокурора до слідчого судді з клопотанням про надання дозволу на його проведення. У такому клопотанні, відповідно до п. 7 ч. 3 ст. 234 КПК України, обов'язково мають бути зазначені індивідуальні або родові ознаки речей, документів, іншого майна чи осіб, які планується відшукати, а також їхній зв'язок із вчиненим кримінальним правопорушенням.

Попри наукові рекомендації та сформовані правові позиції Верховного Суду, слідча практика досі ґрунтується на підході, за яким речі та документи, перелічені у клопотанні про проведення обшуку, після їх фактичного відшукування автоматично визнаються речовими доказами. Однак слід урахувувати, що звернення до слідчого судді з клопотанням про проведення обшуку має на меті отримання дозволу на проникнення до житла чи іншого володіння особи. Такий підхід узгоджується з конституційною гарантією недоторканності житла (ст. 30 Конституції України), відповідно до якої проникнення до житла чи іншого володіння особи, а також проведення в них огляду або обшуку допускається лише на підставі вмотивованого рішення суду.

Отже, після відшукування речей, документів чи іншого майна, зазначених в ухвалі слідчого судді, сторона обвинувачення зобов'язана звернутися до слідчого судді з клопотанням про накладення арешту на таке майно, реалізуючи загальну засаду кримінального провадження, передбачену ст. 16 КПК України, та процесуальний порядок, закріплений у главі 17 КПК.

Інша ситуація виникає тоді, коли під час проведення обшуку виявляються речі чи документи, що мають значення для кримінального провадження, але не були зазначені в ухвалі слідчого судді. Цей випадок більш детально врегульований КПК, однак потребує системного тлумачення, зокрема ч. 2 ст. 168, речення 3 ч. 7 ст. 236 та абз. 1 ч. 5 ст. 171 КПК України. Зокрема, відповідно до ч. 7 ст. 236 КПК, «вилучені речі та документи, які не входять до переліку, щодо якого прямо надано дозвіл на відшукування в ухвалі про дозвіл на проведення обшуку, та не відносяться до предметів, вилучених законом з обігу, вважаються тимчасово вилученим майном».

У свою чергу, відповідно до абз. 1 ч. 5 ст. 171 КПК України, клопотання слідчого, прокурора про арешт *тимчасово вилученого майна* повинно бути подано не пізніше наступного робочого дня після вилучення майна, інакше майно має бути негайно повернуто особі, у якої його було вилучено.

Отже, слід констатувати наявність щонайменше двох правових режимів майна, що має значення для кримінального провадження: (1) майна, прямо зазначеного в ухвалі слідчого судді про дозвіл на проведення обшуку, та (2) майна, не зазначеного в ухвалі, але фактично виявленого під час обшуку і такого, що набуває процесуального статусу тимчасово вилученого майна. Водночас відмінність у процесуальному порядку формалізації права на його відшукування не звільняє сторону обвинувачення від обов'язку належним чином зафіксувати обмеження права власника на відчуження, розпорядження та/або користування таким майном у порядку, передбаченому главою 17 КПК України «Арешт майна».

Увагу слід звернути на відмінності у процесуальних порядках звернення до слідчого судді з клопотанням про накладення арешту на вилучене майно.

Законодавець передбачає два таких порядки. По-перше, відповідно до абз. 1 ч. 5 ст. 171 КПК України, клопотання слідчого чи прокурора про *арешт тимчасово вилученого майна* має бути подане не пізніше наступного робочого дня після його вилучення; у разі недотримання цього строку майно підлягає негайному поверненню особі, у якої його було вилучено. По-друге, у разі *тимчасового вилучення майна під час обшуку чи огляду, проведених на підставі ухвали слідчого судді*, постановленої відповідно до ст. 235 КПК України, клопотання про арешт такого майна має бути подане протягом 48 годин після його вилучення; у разі пропуску цього строку майно також підлягає негайному поверненню.

Таким чином, законодавець установлює два різні строки звернення до слідчого судді. На наш погляд, така диференціація має низку негативних аспектів: 1) вона дезорганізує діяльність слідчого та прокурора, ускладнюючи визначення належного строку звернення; 2) створює ризики помилок у правозастосовній практиці через необхідність вибору релевантного правила для конкретної ситуації та, можливо, породжує спокусу вибору найбільш «зручного» порядку; 3) без достатнього обґрунтування встановлює різні правові режими для однотипних ситуацій, що можуть виникнути в межах однієї слідчої (розшукової) дії, об'єднаної єдиною метою.

Крім того, слід звернути увагу на те, що у випадку, передбаченому абз. 1 ч. 5 ст. 171 КПК України, строк звернення до слідчого судді фактично може бути збільшений з огляду на об'єктивні обставини. Якщо вилучення майна відбулося напередодні вихідних чи святкових днів, строк «не пізніше наступного робочого дня» автоматично продовжується, що створює нерівність у правовому регулюванні порівняно з фіксованим 48-годинним строком, передбаченим абз. 2 ч. 5 ст. 171 КПК України.

Ураховуючи викладене, вважаємо за доцільне порушити питання щодо уніфікації нормативного регулювання строків звернення з клопотанням про арешт майна. З огляду на важливість права особи на володіння майном та необхідність забезпечення правової визначеності, оптимальним видається

застосування єдиного підходу, за яким у всіх випадках строк звернення до слідчого судді не має перевищувати 48 годин після вилучення майна.

Ковиршин В.В.,

аспірант кафедри кримінального процесу

(Національний університет

«Одеська юридична академія»)

ОСОБЛИВОСТІ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ АДВОКАТУ

Інститут повідомлення про підозру є одним із ключових елементів кримінального провадження, оскільки саме з моменту вручення відповідного повідомлення особа набуває процесуального статусу підозрюваного, а отже і відповідного комплексу прав та обов'язків. Водночас повідомлення про підозру окремим категоріям осіб характеризується наявністю спеціального процесуального порядку, зумовленого необхідністю забезпечення додаткових гарантій їхньої професійної діяльності та незалежності. До таких осіб належать адвокати, правовий статус яких обумовлює особливий порядок здійснення кримінального провадження.

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 481 КПК України, письмове повідомлення про підозру здійснюється адвокату Генеральним прокурором, його заступником, керівником обласної прокуратури в межах його повноважень [1]. Таким чином законодавець підкреслює значення прокурора відповідного рівня в процесі повідомлення про підозру. В той же час виникають складнощі при аналізі самого терміну «здійснюється», адже в інших положеннях КПК України використовуються поняття «повідомляється» або «вручається». У зв'язку з цим також незрозуміло, як співвідносяться повноваження прокурора-процесуального керівника та прокурора-керівника відповідної прокуратури, який і буде «здійснювати» таке повідомлення. Н.М. Колот зазначає, що «нагляд за додержанням законів під час повідомлення про підозру прокурор, який є процесуальним керівником у конкретному кримінальному провадженні, може здійснювати у формі: 1) попереднього прокурорського контролю, шляхом погодження повідомлення про підозру, 2) ревізії попередніх процесуальних рішень слідчого, дізнавача, перевіряючи при цьому обґрунтованість

повідомлення про підозру; 3) особистого прийняття законних рішень на досудовому розслідуванні, зокрема у формі повідомлення про підозру особисто прокурором» [2, с. 247].

Очевидно, що процесуальне керівництво, наприклад, обласного прокурора в даному випадку буде вкрай обмеженим, адже він не уповноважений приймати будь-які інші процесуальні рішення крім як тих, які пов'язані з підозрою. Законодавець, використовуючи термін «здійснюється», не конкретизував, на якому саме етапі повідомлення про підозру залучається керівник відповідного органу прокуратури. При цьому необхідно підкреслити, що повідомлення про підозру дійсно має розглядатись як складний багатоетапний процес, про що зазначав також і Верховний Суд: «Із системного аналізу норм глави 22 КПК України вбачається, що процедуру здійснення повідомлення про підозру особі можна умовно поділити на такі етапи: 1) етап прийняття рішення щодо необхідності здійснення особі повідомлення про підозру, який передбачає перевірку підстав здійснення такого повідомлення згідно з частиною першою статті 276 КПК України, дотримання процесуальних гарантій під час проведення тих чи інших слідчих або оперативно-розшукових дій або застосування запобіжних заходів, які вчинялись до моменту здійснення такого повідомлення. На цьому етапі відбувається формування волевиявлення уповноваженої посадової особи (слідчого або прокурора) про необхідність здійснення повідомлення про підозру. Потрібно також зауважити, що законодавство передбачає можливість (у разі необхідності) зміни волевиявлення щодо здійснення повідомлення про підозру у формі зміни раніше повідомленої або ж повідомлення нової підозри в порядку, визначеному статтею 279 КПК України; 2) етап об'єктивації/вираження сформованого внутрішнього волевиявлення уповноваженої посадової особи щодо прийнятого рішення в зовнішню форму шляхом складання тексту повідомлення про підозру відповідно до вимог, передбачених статтею 277 КПК України, та його підписання; 3) етап доведення інформації до відома адресата, щодо якого прийняте рішення про повідомлення про підозру, шляхом безпосереднього вручення його тексту особі згідно зі

статтею 278 КПК України. На цьому етапі відбувається також повідомлення прав підозрюваному, а в разі якщо підозрюваний висловить відповідне прохання, то йому зобов'язані детально роз'яснити кожне із зазначених прав (частина третя статті 276 КПК України)» [3].

Вважаємо, що якщо вести мову про п. 1 ч. 1 ст. 481 КПК України, то Генеральний прокурор, його заступник або керівник обласної прокуратури затверджують попередньо складний проєкт письмового повідомлення про підозру, який попередньо був складений прокурором-процесуальним керівником щодо адвоката. Після цього уповноважені посадові особи можуть самостійно вручити письмове повідомлення про підозру адвокату або передоручити це прокурору-процесуальному керівнику в поряку ч. 2 ст. 481 КПК України.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
2. Колот Н.М. Забезпечення прокурором реалізації засади законності під час повідомлення про підозру. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. 2024. Випуск 83: частина 3. С. 241-248.
3. Постанова ВП ВС від 11.12.2019, справа № 536/2475/14-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86365236>

Крикунов О. В.,

доцент кафедри кримінального правосуддя

та правоохоронної діяльності

кандидат юридичних наук, доцент

(Волинський національний університет

імені Лесі Українки)

ЗАКОННІСТЬ ТА ОБГРУНТОВАНІСТЬ ОБШУКУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Законодавець встановив низку процесуальних гарантій, покликаних забезпечити законність та обґрунтованість проведення обшуків у кримінальному провадженні виключно у разі, якщо іншим чином неможливо досягнути ефективності розслідування, виконання завдань кримінального провадження. Вважаємо такий підхід виправданим, адже обшук за своєю суттю є втручанням у сферу приватності особи, порушує недоторканність її житла, обмежує право власності (володіння). Тому відповідно до ст. 29 Конституції України у чинному КПК закріплено обов'язковість судового контролю за законністю та обґрунтованістю спроб сторони обвинувачення провести обшук у житлі, іншому володінні особи під час досудового розслідування.

Обшук проводиться на підставі ухвали відповідного слідчого судді (ч.2 ст. 234 КПК), крім випадків, коли законний володілець житла, іншого володіння надав добровільну згоду на проникнення до житла або наявні невідкладні випадки, пов'язані із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення (ч. 1-3 ст. 233 КПК). Слід вказати, що у вказаних невідкладних випадках законність та обґрунтованість проникнення передбачає подальший судовий контроль У такому разі прокурор, слідчий, дізнавач за погодженням із прокурором зобов'язані невідкладно після здійснення таких дій звернутися до слідчого судді із клопотанням про проведення обшуку. Проникнення може бути

визнане судом законним пост-фактум, зважаючи на вагомість доказів щодо реальної невідкладності та законної цілі втручання у житло особи.

В умовах воєнного стану вказане правове регулювання щодо судового контролю за проникненням до житла, іншого володіння суттєво змінилося. Зокрема, у ч. 1 ст. 615 КПК вказано, що у разі, якщо відсутня об'єктивна можливість виконання слідчим суддею повноважень щодо судового контролю за дотриманням права на недоторканність житла, іншого володіння (ст.ст. 233-235 КПК), то такі повноваження виконує керівник відповідного органу прокуратури за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором. Рішення керівника органу прокуратури приймається у формі постанови та має містити обґрунтування правомірності здійснення ним повноважень слідчого судді. Про рішення, прийняті прокурором відповідно до ст. 615 КПК, невідкладно за першої можливості повідомляється прокурор вищого рівня, а також суд, визначений у порядку, передбаченому законодавством, з наданням копій відповідних документів не пізніше 10 днів з дня повідомлення. Скарги на рішення відповідного прокурора, прийняті ним у порядку ст. 615 КПК, можуть бути подані до слідчого судді того суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування, а в разі неможливості з об'єктивних причин здійснювати відповідним судом правосуддя - найбільш територіально наближеного до нього діючого суду або іншого суду, визначеного в порядку, передбаченому законодавством. Варто критично оцінити подібну вимушену новелу, адже у рішенні ЄСПЛ у справі «Клас та інші проти ФРН» від 06.09.1978 р. зазначено, що принцип верховенства права виходить, зокрема, з того, що втручання органів виконавчої влади у права окремих осіб повинно перебувати під ефективним контролем, який звичайно має забезпечуватися судовою системою, судовий контроль надає найкращі гарантії незалежності, неупередженості і належної процедури. Як зазначають науковці, будь-які новації кримінального процесуального закону вимагають урахування положень ЄКПЛ та практики ЄСПЛ [1, с. 377]. Ми поділяємо думку про те, що у ст. 615 КПК порушено баланс сторін, оскільки керівник органу прокуратури

отримує квазісудові функції. Критичним є питання визначення критерію відсутності об'єктивної можливості» виконання слідчим суддею повноважень, оскільки його розмитість може призвести до зловживань та систематичного уникнення судового контролю навіть там, де він є можливим [2, с. 189]. Підсумовуючи наведене, на нашу думку, варто відмовитися від заміни судового контролю щодо проведення обшуку у кримінальному провадженні прокурорським розсудом, оскільки органи прокуратури пов'язані із стороною обвинувачення у певному кримінальному провадженні, що не забезпечує балансу публічних та приватних інтересів сторін. Також у ст. 615 КПК рішення керівника органу прокуратури все одно передбачає можливість оскарження до слідчого судді, таким чином просто віддаляючи судовий контроль. З практичної сторони оперативно звернутися із клопотанням про проведення обшуку до слідчого судді іншого діючого суду, територіально наближеного до місця розслідування, і взяти участь у судовому засіданні можна за допомогою системи ЄСІКС. Варто наголосити на тому, що здійснення процесуальних дій, які потребують попереднього дозволу суду (у т.ч. обшуку у житлі, іншому володінні), без такого дозволу або з порушенням його суттєвих умов є безумовною підставою для визнання отриманих джерел доказів і самих доказів недопустимими (ст. 87 КПК).

Обґрунтованість проведення обшуку досягається через комплекс вимог до оформлення клопотання про обшук у ст. ст. 234-235 КПК України. У цьому дослідженні акцент буде зроблений на тих його реквізитах та додатках, які містять виклад фактичних даних, які важливі для законного та обґрунтованого обшуку у житлі, володінні особи. У клопотанні має бути розкрито підстави для обшуку (п.4 ч. 2 ст. 234 КПК), зокрема, що: 1) було вчинено кримінальне правопорушення; 2) відшукувані речі і документи мають значення для досудового розслідування; 3) відомості, які містяться у відшукуваних речах і документах, можуть бути доказами під час судового розгляду; 4) відшукувані речі, документи або особи знаходяться у зазначеному в клопотанні житлі чи іншому володінні особи (ч. 5 ст. 234 КПК). Наявність переконливих доказів про

вказані обставини дозволяє слідчому судді встановити, що є реальна підстава надати дозвіл на обстеження житла, іншого володіння відповідних осіб і вилучення нових джерел доказів, затримання розшукуваних осіб. Ми поділяємо думку про те, що зазначені вище вимоги закону щодо клопотань про проведення обшуку відповідають практиці ЄСПЛ, який у своїх рішеннях неодноразово звертав увагу на неприпустимість відсутності вказівки на конкретну мету обшуку, розпливчастих та надмірно узагальнених формулювань в рішеннях про дозвіл на обшук, що надає органу влади, який проводить обшук, нічим не обґрунтовану свободу розсуду при встановленні необхідних його меж (рішення «Багієва проти України» від 28.04.2016 р.) [3, с. 310].

Оскільки обшук сприймається законодавцем як крайня необхідність, у клопотанні має бути наведено аргументи на користь висновку про те, що доступ до речей, документів або відомостей, які можуть у них міститися, неможливо отримати за допомогою інших процесуальних дій, передбачених КПК. Таке обґрунтування можна не наводити лише у випадках, якщо обшук проводиться з метою відшукування знаряддя кримінального правопорушення, предметів і документів, вилучених з обігу (п.8 ч. 3 ст. 234 КПК). Для забезпечення перевірки фактичних підстав для обшуку також передбачено, що до клопотання про обшук має бути додано матеріали провадження, які його обґрунтовують (абз. 2 ч. 2 ст. 234 КПК). До клопотання також має бути надано витяг з ЄРДР щодо кримінального провадження, в рамках якого подається клопотання. Таким чином слідчий суддя, який не має прав користувача ЄРДР, отримує документ про те, що досудове розслідування офіційно здійснюється, опис фактичних обставин правопорушення, особу дізнавача, слідчого, прокурора [4, с. 132].

Висновки. Судова практика ЄСПЛ, Конституція та КПК передбачає застосування процедури незалежного судового контролю щодо законності і обґрунтованості проведення обшуків у кримінальних провадженнях. Ст. 615 КПК в умовах воєнного стану допускає надання дозволів на проведення обшуку керівникам органів прокуратури, проте ця норма є недосконалою з багатьох причин. Тому є сенс змінити підхід і відновити довоєнне регулювання надання

судових дозволів на обшук із можливістю пристосовуватися до умов воєнного часу через зміну підсудності.

Обґрунтованість проведення обшуку досягається через комплекс вимог до оформлення клопотання про обшук, у якому сторона обвинувачення повинна повно та конкретно сформулювати мету, суб'єкт та об'єкт обшуку, його очікувані результати та їх значення для кримінального провадження, а також надати матеріали, які доводять ці твердження. У такий спосіб може бути забезпечено дієвий судовий контроль за законністю і виправданістю обшуку, а в підсумку - досягнуто розумний баланс між публічними та приватними інтересами у кримінальному провадженні.

Список використаних джерел:

1. Кіяниця В. М. Гарантії права на справедливий судовий розгляд: аспекти дотримання в умовах воєнного стану. The 10th International scientific and practical conference “Innovative development of science, technology and education” (July 4-6, 2024) Perfect Publishing, Vancouver, Canada. 2024. 405 p. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2024/07/INNOVATIVE-DEVELOPMENT-OF-SCIENCE-TECHNOLOGY-AND-EDUCATION-4-6.07.24.pdf>

2. Подоляка А. М., Курбатова І. С., Заросило В. О. Реалізація принципу змагальності в умовах воєнного стану: аналіз статті 615 КПК України крізь призму практики ЄСПЛ. *Правова позиція*. 2024. № 4 (45). С. 186-193.

3. Кримінальний процес : підручник / за заг. ред. О. В. Капліної, О. Г. Шило. – Харків : Право, 2018. 584 с.

4. Крикунов О. В. Вимоги до оформлення та обґрунтування клопотання про обшук у законодавстві та судовій практиці. Теоретичні та практичні аспекти розвитку науки та освіти: матеріали XVII Міжнародної науково-практичної конференції м. Львів, 29-30 січня 2026 року. Львів: Львівський науковий форум, 2026. С.130-133.

Лісіцина Ю.О.,

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
навчально-наукового інституту внутрішніх справ

кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

КОНВЕНЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРОФЕСІЇ АДВОКАТА ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

Інститут захисту, як й адвокатська діяльність, є одним із найстаріших і у вітчизняній системі правосуддя, і у світовій практиці. Функціонування цього інституту ґрунтується на принципах змагальності сторін, забезпеченні реалізації прав і свобод людини та громадянина. Захист прав і свобод людини та громадянина як показник правової й демократичної держави передбачає, серед іншого, гарантоване конституційними нормами право кожної особи на кваліфіковану правову допомогу. Це право, зокрема, забезпечується в широкому сенсі в межах інституту представництва, який є дієвим інструментом, урегульованим державою.

Після вступу до Ради Європи Україна взяла на себе низку зобов'язань, закріплених у підпункті IX пункту 11 Висновку Парламентської Асамблеї Ради Європи № 190 (1995) від 26 вересня 1995 року, серед яких — забезпечення захисту статусу правничої професії.

Слід зазначити, що ще у 2018 році в Рекомендації ПАРЄ № 2121 (2018) «До питання щодо розробки Європейської конвенції про професію адвоката» було переглянуто підходи у цій сфері. Зокрема, наголошувалося на необхідності посилення правового значення Рекомендації № R (2000) 21 шляхом трансформації її положень у юридично обов'язкову конвенцію, доповнену дієвим механізмом контролю [1]. Надалі, у 2021 році, Комітет Міністрів Ради Європи у Відповіді на Рекомендацію «Принципи та гарантії для адвокатів» (2021) започаткував підготовку нового європейського правового інструменту,

покликаного забезпечити ефективний захист адвокатів та гарантувати їм можливість здійснювати професійну діяльність незалежно, вільно й безпечно, без будь-яких упереджень чи необґрунтованих обмежень [2].

Європейський комітет з правового співробітництва Ради Європи (CDCJ) розпочав діяльність у цьому напрямі ще у 2020 році. Водночас лише у 2022 році в межах CDCJ було утворено Комітет експертів із питань захисту адвокатів [3]. Уже у 2024 році було представлено проєкт Конвенції про захист професії адвоката. Згодом, 12 березня 2025 року, під час 1522-го засідання Комітет Міністрів Ради Європи ухвалив Конвенцію про захист професії адвоката та визначив дату відкриття її для підписання — 13 травня 2025 року, під час зустрічі міністрів закордонних справ у Люксембурзі [4].

Невдовзі Україна також приєдналася до цього міжнародного документа [5], ставши 28-ю державою, що його підписала. Конвенція закріплює уніфіковані підходи до забезпечення гарантій незалежного здійснення адвокатської діяльності та встановлює механізм контролю за виконанням її положень. Водночас вона виступає важливою міжнародно-правовою гарантією незалежності адвокатури та забезпечення принципу доступу до правосуддя.

Безпосередньо регламентації адвокатської діяльності стосуються такі міжнародні акти, як Основні положення про роль адвокатів, прийняті на VIII Конгресі ООН 1990 року [6], Стандарти незалежності юридичної професії Міжнародної асоціації юристів, прийняті 1990 року [7], Кодекс правил здійснення адвокатської діяльності адвокатів Європейського співтовариства, прийнятий 1988 року [8], які, крім того, можуть бути взяті до уваги під час оцінювання чинного українського законодавства про адвокатуру й адвокатську діяльність на предмет відповідності міжнародним нормам.

Імплементуючи зазначені положення, у межах Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» було введено положення, що закріплює гарантії незалежності адвоката, а саме: неможливість втручання в його діяльність, свободу вираження адвокатської думки, недоторканність і збереження конфіденційності адвокатської таємниці, особисту недоторканність

адвоката (і членів його сім'ї), а також право на застосування заходів захисту. Ці гарантії мають особливо важливе значення з огляду на зростання кількості випадків погроз щодо адвокатів, завдання шкоди, небезпечної для їхнього життя і здоров'я.

Окремої уваги заслуговує принцип збереження адвокатської таємниці, який має не лише національне, а й міжнародне значення. Саме він забезпечує дотримання принципу змагальності судового процесу та реалізацію права особи на захист і отримання професійної правничої допомоги. Водночас практика Європейського суду з прав людини свідчить про наявність численних випадків порушення цього принципу у різних державах. У зв'язку з цим актуальним залишається питання вдосконалення механізмів гарантування конфіденційності адвокатської діяльності як на внутрішньодержавному, так і на міжнародному рівнях.

Разом із тим важливо забезпечити узгодженість нових законодавчих положень із чинною системою права. У цьому контексті показовими є зміни, внесені у 2025 році до статті 397 Кримінального кодексу України, якими було посилено відповідальність за перешкоджання законній діяльності адвоката. Законодавець, зокрема, відніс до кримінально караних діянь втручання у конфіденційне спілкування адвоката з клієнтом, незаконне вилучення матеріалів та вплив на захисника. Також було збільшено розміри штрафів — до 3400–11 900 грн, а щодо службових осіб передбачено більш суворі санкції.

Міжнародні стандарти, що регулюють професійну діяльність адвокатів, слугують важливим інструментом гарантування їхніх прав та незалежності у здійсненні функцій учасників судового провадження. Забезпечення правового захисту адвокатів охоплює широкий комплекс заходів і механізмів, спрямованих на створення належних умов для реалізації ними професійних повноважень.

Аналіз чинного українського законодавства у сфері адвокатської діяльності свідчить про наявність достатньої нормативної бази для регулювання професійної діяльності адвокатів. Водночас окремі питання, пов'язані із забезпеченням конфіденційності адвокатської таємниці, а також гарантіями

недопущення неправомірного втручання у діяльність адвоката, залишаються актуальними та потребують подальшого вдосконалення як на законодавчому, так і на практичному рівнях.

Список використаних джерел:

1. The case for drafting a European convention on the profession of lawyer. (Recommendation 2121 (2018). Assembly debate on 24 January 2018 (6th Sitting) (see Doc. 14453, report of the Committee on Legal Affairs and Human Rights, rapporteur: Ms Sabien Lahaye-Battheu). Text adopted by the Assembly on 24 January 2018 (6th Sitting). URL: <https://pace.coe.int/en/files/24466/html> (viewed on 14.05.2026).

2. The principles and guarantees of advocates. Committee of Ministers. Reply to Recommendation № Doc. 15342 (02 July 2021). Adopted at the 1408th meeting of the Ministers' Deputies 30 June 2021. URL: <https://pace.coe.int/en/files/29379/html> (viewed on 14.05.2026).

3. Members of the Committee of experts on the protection of lawyers (CJAV). Strasbourg, 15 March CDCJ(2022)INF04. URL: <https://rm.coe.int/cdcj-2022-inf04/1680ab4fe6> (viewed on 14.05.2026).

4. Council of Europe adopts international convention on protecting lawyers. 12.03.2025. URL: <https://www.coe.int/en/web/portal/-/council-of-europeadopts-international-convention-on-protecting-lawyers> (viewed on 14.05.2026).

5. Україна підписала Конвенцію про захист професії адвоката. *Національна асоціація адвокатів України : вебсайт*. 2026. 9 берез. URL: <https://unba.org.ua/news/11443-ukraina-pidpisala-konvenciyu-pro-zahist-profesii-advokata.html> (дата звернення: 14.05.2026).

6. Основні положення про роль адвокатів : міжнар. док. від 01.08.1990 / ООН. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_835#Text (дата звернення: 14.05.2026).

7. Standards for the Independence of the Legal Profession, 7 September 1990. URL: <https://mega.nz/file/jUcVGtJI#PvfpJPtuLqDZCp1HRTBB0iRSixxkl66TgqW4xiVoVqs> (viewed on 14.05.2026).

8. Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства: міжнар. док. від 01.10.1988. База даних «Законодавство України»/ВР України.URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_343/conv/paragraph_1:ty_1#o6 (дата звернення: 14.05.2026).

Мовчан А.В.,

професор кафедри кримінально-правових дисциплін

навчально-наукового інституту

права та правоохоронної діяльності

доктор юридичних наук, професор

(Львівський державний університет

внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Запровадження воєнного стану в Україні стало безпрецедентним чинником, що суттєво трансформував кримінальний процес. Його правова природа передбачає можливість тимчасового обмеження окремих прав і свобод людини з метою забезпечення національної безпеки та оборони держави. Водночас такі обмеження повинні відповідати принципам необхідності, пропорційності та законності, що впливають як із національного законодавства, так і з міжнародних стандартів.

Найбільш відчутних змін зазнала стадія досудового розслідування. Законодавець запровадив спеціальні процесуальні механізми, які дозволяють здійснювати кримінальне провадження в умовах обмеженого доступу до окремих територій, інфраструктури чи учасників процесу. Нормативним відображенням цих змін стало закріплення спеціального правового режиму у ст. 615 КПК України, яка визначає особливості здійснення досудового розслідування та судового провадження в умовах воєнного стану [1].

Зазначена норма передбачає можливість відступу від загальних процесуальних правил у разі об'єктивної неможливості їх дотримання. Зокрема, допускається проведення обшуку без участі понятих за умови загрози їх безпеці або фактичної неможливості їх залучення, передбачається дистанційна участь захисника, а також спрощуються окремі процедури прийняття процесуальних рішень. Водночас, як підкреслює практика Верховного Суду, застосування таких

винятків є допустимим лише за умови належного обґрунтування, яке підлягає перевірці судом [2].

Особливу увагу слід приділити забезпеченню прав підозрюваних і обвинувачених. В умовах воєнного стану можливі затримки у доступі до захисника, обмеження комунікації, а також труднощі у реалізації права на справедливий суд. У цьому контексті важливе значення має практика Європейського суду з прав людини, яка наголошує на неприпустимості відступу від базових процесуальних гарантій навіть за надзвичайних обставин.

Крім того, воєнний стан істотно ускладнює процес доказування. Значна частина кримінальних правопорушень, зокрема воєнні злочини, вчиняється на тимчасово окупованих територіях або в районах активних бойових дій. Це обмежує можливість безпосереднього огляду місця події, допиту свідків і збирання матеріальних доказів. У таких умовах зростає значення альтернативних джерел доказової інформації, зокрема цифрових доказів, супутникових знімків, а також даних із відкритих джерел (OSINT), що потребує належного процесуального врегулювання їх допустимості та оцінки.

У кримінальних провадженнях, що здійснюються під час воєнного стану, важливе значення має питання допустимості показань, отриманих на стадії досудового розслідування. Відповідно до ч. 11 ст. 615 КПК України, такі показання можуть використовуватися як докази за умови їх належної відеофіксації, а у випадку допиту підозрюваного – за участю захисника. Судова практика виходить із того, що дотримання цих вимог дозволяє компенсувати об'єктивну неможливість повторного допиту та забезпечує мінімальні стандарти справедливого судового розгляду.

Водночас згідно з п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України допускається проведення обшуку без участі понятих за умови безперервної відеофіксації. Практика Верховного Суду наголошує, що суд повинен перевіряти наявність об'єктивних підстав для такого відступу від загальної процедури, а їх відсутність може призвести до визнання доказів недопустимими [3].

Показовою у цьому контексті є практика, за якою сторона обвинувачення обґрунтовувала законність проведення обшуку посиланням на резолютивну частину ухвали слідчого судді, отриману з реєстру без доступу до повного тексту судового рішення. Суд визнав допустимим використання такої ухвали, зазначивши, що сам по собі факт посилання лише на її резолютивну частину не зумовлює автоматичної недопустимості отриманих доказів. Водночас у кожному конкретному випадку підлягає перевірці, чи не було порушено процесуальні права сторін кримінального провадження. Зазначена практика є показовою для умов воєнного стану, коли доступ до повних текстів судових рішень може бути об'єктивно ускладнений [3].

Наведемо ще один приклад судової практики у справі № 164/431/20 (постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 20 червня 2024 року). У цій справі особу було засуджено за незаконне поводження зі зброєю, а ключовим доказом виступив протокол обшуку, під час якого було вилучено відповідні предмети. Сторона захисту наполягала на недопустимості цього доказу через відсутність відеозапису проведення обшуку. Суд касаційної інстанції дійшов висновку, що відсутність відеофіксації сама по собі не є безумовною підставою для визнання доказу недопустимим. Вирішальним є встановлення того, чи вплинуло відповідне порушення на достовірність доказу та чи призвело воно до обмеження процесуальних прав сторін [4; 5].

Таким чином, наведене судове рішення демонструє, що навіть за умов підвищених вимог до відеофіксації слідчих дій, особливо актуальних у період воєнного стану, суд зберігає гнучкий підхід до оцінки доказів, керуючись принципом суттєвості порушення та пріоритетом змістовної, а не суто формальної оцінки процесуальних недоліків.

Норми КПК України щодо затримання (ст. 207–208, 209) продовжують діяти, однак їх застосування набуває певної специфіки. Зокрема, затримання без ухвали суду допускається як невідкладний захід, а строк затримання обчислюється з моменту фактичного обмеження свободи особи (ст. 209 КПК

України). Водночас в умовах воєнного стану змінюється підхід до обрання запобіжних заходів: відповідно до ч. 6 ст. 176 КПК України, у провадженнях щодо злочинів проти основ національної безпеки (зокрема державної зради) пріоритетним фактично є застосування тримання під вартою. Показовою у цьому контексті є постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 12 лютого 2026 року у справі № 497/2392/22, в якій суд підтвердив, що затримання без попереднього судового дозволу є допустимим за наявності невідкладних обставин. Водночас відсутність захисника безпосередньо в момент затримання не визнається автоматичним порушенням права на захист, якщо відповідні процесуальні дії не передбачали проведення допиту [6].

Крім того, в умовах воєнного стану набувають практичного значення положення КПК України, які забезпечують процесуальну гнучкість, зокрема: ч. 6 ст. 110 КПК України (щодо можливості прийняття процесуальних рішень в електронній формі) та ч. 12 ст. 615 КПК України (щодо дистанційної участі захисника у процесуальних діях). Запровадження цих механізмів обґрунтовується необхідністю забезпечення безперервності кримінального провадження навіть в умовах бойових дій [7].

Відтак, попри запроваджені спрощення, кримінальне провадження має здійснюватися з дотриманням загальних засад, визначених ст. 7 КПК України. Судова практика, зокрема Верховний Суд, підкреслює, що воєнний стан не скасовує принцип верховенства права, а лише допускає тимчасові та обґрунтовані процесуальні відступи.

Натомість, суттєвого розвитку набуло міжнародне співробітництво, зокрема у сфері документування воєнних злочинів. Україна активно взаємодіє з Міжнародним кримінальним судом та іншими міжнародними інституціями, що зумовлює необхідність адаптації національного кримінального процесу до міжнародних стандартів.

Таким чином, воєнний стан формує спеціальний процесуальний режим, який має винятковий характер і перебуває під постійним судовим контролем. Основні процесуальні гарантії не скасовуються, а трансформуються відповідно

до умов. Водночас зберігається напруга між потребами ефективного розслідування та необхідністю забезпечення прав людини.

Аналіз судової практики дозволяє виокремити такі ключові тенденції кримінального процесу в умовах правового режиму воєнного стану: гнучкість процесу без втрати судового контролю; пріоритет суті над формою при оцінці доказів; посилення ролі технічної фіксації як гарантії допустимості доказів; визначальна роль судової практики як механізму стримування можливих зловживань.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процес під час воєнного стану: корективи, внесені війною в здійснення кримінальних проваджень. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1352467/?utm_source=chatgpt.com
2. Судді ВС розповіли про судову практику щодо застосування норм кримінального процесуального права та щодо військових злочинів. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1527268/?utm_source=chatgpt.com
3. Верховний Суд опублікував огляд судової практики ККС ВС щодо проведення огляду та обшуку. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1653157/?utm_source=chatgpt.com
4. Спеціальний режим досудового розслідування, суд в умовах воєнного стану: науково-практичний коментар до розділу IX-1 Кримінально-процесуального кодексу України. URL: https://www.researchgate.net/publication/362128015_Special_regime_of_pre-trial_investigation_trial_in_conditions_of_martial_law_scientific_and_practical_commentary_on_Section_IX-1_of_the_Criminal_Procedure_Code_of_Ukraine_as_of_May_3_2022
5. Постанова від 20.06.2024 по справі № 164/431/20. Касаційний кримінальний суд. URL: <https://zakononline.ua/court-decisions/show/119961109>

6. Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду (актуальна практика). Рішення, внесені до ЄДРСР, за лютий 2026 року. URL:

https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/ogliady/Oglyad_KKS_02_2026.pdf?utm_source=chatgpt.com

7. Кримінальні провадження в умовах воєнного стану. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/kriminalni-provadhennya-v-umovah-voennogo-stanu.html>

Музичук К. С.,
професор кафедри
кримінального правосуддя
та правоохоронної діяльності
доктор юридичних наук, професор
(*Волинський національний університет
імені Лесі Українки*)

СУДДЯ ЯК ГАРАНТ ПРАВ ЛЮДИНИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Трансформація кримінального процесу України в умовах євроінтеграції, цифровізації правосуддя та дії правового режиму воєнного стану актуалізує питання забезпечення належного балансу між інтересами держави у сфері протидії злочинності та необхідністю безумовного дотримання прав і свобод людини. За таких умов особливої ваги набуває роль судді як гаранта дотримання прав усіх учасників процесу та реалізації права на справедливий суд для кожного.

Сучасна модель кримінального судочинства ґрунтується на принципі верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість держави [1, ст.8]. У сфері кримінальної юстиції застосування заходів державного примусу потенційно пов'язане з істотним обмеженням фундаментальних прав особи. Роль судді як гаранта прав людини у кримінальному провадженні полягає у здійсненні ефективного контролю за діяльністю органів досудового розслідування, вирішенні питань щодо санкціонування заходів процесуального примусу та ухваленні остаточного правосудного рішення щодо винуватості чи невинуватості особи. Дієвість судового захисту насамперед визначає рівень реалізації права на справедливий суд та ступінь довіри суспільства до правосуддя загалом.

У рішенні «Класс та інші проти Німеччини» ЄСПЛ наголосив, що одним із ключових проявів принципу верховенства права є необхідність ефективного контролю за втручанням державних органів у права людини, причому саме судовий контроль забезпечує найвищий рівень гарантій незалежності, неупередженості та дотримання належної правової процедури [2, п. 55]. Отже, призначення судді полягає не лише у вирішенні справи по суті, а й у забезпеченні при цьому реального та ефективного захисту прав індивіда від надмірного чи свавільного втручання державної влади.

На стадії досудового розслідування здійснення судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб покладається на слідчого суддю. Серед основних напрямків його діяльності слід відзначити санкціонування заходів забезпечення кримінального провадження (в тому числі запобіжних заходів), надання дозволів на проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, а також розгляд скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача або прокурора.

Приймаючи рішення на стадії досудового розслідування слідчому судді необхідно враховувати концептуальну правову позицію Конституційного Суду України (викладену в рішенні №2-рп/2016), відповідно до якої обмеження щодо реалізації конституційних прав і свобод не можуть бути свавільними та несправедливими, вони мають встановлюватися виключно Конституцією і законами України, переслідувати легітимну мету, обумовлюватися суспільною необхідністю досягнення цієї мети, а також бути пропорційними та обґрунтованими [3, п.2.1].

На стадії судового розгляду кримінального провадження роль судді трансформується у статус незалежного і безстороннього арбітра між сторонами обвинувачення та захисту. Ключовим завданням суду на даному етапі є гарантування стандартів справедливого судового розгляду, передбачених статтею 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод: інституційної незалежності та неупередженості суду, рівності сторін,

змагальності процесу, розумних строків провадження, права на захист та презумпції невинуватості.

На рівень захисту прав учасників процесу безпосередньо впливає об'єктивність та неупередженість оцінки суддею доказів. Усталеною є практика ЄСПЛ (зокрема в справі «Кобець проти України»), згідно з якою при оцінці доказів суд керується критерієм доведення «поза розумним сумнівом», яке має впливати із сукупності ознак чи неспростовних презумпцій, достатньо вагомих, чітких і узгоджених між собою [4, п. 43].

Правовий режим воєнного стану об'єктивно створює загрози звуження або нівелювання прав людини в кримінальній юстиції. Задля їх мінімізації вагомою є позиція Конституційного Суду України, висловлена в рішенні № 3-р(П)/2026 щодо специфіки застосування статті 615 КПК України: унормовуючи особливий режим досудового розслідування та судового розгляду в умовах воєнного стану, держава має не лише забезпечити досягнення мети кримінального судочинства та виконання завдань кримінального провадження, а й урахувати, що приписи актів національного права не мають порушувати основоположних прав і свобод людини і громадянина, гарантованих Конституцією України, та повинні відповідати їй міжнародним зобов'язанням [5, п.4.3.3].

Таким чином, в сучасній архітектурі кримінального процесу суддя виступає ключовим інституційним та процесуальним гарантом захисту прав людини. Ця місія забезпечується завдяки інструментам дієвого судового контролю на етапі досудового розслідування та неухильному дотриманню засад рівності й змагальності сторін під час розгляду справи по суті. Правозахисна функція суду полягає у дотриманні балансу між публічними інтересами безпеки держави та невідчужуваними правами особи. Для її ефективної реалізації вбачається доцільним зміцнення інституційної незалежності судової влади, системне впровадження європейських стандартів правосуддя та безперервне підвищення кваліфікації суддівського корпусу з питань конвенційного захисту прав людини.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. №4651-VI в ред. від 01.04.2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
2. Рішення ЄСПЛ у справі «Класс та інші проти Німеччини» (заява № 5029/71) від 06.08.1978 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_093#Text.
3. Рішення КСУ № 2-рп/2016 від 01.06.2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-16#Text>.
4. Рішення ЄСПЛ у справі «Кобець проти України» (заява № 16437/04) від 14.02.2008 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_320#Text.
5. Рішення КСУ № 3-р(II)/2026 від 01.04.2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-26#Text>.

Навроцька В. В.,
доцент кафедри
кримінально-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права
та правоохоронної діяльності
доктор юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

БАЛАНС ПРАВ ПОТЕРПІЛОГО ТА ОБВИНУВАЧЕНОГО В КОНТЕКСТІ П.7 Ч.1 СТ.284 КПК УКРАЇНИ

Зовсім недавно (21.05. 2026 р.) Конституційний суд України (далі - КСУ) розпочав перевірку на конституційність положень КПК України, які стосуються порядку закриття кримінальних проваджень у формі приватного обвинувачення. Перевірці підлягають приписи ч.4 ст.26 та п.7 ч.1 ст.284 КПК України [1], згідно яких відмова потерпілого від обвинувачення у провадженні приватного обвинувачення є безумовною підставою його закриття. Підставою для розгляду стала конституційна скарга Н. А. Трофімової, а згодом – й А. В. Зварича (що були об'єднані в єдине конституційне провадження) [2].

Стосовно обґрунтованості підходів, висловлених в скарзі Н.А. Трофімової, до КСУ наприкінці березня 2026 р. було надіслано науково-правову позицію кафедри кримінального процесу та криміналістики факультету №1 та кафедри кримінально-правових дисциплін Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності Львівського державного університету внутрішніх справ [3], де було вказано, що ч.4 ст.26 та п.7 ч.1 ст.284 КПК України *не суперечать* жодному із положень Конституції України та *не порушують* жодного із конституційних прав обвинуваченого/

Одразу зазначу, що я категорично не погоджуюся із згаданим вище висновком, а також не поділяю законодавчий підхід до регламентації цієї ситуації. Причому таке бачення у мене склалося уже давно.

Звісно, знаходяться обвинувачені, які у разі відмови потерпілого від обвинувачення у провадженнях приватного обвинувачення видихають із полегкістю та навіть раді такому варіанту розвитку подій. Однак те, що цілком задовольняє одного, може бути абсолютно неприйнятним для іншого.

Не виключено, що той, хто має статус потерпілого, насправді є лже-потерпілим та звів наклеп на абсолютно невинуватого (припустімо, через те, що між ними склалися неприємні, ворожі стосунки). Потім, усвідомлюючи, що в ході судового розгляду йому не вдасться довести висунуте звинувачення, що, ймовірно, там досліджуватимуться дані, які згодом можуть стати підставою для притягнення уже самого «потерпілого» до кримінальної відповідальності за завідомо неправдиве повідомлення про вчинення кримінального правопорушення (ст.384 КК України) та / або введення в оману суду (ст.385 КК України), він відмовляється від обвинувачення вимушено, аби не нашкодити самому собі.

Можливий й інший варіант: особа із статусом потерпілого сумлінно помилялася, вона з самого початку була щиро переконана у тому, що їй справді заподіяно шкоду кримінальним правопорушенням, що така шкода завдана саме обвинуваченим. В подальшому ж вона:

а) впевнилася у помилковості таких своїх висновків:

- через те, що зрозуміла: шкода завдана не обвинуваченим, а іншою особою,
- чи усвідомила, що діяння, яке ставиться у вину обвинуваченому, не є кримінально караним через його іншу галузеву належність (воно є адміністративним проступком, цивільно-правовим деліктом, дисциплінарним порушенням чи порушенням трудового законодавства) або що таке діяння взагалі не тягне за собою жодного з видів юридичної відповідальності.

б) і у зв'язку з цим відмовилася від обвинувачення.

Обвинувачений, котрий вважає себе невинуватим, може не погоджуватися із рішенням суду про закриття кримінального провадження з підстави, передбаченої п.7 ч.1 ст.284 КПК України (з огляду на її nereабілітуючий характер) та заявляти клопотання про продовження розгляду, розраховуючи на

винесення виправдувального вироку. На жаль, така його позиція не має жодного юридичного значення.

У зв'язку із цим твердження про те, що приписи п.7 ч.1 ст.284 та ч.4 ст.26 КПК України начебто «забезпечують «справедливий компроміс» [3, с.13] та «розумний баланс» [3, с.14] конституційно захищених інтересів потерпілого та обвинуваченого, виглядає дуже сумнівним. Адже одну із сторін кримінально-правового спору позбавлено можливості обґрунтувати свою позицію перед судом, добиватися винесення сприятливого для неї рішення, при цьому її процесуальному противнику надано невинуватого перевагу.

Також вказується, що «законодавець не може ігнорувати *легітимний інтерес потерпілого* у праві відмовитися від обвинувачення без згоди обвинуваченого, оскільки протилежне призвело б до примусового продовження судового розгляду проти волі *особи, яка і так є жертвою кримінального правопорушення* (?! – В.Н.)» [3, с.12-13].

Не розумію, чому автори такого твердження вважають, що якщо хтось у кримінальному процесі уже має статус потерпілого, то це автоматично означає, що він є реальним постраждалим – «жертвою кримінального правопорушення». Можливо, усе якраз навпаки: цей «потерпілий» є особою, котра свідомо намагається звести наклеп на завідомо невинуватого, нахабно оббрехати його, грубо порушити інтереси останнього. Те, що інша сторона конфлікту стала обвинуваченим, теж однозначно не свідчить, що вона є фактично винним; не виключено, що якраз вона і є дійсним постраждалим.

Також не зрозуміло: чому законодавець не вправі ігнорувати інтерес потерпілого на відмову від обвинувачення, а от інтересом обвинуваченого на продовження повноцінного судового розгляду та винесення справедливого рішення (а виправдувальний вирок – не єдиний можливий результат такого розгляду) уже, начебто, можна і знехтувати? Питання, мабуть, риторичне...

Відтак констатую, що за існуючої правової регламентації про рівність потерпілого й обвинуваченого перед законом і судом (п.1 ч.1 ст.129 Конституції), про належне дотримання засади змагальності сторін та свободи у

доведенні перед судом своїх доказів й у доведенні їх переконливості (п.3 ч.1 ст.129 Конституції) [4] говорити не доводиться.

Повноцінним доступом до правосуддя тут теж «не пахне». Під ним я розумію, з-поміж іншого, можливість учасника кримінально-правового спору подавати органам досудового розслідування та суду докази, доводити правоту власної позиції, висловлювати доводи проти аргументів процесуального противника. Оцінка ж доступу до правосуддя просто як фізичної присутності в ході судового засідання без можливості висловити свою точку зору щодо долі кримінального провадження, без того, що ця думка якимось чином враховуватиметься при прийнятті юридично значимих рішень, мені видається абсолютно безпідставною. Бо якщо керуватися подібною логікою, то й столи, крісла, лампи, комп'ютери тощо, які знаходяться в приміщенні суду, теж начебто, мають доступ до правосуддя.

Закриття кримінального провадження з nereабілітуючої підстави всупереч згоді обвинуваченого, також йде врозріз із презумпцією невинуватості (зверну увагу, що при прийнятті рішення про звільнення від кримінальної відповідальності, тобто, коли провадження теж закривається з nereабілітуючої підстави, позиція цього учасника процесу має визначальне значення, тут же - чомусь ні; хоча, як видається, підхід законодавця до вирішення однотипних питань мав би бути єдиним). Бо хоч таких осіб у процесуальних документах прямо не визнають винними, однак для них існують суттєві окремі обмеження, а саме:

- особа, стосовно якої було закрито кримінальне провадження з nereабілітуючих підстав, не вправі бути поліцейським та співробітником розвідувального органу (п.4 ч.2 ст.61 Закону України «Про Національну поліцію» [5] ; п.6 ч.2 ст.31 Закону України «Про розвідку» [6]);

- свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю може бути анульовано Міністерством юстиції України у випадку закриття кримінального провадження щодо нотаріуса з nereабілітуючих підстав (підп.«г» п.2 ч.1 ст.12 Закону України «Про нотаріат» [7]).

Таким чином, закриття кримінального провадження на підставі ч.4 ст.26 та п.7 ч.1 ст.284 КПК України без згоди обвинуваченого, спричиняє несприятливі наслідки для його репутації, честі, гідності, вказує на ставлення публічної влади до нього як до фактично винного (хоч і без обвинувального вироку), створює перешкоди для подальшої професійної реалізації. Адже таке закриття не встановлює повну невинуватість у вчиненні інкримінованого особі кримінального правопорушення, не тягне відновлення її доброго імені та репутації.

Отож, вищенаведене дає підстави для генерального висновку про те, що положення п.7 ч.1 ст.284 КПК України однозначно не забезпечує належний баланс прав й інтересів потерпілого та обвинуваченого.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
2. Офіційний веб-сайт Конституційного Суду України. <https://ccu.gov.ua/novyna/konstytuciyini-skargy-0>.
3. Науково-правова позиція кафедри кримінального процесу та криміналістики факультету № 1 та кафедри кримінально-правових дисциплін Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності Львівського державного університету внутрішніх справ щодо конституційної скарги Трофімової Надії Анатоліївни про відповідність Конституції України (конституційність) частини четвертої статті 26, пункту 7 частини першої статті 284 Кримінального процесуального кодексу України.
4. Конституція України: Закон України від 28.06. 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
5. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07. 2015 р. №580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.
6. Про розвідку: Закон України від 17.09. 2020 р. №912-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/912-20#Text>.

7. Про нотаріат: Закон України від 02.09. 1993 р. №3425-XII
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text>.

Нерсисян А.С.,
старший науковий співробітник
відділу проблем кримінальної
юстиції та кримінології
кандидат юридичних наук
(Інститут держави і права
імені В.М. Корецького НАНУ)

ДОЦІЛЬНІСТЬ СТВОРЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ АДВОКАТУРИ В УКРАЇНІ

На п'ятому році широкомасштабного вторгнення військова юстиція лишається в основному предметом обговорень в українській юридичній науці. Поодинокі законодавчі спроби створення відповідної системи органів не принесли плодів. Сталось це як через фактичну незацікавленість законодавчої гілки влади, так і через нерозуміння законотворцем соціальної обумовленості створення та правової природи військової юстиції.

Так, народним депутатом Людмилою Буймістер було подано Проект Закону про організаційно-правові основи побудови та функціонування Військової юстиції України (номер, дата реєстрації: 10042 від 13.09.2023) – далі *Законопроект 10042*.

Частиною 2 ст. 4 Законопроекту 10042 було визначено, що систему державних органів, які входять до Військової юстиції України, становлять: 1) Військова поліція; 2) Військова контррозвідка та орган досудового розслідування державного органу спеціального призначення з правоохоронними функціями, який забезпечує державну безпеку України; 3) Військова прокуратура; 4) Військова адвокатура; 5) Військовий суд.

Із вказаних органів найбільш суперечливою є позиція щодо військової адвокатури. Так, частиною 2 ст. 8 Законопроекту 10042 визначено, що 2. Військові адвокати здійснюють професійну діяльність виключно щодо здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги клієнту, з числа військовослужбовців утворених відповідно до законів України

військових формувань, військовослужбовців утворених відповідно до законів іноземної країни військових формувань, з числа працівників оборонно-промислового комплексу України [1].

Вказане положення виглядає як посягання на принцип незалежності адвокатури в спеціальному законодавстві (ст. 4 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність») [2] і одночасно – на принципи свободи договору (ст.ст. 6, 627 Цивільного кодексу України) [3] які розповсюджуються і на договори про надання професійної правничої допомоги.

Зрештою, законопроект 10042 вже 03.09.2024 було знято з розгляду, проте питання «чи потрібна Україні військова адвокатура як окрема організаційна структура» залишилося актуальним. Так, з боку заступника Генпрокурора Андрія Лещенка пролунала думка про те, що створення ефективної системи військової юстиції має включати не лише військову поліцію з функціями оперативно-розшукової діяльності, а й слідчі підрозділи, військових прокурорів, військові суди та адвокатуру. Це дозволить оперативно реагувати на порушення, збирати та фіксувати докази, підтримувати обвинувачення у судах і водночас захищати права військовослужбовців [4].

Голова Верховного Суду Станіслав Кравченко більш зважено зазначає, що в сучасних умовах підтримує концепцію створення військової юстиції. Це стосується не тільки суддів, а й військових прокурорів, бажано, щоб і адвокатська спільнота щонайменше спеціалізувалася [5].

При цьому, Національна асоціація адвокатів України заперечує подібній ідеї, зазначаючи що ініціатива створення військової адвокатури як окремої інституції викликає занепокоєння, бо може призвести до скасування встановлених професійних стандартів, а також створить загрозу незалежності правозахисної діяльності та ефективному забезпеченню прав військовослужбовців [6].

Найбільш зваженою в українському правовому просторі є позиція про те, що особливості такої діяльності, правовий статус адвоката як особи, що здійснює незалежну професійну діяльність щодо захисту, представництва та надання

інших видів правничої допомоги різним особам, не передбачають якихось інших форм здійснення такої діяльності. В іноземних державах, у тому числі державах-членах НАТО, також відсутні окремі установи, подібні до «військової адвокатури». Проте, актуальним у досліджуваному контексті вбачається запровадження відповідної спеціалізації юристів, адвокатів у наданні правових послуг військовослужбовцям та іншим особам, що є суб'єктами справ у сфері військового правосуддя [7, С, 25-26].

Варто погодитись із позицією експертів про те, що створення військової адвокатури в Україні навряд чи є доцільним і можливим у найближчій перспективі. По-перше, визначення спеціалізації адвокатської діяльності не є обов'язком, і за умови дотримання принципу компетентності адвокат має право представляти інтереси свого клієнта у будь-якій сфері правовідносин. По-друге, Закон «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» передбачає несумісність адвокатської діяльності з військовою службою. По-третє, хоча український військовослужбовець наразі не має права на безоплатну правничу допомогу саме як окремий суб'єкт, у випадку його належності до інших категорій осіб, визначених у ст. 14 Закону «Про безоплатну правничу допомогу», він може скористатися нею [8, с. 66].

Підсумовуючи наведені позиції, слід констатувати наступне. В українській правовій думці наразі представлені як позиції цілковитих противників, так і абсолютних противників запровадження інституту військової адвокатури.

Водночас, сама по собі природа адвокатської діяльності не може бути охоплена поняттям «військова юстиція», оскільки саме незалежність адвокатури є найвагомішим з принципів діяльності даного інституту правозахисту. Водночас, включення адвокатури в систему військової юстиції як публічно-правової (цивільної, а тим більше - військової) інституційної структури саме по собі унеможлиблює таку незалежність у кожному конкретному випадку.

Замість цього, з урахуванням чинного законодавства про правничу допомогу слід вчинити наступні заходи. По-перше, додати військовослужбовців Збройних Сил України, Національної гвардії України, розвідувального органу

Міністерства оборони України, Державної спеціальної служби транспорту, інших військових формувань і підрозділів до кола суб'єктів права на отримання безоплатної вторинної правничої допомоги (БВПД) шляхом внесення змін до ст. 14 відповідного Закону.

По-друге, Міністерству оборони України спільно з Національною асоціацією адвокатів України слід розробити модель підвищення кваліфікації адвокатів в сфері військового права, за аналогією із існуючими стандартами підвищення кваліфікації в сфері БВПД. Проходження таких курсів має бути добровільним, натомість сприятиме більш якісній підготовці адвокатів до правозахисної діяльності у сфері військового права.

Зрештою, з урахуванням небажання органів військового управління допускати адвокатів до мобілізованих осіб – варто прямо врегулювати порядок надання правничої допомоги в ТЦК та СП, замість чинної системи коли це вирішується в «ручному» порядку виключно волею керівників таких структур військового управління.

Список використаних джерел:

1. Проект Закону про організаційно-правові основи побудови та функціонування Військової юстиції України. Верховна Рада України. Законопроекти. – URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/42777> (дата звернення - 31.05.2026).

2. Про адвокатуру та адвокатську діяльність. Закон України від 5 липня 2012 р. № 5076-VI. Сторінка «Законодавство України» офіційного веб-порталу Верховної Ради України. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#n23> (дата звернення - 31.05.2026).

3. Цивільний кодекс України. Закон України. Кодекс. Сторінка «Законодавство України» офіційного веб-порталу Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n31118> (дата звернення - 31.05.2026).

4. Андрій Лещенко: Україна потребує відновлення системи військової юстиції. Офіс Генерального прокурора. – URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/andrii->

leshhenko-ukrayina-potrebuje-vidnovlennya-sistemi-viiskovoyi-yusticiyi (дата звернення - 31.05.2026).

5. Голова Верховного Суду Станіслав Кравченко: «Прогнозованість практики — важливий елемент довіри до суду». Юридична практика. 28.04.2025. — URL: <https://pravo.ua/holova-verkhovnoho-sudu-stanislav-kravchenko-prohnozovanist-praktyky-vazhlyvyi-element-doviry-do-sudu/> (дата звернення - 31.05.2026).

6. European Presidents Conference 2025: виклики верховенству права озвучила Лідія Ізовітова. Національна асоціація адвокатів України. — URL: <https://unba.org.ua/news/10013-european-presidents-conference-2025-vikliki-verhovenstvu-prava-ozvuchila-lidiya-izovitova.html> (дата звернення - 31.05.2026).

7. Парламентське дослідження щодо впровадження військової юстиції в Україні. Дослідницька служба Верховної Ради України. 50 С. — URL: <https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/33934.pdf> (дата звернення - 31.05.2026).

8. Військова юстиція в Україні: Зелена книга. Лабораторія законодавчих ініціатив. 76 С. — URL: <https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2024/06/lab-green-book.pdf> (дата звернення - 31.05.2026).

Портний А.А.,

аспірант кафедри кримінального процесу

(Національний юридичний університет

імені Ярослава Мудрого)

**ВИЗНАЧЕННЯ ПОТЕРПІЛОГО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ЩОДО
НЕЦІЛЬОВОГО ВИКОРИСТАННЯ ТАРИФНИХ КОШТІВ
ПІДПРИЄМСТВАМИ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ У СФЕРІ
ЕНЕРГЕТИКИ ТА КОМУНАЛЬНИХ ПОСЛУГ**

Надзвичайна актуальність цієї тематики зумовлена збройною агресією росії проти України та підвищеною вразливістю об'єктів критичної інфраструктури, які зазнають значних навантажень і ризиків. Надійне функціонування систем електро- і теплопостачання та інших систем життєзабезпечення є ключовим для національної безпеки та життя населення. У цих умовах особливого значення набуває ефективне й цільове використання тарифних коштів підприємствами у сфері енергетики та комунальних послуг.

Джерелом фінансування такої діяльності є тарифні кошти, що формуються з сукупності коштів, які сплачені споживачами на рахунки зі спеціальним режимом використання. Формування та використання тарифів у відповідних сферах регулюється державою, зокрема Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері енергетики та комунальних послуг (далі – НКРЕКП), яка встановлює ціни (тарифи) та здійснює контроль за їх економічним обґрунтуванням і цільовим використанням [1]. Водночас, на практиці наявні випадки нецільового використання та розтрата тарифних коштів, в тому числі підприємствами, які мають приватну форму власності та є природними монополістами, що може призводити до порушення прав споживачів та створювати загрози для стабільного функціонування об'єктів критичної інфраструктури.

Попри суспільну небезпечність таких правопорушень, у межах кримінального провадження виникає складна процесуальна проблема з

встановленням кому саме завдана шкода. Відповідно, питання належного кримінально-процесуального реагування на факти їх можливого нецільового використання, зокрема встановлення належного суб'єкта потерпілого у межах кримінального провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) потребує додаткового та детального розгляду як на науковому, так і на практичному рівнях.

Згідно зі статтею 55 КПК України: «потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди» [2]. У випадку нецільового використання тарифних коштів, природними монополістами, формально, такою особою можуть виступати споживачі, які здійснюють оплату відповідних послуг.

Водночас, кількість таких осіб у межах одного регіону може становити десятки або навіть сотні тисяч, що суттєво ускладнює їх індивідуальне залучення до кримінального провадження у процесуальному статусі потерпілих. Фактична реалізація прав кожного з них як учасника процесу є обмеженою, зокрема з огляду на незначний розмір індивідуальної шкоди та відсутність обізнаності про порушення їхніх прав. Крім того, відповідно до ч. 4 ст. 55 КПК України: «потерпілим не може бути особа, якій моральна шкода завдана як представнику юридичної особи чи певної частини суспільства» [2], тобто не допускається визнання потерпілим особи, якій шкода завдана як представнику невизначеного кола осіб або частини суспільства, що унеможлиблює процесуальне представництво інтересів усіх споживачів однією особою в межах кримінального провадження.

Додатковою проблемою є те, що споживачі у більшості випадків не володіють інформацією про можливі порушення у сфері використання тарифних коштів, а значна частина підприємств, які надають відповідні послуги, перебуває у приватній власності. У зв'язку з цим виникає необхідність наукового осмислення питання щодо можливості визнання іншого суб'єкта, який міг би виступати потерпілим у таких кримінальних провадженнях, зокрема державного регулятора, що здійснює контроль у відповідній сфері, яким виступає НКРЕКП.

У зв'язку з викладеним, доречним видається висунення наукового припущення щодо можливості визначення потерпілого у кримінальних провадженнях цієї категорії. Зокрема, з урахуванням того, що тарифні кошти формуються за рахунок невизначеного кола споживачів, які фактично не залучаються до кримінального процесу та у більшості випадків не усвідомлюють факту заподіяння їм шкоди, постає питання про доцільність визнання потерпілим іншого суб'єкта, здатного представляти їх інтереси у кримінальному провадженні.

Проблема ускладнюється також тим, що шкода у таких правовідносинах має розпорошений характер: кожен окремий споживач зазнає незначних майнових втрат, які самі по собі не стимулюють до процесуальної активності, однак у сукупності вони формують значний обсяг збитків. За таких умов застосування класичної моделі індивідуального потерпілого, передбаченої КПК України, виявляється малоефективним і не забезпечує досягнення завдань кримінального провадження.

З огляду на це, обґрунтованою видається можливість розгляду державного регулятора – НКРЕКП, як суб'єкта, який може бути визнаний потерпілим у таких категоріях справ. Вказаний орган не лише здійснює встановлення тарифів, але й покликаний забезпечувати баланс інтересів між споживачами, суб'єктами господарювання та державою, а також контролює дотримання встановлених правил використання тарифних коштів у сфері енергетики та комунальних послуг.

Крім того, нецільове використання тарифних коштів доцільно розглядати не лише як посягання на майнові інтереси окремих осіб, але і як порушення публічного інтересу, що проявляється у підриві стабільності функціонування ринку енергетичних та комунальних послуг, а також створенні потенційних загроз для об'єктів критичної інфраструктури. У цьому контексті саме регулятор виступає тим суб'єктом, який інституційно уповноважений реагувати на такі порушення та представляти інтереси невизначеного кола споживачів.

Водночас запропонований підхід потребує не лише теоретичного, але й нормативного обґрунтування, оскільки чинне кримінальне процесуальне законодавство не містить прямих положень, які б дозволяли визнання державного регулятора потерпілим у кримінальних провадженнях, пов'язаних із нецільовим використанням тарифних коштів. У результаті на практиці виникає ситуація, коли за наявності фактичної шкоди, завданої невизначеному колу споживачів, відсутній належний процесуальний суб'єкт, який би міг ефективно реалізовувати права потерпілого відповідно до КПК України.

Зазначена проблема має системний характер і обумовлена невідповідністю між колективною природою шкоди, яка виникає внаслідок нецільового використання тарифних коштів, та індивідуалізованою моделлю потерпілого, закріпленою у кримінальному процесуальному законодавстві. Це свідчить про наявність прогалини у правовому регулюванні, яка не дозволяє забезпечити належний захист як приватних інтересів споживачів, так і публічного інтересу у сфері функціонування об'єктів критичної інфраструктури.

У зв'язку з цим варто розглянути можливості вдосконалення правового регулювання у кількох взаємопов'язаних напрямках.

По-перше, на рівні КПК України доцільно передбачити можливість визнання потерпілим суб'єкта, який представляє інтереси невизначеного кола осіб у випадках, коли шкода має масовий характер і не може бути ефективно індивідуалізована. Такий підхід частково відповідає концепції захисту публічних інтересів у кримінальному процесі та дозволяє адаптувати процесуальні механізми до сучасних економічних правовідносин.

По-друге, потребує вдосконалення спеціальне законодавство, зокрема закон, що визначає правовий статус НКРЕКП, шляхом закріплення повноважень щодо представництва інтересів споживачів у випадках порушення порядку формування та використання тарифних коштів.

По-третє, можливим є формування сталої правозастосовної практики, за якої шкода, завдана у таких випадках, розглядатиметься не лише як сукупність індивідуальних втрат, але і як посягання на публічний інтерес, що дозволить

обґрунтувати участь державних органів у статусі потерпілого навіть за відсутності прямої законодавчої норми.

Таким чином, наукова новизна запропонованого підходу полягає у обґрунтуванні можливості трансформації традиційного розуміння потерпілого у кримінальному процесі шляхом включення до нього суб'єктів, які представляють інтереси невизначеного кола осіб, зокрема державного регулятора, яким є НКРЕКП.

Отже, проведений аналіз свідчить про наявність суттєвих проблем у встановленні потерпілого у кримінальних провадженнях, пов'язаних із нецільовим використанням тарифних коштів підприємствами критичної інфраструктури з державною та приватною формою власності. Чинна модель, закріплена у КПК України, орієнтована на індивідуалізованого потерпілого, не враховує специфіку правовідносин, у яких шкода має масовий та розпорошений характер і фактично завдається невизначеному колу осіб.

У таких умовах формальне визнання потерпілими окремих споживачів не забезпечує ефективного захисту їх прав, а також не сприяє досягненню завдань кримінального провадження. Це зумовлює необхідність переосмислення підходів до визначення потерпілого у зазначеній категорії справ.

З огляду на викладене, обґрунтованою видається можливість визнання потерпілим державного регулятора – НКРЕКП, як суб'єкта, що представляє публічний інтерес та інтереси невизначеного кола споживачів у сфері формування і використання тарифних коштів.

Реалізація такого підходу потребує відповідного нормативного закріплення, зокрема шляхом внесення змін до КПК України та спеціального законодавства, а також формування узгодженої правозастосовної практики. Це дозволить підвищити ефективність кримінально-правового захисту у сфері функціонування критичної інфраструктури та забезпечити належний баланс між приватними і публічними інтересами.

Список використаних джерел:

1. Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг: Закон України від 22 верес. 2016 р. № 1540-VIII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1540-19#Text> (дата звернення – 08.03.2026)
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення – 08.03.2026)

Ріпа Ф. В.,

аспірант кафедри кримінального процесу

та криміналістики

(Донецький державний університет

внутрішніх справ)

РЕПОСТ (ПОШИРЕННЯ) ЧУЖОГО ДОПИСУ В СОЦІАЛЬНІЙ МЕРЕЖІ ЯК СПОСІБ ВЧИНЕННЯ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Колабораційна діяльність є одним з найбільш цифровізованих проявів посягань на національну безпеку України. Істотна частка кримінально караних діянь, передбачених ст. 111-1 КК України, вчиняється з використанням Інтернет-технологій, зокрема в кіберпросторі соціальних мереж, форумів, груп та чатів у месенджерах тощо. Розуміння правоохоронцями типових способів, та відповідних їм слідів вчинення колабораційної діяльності в кіберпросторі сприятиме ефективності виявлення та розслідування таких кримінальних правопорушень.

Один з поширених способів вчинення колабораціонізму, репост (поширення) чужого допису в соціальній мережі, засновано на використанні користувачем механізму, що існує в більшості соціальних мереж, та полягає у розміщення на власній сторінці допису, який був раніше створений іншою особою. Тобто, користувач не створює оригінальний контент, проте цілеспрямовано поширює чужий серед своїх контактів (друзів, підписників) у відповідній мережі. Якщо такий контент містить антиукраїнські висловлювання, діяння може бути кваліфіковано як колабораційна діяльність. Описаний спосіб вчинення притаманний тільки кримінальним проступкам, передбаченим ч. 1 ст. 111-1 КК України (36,4% від всіх вивчених нами проваджень за цією частиною статті 111-1 КК України).

До прикладу, вироком Тернівського міського суду Дніпропетровської області від 23.01.2024 у справі № 194/888/23 встановлено, що обвинувачена користуючись мобільним телефоном, розмістила на своїй сторінці «ОСОБА_6»

в забороненій соціальній мережі «Однокласники» дописи, які спрямовані до невизначеного кола осіб з текстом: «Гвардии старший лейтенант ОСОБА_7 воюет с 2014 года. За плечами Донецкий аэропорт, Авдеевская «промка», Верхнеторецкое, Зайцево Коминтерново. За время освободительной операции он не раз проявлял героические качества...» , що публічно заперечує здійснення збройної агресії проти України, підтримує встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України [1].

При цьому треба враховувати, що деякі користувачі мережі Інтернет (часто в міру свого літнього віку або низького рівня комп'ютерно-технічної обізнаності) не завжди правильно розуміють вбудований механізм російської соціальної мережі «Однокласники», відповідно до якого внаслідок реакції «Подобається» цей пост автоматично розміщується на сторінці особи, яка таким чином на нього відреагувала. Наприклад одна з обвинувачених у вчиненні діяння, передбаченого ч. 1 ст. 111-1 КК України в судовому засіданні спочатку винною себе визнала повністю, потім вину визнала частково, та пояснила, що у неї була заведена сторінка на сайті «Однокласники». Однак, чи ставилась нею позначка «Класс» в травні 2022 року на публікації вона не пам'ятає. Можливо вона ставила позначку «Класс», однак на сторінку собі публікацію вона не «постила» [1]. Проте, аналіз практики показує, що українські суди не враховують посилення обвинувачених на незнання механізмів «класів» та «репостів» в російській мережі «Однокласники» та визнають їх винними у вчиненні колабораційної діяльності.

Крім того, колаборанти-користувачі заборонених соціальних мереж «Однокласники» та «Вконтакте» цілеспрямовано використовують сервіси підміни кінцевої адреси Інтернет-ресурсу (Proху, VPN) для доступу до заблокованих на території України ресурсів, що може додатково свідчити про прямий умисел на вчинення кримінального правопорушення.

На цю обставину окрему увагу звертають і українські суди. До прикладу, у вироку Саксаганського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 10.01.2025 у справі № 214/10157/24 зазначено, що обвинувачена

використовуючи власний мобільний телефон з вбудованим VPN, який дозволяє здійснити вхід та перегляд інформації, що міститься на заблокованих Інтернет сайтах, за допомогою відмітки «клас» одночасно зробила репост, тобто розмістила на так званій «Ленте» (публічній дошці оголошень, вільно доступній необмеженому колу користувачів) створеної нею сторінки (аккаунта) «ОСОБА_3» у соціальній Інтернет-мережі «Однокласники» допис, який містить публічне заперечення здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України, публічні заклики до підтримки рішень та дій держави-агресора [2]. Факт використання обвинуваченою технології VPN імовірно було встановлено засобами судової комп'ютерно-технічної експертизи, на проведення якої вказано у вирокі.

Внаслідок реалізації такого способу вчинення колабораційної діяльності обов'язково утворюються електронні (цифрові) сліди – комп'ютерні дані у пам'яті серверів, на яких працюють соціальні мережі, та які є загальнодоступними засобами мережі Інтернет.

Слідами-речовими доказами виступають мобільні термінали чи комп'ютерна техніка, мережеве обладнання (wifi-роутери, модеми) з використанням яких колаборантом здійснено репост (поширення) антиукраїнського допису. Такі об'єкти типово виявляються та вилучаються під час проведення обшуків та направляються для проведення судових експертиз комп'ютерної техніки і програмних продуктів, судових телекомунікаційних експертиз. До прикладу, вирокі Дзержинського районного суду міста Кривого Рогу Дніпропетровської області від 20.05.2024 у справі № 210/1251/24 речовими доказами визнано мобільний телефон марки «Nokia 1.3» «імеї 1 НОМЕР_1, імеї 2 НОМЕР_2» та з сім-карту ТОВ «Лайфселл» з номером мобільного телефону НОМЕР_3 [3].

Внаслідок цього способу вчинення кримінального проступка можуть утворюватися й ідеальні сліди. Найчастіше – це сліди в пам'яті осіб, які виявили дописи на сторінці підозрюваної особи та повідомили про це правоохоронців. В одному з вивчених кримінальних проваджень свідок – староста села –

повідомила працівників СБ України, що після повномасштабного вторгнення до неї зверталися місцеві жителі та повідомляли, що бачили у соціальній мережі «Однокласники» на сторінці обвинуваченого проросійські публікації, зокрема георгіївську стрічку [4].

Таким чином, репост (поширення) чужого допису в соціальній мережі, як спосіб вчинення колабораційної діяльності, полягає у розміщенні колаборантом на власній сторінці антиукраїнського допису, який був раніше створений іншою особою. У наведений спосіб було вчинено 36,4% від всіх вивчених нами кримінальних проступків, кваліфікованих за ч. 1 ст. 111-1 КК України. Аналіз судової практики показує, що використання винними сервісів підміни кінцевої адреси Інтернет-ресурсу (Proxy, VPN) для доступу до заблокованих на території України ресурсів розглядається як цілеспрямоване готування до вчинення кримінального проступку. В той же час посилення обвинувачених на незнання механізмів «репостів» окремих соціальних мереж не звільняє їх від кримінальної відповідальності. Типовими для такого способу вчинення слідами є електронні (цифрові) сліди (комп'ютерні дані у пам'яті серверів, на яких працюють соціальні мережі), речові докази (мобільні термінали чи комп'ютерна техніка, мережеве обладнання, з використанням яких колаборантом здійснено репост), а також ідеальні сліди (у пам'яті осіб, які виявили дописи на сторінці підозрюваної особи та повідомили про це правоохоронців).

Список використаних джерел:

1. Тернівський міський суд Дніпропетровської області. Вирок від 23.01.2024 у справі № 194/888/23// Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116502350>.

2. Саксаганський районний суд м. Кривого Рогу Дніпропетровської області. Вирок від 10.01.2025 у справі № 214/10157/24// Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124340900>.

3. Держинський районний суд міста Кривого Рогу Дніпропетровської області. Вирок від 20.05.2024 у справі № 210/1251/24 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119192423..>

4. Чорнобаївський районний суд Черкаської області. Вирок від 09.06.2024 у справі № 709/887/23 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120251130>.

Романцова С.В.,

доцентка кафедри кримінально-правових дисциплін

навчально-науковий інститут права

та правоохоронної діяльності

кандидатка юридичних наук, доцентка

(Львівський державний університет

внутрішніх справ)

ЖІНКИ У ПРОСТОРІ ВІЙНИ І ПРАВОСУДДЯ: РЕЗОЛЮЦІЯ РБ ООН 1325 ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ

Жінки досі вважаються другорядними....

Саме вони є першими, хто страждають від війни,

і останніми, чий потреби враховуються,

коли війна закінчується.

Анжеліна Джолі.

31 жовтня 2000 Радою безпеки Організації Об'єднаних Націй було прийнято резолюцію 1325 «Жінки мир безпека» з урахуванням того, що жінки і діти найбільше потерпають від війни, підтверджуючи важливість участі жінок у врегулюванні конфлікту та миробудуванні, необхідності врахування положень міжнародного гуманітарного права та прав людини – бо саме вони захищають права жінок і дівчат під час і після воєнний час, важливої участі та врахування потреб жінок і дівчат під час розмінування територій, врахування гендерної проблематики під час проведення операцій для підтримки миру, визнаючи, що розуміння впливу збройних конфліктів на жінок та дівчаток та з усвідомленням, що наявність ефективних організаційних механізмів, гарантують їх захист і повну участь у мирному процесі значною мірою сприяти підтримці та сприянню зміцненню міжнародного миру та безпеки[1].

З моменту збройної агресії Російської Федерації проти України, пріоритетом України є відсіч агресору. Наслідки збройної агресії Російської

Федерації проти України є руйнівними для держави та населення. Водночас дівчата і жінки частіше ніж чоловіки страждають від різних форм насильства, на них лягає тягар збройної агресії Російської Федерації проти України: вони захищають Батьківщину, доглядають за дітьми, членами сім'ї похилого віку, особами з інвалідністю, виконують домашню роботу, утримують сім'ю, якщо інші її члени загинули, зникли безвісти або потрапили в полон. Це знижує можливості жінок повноцінно працювати, брати участь у прийнятті рішень на рівні територіальної громади та держави, у повоєнній відбудові[2].

У лютому 2016 року Україна затвердила свій перший Національний план дій з виконання Резолюції 1325. Це стало історичним кроком Україна стала першою країною у світі, яка ухвалила такий документ під час збройного конфлікту. Прийняття плану — це визнанням на державному рівні, що жінки відіграють важливу роль у подоланні наслідків війни, миробудуванні, захисті постраждалих і відновленні країни. Кабінет Міністрів України 26 лютого 2026 року затвердив сьомий план до 2030 року.

Національним планом дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2030 року визначено досягнення результатів за 4 стратегічними цілями:

Стратегічна ціль 1. Створено умови для рівноправної участі жінок і чоловіків у процесах прийняття рішень щодо запобігання конфліктам, реагування на безпекові виклики, повоєнного відновлення на всіх рівнях та в усіх сферах суспільного життя.

Стратегічна ціль 2. Створено гендерно чутливу систему ідентифікації безпекових викликів, реагування на них та запобігання таким викликам.

Стратегічна ціль 3. Повоєнне відновлення враховує потреби усіх груп жінок і чоловіків в усіх сферах суспільного життя та забезпечує рівні можливості, рівний доступ до можливостей та рівноцінність результатів.

Стратегічна ціль 4. Забезпечено взаємодію між суб'єктами, діяльність яких спрямована на запобігання, виявлення, реагування та подолання наслідків

сексуального насильства, пов'язаного із збройною агресією Російської Федерації проти України, а також інших воєнних злочинів[2].

Водночас, визнання того, що жінки перші, хто потерпають у час війни та визнання досвіду та миротворчих практик, які застосовують жінки ефективними, простежується протягом багатьох тисячоліть.

Перший зафіксований акт СНПК на полотні «Викрадення сабінянок» - автор Нікола Пуссен[3]. Історія сабінянок є одним із найдавніших відомих прикладів того, що жінки відіграли ключову роль у миротворчих процесах, виступаючи не лише постраждалими у конфлікті, а й активними агентками миру. Вона також ілюструє, що залучення жінок до процесів врегулювання конфліктів здатне створювати додаткові можливості для діалогу, відновлення довіри та побудови стійкого миру. Цей історичний сюжет підтверджує важливість забезпечення повноцінної участі жінок у процесах запобігання конфліктам, мирних переговорів та післяконфліктного відновлення.

Історія Лукреції, відома з римської традиції та переосмислена у творах Вільяма Шекспіра[4] і Тараса Шевченка[5], може розглядатися як один із ранніх прикладів сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, та суспільного ставлення до постраждалих, а саме віктимблеймінгу. Лукреція стала жертвою зґвалтування з боку царя Риму Тарквінія, який використав владу, погрози та страх суспільного осуду як інструменти примусу. Крізь призму порядку денного 1325 «Жінки, мир, безпека» - ця історія нагадує про необхідність визнання сексуального насильства як загрози миру та безпеці, забезпечення захисту постраждалих, подолання стигматизації й звинувачення жертв, а також створення умов, за яких жінки можуть безпечно свідчити про пережите, отримувати підтримку та брати участь у процесах відновлення справедливості.

Досвід Лукреції, як і досвід багатьох жінок, які пережили сексуальне насильство під час сучасних збройних конфліктів, зокрема в Україні, підкреслює важливість реалізації принципів Резолюції 1325 щодо захисту прав жінок, запобігання насильству та забезпечення відповідальності за такі злочини.

Четверта стратегічна ціль Національного плану дій 1325 «Жінки, мир, безпека» передбачає запобігання, виявлення, реагування та подолання наслідків сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом. Важливість цього напрямку значною мірою пояснюється історичним досвідом. Зокрема, у трактаті «Молот відьом» Генріха Крамера та Якоба Шпренгера[6] протягом століть формували практики переслідування жінок на основі гендерних упереджень, легітимізуючи недовіру, стигматизацію та насильство. Подібні підходи до допиту, оцінки свідчень і ставлення до постраждалих залишили глибокий слід у правових та суспільних практиках. Саме тому сьогодні особлива увага приділяється впровадженню потерпілоорієнтованого підходу та належному документуванню випадків СНПК. Це необхідно для подолання стигми, запобігання повторній травматизації постраждалих і забезпечення справедливості, адже окремі упередження щодо жертв сексуального насильства й досі відтворюють моделі, сформовані багато століть тому.

У 2020 році скульптуру «Медуза з головою Персея» встановили навпроти суду в Нью-Йорку, де розглядали справи про сексуальне насильство. Вона стала символом переосмислення міфу, в якому жертву покарали замість кривдника. Автор Лучано Гарбаті поставив запитання: «Який може бути тріумф, якщо ви перемагаєте жертву?»[7].

Сьогодні Україна обирає інший шлях. Держава, міжнародні партнери та правозахисники працюють над тим, щоб постраждалі від сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, отримали захист, підтримку та справедливість. Справедливість починається з кожного з нас — з того, як ми говоримо про постраждалих і реагуємо на їхні свідчення. Тому важливими є освітні ініціативи, зокрема новий курс і Путівник з викладання тематики сексуального насильства під час конфлікту. Адже справедливість починається там, де суспільство перестає звинувачувати жертву й вимагає відповідальності від кривдника.

Сьогодні в Україні експертки\ти працюють щоб забезпечити справедливість для постраждалих від війни, серед них Асоціація жінок юристок, Офіс

генерального прокурора, Урядова уповноважена з гендерної політики та її апарат, перша леді - Олена Зеленська, величезна кількість громадських організацій, а також освітні заклади.

Адже Стратегія впровадження гендерної рівності у сфері освіти спрямована на запобігання та протидію насильству за ознакою статі, у тому числі всім проявам насильства стосовно жінок; протидію домашньому та гендерно обумовленому насильству[8], і нещодавно опублікований Путівник для викладання курсу Сексуальне насильство під час конфлікту[9] стає інструментом завдяки якому правниче коло може забезпечити справедливість для постраждалих від СНПК.

Список використаних джерел:

1. Resolution 1325 (2000) Adopted by the Security Council at its 4213th meeting, on 31 October 2000. URL:[https://docs.un.org/en/S/RES/1325\(2000\)](https://docs.un.org/en/S/RES/1325(2000))

2. Національний план дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 “Жінки, мир, безпека” на період до 2030 року. Затверджений розпорядженням КМУ 25 лютого 2026 р. № 214-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2026-%D1%80#Text>

3. Коротка історія мізогінії. Найдавніше упередження у світі. Київ. 2024.с.67

4. Лукреція. Вільям Шекспір. пер. М.Литвинець. URL: <https://litmir.club/bd/?b=557259>

5. Т.Г.Шевченко. Смерть Лукреції. 1835. Малярство. Твори 1830-1839pp. Національний музей Тараса Шевченка, № г-820. URL:<https://www.t-shevchenko.name/uk/Painting/1833-39/LucretiaDeath.html>

6. Книга Молот відьом: керівництво святої інквізиції Якоб Шпренгер, Генріх Крамер.Київ. 2025.с. 472

7. Міф про Медузу Горгону та її символізм. URL: <https://publisher.com.ua/myths/mif-pro-meduzu-gorgonu-ta-yiyi-symvolizm>

8. Стратегія впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року. Схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України

від 20 грудня 2022 р. № 1163-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2022-%D1%80#Text>

9. Путівник з викладання освітнього курсу «Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом» : навч.-метод. посіб. / [А. Басиста, О. Поєдинок, А. Слободяник, О. Харитонова, К. Шуневич ; за заг. ред. О. Харитонової] ; ООН Жінки ; Асоц. жінок-юристок України «ЮрФем». Харків: Право, 2026. 180 с.

Серкевич І. Р.,

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін

навчально-наукового інституту права

та правоохоронної діяльності

кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет

внутрішніх справ)

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КІБЕРЗЛОЧИНЦЯ КРІЗЬ ПРИЗМУ ШАХРАЙСТВА З ВИКОРИСТАННЯМ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Криміналістика виокремлює особу злочинця як один з головних елементів криміналістичної характеристики кримінального правопорушення, зокрема й вивчення взаємозв'язку особи злочинця і способу вчинення кримінального правопорушення. Щобільше, вибір способу вчинення кримінального правопорушення залежить не стільки від умов об'єктивного характеру, скільки від суб'єктивних особливостей особи злочинця.

Особа кіберзлочинця – це сукупність морально-психологічних, кримінально-правових та соціально-демографічних якостей особистості, що виражаються у злочинній поведінці індивіда при скоєнні кіберзлочинів [1, с. 160]. Виходячи із способів скоєння кіберзлочинів, дослідники пропонують виокремлювати два типи кіберзлочинців: звичайні кіберзлочинці, які вчиняють протиправні дії окремих видів злочинної діяльності (шахрайські дії, наркоторгівля за допомогою мережі Інтернет тощо); злочинці у сфері комп'ютерних технологій, які можуть здійснювати протиправну діяльність лише у кіберпросторі (наприклад, несанкціонований доступ до комп'ютерної інформації та ресурсів).

Важливо відзначити, що найпоширенішим способом здійснення інтернет-шахрайства залишається онлайн-торгівля. Як правило, шахраї розміщують

оголошення на сайтах та у соціальних мережах. Вони вказують занижені ціни за товар чи послугу та просять передоплату або повну оплату.

В сучасний час значну небезпеку становить шахрайство з використанням штучного інтелекту (далі – ШІ). Наразі існує кілька способів використання штучного інтелекту для обману або маніпуляції людьми: фейкові новини та інформація: створення та розповсюдження фейкових новин, текстів, зображень та відеосюжетів з використанням ШІ для маніпуляцій думкою громадськості; соціальні боти та маніпуляція в соціальних мережах: використання ШІ для створення автоматичних ботів, які «лайкають», коментують та поширюють певні повідомлення для впливу на громадську думку; фішинг та шахрайські веб-сайти: використання ШІ для створення підроблених електронних листів щоб обдурити користувачів і отримати доступ до особистих даних та фінансовим ресурсам; шахрайство з голосом: ШІ може імітувати людський голос і здійснювати голосові шахрайства, такі як дзвінки від фальшивих служб підтримки або обман на телефоні; маніпуляція з персональними даними: платформи та програми можуть використовувати ШІ для маніпуляції рекомендаціями товарів, послуг та контенту, що базуються на персональних даних користувачів, з метою максимізувати прибуток тощо.

Таким чином, кіберзлочинець – це людина з високим рівнем комп’ютерної грамотності та знань у галузі інформаційних технологій, яка використовує дані навички для скоєння кіберзлочинів. Він є серйозною загрозою для безпеки в інтернеті та національної безпеки загалом.

Окрім того, певного поширення набули групові форми злочинної діяльності – кіберзлочинні спільноти, члени яких розподіляють ролі та взаємодіють у віртуальному середовищі. Це ускладнює можливість встановлення їхнього реального місцезнаходження та ідентифікації. У 13,9 % вивчених нами кримінальних провадженнях, кіберзлочини були вчинені групою осіб, серед яких переважну більшість складають кримінальні правопорушення, передбачені ст. 362 КК України (Несанкціоновані дії з інформацією, яка оброблюється в електронно-обчислювальних машинах (комп’ютерах), автоматизованих

системах, комп'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації, вчинені особою, яка має право доступу до неї) – 71,4 % [2, с. 433].

Саме тому, особливого значення аналіз психологічного портрету особи кіберзлочинця набуває в ситуації, коли особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, не встановлена і точних даних про неї немає. У такій ситуації аналіз слідчої картини на місці кримінального правопорушення, яка утворилася завдяки індивідуальним поведінковим проявам особи, що безпосередньо залежать від її психологічних особливостей, повинен стати пріоритетним джерелом інформації про особу кіберзлочинця та здійснення його пошуку.

Структура психологічного компонента криміналістичної характеристики особи кіберзлочинця виглядає наступним чином.

1. Ціннісні орієнтації: слабо виражена прихильність до традиційних цінностей, натомість – яскраво виражена орієнтація на себе, на незалежність, прагнення до свободи, самовираження. Моральні цінності не сформовані. Домінування орієнтації на володіння значними матеріальними ресурсами, можливе знецінення чужого людського життя і здоров'я.

2. Мотиваційний рівень. Притаманна корислива мотивація, мотив досягнення успіху, самореалізації, можливі компенсаторні мотиви. Може проявлятися прагнення забезпечити матеріально не тільки себе, але і свою сім'ю, захистити їх від фінансових проблем, з якими злочинець зіткнувся в дитячому віці.

3. Рівень вимог. Бажання досягти успіху за будь-яку ціну, в максимально короткі терміни. Для кіберзлочинця мета виправдовує засоби – швидкий, нехай і незаконний спосіб фінансово збагатитись, при цьому витративши мінімум особистісних ресурсів [3, р. 313].

Доповнити психологічний компонент криміналістичної характеристики особи кіберзлочинця можна наступним чином: це люди, які володіють хорошими організаційними якостями, мають значно виражені лідерські якості, завищену самооцінку. При цьому, у лідера кіберзлочинного угруповання переважає раціональне мислення, емоційна сфера в злочинній діяльності виражена в

мінімальній ступені. Спостерігається впевненість у собі, розвинені комунікативні навички та навички оцінки людей, може проявлятися недовіра до оточуючих. Виявляється спрямованість на результат і вміння справлятися з труднощами, виражена схильність до новаторства, ризику. Під впливом зовнішніх обставин лідер здатний перебудувати програму поведінки для досягнення максимального результату. Висока стресостійкість. Може не приділяти належної уваги дрібницям, не помічати ознаки небезпеки.

Окрім того, як слушно наголошує Д. Швець, важливим моментом для юридичної практики є встановлення мотивів та цілей вчинення злочину. Складність полягає в тому, що мотивація кіберзлочинців формується одразу в двох просторах – реальному та кіберпросторі. При цьому на формування мотивації більший вплив може чинити і той, і інший простір. У кіберпросторі, як у фактично паралельній реальному світу соціальній системі, разом зі змішанням національних культур і зародженням власної кіберкультури відбуваються ті ж процеси з соціальними нормами. Деякі з соціальних норм в кіберпросторі відмирають, оскільки є непридатними, але при цьому під впливом низки негативних факторів, притаманних кіберпростору, формуються нові норми. Можна припустити, що оскільки кіберпростір відіграє чималу роль у житті молоді, то у свідомості молодих активних користувачів Інтернету відбувається заміщення соціальних норм нормами кіберпростору, точно так само можуть нівелюватися соціальні норми реального життя, непридатні у мережі [4, с. 118].

Соціально-демографічний компонент криміналістичної характеристики особи кіберзлочинця виглядає наступним чином:

1. Відомості побутового характеру. Лідер кіберзлочинного угруповання може займатися іншими видами діяльності, навіть бути офіційно працевлаштованим, або мати власний невеликий легальний бізнес, що може використовуватися як спосіб конспірації або легалізації частини доходів, отриманих злочинним шляхом. Хоча в більшості випадків він не працевлаштований, основне джерело доходу – злочинна діяльність. Наявність середньої освіти, іноді вищої, зазвичай знання в сфері ІТ-технологій.

2. Відомості соціально-правового характеру. Це чоловік віку 30-40 років ймовірно раніше судимий за кіберзлочини, має значний досвід і знання в цій сфері злочинної діяльності, а також обізнаний про методи роботи правоохоронних органів. У повсякденному житті може демонструвати законослухняну поведінку, хоча не поділяє загальноприйняті норми поведінки. Володіє необхідними знаннями правового характеру для організації такої злочинної діяльності.

До портрета особистості кіберзлочинця слід додати наступні загальні для всіх їх характеристики: філософський склад розуму; дезорганізуючий тип злочинця; особливе ставлення до жертви; особливий тип мотивації; специфічна взаємодія з особами свого роду діяльності; обумовленість місця проживання певною місцевістю; необхідна наявність матеріально-технічної забезпеченості; галузі переважної зайнятості для відвернення уваги [5, с. 202]. Отже, кіберзлочинець може проявляти особистісні якості, властиві додатково прийнятим на себе ролям, що дозволяє на основі аналізу диференційованого діяльнісного компонента скласти розгорнуту криміналістичну характеристику його особистості.

Окрім того, врахування психологічного компонента всередині криміналістичної характеристики, а також діагностика осіб, що потрапили поле зору правоохоронних органів, дозволить визначити місце і роль конкретної людини в структурі злочинної групи, виявити особливості взаємодії між учасниками злочинного угруповання.

Таким чином, враховуючи швидкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, а також постійне оновлення способів скоєння кіберзлочинів, й надалі залишається актуальним вивчення кримінологічної характеристики сучасного кіберзлочинця, що є обов'язковою умовою для вдосконалення заходів попередження кіберзлочинності в Україні.

Список використаних джерел:

1. Титаренко А.В. Особа кіберзлочинця як елемент криміналістичної характеристики. *Журнал східноєвропейського права*. 2019. № 62. С. 159–168.

2. Пясковський В.В., Куліуш В.М., Курилін І.Р. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики кіберзлочинів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія ПРАВО. Вип. 89: ч. 3. С. 432–436. URL: <https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/336771/325379>

3. Kshetri N. Cybercrime and cybersecurity in india: causes, consequences and implications for the future. *Crime, Law and Social Change*. 2016. № 66. P. 313–338.

4. Швець Д.В. Підходи до визначення психологічного портрета кіберзлочинця. *Актуальні питання протидії злочинності та торгівля людьми: зб. матеріалів всеукр. наук-прак. конф. Харків, 23 листопада 2018 р. Харків: ХНУВС, 2018. С. 118–121. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/8500/1/Pidkhody%20do%20vyznachennia%20psykholohichnoho%20portretu%20kiberzlochyntsia_Shvets_2018.pdf*

5. Ткачова О. В., Науменко К. В. Кримінологічна характеристика кіберзлочинця. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 2. С. 200–204. URL: http://lsej.org.ua/2_2018/54.pdf

Торбас О.О.,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінального процесу

*(Національний університет
«Одеська юридична академія»)*

ОЦІНКА РИЗИКУ НЕЗАКОННОГО ВПЛИВУ НА СВІДКА ТА ПОТЕРПІЛОГО ПІД ЧАС ОБРАННЯ ДО ОСОБИ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ

Під час здійснення кримінальної процесуальної діяльності допускається істотне обмеження прав та законних інтересів особи для забезпечення дієвості та ефективності самого кримінального провадження. Найчастіше такі обмеження відбуваються в процесі застосування до особи запобіжних заходів, що вимагає від уповноважених посадових осіб неухильного дотримання вимог кримінального процесуального законодавства. Проблема полягає в тому, що інколи законодавець використовує оцінні поняття, тлумаченням яких буде займатись правозастосувач з залежності від особливостей конкретного кримінального провадження. І найбільше проблем виникає при оцінці ризиків, які дозволяють застосувати до особи запобіжні заходи. Так, відповідно до п. 3. ч. 1 ст. 177 КПК України, запобіжний захід може застосовуватись до особи у випадку, коли існує ризик того, що підозрюваний (обвинувачений) незаконно впливатиме на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні. В той же час законодавець не надав додаткових вказівок, як саме цей ризик має оцінюватись, через що на практиці виникають труднощі при встановленні даного ризику.

Окремі вчені зазначають, що «спроба незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні має бути підтверджена належними доказами, у тому числі показами вказаних осіб (потерпілим, свідком, іншим підозрюваним, обвинуваченим, експертом, спеціалістом), які доводять незаконний вплив особи,

що здійснюється безпосередньо або через довірених осіб» [1]. З такою позицією складно не погодитись, адже тягар доказування існування ризику покладається саме на сторону обвинувачення, яка повинна надати достатні докази можливості застосування запобіжного заходу за п. 3 ч. 1 ст. 177 КПК України. В той же час також неправильним буде твердження, що на існування ризику незаконного впливу на свідків чи потерпілого необхідно надати докази того, що такий вплив вже здійснювався або здійснюється. Ключовою особливістю в даному випадку буде те, що суд має оцінити не саму поведінку особи, а потенційну можливу поведінку в майбутньому. Сторона захисту часто посиляється на те, що стороною обвинувачення не були надані докази реальних дій з боку підозрюваного (обвинуваченого), які б вказували на його бажання впливати на свідків («зокрема, як з'ясовано в судовому засіданні свідок ОСОБА_7 є цивільною дружиною підозрюваного ОСОБА_8 і будь-яких об'єктивних даних про те, що ОСОБА_4 буде впливати на неї, органами досудового розслідування не наведено. За таких обставин, вважаю необґрунтованими як твердження слідчого у клопотанні про те, що ОСОБА_4, знаючи контактні дані свідка ОСОБА_7, має можливість впливати на неї, так і існування в силу таких тверджень ризику, передбаченого п.3 ч.1 ст.177 КПК України» [2]).

В той же час наявна судова практика свідчить, що для доведення існування ризику за п. 3 ч. 1 ст. 177 КПК України не обов'язково надавати докази реальної поведінки особи, адже оцінюватись буде саме потенційна можливість впливу на свідків чи потерпілих. І при оцінці даного ризику важливе (інколи навіть вирішальне) значення буде мати етап кримінального провадження. Наприклад, якщо мова йде про свідків, то їхня роль у кримінальному провадженні пов'язана з наданням показань: «При встановленні наявності ризику впливу на свідків, потерпілого, підозрюваного слідча суддя враховує встановлену КПК України процедуру отримання показань від осіб, які є свідками, потерпілими чи підозрюваним у кримінальному провадженні, а саме спочатку на стадії досудового розслідування показання отримуються шляхом допиту слідчим чи прокурором, а після направлення обвинувального акту до суду на стадії судового

розгляду - усно шляхом допиту особи в судовому засіданні (частини 1, 2 статті 23, стаття 224 КПК України). Суд може обґрунтовувати свої висновки лише на показаннях, які він безпосередньо сприймав під час судового засідання або отриманих у порядку, передбаченому статтею 225 КПК, тобто допитаних на стадії досудового розслідування слідчою суддею. Суд не вправі обґрунтовувати судові рішення показаннями, наданими слідчому, прокурору, або посилатися на них (частина 4 статті 95 КПК). За таких обставин ризик впливу на свідків, потерпілого, підозрюваного існує не лише на початковому етапі кримінального провадження при зібранні доказів, а й на стадії судового розгляду до моменту безпосереднього отримання судом показань від свідків та дослідження їх судом» [3]. Відповідно, якщо всі свідки вже були допитані під час судового розгляду, то стверджувати про існування даного ризику майже неможливо: «на даній стадії судового розгляду кримінального провадження судом допитано усіх свідків та потерпілих, у зв'язку із чим суд вважає, що ризик, передбачений п.3 ч.1 ст.177 КПК України перестав існувати» [4].

Крім того, на рішення суду щодо наявності ризиків незаконно впливати на свідків чи потерпілого буде впливати навіть така обставина як факт спільного проживання («в судовому засіданні встановлено, що ОСОБА_4 зареєстрований в АДРЕСА_1 разом з батьками та братом, що свідчить про його міцні соціальні зв'язки. Наведені обставини вказують на те, що наявний ризик того, що ОСОБА_4 може незаконно впливати на потерпілого та свідків у цьому ж кримінальному провадженні, оскільки вони особисто знайомі між собою, з ними він може безпосередньо бачитись та впливати до зміни свідчень, що в подальшому може відіграти суттєве значення у вказаному кримінальному провадженні» [5]) чи наявність ділових зв'язків («ОСОБА_7 тривалий час працював у Міненерго, у тому числі на керівній посаді. ОСОБА_7 інкримінується вчинення кримінального правопорушення при здійсненні ним повноважень директора Департаменту нафтогазового комплексу Міненерго. Частина працівників Міненерго, що працювали за час повноважень ОСОБА_7, на даний час продовжують працювати в Міністерстві. Враховуючи, що за час

роботи у Міненерго в ОСОБА_7 сформувались неформальні зв'язки із службовими особами цього Міністерства, беручи до уваги взаємообумовленість дій між підозрюваним ОСОБА_7 та іншим підозрюваним у Кримінальному провадженні ОСОБА_8, підозрюваний ОСОБА_7, використовуючи свій авторитет, приязні стосунки з такими особами, інший незаконний вплив (шантаж, підкуп, погрози), опосередковано, будучи поза юрисдикцією правоохоронних органів України, через інших осіб може впливати на свідків/іншого підозрюваного у Кримінальному провадженні з метою зміни ними своїх показань/відмови від дачі показань задля уникнення/мінімізації можливої кримінальної відповідальності» [6]).

Список використаних джерел:

1. Сухов Ю., Чистякова А. Запобіжний захід у кримінальному провадженні: нюанси обрання та оцінки доказів слідчим суддею. 2021. Юридична газета: веб сайт. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/zapobizhniy-zahid-u-kriminalnomu-provadžhenni-nyuansi-obrannya-ta-ocinki-dokaziv-slidchim-suddeyu.html>
2. Ухвала слідчого судді Зарічного районного суду м. Суми від 27.03.2025, справа № 591/2213/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126160077>
3. Ухвала слідчого судді Вищого антикорупційного суду від 03.08.2020, справа № 991/6432/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90820846>
4. Ухвала Індустріального районного суду м. Дніпропетровська від 25.09.2023, справа № 202/5645/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113678015>
5. Ухвала Острозького районного суду Рівненської області від 09.01.2025, справа № 567/1843/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124294428>
6. Ухвала АП ВАКС від 11.06.2024, справа № 991/2792/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119776927>

Устрицька Н.І.,

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін

навчально-наукового інституту права

та правоохоронної діяльності

кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет

внутрішніх справ)

ПРИНЦИП ГІДНОСТІ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНА ЗАСАДА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЗА УЧАСТІ ДИТИНИ

Стаття 3 Конституції України поряд із життям, здоров'ям, недоторканністю та безпекою людини, визнала честь і гідність найвищими соціальними цінностями. Підвалини формування засади поваги до гідності людини міститься і в статтях 28, 55, 68 Основного закону. Такий підхід відповідає міжнародним стандартам у сфері захисту прав людини. У процесі забезпечення прав і свобод людини важливе місце відводиться дитині. Адже діти внаслідок вікових особливостей розвитку є однією із вразливих верст населення, потребують допомоги і піклування, а участь у кримінальному провадженні (незалежно від статусу дитини: підозрюваний, обвинувачений, потерпілий чи свідок) є доволі травматичним досвідом для них.

Відповідно до ст. 40 Конвенції ООН про права дитини, держави-учасниці визнають право кожної дитини, яка, як вважається, порушила кримінальне законодавство, звинувачується або визнається винною в його порушенні, на таке поводження, що сприяє розвитку у дитини почуття гідності і значущості [1].

Згідно із Керівними принципами Комітету Міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей право на гідність вимагає:

ставитися до дітей з обережністю, чутливістю, справедливістю та повагою під час будь-якої процедури або справи, приділяючи особливу увагу їх особистій ситуації, благополуччю та конкретним потребам, а також з повною повагою до

їх фізичної та психологічної недоторканності незалежно від їхнього процесуального статусу;

не піддавати дітей катуванням, нелюдському або такому, що принижує гідність ставленню чи покаранню [2].

Відповідно до ст. 11 Кримінального процесуального кодексу України під час кримінального провадження повинна бути забезпечена повага до людської гідності; недопустимим є поведження, що принижує гідність людини. Забороняється під час кримінального провадження піддавати особу катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує її гідність, поведженню чи покаранню, вдаватися до погроз застосування такого поведження, утримувати особу у принизливих умовах, примушувати до дій, що принижують її гідність.

Прикладом реалізації принципу гідності в судовій практиці можуть бути підходи, коли суд вважає виправданим не проводити допит дитини, яка постраждала від насильства, безпосередньо в судовому засіданні. У таких випадках суд обмежується дослідженням відеозапису з показами дитини та/або заслуховуванням показань інших свідків (за їх наявності), зокрема показань з чужих слів. Такий підхід простежується у Постанові Верховного Суду від 23.11.2021 у справі № 369/1044/19 [3]; Постанові Верховного Суду від 17. 01. 2023 року у справі № 753/13113/18 [4].

Ще прикладом реалізації принципу гідності є положення п.38 «Порядку реалізації пілотного проєкту імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність», а саме: «Проводити освідування, відібрання біологічних зразків за згодою неповнолітнього, який досягнув 14 років, а щодо неповнолітнього віком до 14 років - на підставі згоди його та законних представників...» [5].

У звіті про результати моніторингу судових процесів в Україні зазначено, що прикладом ставлення, що принижує гідність людини і порушує презумпцію невинуватості, є поміщення підозрюваного чи обвинуваченого в металеву клітку під час судового засідання [6, с.56-58]. У загальному коментарі № 32 (пункт 30) Комітет ООН з прав людини зазначив, що «(п)ід час судового розгляду підсудних

за загальним правилом не можна заковувати в наручники або поміщати в клітки або будь-яким іншим чином представляти на суді в образі, що вказує на те, що вони можуть бути небезпечними злочинцями» [7].

Практика Комітету ООН з прав людини (висновки за заявою Михайла Пустовойта), і Європейського суду з прав людини (рішення у справах «Луценко проти України (№2)», «Корнейкова та Корнейков проти України», «Кулік проти України», «Малий проти України», «Корбан проти України», «Іващенко проти України») є однозначною: міжнародні стандарти прав людини будуть порушені поміщенням особи в металеву клітку за відсутності доказів наявності у залі судового засідання реальної та конкретної загрози безпеці, яка б вимагала тримання заявника у такій клітці під час судових засідань у його справі [6, с. 56]. Такі кейси можуть вважатися прикладами порушення принципу гідності разом з порушенням презумпції невинуватості і права на захист, якщо особа позбавлена можливості конфіденційно спілкуватися з адвокатом під час засідання.

Забезпечення гідності дитини у кримінальному провадженні — це не просто дотримання формальних процедур, а базовий стандарт правосуддя. Воно полягає у ставленні до дитини як до повноцінного суб'єкта права, чий психоемоційний стан та майбутній розвиток мають вищий пріоритет, ніж інтереси каральної системи. Держава зобов'язана мінімізувати психологічну травматизацію, виключити будь-який тиск та забезпечити правосуддя, дружнє до дитини.

Список використаних джерел:

1. Про права дитини: Конвенція ООН від 20.11.1989 року (ратифіковано ВР України від 27.02.1991 р.) / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021
2. Керівні принципи Комітету Міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей від 17.11.2010. URL: <https://rm.coe.int/16804c2188>
3. Постанова Верховного Суду від 23.11.2021, справа № 369/1044/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101519622>
4. Постанові Верховного Суду від 17. 01. 2023 року, справа № 753/13113/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108526645>

5. Про запровадження та реалізацію пілотного проєкту щодо імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність: Наказ Офісу Генерального прокурора, МВС України, Мін'юсту України, Мінсоцполітики України від 01.06.2023 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0150905-23#Text>

6. Стандарти правосуддя, дружнього до дитини, та їх втілення в Україні (кримінальний аспект). К.: 2021, Координатор проєктів ОБСЄ в Україні, 128 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/f/9/488050.pdf>

7. Загальний коментар № 32 Комітет ООН з прав людини. URL: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CCPR%2fC%2fGC%2f32&Lang=ru

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ: ТЕЗИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Ворохта Д.,

здобувачка вищої освіти
навчально-наукового інституту права
та правоохоронної діяльності
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

Науковий керівник: **Вишневська І.А.,**

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права
та правоохоронної діяльності
доктор філософії в галузі права
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах воєнного стану здійснення кримінального процесу стикається з численними викликами, зумовленими нестабільністю безпекової ситуації, руйнуванням інфраструктури та окупацією частини територій. Стандартні процедури досудового розслідування та судового розгляду стають практично нездійсненними без спеціальних законодавчих коректив, що регламентують порядок збору доказів, строки процесуальних дій та повноваження слідчих органів. Впроваджені зміни до Кримінального процесуального кодексу України дозволяють забезпечити ефективне та законне здійснення кримінальних

проваджень, навіть за умов обмеженого доступу до місць злочинів та загроз для життя і здоров'я працівників правоохоронних органів.

Особливо актуальним є забезпечення належного фіксування воєнних злочинів і злочинів геноциду, а також організація взаємодії національних органів правопорядку з міжнародними інституціями, такими як Європол, Євроюст та Міжнародний кримінальний суд. У сучасних умовах війни ефективність кримінального процесу безпосередньо впливає на можливість притягнення винних до відповідальності, забезпечення прав потерпілих і відновлення справедливості, що робить вивчення особливостей кримінального провадження надзвичайно важливим для національної безпеки та правопорядку.

24 лютого 2022 року Президент України ввів воєнний стан у відповідь на військову агресію рф. Початковий термін становив 30 діб, протягом якого указ неодноразово продовжувався, і станом на 14 лютого 2024 року триває ще 90 діб. Воєнний стан вплинув на роботу судової влади, правоохоронних органів, прокуратури, адвокатури та нотаріату, що потребувало змін у процесуальному законодавстві, зокрема щодо судочинства та досудового розслідування в умовах війни [3, с. 233-242].

Ще з 2014 року у Кримінальному процесуальному кодексі було створено розділ IX-1, який регламентував особливий режим досудового розслідування в районах, де діє воєнний чи надзвичайний стан або антитерористична операція. Спочатку він передбачав передачу повноважень щодо обрання запобіжного заходу прокурору у разі неможливості дотримання строків слідчого судді, обмежуючись певними тяжкими злочинами. Назва та зміст розділу змінювались у 2021 та 2022 роках, зокрема після повномасштабного вторгнення рф, було додано статтю 616 КПК України щодо скасування або зміни запобіжного заходу для мобілізованих [1]

Найсуттєвіші зміни були внесені Законом України від 14 квітня 2022 року, яким удосконалено порядок здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану. Зокрема, положення ст. 615 КПК України передбачили можливість проведення окремих процесуальних дій за спеціальною процедурою

у випадках об'єктивної неможливості здійснення повноважень слідчим суддею, що сприяло забезпеченню безперервності досудового розслідування в умовах збройної агресії [2].

Зміни також торкнулися строків досудового розслідування: провадження, у яких підозру не повідомлено до введення воєнного стану, не враховують цей період у загальні строки, а строк досудового розслідування може становити до 30 місяців з можливістю продовження. Це сприяє ефективному збиранню доказів та фіксації воєнних злочинів і геноциду.

Воєнні дії ускладнюють стандартні процедури розслідування через руйнування інфраструктури, окупацію територій та особливості місць подій (зруйновані будівлі, місця масових поховань, катівні). Це потребує спеціалізованого оснащення слідчих груп: криміналістичні лабораторії, квадрокоптери, техніка для фото- та відеофіксації, транспорт, технічні засоби, спеціальний одяг та пакувальні матеріали.

Важливим є також міжнародне співробітництво. Для розслідування воєнних злочинів створено спільні слідчі групи (ЖТ) за участю Європолу, Євроюсту та Міжнародного кримінального суду, а 14 країн надають спеціальні OSINT-ресурси для збору та аналізу відкритих даних. Це забезпечує єдиний стандарт доказів та ефективне розслідування злочинів, скоєних під час війни [3, с. 233-242].

Таким чином, кримінальний процес в умовах воєнного стану потребує адаптації законодавства та практики до умов збройного конфлікту. Внесені зміни до Кримінального процесуального кодексу забезпечують правові механізми для оперативного і безпечного проведення досудового розслідування, збору доказів та судового розгляду, що дозволяє ефективно протидіяти злочинам, скоєним під час війни, і забезпечує реалізацію принципу верховенства права навіть у надзвичайних умовах.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17>

2. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України стосовно окремих положень досудового розслідування в умовах воєнного стану: Закон України від 2022. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/ji07448a>

3. Топчій В. В. Особливості здійснення та реалізації кримінального провадження в умовах воєнного стану. *Ірпінський юридичний часопис*, 2024. № 2 (15). С. 233-242. URL: [https://doi.org/10.33244/2617-4154-2\(15\)-2024-233-242](https://doi.org/10.33244/2617-4154-2(15)-2024-233-242)

Гривнак Д.В.,
здобувачка вищої освіти
навчально-наукового інституту права
та правоохоронної діяльності
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

Науковий керівник: **Бахмат І. В.,**
старший викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права
та правоохоронної діяльності
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

РОЛЬ СЛІДЧОГО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ДОКАЗУВАННІ: КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ УЧАСТІ

У кримінальному провадженні слідчий є ключовим суб'єктом доказування на стадії досудового розслідування. Від ефективності його діяльності щодо збирання, перевірки та оцінки доказів залежить не лише якість обвинувачення, а й реалізація засад справедливості та верховенства права. Досудове слідство кримінальних правопорушень здійснює слідчий, повноваження якого визначено нормами Кримінального процесуального кодексу України (далі - КПК України)[1].

Попри відомчу належність, усі слідчі мають однакові процесуальні права та обов'язки, здійснюють розслідування в однаковому процесуальному порядку. Слідчий є одним із центральних суб'єктів на стадії досудового розслідування, від його дій багато в чому залежить подальше ефективне відправлення правосуддя, а тому чітке визначення статусу слідчого під час провадження досудового слідства є запорукою успішного притягнення винних осіб до кримінальної

відповідальності та відшкодування в повному обсязі збитків, завданих конкретними злочинами [2, с. 75].

Слідчий несе відповідальність за законність та своєчасність дій. Важливо розуміти, що його самостійність обмежена повноваженнями прокурора (процесуального керівника) та слідчого судді. Слідчий зобов'язаний бути об'єктивним. відповідно має збирати докази, які не лише підтверджують винуватість, а й свідчать про невинуватість, пом'якшують відповідальність або вказують на можливість закриття справи [1].

Згідно з вимогами КПК України слідчий зобов'язаний забезпечити всебічне та неупереджене дослідження обставин справи, формуючи доказову базу, яка є необхідною для подальшого судового розгляду. Як спеціально уповноважена особа, слідчий у визначеному процесуальному порядку встановлює факт вчинення правопорушення та ідентифікує причетних до нього осіб [3, с. 126]. Розслідуючи кримінальні правопорушення, слідчий вдається до найскладнішого матеріально-пошукового виду дослідження та виконує значний обсяг кримінальної процесуальної діяльності, з огляду на що його визначають ключовим суб'єктом досудової стадії кримінального провадження [4, с. 98].

Слідчий в кримінальному провадженні наділений процесуальною самостійністю, яка полягає в праві самостійно обирати тактику розслідування, приймати рішення про проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій (за винятком, тих що потребують дозволу суду або прокурора).

У межах досудового розслідування слідчий здійснює пізнавальну діяльність, застосовуючи визначені законом інструменти для формування доказової бази.

Відповідно до вимог КПК України, досудове розслідування починається з моменту внесення відомостей до ЄРДР [1]. В ч. 3 ст. 214 КПК України зазначається, що здійснення досудового розслідування, крім випадків, передбачених цією частиною, до внесення відомостей до реєстру або без такого внесення не допускається і тягне за собою відповідальність, встановлену

законом. У невідкладних випадках до внесення відомостей до ЄРДР може бути проведений огляд місця події (відомості вносяться невідкладно після завершення огляду або отримання довідки, висновку спеціаліста) [1]. Хоча основний інструментарій збирання доказів стає доступним лише після реєстрації кримінального провадження в ЄРДР, актуальним залишається питання використання інших пізнавальних засобів на дореєстраційному етапі.

В нормативній площині правила та умови проведення слідчих (розшукових) дій детально регламентовані, в тому числі й у частині прямої заборони їх проводити, якщо строки досудового розслідування закінчилися, або виникли підстави для його зупинення (ч. 8 ст. 223 та ч. 5 ст. 280 КПК України) [1]. У разі порушення встановленого правила, отримані докази визнаються недопустимими.

Сторона обвинувачення здійснює збирання доказів шляхом проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, а також через застосування передбачених КПК України інших процесуальних дій.

На відміну від «отримання», «витребування» (як спосіб збирання доказів) хоча і здійснюється ініціативно (як стороною обвинувачення, так і захисту), але виключає добровільне волевиявлення учасників кримінально-процесуальних правовідносин при передачі предметів і документів для їх залучення до кримінального провадження [5, с. 142].

Роль слідчого полягає в трансформації фактичних даних у процесуальні докази. Він є "архітектором" обвинувального акту, який має витримати перевірку на змагальність у суді. Його діяльність - це баланс між ефективністю розслідування та безумовним дотриманням прав людини.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 05.04.2026 року)

2. *Гуртієва Л., Лукашкіна Т.* Теорія доказів у кримінальному провадженні: навч. метод. посібник. Ви. 2-ге, доп. [Електронне видання] / Л. Гуртієва, Т. Лукашкіна; Нац. у-т «Одес. юрид. академія». – Одеса : Фенікс, 2024. 192 с. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/items/7d680016-796d-47c6-8c91-671745bd708d>

3. *Даньшин М. В., Костенко М. В., Опанесенко Н. О.* Місце і роль сторони обвинувачення в досудовому розслідуванні. Науковий вісник гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2021. №51. С. 137 - 140. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2021_51_29

4. *Лисецький О. О.* Слідчий як суб'єкт кримінального провадження : дис... канд. юрид. наук.: 12.00.09 / Нац. академія внутрішніх справ. Київ. 2018. 238 с. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d7300fc7-af5c-4a93-94e0-00ddf4147f9d/content>

5. Докази та доказування у кримінальному провадженні : навч. посіб. / Р. І. Благута, Ю. В. Гуцуляк, О. М. Дуфенюк та ін. - Львів: ЛьвДУВС, 2018. 272 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/956>

Дачишин А.,
здобувачка вищої освіти
навчально-наукового інституту права
та правоохоронної діяльності
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

Науковий керівник: **Дільна З.Ф.,**
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права
та правоохоронної діяльності
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

КОДЕКС ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ ТА ПОВЕДІНКИ ПРОКУРОРІВ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ЗНАЧЕННЯ

Кодекс професійної етики та поведінки прокурорів (надалі - «Кодекс») є основоположним документом, що визначає моральні норми та правила прокурорської етики, якими повинні керуватися прокурори при виконанні своїх службових обов'язків та поза службою. Кодекс затверджено всеукраїнською конференцією прокурорів 27 квітня 2017 року (з подальшими змінами).

Правову основу регулювання відносин у сфері професійної етики становлять: Конституція України, Закон України «Про прокуратуру», Закон України «Про запобігання корупції», Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», накази Генерального прокурора, а також міжнародно-правові документи. [5]

До міжнародної нормативної бази належать: Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод, Керівні принципи ООН щодо ролі прокурорів (1990), Стандарти професійної відповідальності Міжнародної асоціації прокурорів (1999), Будапештські принципи (2005).

Кодекс не є вичерпним переліком правил поведінки і не регулює всі можливі ситуації. Його основна мета - встановлення стандартів етики та доброчесності прокурора, а вибір конкретної поведінки у кожному випадку залежить від його професійного досвіду, такту та моральних орієнтирів. [4]

Відповідно до п. 10 ст. 3 Закону України «Про прокуратуру» неухильне дотримання вимог професійної етики та поведінки є одним із основних принципів діяльності прокурора.

Згідно зі статтею 4 Кодексу прокурорської етики та статтею 3 Закону України «Про прокуратуру», професійна діяльність прокурора ґрунтується на принципах верховенства права та законності, поваги до прав і свобод людини та громадянина, недопущення дискримінації, незалежності та самостійності, політичної нейтральності, презумпції невинуватості, справедливості, неупередженості та об'єктивності, професійної честі й гідності, формування довіри до прокуратури, прозорості службової діяльності та конфіденційності, утримання від виконання незаконних наказів і вказівок, недопущення конфлікту інтересів, компетентності та професіоналізму, доброчесності, зразковості поведінки й дисциплінованості, а також поваги до незалежності суддів.

Принципи, визначені у коментованій статті Кодексу, встановлюють високі стандарти поведінки прокурорів та базові положення, якими прокурори повинні керуватися. Указані принципи визнаються та підтримуються в усіх демократичних правових системах; закріплені на законодавчому рівні, проте кожен із них містить також морально-етичну складову, що полягає у формуванні відповідних правил прокурорської етики та цінностей професії.[4]

Положення Кодексу професійної етики та поведінки прокурорів вказують, що прокурор повинен постійно дбати про свою компетентність, професійну честь і гідність. Своєю доброчесністю, принциповістю, компетентністю, неупередженістю й сумлінним виконанням службових обов'язків сприяти підвищенню авторитету прокуратури та зміцненню довіри громадян до неї. У разі поширення неправдивих відомостей, які принижують його честь, гідність і ділову репутацію, за необхідності вживає заходів щодо спростування такої

інформації, у тому числі в судовому порядку. Сприяти йому в цьому повинні керівники відповідних прокуратур. [7]

Наступні статті Кодексу, а саме розділ II, присвячено розкриттю змісту кожного із зазначених принципів професійної етики та поведінки прокурорів, що додає чіткості в розумінні правил професійної етики.

Розділ II Кодексу професійної етики прокурора формує систему базових етичних стандартів, які визначають щоденну професійну поведінку прокурора та забезпечують належне виконання його функцій. Його зміст спрямований на утвердження законності, доброчесності, неупередженості та високого рівня професійної відповідальності як основи діяльності прокуратури.

Ключове значення має вимога діяти виключно на підставі закону, забезпечуючи справедливість і об'єктивність у всіх рішеннях та взаєминах. Прокурор зобов'язаний уникати будь-якого впливу особистих інтересів, зовнішнього тиску чи упереджень, а також забезпечувати рівне ставлення до всіх учасників процесу. Важливим є також обов'язок дотримання політичної нейтральності, що виключає використання службових повноважень у політичних цілях або демонстрацію політичних симпатій.

Окремо підкреслюється значення професійної честі та гідності прокурора, оскільки його поведінка безпосередньо впливає на рівень довіри суспільства до органів прокуратури. У цьому контексті важливими є доброчесність, дисциплінованість, зразковість поведінки як під час служби, так і поза нею.

Розділ також регулює питання прозорості діяльності прокурора, поєднане з обов'язком збереження конфіденційної інформації, що гарантує баланс між відкритістю та захистом службових даних. Визначено правила щодо недопущення конфлікту інтересів, обов'язок уникати корупційних ризиків, а також необхідність негайного реагування у разі їх виникнення.

Окрему увагу приділено професійній компетентності прокурора, яка передбачає постійний розвиток знань, підвищення кваліфікації та відповідальне виконання обов'язків. Також закріплено вимогу поваги до незалежності суддів, що є важливою гарантією принципу поділу влади. [4]

Розділ III Кодексу встановлює вимоги до поведінки прокурора поза службою. Прокурор має уникати особистих зв'язків та фінансових взаємовідносин, що можуть вплинути на неупередженість виконання ним службових обов'язків або дискредитувати його як представника прокуратури.

Прокурор не може належати до політичної партії, брати участь у політичних акціях, мітингах або страйках. Перебування на посаді прокурора несумісне з обійманням посади в будь-якому державному органі та з представницьким мандатом на виборних посадах.

Прокурор під час виконання службових обов'язків має дотримуватися ділового стилю одягу, що вирізняється офіційністю, стриманістю та акуратністю, що відповідає публічному характеру його діяльності. [5]

Розділ IV Кодексу регулює взаємовідносини прокурора з органами державної влади, правоохоронними органами, судами, іншими учасниками судочинства, ЗМІ, громадянами та колегами.

Взаємовідносини з органами судової влади (ст. 26 Кодексу). З метою забезпечення справедливого правосуддя прокурор у відносинах із суддями повинен дотримуватися взаємоповаги, усвідомлюючи важливість спільних завдань утвердження верховенства права.

Взаємовідносини у колективах прокуратур (ст. 29 Кодексу). Відносини між прокурорами мають ґрунтуватися на засадах взаємоповаги та взаємодопомоги. Недопустимими є приниження честі та гідності, застосування будь-яких форм насильства, дискримінації та сексуального домагання.

Взаємовідносини з громадянами (ст. 31 Кодексу). Прокурор зобов'язаний розглядати звернення громадян відповідно до вимог закону. Неприпустимими є прояви зверхності та зневажливого ставлення до громадян.

Розділ V Кодексу визначає наслідки порушення його вимог. Відповідно до ст. 33 Кодексу та Закону України «Про прокуратуру», прокурори зобов'язані неухильно дотримуватися вимог Кодексу, а їх порушення тягне за собою відповідальність, встановлену законом.

У разі систематичного (два і більше разів протягом одного року) або одноразового грубого порушення правил прокурорської етики прокурора може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності (ст. 43 Закону України «Про прокуратуру»). Оцінка дотримання норм професійної етики здійснюється під час дисциплінарного провадження та проведення службового розслідування.[2]

Таким чином, Кодекс прокурорської етики є не лише регулятором внутрішньокорпоративних відносин, а й важливим інструментом зміцнення довіри суспільства до органів прокуратури України.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Закон України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 р. № 1697-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 2–3. – Ст. 12. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>
3. Закон України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>
4. Коментар Кодексу професійної етики та поведінки прокурорів / Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія прокурорів. – 2022. URL: https://ptcu.gp.gov.ua/files/Comentar-kodeksu_24.11.2022.pdf
5. Кодекс професійної етики та поведінки прокурорів (публікація на порталі Верховної Ради України). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/n0001900-17>
6. Конституційний Суд України. Каталог юридичних позицій КСУ. Розділ 3.4. Верховенство права. URL: <https://ccu.gov.ua/en/node/17321>.
7. Етичні вимоги до професійної поведінки прокурора // Юридичний науковий електронний журнал. – 2021. – № 11. URL: https://www.lsej.org.ua/11_2021/195.pdf

Іваськів В. В.,

здобувачка вищої освіти
навчально-наукового інституту права
та правоохоронної діяльності
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

Науковий керівник: **Бахмат І. В.,**

старший викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права
та правоохоронної діяльності
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

ЗМАГАЛЬНІСТЬ ТА РІВНІСТЬ СТОРІН ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНІ СКЛАДОВІ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД: АНАЛІЗ СТАНДАРТІВ ЄСПЛ

Право на справедливий суд є одним із фундаментальних прав людини, гарантованих статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція). Одними з ключових елементів цього права виступають принципи змагальності та рівності сторін. Саме вони забезпечують реальну можливість особи захищати свої права у суді, брати участь у розгляді справи, подавати докази, висловлювати заперечення та бути почутою судом. Європейський суд з прав людини (далі - ЄСПЛ) у своїй практиці неодноразово наголошував, що справедливий судовий розгляд неможливий без дотримання цих принципів [1].

Досліджуючи природу змагальності, О. Стратій слушно наголошує на тому, що кожна сторона має рівне право на захист своїх інтересів у суді [2, с. 220]. Однак, у світлі сучасних стандартів справедливого суду, це право слід розуміти не як формальну ідентичність прав, а як створення "справедливого балансу". Це

передбачає, по-перше, інформаційну паритетність (доступ до матеріалів справи), по-друге, можливість коментувати будь-які докази опонента, і по-третє, активну роль суду у забезпеченні рівних умов для вразливих учасників процесу, що є особливо актуальним для забезпечення прав осіб з інвалідністю у кримінальному провадженні.

Принцип змагальності означає, що кожна сторона повинна мати можливість ознайомитися з усіма доказами, аргументами та поясненнями, які подаються іншою стороною, а також надати власні доводи та заперечення. Суд не може приймати рішення на підставі доказів чи обставин, щодо яких сторона не мала можливості висловитися. Водночас принцип рівності сторін передбачає створення для кожного учасника процесу однакових процесуальних можливостей, щоб жодна сторона не перебувала у суттєво менш сприятливому становищі [3]. Особи, які вчинили кримінальне правопорушення, є рівними перед законом і підлягають відповідальності, зокрема і кримінальній, незалежно від різних ознак, які відрізняють одну людину від іншої. Тому ні раса, ні колір шкіри, ні будь-які інші ознаки не повинні впливати на те, як буде розглядатися справа і чи зможе ця людина мати доступ до правосуддя [4, с.39].

У справі «Якуба проти України» (2019) ЄСПЛ встановив, що обмеження доступу захисту до первинних носіїв відео- та аудіозаписів негласних слідчих (розшукових) дій із посиланням на «достатність» письмових протоколів є системним порушенням пункту 1 статті 6 Конвенції. Протокол слідчої дії є за своєю природою є похідним (вторинним) доказом, який відображає суб'єктивне сприйняття події слідчим. Лише первинний цифровий або аналоговий носій дозволяє стороні захисту провести власну верифікацію: перевірити цілісність запису, відсутність монтажу, а також оцінити невербальну поведінку учасників, що є критично важливим для виявлення ознак провокації злочину. Використання протоколів НС(Р)Д як основи обвинувального вироку без надання захисту доступу до оригінальних записів робить весь судовий розгляд фундаментально несправедливим. Суд не має права ставати на бік сторони обвинувачення, приймаючи її аргументи про «таємність» або «технічну неможливість» без

належної перевірки. Без доступу до повного відеозапису (від початку до кінця операції) захист позбавлений можливості довести, що ініціатива злочину виходила від правоохоронних органів, а не від підсудного [5].

Рішення у справі «Якуба проти України» фактично забороняє «правосуддя за протоколами». Воно вимагає від держави забезпечення реальної, а не декларативної змагальності, де захист має право бачити те саме, що бачить прокурор, і чути те саме, що чує суд.

У справі «Харченко проти України» (2019) ЄСПЛ нагадав, що загальна концепція справедливого судового розгляду, яка охоплює фундаментальний принцип змагальності процесу, вимагає, щоб особу, щодо якої порушено провадження, було поінформовано про цей факт. Кожній стороні має бути забезпечена можливість ознайомитись із зауваженнями або доказами, наданими іншою стороною, як-от з апеляційною скаргою іншої сторони, та надати власні зауваження щодо цього. Під загрозою стоїть упевненість сторін у функціонуванні правосуддя, оскільки сторони повинні мати змогу висловити свою позицію щодо кожного документа в матеріалах справи [5].

Принцип змагальності тісно пов'язаний із принципом рівності; окремі вчені навіть уважали змагальність складовою частиною реалізації принципу рівності. Рівноправність сторін - один із необхідних елементів принципу змагальності, «без якого змагальність як принцип не існує». Рівноправність сторін є суттю змагальності, бо тільки через рівні можливості сторін можлива реалізація принципу змагальності. ЄСПЛ розглядає реалізацію принципу змагальності крізь призму забезпечення рівності прав учасників судового розгляду, тобто за цієї позиції обвинувачення і захист діють на одному рівні, під контролем щодо пасивного суду [6, с. 29].

У справі «Салов проти України» (заява № 65518/01, п. 87) Суд зробив висновок, що принцип рівності сторін у процесі є лише одним з елементів більш широкого поняття справедливого судового розгляду, яке також передбачає фундаментальний принцип змагальності процесу. У справі «Лазаренко та інші проти України» (№ 70329/12, п. 37) Суд нагадує, що принципи змагальності та

рівності сторін, тісно пов'язані між собою, є основоположними компонентами концепції «справедливого судового розгляду» в розумінні п. 1 ст. 6 Конвенції [6, с. 31].

Змагальність та рівність сторін - це не просто формальна ідентичність прав прокурора та адвоката. Це обов'язок суду забезпечити такий «справедливий баланс», за якого сторона захисту має реальну, а не теоретичну можливість спростувати доводи обвинувачення. Рівність сторін є фундаментом, на якому будується змагальний процес.

Справжня змагальність неможлива, якщо одна сторона (обвинувачення) монополізує доступ до доказів. Практика ЄСПЛ (зокрема справа «Якуба проти України») чітко вказує: змагальність вимагає надання захисту первинних доказів (оригіналів записів), а не їхньої інтерпретації слідчим у протоколах. Тільки через прямий доступ до матеріалів реалізується право бути почутим.

Принцип рівності сторін гарантує, що жоден «таємний» документ або аргумент не може бути покладений в основу вироку, якщо опонент не мав змоги з ним ознайомитися та прокоментувати його. Будь-яка перевага держави у доступі до інформації має компенсуватися активною роллю суду. Рівність сторін означає, що суд не може бути пасивним спостерігачем. Він зобов'язаний втрутитися, щоб усунути суттєвий дисбаланс, особливо коли йдеться про обмеження прав захисту через посилення на «таємність» або «технічну неможливість».

Змагальність - це процес активного захисту своїх інтересів, а рівність сторін - це гарантія того, що цей захист буде ефективним. Порушення одного принципу неминуче призводить до нівелювання іншого, що робить судовий розгляд фундаментально несправедливим.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : міжнародний документ від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

2. *Стратій О. В.* Значення принципу змагальності в судовому процесі. Юридичний науковий електронний журнал. 2024. № 1. С. 218-220. URL: https://www.lsej.org.ua/1_2024/49.pdf
3. Кримінальний процесуальний кодекс: Закон України від 13.04.2012 р. №4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
4. *Цебенко С. Б.* Рівність громадян перед законом та судом у практиці Європейського суду з прав людини = Equality of citizens before the law and the court in the practice of the European court of human rights. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки. 2019. Вип. 21. С. 40–47. URL: https://www.lsej.org.ua/9_2021/9.pdf
4. «Якуба проти України»: рішення Європейського суду з прав людини у справі від 12.05.2019 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/SOO01154>
5. «Харченко проти України»: рішення Європейського суду з прав людини у справі від 03.10.2019 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_e51#Text
6. *Фулей Т. І.* Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя : науково-методичний посібник для суддів. 2-ге вид. випр., допов. Київ, 2015. 208 с.

Качур Д. В.,
здобувачка вищої освіти
навчально-наукового інституту права
та правоохоронної діяльності
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

Науковий керівник: **Бахмат І. В.,**
старший викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права
та правоохоронної діяльності
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПРОБЛЕМИ РОЗМЕЖУВАННЯ ГЛАСНИХ ТА НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ: ПРАВОВІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

Проблема розмежування гласних та негласних слідчих (розшукових) дій залишається однією з найбільш складних у сучасному кримінальному процесуальному праві України, оскільки вона зачіпає фундаментальний баланс між ефективністю розслідування злочинів та захистом конституційних прав людини.

Головним критерієм розмежування традиційно вважається спосіб сприйняття дії учасниками процесу: якщо гласні дії передбачають обізнаність особи про факт втручання, то НС(Р)Д проводяться в умовах конфіденційності, що регламентується статтями 246 - 275 Кримінального процесуального кодексу України (далі - КПК України) [1]. Ознака негласності відрізняє НС(Р)Д від інших слідчих (розшукових) дій, які, як правило, проводяться гласно та передбачають можливість відкритої участі сторін. Так, у багатьох випадках слідчі (розшукові) дії здійснюються за участю слідчого, прокурора, захисника, підозрюваного чи інших залучених осіб. На відміну від таких процесуальних дій, НС(Р)Д

проводяться приховано, що зумовлено їхньою специфічною метою - отримання доказової інформації, яка не може бути здобута відкритими методами розслідування [2, с.701]. Проте на практиці межа між ними стає дедалі тоншою, особливо в умовах цифрової трансформації правосуддя.

Судова практика наголошує на тому, що ключовою проблемою розмежування є процесуальний режим санкціонування. Відповідно до ст. 246 КПК України, НС(Р)Д проводяться виключно у провадженнях щодо тяжких або особливо тяжких злочинів, тоді як гласні слідчі (розшукові) дії не мають такого жорсткого обмеження [1]. Це створює ситуацію, коли правоохоронні органи іноді намагаються підмінити негласні дії гласними, щоб уникнути складної процедури отримання дозволу слідчого судді апеляційного суду, що прямо порушує стандарти якості закону та передбачуваності втручання держави у приватне життя.

Важливим аспектом розмежування є питання участі сторін у проведенні дії та дотримання верховенства права. Гласні слідчі (розшукові) дії, зокрема обшук або огляд, передбачають право особи на присутність адвоката та негайне отримання копії протоколу. Натомість режим НС(Р)Д виключає таку можливість до моменту розсекречення матеріалів, що породжує проблеми для захисту. Актуальною є проблема доступу до матеріалів НС(Р)Д, згідно ст. 255 КПК України, яка дозволяє прокурору знищувати відомості, отримані під час НС(Р)Д, якщо він не вважає їх необхідними [1]. Це створює ризик знищення виправдувальних доказів ще до того, як захист дізнається про факт проведення негласної дії. Проблеми розмежування тут переходять у площину змагальності: якщо гласна дія є відкритою для критики в момент її вчинення, то правомірність НС(Р)Д стає об'єктом аналізу лише на стадії відкриття матеріалів, що суттєво обмежує можливості захисту вчасно заявити про недопустимість доказів. Ефективне розслідування значною мірою залежить від узгодженої взаємодії між слідчим і прокурором, де останній здійснює нагляд за легітимністю таких дій [3, с. 304].

У практиці ЄСПЛ неодноразово була звернута увага на обмеження права на доступ до матеріалів провадження. Зокрема у рішеннях «Берару проти Румунії» та «М проти Нідерландів» Суд наголосив, що важливими гарантіями справедливого судового розгляду є необмежений доступ до матеріалів справи та необмежене використання будь-яких доказів, включаючи можливість отримання копій відповідних документів. Подібне обмеження призводить до порушення принципу рівності сторін, що, як наслідок, тягне за собою порушення принципу пропорційності. В той же час у своїй практиці ЄСПЛ наголошує, що право на розкриття доказів не є абсолютним правом. Зокрема у рішенні у справі «Натунен проти Фінляндії» ЄСПЛ вказує, що у будь-якому кримінальному провадженні можуть існувати конкуруючі інтереси, такі як національна безпека, або потреба захисту свідків, які піддаються ризику репресій, або збереження секретних методів розслідування злочину, які повинні бути оцінені (зважені) щодо прав обвинуваченого [4].

Окрему увагу слід приділити технічній складовій, де розмежування стає майже неможливим без детальної експертизи. Наприклад, використання відеозапису під час гласного огляду місця події за ст. 107 КПК України та відео контроль особи в межах НС(Р)Д за ст. 269 КПК України технічно можуть виглядати ідентично, але мають принципово різні підстави [1]. Якщо слідчий під час огляду проводить приховане спостереження за особою без ухвали слідчого судді, результати такої дії мають визнаватися недопустимими. Неналежне розмежування суб'єктами ініціювання та виконання цих дій призводить до «процесуальних гібридів», які підривають легітимність усього провадження. Перевірка сумісності негласного втручання з конституційними гарантіями має здійснюватися через перевірку належності, необхідності та пропорційності. У гласних діях ці критерії перевіряються через присутність учасників, тоді як у негласних - увесь тягар відповідальності лягає на слідчого суддю, який санкціонує дію [3].

Проблема розмежування також загострюється у випадках перехресного використання результатів. Нерідко інформація, отримана негласним шляхом,

стає підставою для проведення гласного обшуку. Якщо розмежування процедур було порушено на початковому етапі, це автоматично ставить під сумнів легітимність подальших гласних заходів. Верховний Суд неодноразово наголошував на тому, що докази з НС(Р)Д не можуть бути покладені в основу обвинувачення, якщо сторона захисту не отримала доступу до ухвал слідчих суддів, які стали підставою для цих дій. Це підкреслює, що розмежування має бути не лише функціональним, а й документальним: кожен крок від негласної стадії до гласної легалізації має бути верифікований прокурором, який відіграє ключову роль у плануванні та оцінці результатів. Використання результатів НС(Р)Д у доказуванні можливе лише після ретельної перевірки іншими процесуальними засобами [5].

Застосування примусових заходів під час проведення слідчих дій також вимагає чіткого розмежування. Фактично кожна слідча дія забезпечується заходами державного примусу, тому чим більші обмеження прав учасників, тим вище має бути рівень їх обґрунтованості. У гласних діях примус є відкритим і може бути оскаржений негайно, тоді як у негласних він носить прихований характер, що зумовлює особливу важливість механізмів захисту, які застосовуються після вчинення відповідних дій. Проблематика повідомлення особи про тимчасове обмеження прав за ст. 253 КПК України залишається дефіцитом гарантій верховенства права, оскільки іноді правоохоронці роками не відкривають факт стеження за особою. Це створює ситуацію, коли негласність перетворюється на спосіб уникнення відповідальності за процесуальні порушення. Недопустимим є як ускладнення процедури проведення дій, так і послаблення гарантій прав учасників [6, с.389-390].

Оцінювання дотримання верховенства права під час ініціювання, санкціонування та проведення НС(Р)Д доцільно здійснювати через триєдиний тест, який дозволяє перевірити не лише формальну наявність процесуальної підстави, а й виправданість, межі та інтенсивність втручання у приватність і комунікації з позицій демократичного правопорядку. Такий тест логічно поєднує вимоги законності в її «якісному» вимірі, юридичної визначеності та заборони

свавільної дискреції, а також змістовну вимогу пропорційності як балансу між легітимною метою кримінального переслідування і гарантіями недоторканності приватної сфери. Саме тому кожне рішення у сфері НС(Р)Д повинно бути переконливо обґрунтованим у трьох взаємопов'язаних площинах: належності обраного засобу, необхідності такого втручання і його розумності (співмірності) в конкретних обставинах провадження, адже лише сукупне дотримання цих критеріїв формує умови реальної, а не декларативної дієвості верховенства права.

Підсумовуючи викладене, можна констатувати, що проблема розмежування гласних та негласних слідчих (розшукових) дій в Україні виходить далеко за межі суто технічних чи процедурних відмінностей. Це питання фундаментального забезпечення балансу між інтересами правосуддя та недоторканністю приватного життя. Чітке розмежування гласних та негласних заходів є не лише вимогою процесуального закону, а й необхідною умовою виключення свавілля з боку держави. Тільки через суворе дотримання критеріїв пропорційності та своєчасне повідомлення осіб про обмеження їхніх прав можна забезпечити реальну дієвість верховенства права в сучасному кримінальному судочинстві України.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс: Закон України від 13.04.2012 р. №4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
2. Гуменюк А.С. Результати негласних слідчих (розшукових) дій як особливий різновид доказів у кримінальному провадженні. Юридичний науковий електронний журнал. № 1/2025. С.700-704. URL: https://lsey.org.ua/1_2025/167.pdf
3. Кропивка Р. О. Правовідносини слідчого і прокурора при здійсненні негласних слідчих (розшукових) дій: теоретико-правовий аналіз // Вісник кримінального судочинства. - 2024. - №3-4. С.301-313 URL: <https://vkslaw.com.ua/index.php/journal/article/view/504>

4. Жовтан Ю. Проблеми доступу сторони захисту до матеріалів досудового розслідування за ст. 255 КПК України // Юридична практика. - 2025. URL: <https://pravo.ua/problems-dostupu-storony-zakhystu-do-materialiv-dosudovoho-rozsliduvannia-za-st-255-kpk-ukrainy/>

5. Огляд судової практики Верховного Суду про відкриття матеріалів іншій стороні (актуальна практика). URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/ogliady/Oglyad_VS_vidkr_mater_inshii_storoni.pdf

6. Сергєєва Д. Б. Дотримання верховенства права при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. - 2025. - № 92. С. 383-393 URL: <https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/351231>

Кіктенко О. А.,
здобувач вищої освіти
навчально-наукового інституту права
та правоохоронної діяльності
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

Науковий керівник: **Навроцька В. В.,**
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права
та правоохоронної діяльності
доктор юридичних наук, доцент
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ

Кримінальне процесуальне право України постійно розвивається та змінюється під впливом внутрішніх потреб удосконалення системи кримінальної юстиції й зовнішніх факторів, таких як євроінтеграційні процеси, практика Європейського суду з прав людини (далі -ЄСПЛ) та умови воєнного стану. У сучасних реаліях особливо важливим стає забезпечення ефективного, справедливого й законного кримінального провадження, яке одночасно має гарантувати належний захист прав людини й забезпечувати результативну протидію кримінальним правопорушенням.

Проте практика застосування норм Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) виявляє низку теоретичних і практичних труднощів, що ускладнюють виконання завдань кримінального судочинства. Серед таких проблем - недостатня дієвість механізмів захисту безпеки учасників кримінального провадження. Ці питання залишаються предметом дискусій у

науковій доктрині та судовій практиці, що зумовлює потребу в їх системному дослідженні.

Особливого значення ці проблеми набувають у період воєнного стану, коли традиційні процедури кримінального процесу виявляються не зовсім пристосованими до нових суспільно-безпекових викликів. Це обумовлює необхідність не лише удосконалення законодавства, а й формулювання уніфікованих підходів до правозастосування з урахуванням принципів верховенства права, законності, змагальності.

Метою цих тез є дослідження окремих проблемних аспектів кримінального процесуального права України, виявлення ключових недоліків чинного правового регулювання та визначення можливих шляхів їх усунення з урахуванням сучасної судової практики, наукових концепцій і міжнародних стандартів у сфері кримінальної юстиції.

Щодо забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, то головною проблемою є відсутність дієвого механізму захисту свідків та потерпілих, а також підозрюваних й обвинувачених, які надають всіляку допомогу і сприяння органам, що ведуть кримінальний процес, від посткримінального впливу на стадії досудового розслідування: заходи безпеки часто застосовуються із запізненням або мають формальний, декларативний характер.

Однією з найгостріших проблем є колізія між правом обвинуваченого на ефективний захист (ст. 6 ЄКПЛ) та необхідністю забезпечення захисту свідка. ЄСПЛ вимагає, щоб обвинувачений мав можливість допитати свідків, водночас анонімність свідка (коли щодо нього застосовано такий захід безпеки, як давання показань під псевдонімом) цьому перешкоджає. Практика ЄСПЛ окреслила критерії допустимого обмеження права на допит свідка, які слід враховувати при формуванні національного законодавства.

Практичною проблемою є також недостатнє фінансування й організаційне забезпечення програм захисту учасників кримінального судочинства: більшість заходів безпеки формально передбачені, проте реально не виконуються через

дефіцит ресурсів. Це є частиною ширшої проблеми забезпечення верховенства права при застосуванні спеціальних форм кримінального провадження.

Невизначеність критеріїв «реальної загрози» як підстави для застосування заходів безпеки призводить до неоднакової оцінки слідчими та прокурорами достатності такої загрози, що спричиняє відмови у наданні захисту особам, які його дійсно потребують. Уніфікація підходів до оцінки підстав для застосування заходів безпеки є нагальним практичним завданням.

Застосування відеоконференцій як заходу безпеки під час судового розгляду стикається з технічними та процесуальними труднощами: хоча КПК дозволяє такий формат, судова практика фіксує численні проблеми з ідентифікацією учасників та забезпеченням достовірності показань. Теоретичне й практичне застосування відеоконференцій у кримінальному провадженні України потребує подальшого розвитку.

В умовах воєнного стану постала нова проблема забезпечення безпеки учасників проваджень щодо воєнних злочинів: традиційні заходи безпеки виявляються недостатніми, а міжнародні механізми захисту свідків ще не інтегровані в національне право. Забезпечення конституційного права на правничу допомогу та безпеку учасників провадження в умовах воєнного стану потребує спеціального правового регулювання.

Системною проблемою є відсутність дієвого захисту осіб, які сприяли правосуддю та які після звільнення з місць позбавлення волі залишаються без реального захисту від помсти з боку злочинців, що фактично унеможлиблює їхню подальшу ефективну співпрацю з правоохоронними органами.

Щодо пропозиції до законодавства в цій частині, то, як видається:

- потребує вдосконалення система забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, зокрема шляхом створення дієвих державних програм їх захисту, належного фінансування цих заходів та забезпечення міжвідомчої координації;

- існує необхідність законодавчого визначення критерії «реальної загрози» як підстави для застосування заходів безпеки щодо учасників кримінального провадження з метою уніфікації практики їхнього застосування;

- доцільно удосконалити правове регулювання використання відеоконференцій у кримінальному провадженні, передбачивши додаткові гарантії ідентифікації учасників та достовірності отриманих показань.

Мамедова Е.Г.,
здобувачка вищої освіти
факультету прокуратури
(Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого)
Науковий керівник: **Дудченко О.Ю.,**
доцент кафедри кримінального процесу
кандидат юридичних наук, доцент
(Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого)

ОЗНАКИ ПРОВОКАЦІЇ ЗЛОЧИНУ В КОНТЕКСТІ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

В Україні проблема корупції набуває особливої актуальності в контексті євроінтеграційних процесів, оскільки ефективна протидія корупційним проявам є одним із ключових критеріїв забезпечення демократичних стандартів, утвердження принципів правової держави.

У зв'язку з цим особливого значення набуває вдосконалення механізмів розслідування корупційних кримінальних правопорушень, зокрема одержання неправомірної вигоди. Важливу роль у процесі документування таких злочинів відіграють негласні слідчі (розшукові) дії (далі НСРД), які дозволяють забезпечити ефективне збирання доказової інформації в умовах високого рівня латентності корупційних злочинів.

Серед процесуальних інструментів особливе місце посідає контроль за вчиненням злочину, передбачений ст. 271 Кримінального процесуального кодексу України (далі КПК України), застосування якого є одним із найбільш дієвих способів розслідування фактів одержання неправомірної вигоди.

Водночас використання зазначеного інституту породжує низку складних теоретичних і практичних питань, пов'язаних із дотриманням гарантій прав людини та заборони провокації злочину з боку правоохоронних органів.

Заборона провокації злочину є фундаментальною вимогою та безпосередньо пов'язана з реалізацією права особи на справедливий судовий розгляд, гарантованого ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [1]. Саме тому питання, що стосується контролю за вчиненням злочину залишається актуальним.

Так, ч.3 ст. 271 КПК України встановлено заборону на провокацію злочину під час проведення заходів контролю за його вчиненням. Зокрема, не допускається: 1) сприяння особі у вчиненні злочину, який вона не вчинила б без втручання слідчого; 2) будь-який тиск на поведінку особи, включаючи насильство, погрози чи шантаж. Крім того, речі, документи та інші докази, здобуті із порушенням цієї заборони, є недопустимими для використання у кримінальному провадженні [2].

З огляду на зазначене, доцільним видається здійснення комплексного аналізу актуальної практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду (далі ККС ВС) та практики Європейського суду з прав людини (далі ЄСПЛ) щодо визначення ознак провокації злочину та формування єдиних підходів до використання результатів контролю за вчиненням злочину у кримінальному провадженні.

Зазначені проблемні аспекти знаходять своє відображення у практиці ККС ВС, який окреслив низку правових підходів щодо ознак провокації злочину. Зокрема, у справі № 991/1710/22 [3], ККС ВС дійшов висновку про те, що аргументація сторони захисту щодо непричетності особи до одержання неправомірної вигоди поряд із твердженням про наявність провокації є взаємовиключними. Так, у цій справі сторона захисту зазначає, що особа не отримувала неправомірної вигоди, разом з тим, вказує на провокацію злочину. З цього приводу ККС ВС наголосив, що провокація злочину неможлива без визнання факту одержання особою неправомірної вигоди. Інакше кажучи, позиція сторони захисту, стосується випадку, коли неправомірна вигода дійсно була отримана, однак її настання є наслідком провокаційних дій правоохоронців.

В свою чергу, у постанові № 495/263/17 [4], ККС ВС наголосив, що для встановлення факту провокації злочину необхідно комплексно оцінювати усі обставини справи. У зазначеному рішенні наголошено, що провокація з боку правоохоронних органів проявляється лише через активні дії, спрямовані на підбурювання особи до вчинення злочину. Такі дії можуть включати, зокрема, ініціювання зустрічей, наполегливі нагадування, повторні звернення у разі початкової відмови або інші подібні дії.

Крім того, судом підкреслено, що мотиви конфіденційного співробітництва особи з правоохоронними органами не впливають на оцінку його дій щодо наявності або відсутності провокації злочину. Також наголошено, що саме факт конфіденційного співробітництва або наявність судимості особи не може автоматично свідчити про провокацію.

Варто звернутися до постанови ККС ВС у справі № 167/498/22, де суд зазначив, що саме факт пропозиції надати неправомірну вигоду не є підставою для визнання цієї дії провокацією. Для складу злочину за ст. 368 Кримінального кодексу України передбачено, зокрема, прийняття пропозиції неправомірної вигоди. Тому для висновку про провокацію недостатньо встановити, що обвинувачений не був ініціатором злочину, а лише відреагував на пропозицію одержання неправомірної вигоди. Для встановлення наявності або відсутності провокації необхідно встановити: 1) чи були достатні підстави для відкриття кримінального провадження стосовно особи; 2) чи мав заявник, який повідомив про злочин, приховані мотиви або особисту зацікавленість; 3) чи були належним чином обґрунтовані НСРД щодо обвинуваченого; 4) якою була поведінка як самого обвинуваченого, так і особи, яка взаємодіяла з правоохоронними органами; 5) якою мірою дії правоохоронних органів вплинули на вчинення особою діяння [5].

Крім того, суд, спираючись на практику ЄСПЛ, має враховувати, що жодна окрема обставина, яка сама по собі свідчить «за» або «проти» провокації, не може бути вирішальною. Тільки комплексна оцінка всіх фактичних обставин справи

дозволяє суду визначити, чи дії агентів дійсно спонукали особу вчинити дії, які вона б не вчинила без їх втручання.

Водночас при оцінці допустимості дій правоохоронних органів у контексті провокації злочину важливе значення має практика ЄСПЛ, який неодноразово наголошував на необхідності дотримання балансу між ефективністю правоохоронної діяльності та гарантіями прав людини, зокрема права на справедливий судовий розгляд.

Так, у справі «Раманаускас проти Литви» [6], сформульовано визначення провокації злочину. Суд дійшов висновку, що поліцейське підбурювання або провокація має місце тоді, коли задіяні офіцери чи особи, що діють за їхніми вказівками, не обмежуються переважно пасивним розслідуванням, а вчиняють активні дії, які спрямовані на підбурювання особи до вчинення злочину, який би не відбувся за інших обставин з метою встановлення правопорушення, отримання доказів та ініціювання кримінального провадження.

Також варто звернутися до рішення ЄСПЛ у справі «Берлізев проти України» [7], з якої вбачається, що ситуація, у якій заявник стверджував про підбурювання його до одержання неправомірної вигоди, не може розглядатися як випадок провокації злочину. Хоча заявник у своїй скарзі використав термін «підбурювання», фактично він скаржився на те, що його «підставили». Заявник жодного разу не визнавав факт вимагання або одержання неправомірної вигоди. Заявник наполягав на тому, що гроші були підкинуті до його кабінету з метою його обвинувачення у вчиненні злочину.

В даному випадку, ЄСПЛ звернув увагу на те, що з точки зору фактів неможливо одночасно заперечувати вчинення злочину та заявляти про його провокацію. Захист на підставі провокації злочину передбачає повне визнання особою факту вчинення інкримінованих йому дій, водночас стверджуючи, що ці дії стали наслідком незаконного підбурювання з боку правоохоронних органів. У даному випадку заявник повністю заперечував свою причетність до злочину, що, на думку Суду, унеможливлювало висунення обґрунтованої скарги на «таємного агента».

Таким чином, проведений аналіз судової практики ККС ВС та ЄСПЛ свідчить про особливу важливість дотримання меж допустимих дій при проведенні контролю за вчиненням злочину. Судова практика демонструє, що ефективна протидія корупційним злочинам не може здійснюватися шляхом штучного підбурювання особи до вчинення злочину. Визначальним критерієм оцінки наявності провокації є характер поведінки правоохоронних органів та їхніх агентів — чи обмежувалися вони пасивним документуванням злочинної діяльності, чи, навпаки, активно схилили особу до вчинення дій, яких вона б не вчинила без такого втручання.

Отже, судова практика формує важливі орієнтири для забезпечення балансу між інтересами ефективного кримінального переслідування злочинів та гарантіями права людини на справедливий судовий розгляд.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950 URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#n289;
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>;
3. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 12.08.2025 № 991/1710/22 URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/129497083>;
4. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 18.02.2025 № 495/263/17 URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125484392>;
5. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 18.04.2024 № 167/498/22 URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118592573>;
6. Рішення ЄСПЛ у справі «Раманаускас проти Литви (Ramanauskas v. Lithuania)» від 05.02.2008 р., скарга № 74420/01 URL : <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-126069>;
7. Рішення ЄСПЛ у справі «Берлізев проти України» («Berlizev v. Ukraine») від 08.07.2021 р., заява № 43571/12. 09.10.2021 URL : <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-214082>

Перейма С. І.,
здобувачка вищої освіти
навчально-наукового інституту права
та правоохоронної діяльності
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*
Науковий керівник: Бахмат І. В.,
старший викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права
та правоохоронної діяльності
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ВИРОК ЯК АКТ ПРАВОСУДДЯ

Вирок є єдиним процесуальним актом, у якому від імені держави ухвалюється рішення про винуватість або невинуватість особи та застосування (або незастосування) до неї кримінального покарання. Його виключність впливає з конституційного принципу презумпції невинуватості, який передбачений у ст. 62 Конституції України [1]. Тільки вирок перетворює «обвинуваченого» на «засудженого» або «виправданого».

Відповідно до ст. 129-1 Конституції України, судові рішення є обов'язковими до виконання на всій території України [1]. Вирок, що набрав законної сили, має властивість преюдиційності (його висновки не потребують повторного доведення в інших процесах) та незмінності (крім випадків перегляду у встановленому законом порядку).

Вимоги ст. 370 Кримінального процесуального кодексу України (далі - КПК України) щодо законності, обґрунтованості та вмотивованості судового рішення традиційно визначають як "золотий стандарт" кримінального судочинства [2].

Проте на практиці цей тріадний концепт часто зазнає деформацій, переважно через дефіцит саме мотиваційної складової.

Якщо законність забезпечує формальну правильність процесу, а обґрунтованість гарантує його фактологічну чистоту, то вмотивованість є містком між судовим розсудом та довірою до судової влади. Ігнорування судом обов'язку детально роз'яснити причини прийняття одних доказів і відхилення інших нівелює сутність правосуддя.

Орієнтуючись на практику ЄСПЛ крізь призму ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, варто пам'ятати: право на справедливий суд включає право на вмотивоване рішення. Суд, який не обґрунтовує свої висновки, демонструє процесуальний нігілізм, що автоматично виводить таке рішення за межі правового поля [3].

Забезпечення справедливого, законного та обґрунтованого покарання є дуже серйозною мірою суспільної справедливості, якому підлягає обвинувачений. Питання про те, як суддя має балансувати між буквою закону та суспільним запитом на справедливість, залишається однією з найскладніших дилем правосуддя. Якість вироку напряму впливає на довіру суспільства до правосуддя. Важливо, щоб кожний вирок був настільки якісним, щоб вищі судові інстанції не знаходили підстав для його скасування.

Відповідно до ст. 124 Конституції України правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. Положення Конституції України закладають фундаментальні принципи здійснення правосуддя, зокрема незалежність суддів, рівність перед законом та право на справедливий суд [1].

Хоча чинний КПК України не містить визначення поняття «вирок», аналіз його норм дозволяє трактувати його як ключовий акт правосуддя, що вирішує питання обвинувачення по суті. Традиційно ухвалення вироку є прерогативою суду першої інстанції. Водночас, згідно зі ст. 420 КПК України, суд апеляційної інстанції також наділений повноваженням ухвалювати новий вирок, скасовуючи попереднє рішення. Це відбувається у чітко визначених законом випадках, зокрема при необхідності посилення кримінальної відповідальності,

застосування суворішого покарання або при скасуванні необґрунтованого виправдання. На відміну від вироку, інші питання процесуального характеру вирішуються слідчим суддею або судом шляхом постановлення ухвали [2].

Відповідно до п. 13 постанови Пленуму Верховного Суду України: «Про виконання судами України законодавства і постанов Пленум Верховного Суду України з питань судового розгляду кримінальних справ і постановлення вироку» від 29.06.1990 р. № 5: «вирок постановлений іменем України, є найважливішим актом правосуддя і до його постановлення належить підходити з винятковою відповідальністю. Зважаючи на те, що наспіх, непослідовно, неохайно написаний вирок може викликати сумніви в його законності, обґрунтованості, і справедливості» [4].

У ст. 373 КПК України вирoki поділяються на обвинувальні та виправдувальні. Кожен з цих видів вироків має свої специфічні наслідки для обвинуваченого та правової системи в цілому [2]. Правосуддя здійснюється задля захисту прав, свобод та інтересів, а вирок є інструментом для досягнення цієї мети.

В Законі України «Про судоустрій та статус суддів» зазначено, що суди є незалежними та безсторонніми, що гарантує право кожного на неупереджений суд. Він встановлює високі стандарти для суддів. Незважаючи на ці високі стандарти особливої уваги заслуговує проблема, яка полягає у помилкових вирокax. На жаль такі випадки трапляються і вони мають правові наслідки від скасування незаконного рішення до компенсації шкоди.

Вирок складається з вступної, мотивувальної та резолютивної частин. Науковий інтерес викликає саме мотивувальна частина, оскільки вона відображає інтелектуально-вольову діяльність судді, яка полягає в оцінці доказів за внутрішнім переконанням.

Вирок є актом відновлення справедливості. Він має на меті не лише покарання, а й виправлення засудженого, а також запобігання вчиненню нових злочинів як самим засудженим (спеціальна превенція), так і іншими особами (загальна превенція).

Отже, вирок суду не варто розглядати лише як формальний фінал судового процесу. Це особливий правовий акт, у якому держава бере на себе відповідальність за розв'язання конфлікту між законом та людиною. Як свідчить аналіз норм Конституції України та КПК України, без дотримання стандартів законності й обґрунтованості вирок втрачає свій сенс, стаючи просто технічним документом, а не актом правосуддя.

Вирок, слід розглядати, як складний компроміс між суворими вимогами закону та конкретною людською ситуацією. Справжнє правосуддя не може бути механічним: суддя повинен бачити за матеріалами справи не просто об'єкт чи суб'єкт, а живу людину. Власне зміст вироку полягає в тому, що він має не лише покарати, а й відновити соціальний баланс, який був порушений. Показником якості роботи суду є не тільки відсутність скасувань вироків у вищих інстанціях, а й те, чи викликає рішення повагу у сторін. Навіть тоді, коли вирок є обвинувальним, він має бути настільки чітким і аргументованим, щоб у особи не залишалося відчуття свавілля. Реалізація принципу верховенства права в Україні прямо залежить від сприйняття вироку як легітимного результату змагального процесу. Судове рішення має трансформуватися з інструменту державного примусу в акт утвердження правової справедливості.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення 25.04.2026 року)
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 25.04.2026 року)
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення 25.04.2026 року)
4. Постанова Пленуму Верховного Суду України: «Про виконання судами України законодавства і постанов Пленум Верховного Суду України з питань

судового розгляду кримінальних справ і постановлення вироку» від 29.06.1990р.
№ 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-90#Text> (дата звернення 25.04.2026 року)

5. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення 25.04.2026 року)

Піскун В. В.,
здобувач вищої освіти
факультету підготовки фахівців для
органів досудового розслідування
Національної поліції України
*(Дніпровський державний університет
внутрішніх справ)*
Науковий керівник: **Бойко О.П.,**
доцент кафедри кримінального процесу
кандидат юридичних наук, майор поліції
*(Дніпровський державний університет
внутрішніх справ)*

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧИХ З ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України, що розпочалося 24 лютого 2022 р., докорінно змінило умови діяльності системи правоохоронних органів. Введення воєнного стану Указом Президента України № 64/2022 від 24.02.2022 р. [1] та його продовження суттєво змінили роботу слідчих органів Національної поліції України (далі – НПУ) та оперативних підрозділів.

Від належної взаємодії слідчих з оперативними підрозділами залежить успішне виконання завдань кримінального провадження. У науковій літературі під такою взаємодією розуміють засновану на законі та підзаконних нормативних актах спільну або узгоджену діяльність за метою, місцем і часом діяльність різних підрозділів правоохоронних органів, спрямовану на розкриття та розслідування злочинів [2, с. 87].

Правову основу діяльності слідчих з оперативними підрозділами утворюють Кримінальний процесуальний кодекс України (надалі – КПК України) [3], Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» [4], Закон

України «Про Національну поліцію» [5], а також відомчі накази, зокрема Наказ МВС України «Про організацію взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні» № 575 від 07.07.2017 р. [6]. Водночас чинне законодавство не містить спеціальних норм, які регулюють особливості такої взаємодії в умовах воєнного стану, що є значною прогалиною в сучасних умовах.

Першою нагальною проблемою є питання обміну оперативною інформацією між підрозділами. В умовах активних бойових дій значна частина баз даних МВС України виявилася недоступною для слідчих та оперативних працівників, які перебувають у зоні бойових дій чи в евакуації. Пошкодження або знищення серверного обладнання, відсутність захищених каналів зв'язку у прифронтових районах, а також кібератаки на інформаційні ресурси правоохоронних органів [7] суттєво ускладнюють передачу інформації та відповідних матеріалів між слідчими та оперативними підрозділами. На думку вчених, вирішення цієї проблеми потребує законодавчого врегулювання дистанційного обміну процесуальними документами з використанням захищеного електронного документообігу [8, с. 44].

Другою проблемою є кадровий дефіцит. Значна кількість слідчих і оперативних працівників НПУ переведена до особового складу, безпосередньо залученого до виконання завдань у зоні бойових дій. За даними МВС України, тисячі поліцейських несуть службу в умовах, наближених до бойових [9]. Це призвело до того, що навантаження на слідчих та оперативних працівників, які залишаються в тилкових підрозділах, суттєво зросло. Дослідники звертають увагу на те, що в подібних умовах взаємодія між слідчим і оперативним підрозділом нерідко набуває формального характеру через брак часу та особового складу [2, с. 93].

Є проблема і при проведенні слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану – насамперед оглядів місця події на деокупованих та прифронтових територіях – слідчі змушені вдаватися до нетипових форм взаємодії з

оперативними підрозділами. Серед них виокремлюють: спільне планування виїздів у складі слідчо-оперативних груп; залучення оперативних підрозділів до охорони місця огляду під час обстрілів; дистанційну координацію через захищені канали зв'язку тощо. Правове підґрунтя для окремих із цих практик є недостатнім або взагалі відсутнім [10, с. 119].

Варто також вказати на проблему використання результатів оперативно-розшукової діяльності (далі – ОРД) у кримінальному провадженні.

Узагальнюючи викладене, можна констатувати, що взаємодія слідчих органів НПУ з оперативними підрозділами в умовах воєнного стану є системною проблемою, яка охоплює нормативні, організаційні та кадрові питання. Вирішення цієї проблеми потребує: по-перше, законодавчого закріплення спеціального порядку взаємодії слідчих з оперативними підрозділами в умовах воєнного стану або надзвичайного стану із внесенням відповідних змін до КПК України та Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»; по-друге, розробки відомчих інструкцій щодо документування злочинів на деокупованих і прифронтових територіях у форматі, прийнятному для міжнародних судових інституцій; по-третє, розбудови захищеної системи дистанційного обміну процесуальними документами між слідчими та оперативними підрозділами у зонах бойових дій; по-четверте, перегляду нормативного навантаження на слідчих з урахуванням реальних умов служби в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України № 64/2022 від 24.02.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022> (дата звернення: 05.04.2026).

2. Дудніков Л. В. Взаємодія слідчого з органами, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, при розслідуванні злочинів : монографія. Харків : Право, 2014. 184 с.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 05.04.2026).

4. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України № 2135-XII від 18.02.1992 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12> (дата звернення: 05.04.2026).

5. Про Національну поліцію: Закон України № 580-VIII від 02.07.2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 05.04.2026).

6. Про організацію взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні: Наказ МВС України № 575 від 07.07.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17> (дата звернення: 05.04.2026).

7. Звіт Національної поліції України про стан виконання заходів з питань забезпечення кібербезпеки держави у 2025 році. URL: <https://npu.gov.ua/static-objects/npu/sites/1/zvit-npu-po-kb-2025.pdf> (дата звернення: 05.04.2026).

8. Паламарчук М. І. Правові засади оперативно-розшукового забезпечення досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 210 с.

9. Міністерство внутрішніх справ України: Офіційний веб-сайт. URL: <https://mvs.gov.ua> (дата звернення: 05.04.2026).

10. Галаган В. І., Удалова Л. Д. Процесуальні та криміналістичні проблеми досудового розслідування : монографія. Київ : КНТ, 2016. 272 с.

Солом'янюк Б.О.,
здобувач вищої освіти
навчально-наукового інституту права
та правоохоронної діяльності
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

Науковий керівник: **Навроцька В.В.,**
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права
та правоохоронної діяльності
доктор юридичних наук, доцент
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

ДОМАШНІЙ АРЕШТ: ЕФЕКТИВНІСТЬ ТА ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ

Домашній арешт як запобіжний захід є більш м'якою та гуманною альтернативою триманню під вартою, дозволяючи запобігати необґрунтованому позбавленню свободи та, водночас, забезпечувати контроль за поведінкою підозрюваного чи обвинуваченого. Домашній арешт посідає одне з ключових місць серед запобіжних заходів, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК України) [1]. Він є проміжною формою, між заставою та триманням під вартою й спрямований на забезпечення належної процесуальної поведінки підозрюваного чи обвинуваченого без застосування надмірно суворих заходів. Його гуманістична спрямованість відповідає міжнародним стандартам у сфері прав людини, оскільки дозволяє уникнути ізоляції особи від суспільства та мінімізує втручання у приватне життя.

На стадії досудового розслідування такий захід може бути застосовано виключно на підставі клопотання слідчого, погодженого з прокурором, або ж на підставі самостійного клопотання прокурора. Надання дозволу на їх

застосування віднесено до виключних повноважень слідчого судді. У судовому провадженні ініціювати застосування запобіжного заходу має право лише прокурор, а ухвалює рішення щодо нього — суд, який розглядає кримінальне провадження [2, с. 133].

У науковій літературі та судовій практиці загальноприйнятим є підхід, згідно з яким домашній арешт посідає проміжне місце між заставою та триманням під вартою. Його визначають другим за суворістю запобіжним заходом, що використовується у випадках, коли застава є недостатньо суворою, а тримання під вартою — надмірним [3].

Під час вирішення питання про застосування домашнього арешту, слідчий суддя зобов'язаний керуватися положеннями ст.178 КПК України [1]. У цій статті детально визначено перелік обставин, які суд повинен враховувати: достатність наявних доказів щодо можливого вчинення кримінального правопорушення; тяжкість санкції, що загрожує особі у разі її засудження; вік та стан здоров'я підозрюваного чи обвинуваченого; його соціальні зв'язки та сімейний стан; наявність роботи або навчання; репутація; матеріальне становище; наявність судимостей; дотримання умов попередньо обраних запобіжних заходів; факт повідомлення про підозру в іншому кримінальному правопорушенні; а також розмір завданої шкоди або отриманого доходу та обґрунтованість відповідних доказів [2, с.133].

Питання ефективності домашнього арешту як запобіжного заходу є постійним предметом фахових дискусій. Практика свідчить, що нерідко особи, перебуваючи під домашнім арештом, залишають своє місце проживання, виїжджають за кордон і таким чином уникають відповідальності за вчинені кримінальні правопорушення. Через це домашній арешт розрахований здебільшого на сумлінність особи, до якої його застосовано, його готовність дотримуватися встановлених обмежень та усвідомлювати наслідки їх порушення. Одночасно постає низка проблем нормативного, організаційного, фінансового та технічного характеру, що ставлять під сумнів ефективність цього заходу [4, с.191]. З-поміж них можна вказати на те, що органи Національної

поліції не завжди мають технічну можливість забезпечити цілодобовий моніторинг, а електронні засоби контролю нерідко дають збої або встановлюються із запізненням. КПК України не визначає, чи може місце виконання домашнього арешту бути іншим, аніж житло (наприклад, медичний заклад чи соціальна установа), що породжує суперечливу судову практику. Відсутні спеціальні правила застосування домашнього арешту до неповнолітніх, осіб з інвалідністю або осіб, які потребують постійного медичного догляду. У результаті суди змушені виходити з аналогії права або власного тлумачення норм. Браслети блокуються, не мають GPS-моніторингу або потребують заміни акумулятора, що ускладнює контроль і призводить до частих фіксацій «хибних» порушень. Досить актуальним є питання щодо можливості визначення лікувальної установи як місця виконання домашнього арешту у випадках, коли стан здоров'я підозрюваного або обвинуваченого цього потребує. Дискусійним також залишається питання щодо зміни місця здійснення домашнього арешту на медичний заклад у разі необхідності госпіталізації [4, с.191].

При вирішенні питання щодо обрання домашнього арешту слід враховувати, що відповідно до положень ч.5 ст.181 КПК України термін «житло особи» охоплює: житло, яке належить підозрюваному чи обвинуваченому на праві власності, місце його реєстрації, а також місце фактичного постійного або тимчасового проживання [1]. Правильною є практика тих слідчих суддів, які з'ясовують позицію власника житла (якщо він є іншим, ніж підозрюваний) та оцінюють усі релевантні обставини: соціальні зв'язки, сімейний стан, наявність утриманців, можливі ризики, передбачені ст.177 КПК України, зокрема ризик переховування [1]. Органи внутрішніх справ зобов'язані негайно повідомити суд про взяття особи на облік після застосування домашнього арешту.

Підсумовуючи, варто зазначити, що домашній арешт є одним із найменш репресивних і найбільш гуманних запобіжних заходів, спрямованих на обмеження особистої свободи. Він активно застосовується у багатьох країнах світу та широко використовується в Україні. Домашній арешт є комплексом обмежень та заборон, встановлених ухвалою суду, які пов'язані з повною або

частковою ізоляцією особи у межах житла та контролюються уповноваженими органами. Однак практика засвідчує наявність недоліків та прогалин у механізмі його реалізації, що зумовлює необхідність його подальшого вдосконалення [5, с.183]. Для підвищення ефективності необхідно удосконалити нормативно-правову базу, чітко визначити механізми контролю за виконанням домашнього арешту та забезпечити належне фінансово-організаційне забезпечення.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/ed20250801#Text>.
2. Шелякін О. С. Поняття домашнього арешту. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2016. Випуск 38. Том 2. С.132-136.
3. Гутник А. В. Застосування домашнього арешту під час воєнного стану. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/290787/284416>.
4. Шевчук М. І. Особливості обрання запобіжних заходів у вигляді домашнього арешту та особистої поруки. *Право і суспільство*. 2020. №2. С.185-197.
5. Гузела М. Проблема застосування домашнього арешту як запобіжного заходу та заходу процесуального примусу в кримінальному провадженні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка» Серія: юридичні науки*. 2019. Випуск 22. С.180-185.

Станкович М. І.,
здобувач вищої освіти
навчально-наукового інституту права
та правоохоронної діяльності
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*
Науковий керівник: **Бахмат І. В.,**
старший викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права
та правоохоронної діяльності
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПРОВАДЖЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Слідчі (розшукові) дії є основним інструментом збирання та перевірки доказів у досудовому розслідуванні. Відповідно до ч. 1 ст. 223 Кримінального процесуального кодексу України (далі - КПК України), вони спрямовані на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні [1]. Від дотримання вимог законності та якості під час проведення слідчих (розшукових) дій залежить допустимість доказів, обґрунтованість обвинувачення та загальна ефективність кримінального правосуддя. Забезпечення балансу між інтересами ефективного розслідування та захистом конституційних прав і свобод людини є головним завданням кримінального процесу.

У доктрині кримінального процесу слідча (розшукова) дія визначається як передбачена законом, процесуально оформлена пізнавальна або примусова дія уповноваженого суб'єкта, що здійснюється з метою виявлення, збирання, перевірки та закріплення доказів [2, с. 212]. КПК України не містить визначення поняття слідчі (розшукові) дії, однак закріплює його ознаки та систему у главі 20

(статті 223 - 245) [1]. Слідчі (розшукові) дії відрізняються від організаційно-технічних заходів своєю доказовою природою та обов'язковою процесуальною формою фіксації результатів [3, с. 38].

Система слідчих (розшукових) дій охоплює: допит (статті 224-226, 232, 351-354, 356, 567 КПК України); пред'явлення особи для впізнання (статті 228, 232, 355 КПК України); пред'явлення речей для впізнання (статті 229, 232, 355 КПК України); пред'явлення трупа для впізнання (ст. 230 КПК України); обшук (статті 233-236 КПК України); огляд місцевості, приміщення, речей та документів (статті 237, 361 КПК України); огляд трупа (ст. 238 КПК України); огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією (ст. 239 КПК України); слідчий експеримент (ст. 240 КПК України); освідчування особи (ст. 241 КПК України); проведення експертизи (ст. 242-245 КПК України) [1].

В науці кримінального процесуального права слідчі(розшукові) дії класифікують за різними критеріями, зокрема:

- в залежності від того, чи підлягають розголошенню відомості про сам факт проведення слідчої (розшукової) дії та методи проведення такої дії, вони поділяються на гласні слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії;

- в залежності від обсягу предмета пошуку чи пізнання слідчі (розшукові) дії поділяються на основні та додаткові;

- в залежності від кількості проведення однієї і тієї само слідчої дії в кримінальному провадженні, слідчі (розшукові) дії поділяються на первинні та повторні;

- в залежності від визначення проміжку часу, в який та чи інша слідча (розшукова) дія повинна бути проведена, слідчі (розшукові) дії поділяються на невідкладні та такі, проведення яких може бути відкладено на інший період часу;

- за рівнем обов'язковості проведення слідчої (розшукової) дії у конкретному кримінальному провадженні, слідчі (розшукові) дії поділяються на обов'язкові та необов'язкові;

- в залежності від способу одержання інформації слідчі (розшукові) дії поділяються на вербальні, невербальні, змішані.

Слідчі (розшукові) дії за своєю процесуальною формою поділяються на такі, що проводяться:

- за постановою слідчого і без неї;
- за ухвалою слідчого судді і без неї;
- за постановою прокурора і без неї;
- за участю понятих і без них.

Серед окремих слідчих (розшукових) дій особливого значення набуває обшук - єдина дія, що проводиться виключно на підставі ухвали слідчого судді (ч. 2 ст. 234 КПК України) [1]. Допит є найпоширенішою слідчою дією: свідок та потерпілий попереджаються про відповідальність за завідомо неправдиві показання (ст. 384 КК України), підозрюваний має право відмовитись від показань (ст. 63 Конституції України) [4]. Слідчий експеримент (ст. 240 КПК України) спрямований на перевірку й уточнення відомостей шляхом відтворення дій або обстановки події [1]. Пред'явлення для впізнання (ст. 228 КПК України) передбачає участь не менш ніж трьох осіб, схожих зовнішністю на того, кого пред'являють [3, с. 61].

Ключовою процесуальною гарантією є інститут недопустимості доказів, закріплений у ст. 87 КПК України: докази, отримані внаслідок суттєвого порушення прав і свобод людини, визнаються недопустимими [1]. До типових порушень належать: проведення обшуку без ухвали слідчого судді; допит фактичного підозрюваного як свідка без захисника (практика ЄСПЛ у справі «Салдуз проти Туреччини», 2008) [5]; складання протоколу значно пізніше фактичного проведення дії; застосування психологічного тиску під час допиту. Судовий контроль реалізується через слідчого суддю (ст. 206 - 247 КПК України), прокурорський нагляд - у формі процесуального керівництва (ст. 36 КПК України) [1].

Можна виділити такі основні ознаки слідчих (розшукових) дій:

- законність, що полягає у провадженні виключно уповноваженими особами (слідчим, дізнавачем, прокурором) та у чіткій відповідності до процесуальної форми;

- дієвість, яка спрямована на вирішення завдань кримінального провадження;

- підконтрольність характеризується наявністю системи процесуального керівництва та судового контролю (особливо під час проведення дій, що обмежують права громадян).

Таким чином, слідчі (розшукові) дії є центральним елементом досудового розслідування, що забезпечує формування доказової бази кримінального провадження. Їх законне проведення є не лише процесуальним обов'язком слідчого, а й гарантією дотримання прав учасників провадження та передумовою ухвалення законного і обґрунтованого судового рішення. Суворе дотримання вимог КПК України при проведенні кожної слідчої (розшукової) дії є запорукою якості досудового розслідування та ефективності кримінального правосуддя загалом.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 05.05.2026 року)

2. Кримінальний процес : навч. посібник / Ю.П. Аленін, Л.І. Аркуша [та ін.] ; НУ «Одеська юридична академія» [Електронне видання]. - Одеса : Фенікс, 2020. - 582 с URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3ad342e8-4be5-40e0-ab1c-12d762880396/content>

3. Кримінальний процес: підручник / За заг. ред. В.В. Коваленка, Л.Д. Удалової, Д.П. Письменного. - Київ: Центр учбової літератури, 2013. - 544 с. URL: <http://kizman-tehn.com.ua/wp-content/uploads/2017/09/krim-protses-Kovalenko.pdf>

4. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. (з наступними змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 05.05.2026 року)

5. Рішення ЄСПЛ у справі «Салдуз проти Туреччини» (Salduz v. Turkey) від 27 листопада 2008 р., заява № 36391/02. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22itemid%22:\[%22001-117602%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22itemid%22:[%22001-117602%22]})

Федунів В. Л.,
здобувачка вищої освіти
навчально-наукового інституту права
та правоохоронної діяльності
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

Науковий керівник: **Бахмат І. В.,**
старший викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права
та правоохоронної діяльності
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПРАВОВІ ЗАХОДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Кримінальне провадження є складною системою правових відносин, у якій беруть участь різні суб'єкти: потерпілі, свідки, підозрювані, обвинувачені, захисники, слідчі, прокурори, судді та інші учасники процесу. Реалізація їхніх прав і виконання процесуальних обов'язків неможливі без належного рівня безпеки. Саме тому важливим елементом ефективного функціонування кримінального судочинства є забезпечення безпеки суб'єктів кримінального процесу.

Під час досудового розслідування та судового розгляду кримінальних правопорушень учасники провадження нерідко можуть зазнавати погроз, психологічного тиску, шантажу або навіть фізичного насильства з боку зацікавлених осіб. Особливо вразливими є потерпілі та свідки, від показань яких залежить встановлення істини у справі. У разі відсутності належних гарантій безпеки такі особи можуть відмовлятися від співпраці з правоохоронними

органами або змінювати свої показання, що негативно впливає на ефективність розслідування та здійснення правосуддя.

Забезпечення безпеки учасникам кримінального провадження є необхідною умовою реалізації принципів законності, справедливості, та неупередженості судочинства та невідворотності покарання.

Правове регулювання питань забезпечення безпеки осіб, які сприяють кримінальному судочинству, здійснюється низкою нормативно-правових актів. До них належать: Конституція України, Кримінальний кодекс України, Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», Закон України «Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів», Кримінальний процесуальний кодекс України (далі - КПК України), який містить положення, що спрямовані на унеможливлення впливу на потерпілого чи свідків та інших учасників кримінального судочинства. Наприклад, у розділі II КПК України передбачені заходи забезпечення кримінального провадження, які покликані попередити можливий негативний вплив на зазначених осіб, а ст. ст. 56 та 66 КПК України відповідно закріплюють права свідка та потерпілого заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом [1].

Проте, провідним нормативно-правовим актом, який регулює питання забезпечення безпеки учасників кримінального провадження, є Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», у якому визначено коло осіб, які мають право на застосування заходів безпеки, а також органи, уповноважені забезпечувати таку безпеку, їхні права та обов'язки [2].

Відповідно до положень цього Закону, право на забезпечення безпеки під час розгляду кримінальних правопорушень мають особи, які сприяють здійсненню кримінального судочинства і щодо життя, здоров'я чи майна яких може виникнути реальна загроза, пов'язана з встановленням обставин кримінального провадження. До таких осіб належать свідки, підозрювані,

потерпілі та їх представники, захисники і законні представники, експерти, перекладачі, поняті, а також члени сімей цих осіб та інші особи [2].

Перелік заходів, які можуть застосовуватися з метою забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, включає в себе встановлює вичерпний перелік спеціальних заходів:

- особиста охорона, охорона житла і майна;
- видача спеціальних засобів індивідуального захисту та сповіщення про небезпеку;
- використання технічних засобів контролю і прослуховування переговорів;
- заміна документів та зміна зовнішності (застосовуються як винятковий захід, якщо інші є неефективними);
- зміна місця роботи, навчання або переселення в інше місце проживання;
- забезпечення конфіденційності відомостей про особу;
- проведення закритого судового розгляду.

Заходи щодо захисту свідків і потерпілих, які передбачають серйозні зміни в житті підзахисної особи такі як: повна заміна біографії, пластична операція застосовуються переважно щодо тих осіб, яким потрібен захист і після судового розгляду, та лише в тих випадках, коли застосування інших засобів захисту є неефективним або недостатнім [3, с 25].

Приводом для вжиття спеціальних заходів забезпечення безпеки працівника суду або правоохоронного органу та його близьких родичів може бути:

- заява працівника або його близького родича;
- звернення керівника відповідного державного органу;
- отримання оперативної та іншої інформації про наявність загрози життю, здоров'ю, житлу і майну осіб, які підлягають захисту [4].

Окрему увагу слід приділити практиці Європейського суду з прав людини (далі - ЄСПЛ), яка є джерелом права в Україні. У контексті безпеки учасників процесу ключовим є дотримання балансу між правом підсудного на справедливий суд, яке закріплене у ст. 6 Конвенції про захист прав людини і

основоположних свобод (далі - Конвенція) та необхідністю захисту життя і здоров'я свідків чи потерпілих (ст. 2 та ст. 3 Конвенції) [5].

У справі «Доорсон проти Нідерландів» ЄСПЛ зазначив, що хоча ст. 6 Конвенції не вимагає прямого врахування інтересів свідків, їхнє життя та свобода підпадають під захист інших статей. Тому в особливих випадках (наприклад, загроза з боку організованої злочинності) допустимо використовувати анонімні свідчення [6].

У рішенні «Ван Мехелен та інші проти Нідерландів» ЄСПЛ підкреслив, що заходи безпеки не повинні надмірно обмежувати права захисту. Анонімність - це крайній захід; обвинувачення не може ґрунтуватися виключно або вирішальною мірою на показаннях анонімних свідків [7].

ЄСПЛ загалом схвально ставиться до використання технічних засобів (дистанційного допиту), якщо це необхідно для безпеки свідка, за умови, що захист має можливість ставити питання.

Аналіз практики ЄСПЛ дозволяє стверджувати, що забезпечення безпеки учасників провадження не є абсолютним пріоритетом, який може повністю нівелювати право на захист. Будь-який захід має бути пропорційним реальній загрозі та супроводжуватися компенсаторними механізмами для забезпечення змагальності сторін.

Отже, можна дійти висновку, що безпека учасників кримінального провадження - це стан їхньої правової захищеності, за якого гарантується відсутність небезпеки для них завдяки своєчасному виявленню, попередженню та усуненню реальних і можливих загроз. Удосконалення механізмів реалізації цих заходів є ключовою умовою дотримання міжнародних стандартів прав людини в межах кримінальної юстиції.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення 11.05.2026 року)

2. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України № 3782-XII.. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12#Text> (дата звернення 11.05.2026).

3. Ноздренко М. В. Міжнародний досвід із забезпечення безпеки осіб, взятих під захист : [програми захисту свідків та потерпілих в США, Колумбії, Італії та Німеччини / М. В. Ноздренко // Економіка. Фінанси. Право. - 2015. - № 5. - С. 24 - 27.

4. Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів: Закон України від 23.12.1993 № 3781-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12> (дата звернення: 11.05.2026).

5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення 11.05.2026 року)

6. Справа «Доорсон проти Нідерландів»: Рішення ЄСПЛ від 26.03.1996 року. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22itemid%22:\[%22001-57972%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22itemid%22:[%22001-57972%22]})

7. Справа «Ван Мехелен та інші проти Нідерландів»: Рішення ЄСПЛ від 23.04.1997 року. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/SO0537>

Форманчук А.С.,
здобувач вищої освіти
факультету підготовки фахівців для органів досудового
розслідування Національної поліції України
*(Одеський державний університет
внутрішніх справ)*

Науковий керівник: **Якових Є.В.,**
доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики,
доктор філософії, доцент
*(Одеський державний університет
внутрішніх справ)*

ПРОВОКАЦІЯ ЗЛОЧИНУ ЯК ПІДСТАВА ВИЗНАННЯ ДОКАЗІВ НЕДОПУСТИМИМИ: ВИКЛИКИ ТА СУДОВА ПРАКТИКА

Провокація злочину є одним із найбільш дискусійних питань у сучасному кримінальному процесі, що становить серйозну загрозу для правового суспільства. Відповідно до ч. 3 ст. 271 Кримінального процесуального кодексу України (далі - КПК України), під час підготовки та проведення заходів з контролю за вчиненням злочину забороняється провокувати (підбурювати) особу на вчинення цього злочину з метою його подальшого викриття, допомагаючи особі вчинити злочин, який вона би не вчинила, якби слідчий цьому не сприяв [1].

Незважаючи на законодавче закріплення заборони провокації, це питання залишається надзвичайно актуальним. О.П. Гура констатує, що заяви про провокацію з боку правоохоронних органів трапляються майже у кожному кримінальному провадженні щодо «білокомірцевих злочинів» та значній частині справ про наркотики [2, с. 32]. Така поширеність свідчить не лише про процесуальну тактику сторони захисту, а й про вади нормативного регулювання: чинна редакція ст. 271 КПК України не містить чіткого визначення провокації, що породжує різне тлумачення цього поняття на практиці. Вирішення цієї

проблеми вбачаємо передусім у законодавчому закріпленні дефініції провокації з урахуванням стандартів ЄСПЛ, а не лише у відсиланні до судового розсуду.

Розуміння провокації злочину у вітчизняній правовій системі значною мірою базується на практиці Європейського суду з прав людини (далі - ЄСПЛ). Д.Л. Аббасова узагальнює позицію ЄСПЛ: провокацією вважаються дії посадових осіб, які не обмежуються пасивним розслідуванням, а цілеспрямовано впливають на особу з метою спонукати її вчинити злочин, який інакше не був би вчинений [3, с. 4]. Це визначення акцентує на причинно-наслідковому зв'язку між поведінкою правоохоронця та злочинним діянням. На відміну від констатації самого факту впливу, вважаємо, що ключовим критерієм має бути питання про те, чи виник би злочинний умисел в особи самостійно – без зовнішнього впливу. Саме цей критерій «ізолюваного умислу» має стати центральним при оцінці допустимості доказів у провадженнях, де застосовувалися негласні слідчі (розшукові) дії.

Аналізуючи практику Верховного Суду, ми дійшли висновку, що встановлення факту провокації вимагає комплексного підходу. Як справедливо зазначає О.П. Гура, перевірка наявності провокації здійснюється за двома аспектами: матеріальним (змістовним) та процесуальним [2, с. 33]. Зазначене розмежування має принципове значення для правильної оцінки дій правоохоронців. Перший аспект дозволяє встановити, чи містили дії правоохоронних органів ознаки провокації по суті, тоді як другий - чи мав суд реальну можливість об'єктивно перевірити заяву про провокацію з дотриманням принципів змагальності та рівності сторін. Вважаємо, що лише поєднання обох критеріїв забезпечує ефективний захист від провокації на всіх етапах кримінального провадження.

Досліджуючи практику ЄСПЛ, Д.Л. Аббасова виділяє три критерії для встановлення пасивної форми поведінки правоохоронців: наявність об'єктивної підозри щодо злочинної діяльності особи, з'ясування початку проведення негласних слідчих (розшукових) дій та аналіз поведінки органів досудового розслідування [3, с. 5]. Ми погоджуємося з цим підходом, однак вважаємо за

необхідне додати власне бачення їх застосування у вітчизняних реаліях. Щодо першого критерію, можемо зазначити, що органи влади повинні не лише мати об'єктивну підозру, а й довести її наявність документально. На практиці ж часто трапляються випадки формального обґрунтування, коли підстави для проведення негласних слідчих (розшукових) дій є надуманими або недостатньо конкретизованими. Стосовно другого критерію, принциповим є питання ініціативи: хто саме ініціював контакт та пропозицію вчинити злочин. Якщо ініціатива виходила від правоохоронців або осіб, що діють за їх дорученням, це має розглядатися як потенційна ознака провокації. Ми погоджуємося, що правоохоронці повинні лише «приєднуватися» до вже наявної злочинної діяльності, а не створювати умови для її виникнення [3, с. 5]. Третій критерій, пов'язаний з поведінкою органів розслідування, є найбільш проблемним для правозастосування, оскільки межа між активною та пасивною поведінкою не завжди є очевидною.

О.П. Гура детально аналізує систему обов'язків суду та сторони обвинувачення, сформовану Верховним Судом [2, с. 33-34]. Варто наголосити, що суд повинен не просто формально розглянути заяву про провокацію, а провести ретельне дослідження всіх матеріалів негласних слідчих (розшукових) дій. Особливо важливим є безпосереднє дослідження аудіо- та відеоматеріалів у судовому засіданні, оскільки саме вони найбільш об'єктивно відображають характер взаємодії між учасниками. Покладання судом на зміст постанови прокурора без критичного аналізу фактичних обставин є неприпустимим та суперечить завданням кримінального провадження.

Принципово важливим є покладення тягаря доказування на сторону обвинувачення. Як зазначається у дослідженні О.П. Гури, сторона обвинувачення зобов'язана нести тягар доказування відсутності провокації з моменту здійснення стороною захисту відповідної заяви [2, с. 34]. Ми повністю підтримуємо цей підхід, оскільки він відповідає міжнародним стандартам та принципу презумпції невинуватості. На практиці ж, як відзначає Д.Л. Аббасова, процесуальні керівники часто нехтують обов'язком викладати в постанові

обставини, які свідчать про відсутність провокування [3, с. 6-7]. Очевидно, що саме недотримання вимог ч. 7 ст. 271 КПК є одним із ключових чинників, які ускладнюють перевірку заяв про провокацію в судовому засіданні.

Аналізуючи судову практику, ми виявили декілька критичних моментів, які свідчать про провокацію. По-перше, відсутність попереднього злочинного умислу: суд має з'ясувати, чи існував намір особи вчинити злочин до будь-якого контакту з агентом, чи цей намір був штучно сформований під зовнішнім впливом. По-друге, характер взаємодії між агентом і підозрюваним: надмірна наполегливість, повторні пропозиції після відмови, створення штучного фінансового або емоційного тиску, обіцянки винагороди – усе це свідчить про активне формування злочинного умислу. По-третє, ступінь участі агента у підготовці злочину: якщо він пропонував конкретні способи його вчинення, забезпечував засоби або створював можливості, які інакше були б недоступні, йдеться про провокацію, а не про законне документування вже існуючої злочинної поведінки.

Наслідки встановлення судом провокації є однозначними - докази визнаються недопустимими. Як зазначено у КПК України та практиці ЄСПЛ, такі докази здобуті з порушенням фундаментальних прав людини [1; 4]. Аналізуючи судову практику, О.П. Гура виділяє конкретні джерела доказів, що підлягають виключенню: протоколи огляду, речові докази, протоколи негласних слідчих (розшукових) дій та доручення про їх проведення [2, с. 37-38]. Важливо підкреслити, що ця недопустимість має абсолютний характер: відповідно до усталеної практики Верховного Суду, докази, визнані недопустимими внаслідок провокації, не можуть бути використані для доказування жодного іншого інкримінованого злочину.

Таким чином, провокація злочину як підстава визнання доказів недопустимими є складним і неоднозначним інститутом кримінального процесуального права, ефективність якого залежить від якості як нормативного регулювання, так і правозастосовної практики. За результатами проведеного дослідження пропонуємо такі заходи вдосконалення: по-перше, закріпити у ч. 3

ст. 271 КПК України чітко визначення провокації з переліком ознак, що її характеризують; по-друге, встановити обов'язок процесуального керівника обґрунтовувати відсутність провокаційних дій не лише у постанові про проведення контролю, а й у підсумковому протоколі за його результатами. Реалізація цих пропозицій, на наш погляд, дозволить досягти балансу між ефективністю проведення досудового розслідування та гарантіями захисту прав людини у кримінальному провадженні.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
2. Гура О.П. Провокація злочину в практиці Верховного Суду в справах white-collar crime. *Публічне право*. 2022. № 3 (47). С. 32-41. URL: <https://www.publichne-pravo.com.ua/files/47/5.pdf>
3. Аббасова Д.Л. Провокація кримінального правопорушення під час проведення контролю за вчиненням злочину: етико-правовий аспект. *Актуальні проблеми держави і права*. 2021. Вип. 90. С. 3-10. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/e904b4f7-ce87-4d8c-b44c-2f03579cef66/content>
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Міжнародний документ від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

КРИМІНАЛЬНА ЮСТИЦІЯ: УКРАЇНСЬКИЙ ШЛЯХ

Матеріали круглого столу
(22 травня 2026 року)

Упорядники: Н.Р. Лащук, І.Р. Серкевич

Львівський державний університет внутрішніх справ